

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI

**FARKLI AİLE YAŞAM DÖNGÜLERİNDEKİ TÜKETİCİLERİN
KOVİD-19 FOBİSİ ETKİSİNDE
TURİZM TUTUM VE TERCİHLERİNİN DEĞİŞİMİ**

DOKTORA TEZİ

Ece KIRLI ÖZEN

DANIŞMAN
Doç. Dr. Funda BAYRAKDAROĞLU

2024 - Muğla

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI

**FARKLI AİLE YAŞAM DÖNGÜLERİNDEKİ TÜKETİCİLERİN
KOVID-19 FOBİSİ ETKİSİNDE
TURİZM TUTUM VE TERCİHLERİNİN DEĞİŞİMİ**

DOKTORA TEZİ

Ece KIRLI ÖZEN

DANIŞMAN
Doç. Dr. Funda BAYRAKDAROĞLU

2024 - Muğla

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI

**FARKLI AİLE YAŞAM DÖNGÜLERİNDEKİ TÜKETİCİLERİN
KOVID-19 FOBİSİ ETKİSİNDE
TURİZM TUTUM VE TERCİHLERİNİN DEĞİŞİMİ**

Hazırlayanın
Ece KIRLI ÖZEN
1941240005

Sosyal Bilimler Enstitüsünce
Doktora
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 20.12.2024
Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 10.01.2025

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Funda BAYRAKDAROĞLU
Jüri Üyesi: Doç. Dr. Aytekin FIRAT
Jüri Üyesi: Doç. Dr. Hakan KIRACI
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Zeki Atıl BULUT
Jüri Üyesi: Doç. Dr. Feyza AĞLARGÖZ

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Muzaffer DEMİR

2024 - Muğla

TUTANAK

Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 20 /11 /2024 tarih ve 1175/5 sayılı Yönetim Kurulu kararı ile tez jürisi olarak atandığımız, **İşletme** Anabilim Dalı **Doktora Programı** öğrencisi **Ece KIRLI ÖZEN**'in “**Farklı Aile Yaşam Döngülerindeki Tüketicilerin Kovid-19 Fobisi Etkisinde Turizm Tutum ve Tercihlerinin Değişimi**” adlı tezi incelemiş ve aday 20 /12 /2024 tarihinde saat 14:00'da tez savunma sınavına alınmıştır.

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 38. maddesi doğrultusunda yapılan tez savunma sınavı sonucunda tezin **kabul** edilmesine **oybirliği** ile karar verilmiştir.

Tez Danışmanı
Doç.Dr. Funda BAYRAKDAROĞLU

Doç. Dr. Aytekin FIRAT

Üye

Doç. Dr. Hakan KIRACI

Üye

Prof. Dr. Zeki Atıl BULUT

Üye

Doç. Dr. Feyza AĞLARGÖZ

Üye

YEMİN

Doktora tezi olarak sunduğum “**Farklı Aile Yaşam Döngülerindeki Tüketicilerin Kovid-19 Fobisi Etkisinde Turizm Tutum ve Tercihlerinin Değişimi**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

10.01.2025

Ece KIRLI ÖZEN

İmzası

Farklı Aile Yaşam Döngülerindeki Tüketicilerin Kovid-19 Fobisi Etkisinde Turizm Tutum ve Tercihlerinin Değişimi

ÖZET

Kovid-19 pandemisi öncelikle Çin'in Hubei Eyaletinin Wuhan şehrinde ortaya çıkan ateş, öksürük ve nefes darlığı gibi solunum yolu sıkıntılarına neden olan virüs kaynaklı bir pandemidir. Çok kısa sürede ve hızlı bir biçimde Avrupa ve Amerika'ya yayılması nedeniyle küresel boyut kazanan durum, birçok ülkeyi kendi çerçevelerinde önlemler almaya zorunlu kılmış; virüsün bulaşma hızının fazla olmasından dolayı ilk olarak virüsün etkisinin azaltılması amacı güdülmüş ve kısmen ya da tamamen sokağa çıkma yasakları, karantinalar ilan edilmiştir. İnsan hareketliliğini kısıtlayıcı tedbirlerin alınmasından dolayı birçok sektör ve iş kolu sıkıntılı bir sürece girerken; özellikle insan faktörüne bağlı hizmet sektörü pandemi sürecinden derin yaralar almıştır. Bu durum hizmet odaklı turizm sektörünün de süreçten derin yaralar almasına neden olmuştur.

Bu tez çalışmasında, pandemi sürecinin derin etkilediği sektörlerin başında gelen turizm sektöründe, farklı aile yaşam döngüsü evrelerindeki tüketicilerin Kovid-19 fobisi etkisinde turizm tutum ve tercihlerinin değişiminin incelenmesi amaçlanmıştır. İlgili yerli ve yabancı literatür taraması yapılarak kurulan araştırma modeli kapsamında, farklı aile yaşam döngülerindeki tüketiciler ile turizm tutum ve tercihteki değişiklikler arasında Kovid-19 fobisinin aracı rolünün incelenmesi de bir diğer amaçtır. Bu bağlamda, Muğla İli Menteşe ilçesinde ikamet eden farklı aile yaşam döngülerindeki 18 yaş üzeri 485 birey ile nicel araştırma yöntemlerinden anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler SPSS 22 paket programına aktararak analizler yapılmış ve tez kapsamında oluşturulan kavramsal model, yapısal eşitlik modeli ile analiz edilmiştir.

Yapılan analizler bağlamında modelin ölçeklerinin yapı geçerliliklerinin test edilmesi amacıyla doğrulayıcı faktör analizi ile birlikte çalışmanın kavramsal modelinin testi için yol analizi yapılmıştır. Analizlerden elde edilen bulgular doğrultusunda farklı aile yaşam döngülerindeki evreler için Kovid-19 fobisi etkilerinin farklılık göstermediği ve iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Pandemi sürecinin her evredeki tüketici için kaygı, endişe ve korku yarattığı belirlenmiştir. Diğer yandan, tüketicilerin Kovid-19

fobisinin turizm tutum ve tercihlerini etkilediği tespit edilirken; farklı aile yaşam döngülerinde yer alan tüketicilerin turizm tutum ve tercihlerinin Kovid-19 fobisi etkisi olmadan da farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Kovid-19 fobisinin aracılık etkisinin incelendiği çalışmada farklı aile yaşam döngüsü evrelerindeki bireylerin turizm tutum tercihlerinde Kovid-19 fobisi haricindeki başka faktörlerin de etkili olduğu görüldüğünden aracılık etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kovid-19 Fobisi, Aile Yaşam Döngüsü, Turizm Tutum ve Tercihleri, Turizm Tüketicisi, Yapısal Eşitlik Modeli

**Consumers in Different Family Life Cycles under the Influence of Covid-19
Phobia Changes in Tourism Attitudes and Preferences**

ABSTRACT

The Covid-19 pandemic is a virus-induced pandemic causing respiratory tract problems such as fever, cough and shortness of breath, which emerged primarily in Wuhan, Hubei Province of China. The situation, which gained a global dimension due to its rapid spread to Europe and America in a very short time, forced many countries to take measures within their own framework; due to the high rate of transmission, the first aim was to reduce the impact of the virus and partial or complete curfews and quarantines were declared. While many sectors and business lines entered a troubled process due to the measures taken to restrict human mobility; especially the service sector, which depends on the human factor, has suffered deep wounds from the pandemic process. This situation has caused the service-oriented tourism sector to suffer deep wounds from the process.

In this thesis study, it is aimed to examine the changes in tourism attitudes and preferences of consumers in different family life cycle stages under the influence of Covid-19 phobia in the tourism sector, which is one of the sectors deeply affected by the pandemic process. For this purpose, within the scope of the research model established by reviewing the relevant domestic and foreign literature, it is aimed to examine the mediating role of Covid-19 phobia between consumers in different family life cycles and changes in tourism attitudes and preferences. In this context, 485 individuals over the age of 18 in different family life cycles residing in Muğla Menteşe district were surveyed using quantitative research methods. The data obtained were transferred to the SPSS 22 package program and analyzed and the conceptual model created within the scope of the thesis was analyzed with the structural equation model.

In the context of the analyses, confirmatory factor analysis was conducted to test the construct validity of the scales of the model and path analysis was conducted to test the conceptual model of the study. In line with the findings obtained from the analyzes, it was determined that the effects of Covid-19 phobia did not differ for the stages in different family life cycles and there was no significant relationship between the two variables. It was determined that the pandemic process caused anxiety, worry and fear for consumers in every stage. On the other hand, while it was found that

consumers' Covid-19 phobia affected their tourism attitudes and preferences, it was also found that the tourism attitudes and preferences of consumers in different family life cycles differed even without the effect of Covid-19 phobia. In the study examining the mediation effect of Covid-19 phobia, it was determined that there was no mediation effect since it was seen that other factors other than Covid-19 phobia were also effective in the tourism attitude preferences of individuals in different family life cycle stages.

Keywords: Covid-19 Phobia, Family Life Cycle, Tourism Attitudes and Preferences, Tourism Consumer, Structural Equation Modeling

ÖN SÖZ

Doktora sürecimde bana yol gösteren ve her zaman yanımda hissettiğim, bilimsel katkılarıyla tezime yön veren, akademik anlamda bilgi birikimi ve tecrübelerinden oldukça yararlandığım danışman hocam Sayın Doç. Dr. Funda BAYRAKDAROĞLU'na içtenlikle teşekkür ederim. Tez izleme komitesinde yer alan ve bu süreçte değerli tecrübeleri ile tezimin ilerlemesi için katkılar sunan Sayın Doç. Dr. Aytekin FIRAT ve Sayın Doç. Dr. Hakan KİRACI hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Doktora tez çalışmamın analiz kısmında değerli katkıları ile hertürlü desteğini sonsuz hissettiğim ve beni sabırla yönlendiren çok değerli arkadaşım Dr. Öğretim Üyesi Murat SAKAL'a özellikle şükran borçluyum. Canım arkadaşım Dr. Doç. Dr. Nur ÇELİK İLAL'e bu süreçte beni cesaretlendirdiği ve destek verdiği için çok teşekkür ederim.

Canım eşim Prof.Dr. Ertan ÖZEN'e bu süreçte tüm yükümü paylaştığı ve desteğini her daim hissettiğim için minnettarım. Doktora sürecinde sabırla annelerini destekleyen canım oğullarım Furkan Efe ÖZEN ve Yağız Emre ÖZEN'e bana şans getirdikleri için şükran borçluyum. Tüm aile üyelerim ve sevenlerime, süreci kolaylaştırdıkları için sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	I
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	V
TABLolar DİZİNİ.....	VI
KISALTMALAR VE SİMGELER	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AİLE KAVRAMI

1.1. AİLE	4
1.1.1.Avcı ve toplayıcı toplumlarda aile.....	6
1.1.2.Tarım toplumunda aile.....	6
1.1.3. Kapitalist toplumda aile	7
1.1.4. Sanayi Toplumunda Aile	7
1.2. AİLENİN İŞLEVLERİ	8
1.2.1.Biyolojik işlev.....	10
1.2.2.Ekonomik işlev	10
1.2.3. Psikolojik işlev	11
1.2.4.Toplumsal işlevi	12
1.2.5.Eğitim işlevi.....	12
1.2.6. Kültürel işlev	12
1.3. AİLEYİ TANIMLAMADA KULLANILAN ÖLÇEKLER.....	12
1.3.1. Geleneksel (büyük) aile	12
1.3.2. Çekirdek aile.....	13
1.3.3. OECD eşdeğer hane büyüklüğü	14
1.4. AİLE KURAMLARI	17
1.4.1.Yapısal-işlevselci kuram.....	18
1.4.2.Sembolik etkileşim kuramı	19
1.4.3.Sosyal çatışma kuramı	20
1.4.4.Aile ekolojisi kuramı	21
1.4.5.Sosyal alışveriş kuramı	23
1.4.6. Feminist aile kuramı	24
1.5. AİLE TİPLERİ.....	26

İKİNCİ BÖLÜM

AİLE YAŞAM DÖNGÜSÜ

2.1. AİLE YAŞAM DÖNGÜSÜ	30
2.1.1. Aile yaşam döngüsü kavramı	30
2.1.2. Aile yaşam döngüsü evreleri	32
2.2. TÜRK AİLE YAPISINDA AİLE YAŞAM DÖNGÜSÜ	38
2.3. AİLE YAŞAM DÖNGÜSÜ VE TÜKETİM	40
2.4. AİLE YAŞAM DÖNGÜSÜ VE TURİZM	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KOVID-19 PANDEMİSİ VE TURİZM İLİŞKİSİ

3.1. SALGIN HASTALIK KAVRAMI	49
3.1.1. Tarihte yaşanan salgın hastalıklar.....	50
3.1.1.1. Veba salgını.....	52
3.1.1.2. Kolera salgını	53
3.1.1.3. İspanyol gribi.....	54
3.2. SALGIN HASTALIK VE PANDEMİ	55
3.3. KOVID-19 PANDEMİ SÜRECİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİM SÜRECİ	59
3.4. DÜNYADA VE TÜRKİYEDE KOVID-19 PANDEMİSİNİN FARKLI ALANLARA ETKİSİ.....	65
3.5. KOVID-19 PANDEMİSİ VE TURİZM SEKTÖRÜ	71
3.5.1. Kovid-19 pandemisi ve turizm tüketicisine etkisi	76
3.5.2. Kovid-19 pandemisi ve turistlerin risk algıları.....	80
3.5.3. Kovid-19 pandemi sürecinde turizmde tüketici davranışları ve tercihleri	83

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ, VERİLERİN ANALİZİ VE BULGULAR

4.1. MUĞLA İLİNİN TÜRKİYE TURİZMİ AÇISINDAN ÖNEMİ.....	86
4.2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	88
4.3. ARAŞTIRMANIN KAPSAM VE SINIRLILIKLARI	89
4.4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	90
4.4.1. Araştırmanın tasarımı	90
4.4.2. Araştırmanın modeli ve değişkenleri.....	90

4.4.3. Araştırmanın araştırma sorusu ve hipotezleri	91
4.4.4. Araştırmanın evreni ve örnekleme süreci	92
4.4.5. Araştırmanın veri toplama aracı	94
4.4.6. Pilot uygulama	96
4.4.7. Veri toplama süreci	98
4.5. YAPISAL EŞİTLİK MODELLEMESİ	99
4.6. VERİLERİN ANALİZİ	103
4.6.1. Güvenilirlik testleri	103
4.6.2. Geçerlilik testleri	107
4.7. VERİLERİN NORMALLİK VARSAYIMI	114
4.8. ARAŞTIRMA BULGULARI	116
4.8.1. Demografik bulgulara yönelik tanımlayıcı istatistikler	116
4.8.2. Kavramsal Model Bulguları	123
4.8.2.1. Araştırma Değişkenleri Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesi	123
4.8.2.2. Ölçüm modeline ilişkin Analizler ve bulgular	125
4.8.2.3. Yapısal Modelin Analiz Bulguları	128
4.8.2.4. Araştırmada aracılık rolünün incelenmesi	132
SONUÇ	139
KAYNAKÇA	150
EKLER	179

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Yıllara Göre Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü (2008-2021)	15
Şekil 1.2. Türkiye’ deki İllere Göre Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü	16
Şekil 1.3. Sosyal Ekolojik Sistem	21
Şekil 2.1. Aile Yaşam Döngüsü Evreleri	33
Şekil 3.1. Yıllara Göre İspanyol Gribinden Ölenler	55
Şekil 3.2. Kovid- 19 Pandemisi’nin Dünya Geneline Yayılım Durumu.....	59
Şekil 3.3. Kovid-19 Pandemi Sürecinde Toplam Vaka Sayıları (2020-2024).....	61
Şekil 3.4. Turizm Seyahat Beklentisi	76
Şekil 3.5. Büyük Krizlerin Turizm Faaliyetlerine Etkisi	78
Şekil 4.1.Araştırmanın Kavramsal Modeli.....	90
Şekil 4.2. Gözlenen ve Gizil Değişkenler	100
Şekil 4.3. Seyahat Niyeti ve Destinasyon Ziyaret Niyeti Ölçeği’nin AMOS Verileri	111
Şekil 4.4. Araştırma Modelinin Korelasyon Katsayı Görseli	124
Şekil 4.5. Araştırmanın Yapısal Analizin Yol Diyagramı	129
Şekil 4.6. Aracı değişken tahminleme grafiği (FAYD ve RISHIJ).....	134
Şekil 4.7.Aracı değişken tahminleme grafiği (FAYD ve SEYDES)	135
Şekil 4.8. Aracı değişken tahminleme grafiği (FAYD ve TTT)	137

TABLÖLER DİZİNİ

Tablo 1.1. Ailenin Temel İşlevleri	10
Tablo 1.2. Hane Halkı Tiplerine Göre Hane Halkı Oranları	16
Tablo 1.3. Türk Aile Tipleri	27
Tablo 2.1. Geleneksel Olmayan Aile Yaşam Döngüsü Aşamaları	34
Tablo 2.2. Geçmişten Günümüze Aile Yaşam Döngüsü Aşamaları	35
Tablo 2.3. Aile Karar Alma Sürecindeki Roller	40
Tablo 2.4. Tüketici Yaşam Dönemlerine Göre Turizm İşletmelerinin Tüketiciye Yaklaşımı	48
Tablo 3.1. Tarihte Yaşanan Salgın Hastalıklar	50
Tablo 3.2. Tarihteki Salgın Hastalıklar ve Kovid-19 Pandemisinin Karşılaştırması. 58	
Tablo 3.3. 2020 Yılı İlk Altı Aylık Döneminde Bölgelere Göre Dünya Turizmindeki Kayıp Oranları.....	74
Tablo 3.4. Kovid-19 Pandeminin Turist Hareketliliğine Etkisi (2019-2022 Temmuz)	74
Tablo 4.1. Muğla Bölgesinde Yapılabilecek Turizm Aktiviteleri.....	87
Tablo 4.2. Farklı Güven Düzeylerinde Farklı Ana kütleler İçerisinden Seçilecek Örneklem Hacimleri.....	93
Tablo 4.3. Pilot Uygulama İçin Ölçeklerin Cronbach Alfa (α) Katsayıları ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Sonuçları (n=50)	97
Tablo 4.4. Elde Edilen Geçerli Anket Sayısının Aile Yaşam Döngüsü Evrelerine Göre Dağılımı.....	98
Tablo 4.5. Tüm araştırma veri seti için Güvenilirlik Analiz Değerleri (n=400).....	104
Tablo 4.6. Ölçekler Bazında Güvenilirlik Analiz Değerleri	104
Tablo 4.7. Çalışmanın Boyutlar Bazında Güvenilirlik Analizleri	105
Tablo 4.8. Kovid-19 Fobi Ölçeği KMO ve Bartlett's Testi	109
Tablo 4.9. Turistlerin Seyahat Risk ve Hijyen Algıları Ölçeği KMO ve Bartlett's Testi	109
Tablo 4.10. Turizm Türü Tercihi Ölçeği KMO ve Bartlett's Testi.....	109
Tablo 4.11. Seyahat Niyeti ve Destinasyon Ziyaret Niyeti Ölçeği KMO ve Bartlett's Testi	109

Tablo 4.12. SN4 İfadesi Analiz Dışı Bırakıldıktan Sonraki Uyum İyiliği Ölçütleri	114
Tablo 4.13. Normallik Varsayımı	115
Tablo 4.14. Demografik özellikler	117
Tablo 4.15. Ölçek İfadeleri ve Boyutların Aritmetik Ortalama ($\bar{x}$) ve Standart Sapma Değerleri	119
Tablo 4.16. Gözlenen ve Gizil Değişkenler Arası Korelasyon Katsayıları	123
Tablo 4.17. Uyum İndeksleri ve Ölçüm Modeline İlişkin Bulgular	126
Tablo 4.18. Ölçüm Modeli Kapsamında Yapılan Analiz Sonuçları	126
Tablo 4.19. Değişkenler Arası İlişki Tablosu	130
Tablo 4.20. FAYD ve RISHIJ arasındaki Kovid-19 Fobisi Aracılık Tahmin Değerleri	133
Tablo 4.21. Yol Analiz Tahminleri	134
Tablo 4.22. FAYD ve SEYDES arasındaki Kovid-19 Fobisi Aracılık Tahmin Değerleri	135
Tablo 4.23. Yol Analiz Tahminleri	135
Tablo 4.24. FAYD ve TTT arasındaki Kovid-19 Fobisi Aracılık Tahmin Değerleri	136
Tablo 4.25. Yol Analiz Tahminleri	137
Tablo.4.26. Hipotezlerin desteklenme durumlarını gösteren tablo	137

KISALTMALAR VE SİMGELER

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AMOS: Analysis of Moment Structures (Moment Yapıların Analizi)

ANOVA: Analysis of Variance (Varyans Analizi)

CFI: Comparative Fit Index (Karşılaştırılmalı Uyum İndeksi)

CMIN: Chi-Square Minimum (Minimum Ki-Kare İndeksi)

DF: Degree of Freedom (Serbestlik Derecesi)

DFA: Doğrulayıcı Faktör Analizi

DSÖ: Dünya Sağlık Örgütü

EBA: Eğitim Bilişim Ağı

EF: Ekonomik Faktörler

FAYD: Farklı Aile Yaşam Döngüsü

GSYİH: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla

GFI: Goodness of Fit Index (Uyum İyiliği İndeksi)

IMF: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)

KFA: Keşfedici Faktör Analizi

χ^2 : Ki-kare

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

NFI: Normed Fit Index (Normlaştırılmış Uyum İndeksi)

OECD: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

MERS-COV: Orta Doğu Solunum Sendromu Koronavirüsü

PF: Psikolojik Faktörler

PS: Psikosomatik Faktörler

RISHJ: Risk ve Hijyen Algıları

RMSEA: Root Mean Square Error of Approximation (Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü)

SARS: Severe Acute Respiratory Syndrome (Şiddetli Akut Solunum Sendromu)

SD: Serbestlik Derecesi

SEYDES: Seyahat ve Destinasyon Ziyaret Niyeti

SF: Sosyal Faktörler

TRT: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

UNESCO: United Nations Educational Scientific and Cultural Organization

UNTWO: Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü

WTTC : World Travel and Tourism Council (Dünya Turizm ve Seyahat Konseyi)

YÖK: Yükseköğretim Kurumu

GİRİŞ

Çin'in Hubei eyaletinin Wuhan şehrinde 2019 yılının sonunda ortaya çıkan Yeni Koronavirüs (Kovid-19) adındaki ateş öksürük ve nefes darlığı problemlerine neden olan virüs öncelikle Çin'e daha sonra da hızlı bir şekilde Avrupa ve Amerika'ya yayılarak küresel boyut kazanmış ve pandemiye dönüşmüştür. Yaşanan durum, dünyanın küresel işleyişi nedeniyle birçok iş kolunun pandemiden etkilenmesine neden olurken (Atay, 2020: 168); ekonomik, sosyal, toplumsal ve psikolojik sonuçları onu çok yönlü bir hale getirmiştir (Temir, 2020: 51). Pandemi sürecinin belirsizliği nedeniyle ülkeler öncelikle kendi önlemlerini alırken, hastalığın temas yoluyla geçişi söz konusu olduğundan ilk olarak sosyal izolasyon gereği karantinalar başlamıştır. Kalabalık ve temasın neden olabileceği her türlü faaliyete ara verilmiş ya da faaliyetler kısıtlanmıştır (Kıvılcım, 2020: 19). Pandemi yayıldığı ekonomiler açısından turizm, ticaret, ulaşım gibi önemli hizmet sektörlerini talep yönlü olumsuz etkilemiş ve Kovid-19 sonrası dünya genelinde gelişeceği öngörülen yeni iş modelleri nedeniyle talep şoklarına karşı çok duyarlı olan turizm sektörünün bu değişimlerden en çok etkilenen sektör olduğu belirtilmiştir (Bahar ve İlal, 2020:128). Böylelikle ilk olarak salgın olarak tanımlanan ancak sonrasında pandemiye dönüşen süreçte turizm sektöründe öngörülen talep şoklarının tüketici davranışlarına bağlı olacağı tekrar vurgulanmaktadır. Buradan hareketle turizm ürünlerini tanıtmak ve satmak amacıyla yapılan tüm pazarlama faaliyetlerinin sürdürülebilirliği, tüketici davranışlarının nasıl şekillendiği ile ilgilidir. Turizmde tüketici davranışı dediğimiz konu, turizm ürünü ve hizmetlerinin seçimi, satın alınması ve aynı zamanda tüketilmesini çerçeveleyen davranışlarının, tutumlarının ve kararlarının bir bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüketici davranışını etkileyen birçok faktör bulunmakla birlikte (kişisel, sosyal, durumsal vb.) sosyal faktörlerin alt segmenti olan aile kavramının tüketici davranışlarının şekillenmesinde turizm tüketimi açısından tutum ve tercihleri de etkileyeceği açıktır (Acar, 2018:392).

Buradan hareketle, aile kavramını kendi içinde zaman değişkenine göre ele alındığında; Aile Yaşam Döngüsü kavramı ortaya çıkmaktadır. Aile toplumsal bir birim olarak kabul edilmekle birlikte, aile yaşam döngüsü evrelerinin belirlenmesi, çevrede gelişen toplumsal olaylarla, farklı evrelerdeki bireylerin arasındaki

ilişkileri anlamak açısından önemlidir. Çünkü salgınlar ya da daha geniş çerçevede gelişen pandemiler gibi toplumun bütününe ilgilendiren durumlarda bireylerin içinde bulundukları koşullar (evli, çocuklu, bekar, yaşlı, ebeveyn vb.) onların tüketim tutum ve tercihlerini belirlemede önemli rol oynamaktadır. Yine her yaş grubu için toplumsal olaylara bakış açısı da farklılık göstermektedir (Cihan, 2020: 313-314). Bu durumda, aile üyeleri arasındaki farklı yaşam döngülerindeki rollerin, ilişkiler ve karar verme süreçlerinin; kişinin yaşamsal olaylarındaki bireysel ilerlemelerine etki ettiği ve aynı zamanda koşullardaki değişikliklere bağlı olarak davranışsal değişikliklere de neden olduğu görülmektedir. Örneğin doğum, çocuk yetiştirme, bir eşin ölümü, emeklilik vb. farklı evrelerdeki bireylerin koşulları itibarıyla turizm kararlarında da farklılaşmaya (kolaylaştırıcı/kısıtlayıcı) gittikleri, turizm literatüründe daha önce yapılan bazı araştırmalar kapsamında görülmüştür (Kim vd., 2021: 553).

Yine yapılan çalışmalarda aile yaşam döngüsü evrelerinin belirlenmesinin iyi bir tahmin yöntemi olduğu ve bireylerin bir evreden diğerine geçtiğinde rollerinin, finansal durumlarının, yaşam tarzlarının buna bağlı olarak harcama kalıpları ve tüketici tercihlerinin değiştiği görülmektedir. Yani farklı evrelerdeki bireylerin göstereceği tutum ve tercihlerdeki değişimlerin tüm yaşam tarzı aktivitelerine yansıdığı ifade edilmiştir (Amirtha ve Sivakumar, 2021: 4-5).

Bu bağlamda çalışmanın amacı, 2019 yılının Aralık ayında Çin'in Wuhan şehrinde belirtileri ateş, öksürük, nefes darlığı şeklinde ortaya çıkan Kovid-19 pandemisinin, kriz olaylarına karşı oldukça duyarlı olan turizm sektörüne yönelik tüketici tutum ve tercihlerinin farklı aile yaşam döngüsü evreleri çerçevesinde pandemi sürecinde yarattığı değişimlerin incelenmesidir. Bir diğer amaç ise; turizm sektörüne etkisi olabilecek başka krizler için, tutum ve tercihlerde gelecekte de meydana gelebilecek değişimlerin incelenmesidir. Çünkü, Aralık 2019'dan bu yana tüm dünyaya yayılım gösteren Kovid-19 virüsünün turizm faaliyetlerini etkilediği hatta durma noktasına getirdiği görülmektedir. Bu durum, pandeminin etkisi altında turizm ve pazardaki değişikliklerin kapsamlı bir şekilde kavranmasını gerekli kılmaktadır (Yang vd., 2021: 793).

Buradan hareketle, turizm ürünlerinin ana tüketicileri olan ailelerin farklılıkları göz önüne alınarak geliştirdikleri tüketim özelliklerini, toplumsal olaylara karşı endişe durumlarını, tepkilerini ve onları etkileyen faktörleri anlamak ve açıklamak önemlidir. Diğer yandan, Kovid-19 pandemi sürecinin en öncelikli

etkilediği sektörlerden biri olan turizm sektörünün talep tarafında bulunan aile olgusunun, incelenirken sadece öncelikli birkaç evre üzerinden ele alındığı düşünülür ise, bu çalışmada literatürde geliştirilen bütünsel aile algısının dışına çıkılarak tüm evrelerin ayrı ayrı ele alınıp özgün bir değer yaratılmaya çalışılacaktır. Çalışma ile, farklı aile yaşam döngüsü evreleri baz alınarak yapılacak incelemeler ile literatüre katkı sağlanarak çalışmanın önemi ortaya konacaktır. Yine, pandemi sürecinin Dünya Sağlık Örgütü tarafından resmi olarak sona erdiği bildirilse de turizm sektörüne yönelik talebin arttırılabilmesi için çalışma ile, farklı aile yaşam döngüsü evrelerindeki bireylerin farklılıkları üzerinden geçmiş sürece yönelik değişken unsurlarının belirlenmesi ve gelecekte yaşanabilecek pandemilere yönelik önlemlerin alınması noktasında sektöre ve literatüre katkı sağlayacağı da düşünülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

AİLE KAVRAMI

1.1. AİLE

Aile toplumun temel dinamiklerinden ve bileşenlerinden en küçüğü olmakla birlikte; birey sayısı ve işlevleri bakımından geçmişten günümüze değişim göstererek her dönemde yeni bir yapı ve işlev kazanmıştır. Aile yapısı kendi içinde niceliksel olarak değişiklik gösterse de; erkek, kadın ve çocuklar bu yapının temelini oluşturmaktadır. Geleneksel toplumlarda mevcudiyeti daha kalabalık bir grup olan ve akrabalık ilişkilerinin daha yoğun yaşandığı aile yapısı, modern toplumlarda üye sayısı ve işlevsel özellikleri bakımından değişikliklere uğrayarak çekirdek bir hal almıştır. Buradan hareketle aile kavramı genel olarak tanımlandığında; aralarında kan bağı ve akrabalık bulunan kadın, erkek, çocuklar ve yakın akrabalarından oluşan toplumun en küçük sosyo-ekonomik birimidir. Bu tanım paralelinde soy devamının sağlanması işlemine atıf yapılmaktadır (Turgut, 2010: 25).

Aile sözcüğü Latince’de “Famulus” yani evcil köle anlamında ifade edilirken; “Familia” tek efendiye bağlı kölelerin bütünü anlamını da taşımaktadır. Yine kandaş ve kayınların topluluğu anlamına gelen ailenin karakteristik olarak dört niteliği mevcuttur.

- Aile bireyleri aynı evde ve aynı çatı altında yaşayan ev halkı olarak adlandırılan toplumun en küçük birimidir. Aile bireyleri geçici olarak ayrı yaşamlar sürseler de her zaman ev halkından biri olarak varlıklarını sürdüren bir topluluktur.
- Aile içerisindeki bireyler hem birbirleriyle evlenme yoluyla hem de kan bağı ya da evlatlık edinme yoluyla birbirleriyle bağ kurarlar.
- Toplumun belirlediği geleneksel, duygusal, deneyimsel etkiler sonucu aile kendi içinde bazı toplumsal rolleri geliştirir.
- Aile bağlı bulunduğu kültürel yapıların parçalarını taşımakla birlikte ailenin kendi içinde gelişen kendine özgü görgü kuralları bakımından farklılıkları vardır. Ailelerin kendi içerisindeki sürekli etkileşim ve bir arada olmaları sonucu bazı aile bireylerinin kişisel davranışları diğerleriyle benzeşmektedir (Güler ve Ulutak, 1992: 51-52).

Aile olgusu insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte, 21. yüzyılda da önemini koruyarak biyolojik, sosyolojik, ekonomik, politik birçok öğeyi de içerisinde barındıran; ideal model açısından anne, baba ve çocuk üçgeninde tanımlanmaktadır. Diğer açıdan çoğu aile teorisyenleri “yakın olan başka biriyle yaşayan ve bir mekânı paylaşan, iki veya daha fazla bireyleri içeren, bazı duygusal bağların kurulduğu, birbiriyle ilgili sosyal durumlar, roller ve görevlerin üstlenildiği, sevgi, ait olma duygularının paylaşıldığı” konusunda hem fikir olduğu toplumun en küçük birimi olarak aileyi ifade etmişlerdir (Hallaç ve Öz, 2014: 142). Yine bir aile, yetişkin üyelerin çocukların bakımından sorumlu olduğu doğrudan akrabalık ilişkileri bulunan grup olarak da tanımlanabilir. Dünya genelinde varolan toplumlarda farklı aile biçimleri görülmektedir. Asya, Afrika ve Pasifik gibi birçok uzak bölgede geleneksel aile sistemleri çok az değişime uğrasa da çoğu gelişmekte olan ülkelerde ailelerin kavram olarak değiştiği görülmektedir (Giddens ve Sutton, 2014).

Tezcan (2000), aile faktörünü bir toplumun temel kurumlarından oluşu itibariyle toplumu ayakta tutan, insan türünün üremesi ve sürdürülmesini sağlayan, üretim ve tüketim yanıyla ekonomik, çocuğun toplumsal kabulü, eğitim ve korunması vb. pek çok işlevleri olan karşılıklı ilişkilerin belirli kurallara bağlandığı, toplumun maddi ve manevi zenginliklerinin kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal yönleri bulunan toplumsal bir birim olarak tanımlamaktadır. Aile, bireyin toplumla bağını oluşturan ve toplumun sürekliliğini sağlayan sosyal bir yapıdır. Bu nedenle, aile kavramı antropologların, tarihçilerin ve sosyologların araştırmalarında temel motivasyon kaynağı olmuştur (Can, 2013: 65).

Aile kavramı toplumdan topluma ayrı özellikler göstermektedir. Buradaki çeşitlilik ailenin yapısı, biçimi, yöresel ve sınıfsal farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Örneğin tarımsal toplum düzenlerinde geniş aile biçimlerine rastlanırken; endüstriyel toplumlarda üye sayısının daha az olduğu dar kapsamlı aileler görülmektedir. Her kurum gibi ailede toplumun düzeninin önemli bir parçasıdır ve toplum düzeni gibi aile düzeni de tarih içinde değişikliklere uğramıştır. Tarihsel olarak baskın Amerikan aile tanımı, içerisinde üyelerin tipik olarak bir ikametgâhta birlikte bulunduğu kan ve yasal bağlarla birbirine bağlı olduğu bozulmamış bir aile birimine odaklanmıştır. Son yıllarda Amerikan aile

tanımı; üvey ve yeniden evlenen aileler, koruyucu ve evlat edinen aileler, birlikte yaşayan heteroseksüeller, lezbiyen ve gay çiftler gibi sayısız duygusal alt sistemleri içerecek şekilde de genişlemiştir. Latin toplumlarında aile terimi üç veya dört kuşağa yayılan bir kan bağıını ifade ederken; Latin alt kültürlerinde geleneksel çekirdek aile kavramının uygulanabilirliği anlamını yitirmeye başlamıştır. Asyalılarda ise örneğin Çin’de yaşayan çekirdek ve geniş aile üyeleri ve bunların ataları bakımından aile olgusu, aynı soydan gelenleri içeren bir bütün olarak ifade edilmekte ve ataerkil bir yapıdan bahsedilmektedir. Bazı Kızılderili kültürlerinde ise birincil ebeveynler, büyük anne ve büyükbaba olarak görülmektedir (Kaslow vd., 1998: 175).

Aile kavramının tarihsel süreçteki gelişimi incelenirken avcı ve toplayıcı toplumlar, tarım toplumu, kapitalist toplum ve sanayi toplumu evreleri açısından aile olgusunun değişimi belirlenebilmektedir.

1.1.1. Avcı ve toplayıcı toplumlarda aile

Tarihsel sürecin ilk aşaması olan avcı ve toplayıcı toplumlar ilkel yapıda toplumlar olarak da adlandırılmaktadır. Bu dönemde avlanma ve toplayıcılıktan oluşan bir iş bölümü mevcutken, erkekler avcılık yaparak kadınlarsa toplayıcılık faaliyetlerinde bulunarak tarihin bilinen ilk iş bölümünü gerçekleştirmişlerdir. Kabile görünümlü organizasyonların mevcut olduğu bu dönem, ailenin ilk bilinen sosyal yapısını belirlemiştir. İlk evlilikler, sosyal yaşam tarzlarını oluştururken, yine soyun devamı için kadınlar aktif rol üstlenmişlerdir. Toplayıcılık alanında hane içinde besin aktarımı açısından kadının rolü etkin olduğu için kadın ailesine besin sağlayan ve doğurganlık gücüyle kutsal kabul edilen bir varlık haline gelmiştir. Bu dönem anaerkil yapısı ile dikkat çekmektedir (Epik vd., 2017: 40).

1.1.2. Tarım toplumunda aile

Tarım toplumunda aile yapısı, üretim yapısı içerisinde tüm aile üyelerinin yer aldığı geniş aile tipidir. Bu aile yapısında yaşlı kişiler doğa ile mücadele ve sahip oldukları deneyimler sebebiyle aile içinde otorite ve saygınlığa sahip kişilerdi. Bu saygınlık ve güç unsuru onları yalnızca aile içinde otorite yapmakla kalmaz, tarım toplumunun her aşamasında varlıklarını sürdürmelerini sağlardı (Soysal, 2020: 292).

1.1.3. Kapitalist toplumda aile

14. yüzyılda ki İtalyan Rönesans'ı toplumsal açıdan değişimlere neden olmuştur. Kapitalist toplumdaki dönüşüm tarım toplumundan ya da toprağa bağlı geniş üretim tarzından makineye dayalı üretim tarzına geçişi ifade etmektedir ki; bu durum insanoğlunun hızlı bir tüketim kültürü edinmesine, kentlerde hızlı bir nüfus artışına, tarımdan kopmalarına, kır ve kentin ayrışmasına neden olmuştur. Böylelikle gelişen yeni düzende geniş ailenin kentler içerisine giderek çözülmesi ve çekirdek aileye dönüşüm başlamıştır. Geleneksel geniş ailenin modern çekirdek aileye doğru evrimi, aile içi rolleri ve fonksiyonları da değiştirmiştir. Bu bağlamda geleneksel geniş ailenin temel birçok fonksiyonu, piyasa mekanizmasının tahakkümüne geçmiştir. Bu değerlendirmeler ışığında modern çekirdek ailenin ekonomik, koruyuculuk, psikolojik ve biyolojik, eğitim, din, boş zamanların değerlendirilmesi ve prestij sağlama fonksiyonları gelişmiştir (Epik vd., 2017: 43).

1.1.4. Sanayi Toplumunda Aile

Artan küreselleşme ile birlikte modernleşme sürecinin hız kazanması sanayi toplumlarında aile kavramının daralmasına neden olmuştur. Sanayi toplumunda çekirdek aile geniş bir işgücü kaynağı olup, ev harcamaları ve tasarruf hakkında karar veren bir organ haline gelmiştir. Böylelikle modernleşme süreci ile bireylerin toplumda aile içindeki rol ve statüleri değişmiştir. Günümüzde yalnız çocuk yetiştiren kadınlar evde oturan anne modelinin meslek kadınına dönüşmüş halidir. Erkek üstünlüğünün azalması ile birlikte bireyler arasında fırsat eşitliği gündeme gelirken; yine anne ve babanın sorumlulukları paylaşıyor olması çocukların babayla olan iletişimlerinin artmasını sağlamıştır (Bayer, 2013: 105-106).

Endüstri toplumlarını karakterize eden ekonomik farklılaşmalar, geniş aileyle bağdaşamaz iken; çekirdek aile tarafından ideal bir şekilde karşılanabilmektedir. Çünkü çekirdek aile sistemi, daha geniş ailelerdeki ekonomik farklılaşmayı azaltır ve böylece aile dayanışmasının temelini zayıflatan endüstriyel rekabetçi ücret-iş sorunlarını önler. Aynı zamanda çekirdek aile endüstriyel ekonominin talep ettiği coğrafi ve ekonomik olarak hareketli olabilen küçük bir birim olduğundan; ekonomik ve halkla ilgili faaliyetleri destekleyen değerler açısından çekirdek ailenin akrabalarından ayrılarak kamusal alandan ayıklanması

sonucu aile değerlerinin iş yaşamına müdahalesi önlenmiş olur. Böylelikle insanlar kendi mesleki rollerinin gerektirdiği gayri kişisel standartlar ve akrabaya bağlılık arasında sürekli seçim yapmak zorunda kalmazlar (Bilton vd., 2003: 230-231).

Sanayi devrimi sonrasında kentleşme ve topraktan kopma ile birlikte geniş ailenin yerini modern çekirdek aileye bıraktığını görmekteyiz. Yeni çekirdek aileye baktığımız zaman bölünmüş aileler ya da parçalanmış aileler, sanayi devrimi sonrasında daha çok görülmektedir. Geniş aile yapısı ailenin bütün üyelerinin bir arada olduğu birçok kuşağı içerisinde barındıran bir yapıya sahiptir. Modern zamanlar geniş ailenin bazı fonksiyonlarının sosyal kurumlara devredilmesine neden olmuştur. Bu durum, sosyal düzende meydana gelen değişimler sonucu artık aile dışında bir takım sosyal kurumların da hayata geçmesi ile eskiden geniş ailenin yaptığı görevlerin bazı sosyal kurumlarca yerine getirilmesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin eğitim ve öğretim görevleri okullara devredilmiş, eğlence kurumları, sinemalar, tiyatrolar gibi yerlerin kurulmasıyla aileler boş zamanları evin dışında değerlendirmeye başlamıştır. Ancak ailenin biyolojik, sosyalleşme ve sevgi görevleri yine aile içinde temin edilmektedir (Subaşı, 2015: 281-282).

1.2. AİLENİN İŞLEVLERİ

Aile insanlığın var olduğu zamanlara dayanan toplumun temelini oluşturan bir kurumdur. Zamanla yapısı, tipi boyutları ve işlevleri bakımından değişikliklere uğramıştır. Geniş aileler küçülerek çekirdek aileye dönüşürken; aile içindeki eğitim, yönlendirme, meslek edinme gibi bazı kavramlar işlevselliklerini başka kurumlara devretmiştir. Ancak sevgi, çocuk büyütme ve yetiştirme, ahlak, eğitim, kişisel gelişim gibi unsurlar ailenin kendi içinde günümüzde bile özenle sürdürülmektedir. Bu bağlamda, aile yapısı insan neslinin korunması ve devamının sağlanması açısından hiçbir dönemde önemini yitirmemiştir (Kır, 2011: 382).

Aile biyolojik, sosyal ve yasal olarak birbirleriyle dinamik ilişkiler ve etkileşimler kurulan bir sistemi ifade etmekle birlikte, aile kavramı iyi çalıştığında tüm üyeler fiziksel ve duygusal açıdan ihtiyaçlarının desteklediğini ve ailenin değerli bir kaynak olarak hizmet edilebilirliğini görmüş olurlar. Diğer yandan aile çocuklarına destek olan bir organizasyon olarak; yürütülen faaliyetler açısından fiziksel ihtiyaçların, duygusal desteğin, eğitim ve sosyalleşme gibi geniş kategorilerin içerisinde işlevlerini sürdürür (Karen vd., 2021: 90-93).

Sosyologların toplumsal açıdan ailenin işlevlerine yaklaşımı kimi zaman bütüncül olurken kimi zaman da farklılıklar üzerinden olmuştur. Bu yaklaşım tarzı; ailenin işlevlerinin toplumsal açıdan değerlendirilmesi durumunda, farklılıkların ve benzerliklerin ayrı ayrı ele alınmasına neden olmuştur (Kır, 2011: 383-384).

Aile konusu, yaklaşımlar açısından değerlendirildiğinde; uzlaşmacı yaklaşım ve çatışmacı yaklaşım olmak üzere iki grupta sınıflandırılabilir. İşlevselci yazarlar, uzlaşmacı yaklaşımı aileyi insan vücudunun bir parçası gibi işleyen bir kurum olarak görmekte ve aileyi toplumun vücut sağlığını devam ettiren yaşamsal bir organ olarak değerlendirmektedirler. Bu yaklaşım tarzı ailenin işlevini; nüfusun yeniden üretilmesi, çocukların sosyalleşmesi ve aile üyeleri için temel gıda, barınak ve duygusal korunak olma bakımından açıklamaktadır. Aile burada hem sosyal istikrara hem de uyumlu bir toplumun yaratılmasına katkıda bulunur. Çatışmacı yaklaşımlar; Marksistler ve feminist yazarların içerisinde bulunduğu ve sosyal eşitsizliğin kuşaklar boyunca yeniden üretildiğini vurgulayan teorisyenlerden oluşmaktadır. Çatışmacı teorisyenlere göre, çekirdek aile değer uzlaşmasını inşa edemez; ancak zengin üst sınıfın değerleri ve inançlarına itaat edebilirler. Onlara göre, aile eşitliğin olmadığı toplumlarda ortaya çıkan ve sosyal çatışmayı azaltmak için çalışan bir kurum olarak görülür. Çatışmacı teorisyenler eşlere ve çocuklara yönelik şiddet açısından aile yaşamının olumsuz yönünü de vurgulamaktadırlar. Feminist yazarlar açısından ise; aile ataerkillik üzerine kurulu bir birim şeklinde değerlendirilmekte ve kadınların erkeklere göre daha çok ev işi yapması, çocuk yetiştirmede daha büyük rol üstlenmeleri nedeniyle kadınların tam zamanlı iş hayatına girmesi ve kariyer yapmasının zorlaştığı ifade edilmektedir (Browne, 2011: 93-94).

Ogburn (1954) ise; “Aile, üreyen, eğiten, yemek hazırlayan, birlikte yiyen, üyeleri için çalışan ve dolayısıyla çok işlevli bir organizasyondur” (s.161), ifadesini kullanmış ve ailenin, yalnızca üreme ve çocuk yetiştirme için değil, birçok işlevi olan çok amaçlı bir kuruluş olduğunu ifade etmiştir. Ailenin işlevleri Tablo 1.1’deki gibi sınıflandırılabilir.

Tablo 1.1. Ailenin Temel İşlevleri

AİLENİN TEMEL İŞLEVLERİ	
BİYOLOJİK İŞLEV	Evlilikte kadın ve erkeğin karşılıklı temel gereksinimlerinin karşılanması işlevidir.
PSİKOLOJİK İŞLEV	Aile içi bireylerin biyolojik gereksinimlerinin karşılandığı gibi, sevgi, saygı sığınma ihtiyaçlarının giderilmesi işlevidir.
TOPLUMSAL İŞLEV	Toplumsal anlamda ailenin güvenlik, sosyalleşme, bağlılık ihtiyacını doyurma, sosyal statü sağlama, toplumsal denetim, boş zamanları değerlendirme vb. gereksinimlerinin karşılandığı işlevidir.
EĞİTİM İŞLEVİ	Eğitimin temelini ailede başlaması dolayısıyla, bireyin topluma eğitim yönlü hazırlanması işlevidir.
KÜLTÜREL İŞLEV	Ailenin kültürel değerlerin, normların samimi bir ortamda birincil ilişkiler yoluyla temelini atıldığı yer olması itibarıyla kültürel öğretilerin kazandırılması yönündeki işlevidir.
EKONOMİK İŞLEV	Ailenin üretim ve tüketim yönlü öğretilerinin kazandırılması yönündeki işlevidir.

Kaynak: Kır, 2011'den uyarlanmıştır.

Tablo 1.1.'deki ailenin temel işlevleri aşağıda ayrıntılı olarak ifade edilmektedir.

1.2.1.Biyolojik işlev

Toplum açısından aile nüfusun kaynağını oluşturmaktadır. Bu işlev eşlerin ihtiyaçlarını cinsel yönden karşıladığı gibi kuşakların sürekliliği de bu işlev ile aile tarafından sağlanmaktadır. Biyolojik işlevin altında, yalnızca ailenin cinsel durumu ile ilgili olmayıp aynı zamanda eşlerin birbirlerine yönelik isteklerini uyum içerisinde karşılamaları ve korunmasız, aciz her şeye muhtaç olan çocukların en temel fizyolojik ihtiyaçlarının karşılanması da yatmaktadır. Toplum için çiftlerin evlenme yaşları çocuk yapmaları genç orta yaşlı nüfus dağılımı erkek ve kadın oranı gibi nitelikler toplumun demografik yapısını belirleyen biyolojik işlevin konusu içerisinde yer almaktadır (Kır, 2011: 386).

1.2.2.Ekonomik işlev

Aile kendi ihtiyaçlarını karşılayan bir üretim birimidir. Sanayi toplumlarında aile bu işlevden uzaklaşırken artık çekirdek aile ile birlikte ekonomik tüketim birimi haline gelmiştir. Ev dışındaki kurumların ekonomik işlevi üzerlerine almasıyla örneğin; yiyecek ve içeceklerin aile dışında yapılması gibi

ekonomik işlerin dışarı kaydığı söylenebilir. Önceleri babalarının evde yaptığı işi somut olarak hane içinde gören çocuklar, artık sanayi öncesi devirdeki gibi işleri babalarından öğrenemez hale gelmiştir. Yine kadında ev içi üretim dışında kalarak artık dışarıda da çalışmaktadır ve aile bütçesine katkıda bulunmaktadır. Sanayi toplumlarında ailesinden ayrı yaşam süren genç kadınların oranı artarken bireyler hayatlarını kazanmak için gerekli temel becerilerin öğretimini de eğitim sisteminin üzerinden almış olmaktadır. Okuma, yazma, mesleki ve teknik eğitim gibi beceriler okullar üzerinden edinilmektedir (Yıldırım, 2019).

1.2.3. Psikolojik işlev

Aile bazı psikolojik ihtiyaçları karşılayan önemli bir yapıdır. Çocukların biyolojik bakımdan olduğu gibi psikolojik olarak yetiştirilmesi, sevgi, saygı, sığınma vb. ihtiyaçlarına bağlı olarak psikolojik gereksinimlerinin de doyurulması ailenin psikolojik işlevleri arasındadır. Aile, duygusal bağlarla birbirine bağlanırken ilk zamanlarda meydana getirilen çocuklarda acizlik ve bakıma muhtaçlık vardır. Fizyolojik ihtiyaçların aile tarafından karşılandığı çocuk için, üzülme, ağlama, öfkelenme, sevinme, güven gibi duyguların da karşılanması gerekmektedir (Kır, 2011: 386).

Aile psikolojik işlevini yerine getirdiğinde, çocuk kendini sevildiği ve güvenli bir yerde hissedecektir. Bu bağlamda, bireyler dışarıdaki tehlikelerin aile ortamına etki edemeyeceği duygusunu edinecektir. Çocuğun kendini ev içerisinde güvende hissetmesi onun aile bağlarını da kuvvetli kılacaktır. Diğer yandan psikolojik işlevlerde yakınlık ve dayanışma duygusu da aile içerisinde bireyler arasında yeterli seviyede olursa; bireylerin karşılaştığı stresler yıkıcı ve yıpratıcı etkisini aile içerisinde kaybeder. Yoksa aile içerisinde güvenli dayanışma sağlanmamışsa stres ve gerginlik yaşayan aile bireyleri çevresiyle yakın ilişkiler kuramayacaktır. Sorumluluk duygusu açısından, anne ve babaların tutum ve davranışlarının çocukların sorumluluk duygularının gelişmesine katkı sağladığı da görülmektedir. Tüm sorumluluğu kendi üzerine alan ve çocuklarına sorumluluk yüklemeyen anne ve babalar aciz ve başkalarının yönetiminde olmaya yönelik bireyler yetişmesine yol açmaktadırlar. Aynı şekilde zorlukların üstesinden gelmeyi öğrenme açısından aile içerisinde bu tavırların öncelikle öğrenilmesinin gerekliliği hem sorumluluk duygusunun hem de zorluklarla mücadele etme duygusunun gelişimini sağlamaktadır (Özdemir vd., 2015: 33-34).

1.2.4.Toplumsal işlevi

Aile toplumun en küçük birimidir ve toplumsal yapıdaki en temel işlevler aile tarafından üstlenmiştir. Birey toplum içerisinde belirli statü ve rol için gerçek kişiliğini ancak diğer bireylerle sosyal ilişki kurarak oluşturur. Bireyin yaşadığı toplumun değer ve normlarını benimsemesi ve sosyal bir varlık haline dönüşmesi açısından bireyin topluma kazandırılması ve topluma uyumu ailede başlamaktadır. Bu bağlamda toplumsal işlev aile bireylerinin güvenlik, sosyalleşme, bağlılık ihtiyacını doyurma, sosyal statü sağlama, toplumsal denetim, boş zamanları değerlendirme vb. gereksinimlerinin karşılandığı işlevidir (Kır, 2011: 388).

1.2.5.Eğitim işlevi

Bireyin mensubu olduğu toplumsal yapının normlarını, değerlerini, gelenek ve göreneklerini yine kuralları öğrenmesi bakımından çocukların sorunsuz birer birey olarak gelişmesinin sağlanması bakımından ailede eğitim işlevi önem arz etmektedir. Bireyin kişilik gelişimi için aile faktörünün önemi, aile üyelerinin hem yetiştirilmesi hem de sosyalleştirilmesi açısından değerlendirilebilir (T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2010: 27)

1.2.6. Kültürel işlev

Kültür kavramı toplumsal açıdan yaşam biçimleri, maddi ve manevi değerler bütünü ve yaşanan hayattaki deneyimlerin bir birikimi olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanların toplumda yaşamaları nedeniyle öğrendikleri her tür konu birikimikültür olarak ifade edilebilmektedir. (Tezcan, 1998: 259). Yine ilk hayat deneyimlerini aile içerisinde edinen bireyler, bu bağlamda, kültürel değerleri, normları samimi bir ortamda birincil ilişkiler yoluyla temin etmektedirler. Buradan hareketle ailenin kültürel öğretilerin kazandırılması yönündeki işlevi kültürel işlev olarak tanımlanabilmektedir (Kır, 2011: 396).

1.3. AİLEYİ TANIMLAMADA KULLANILAN ÖLÇEKLER

Aileyi tanımlamada kullanılan ölçekler geleneksel (büyük) aile, çekirdek aile ve OECD Eşdeğer Hane Büyüklüğü bakımından üç grupta incelenmektedir.

1.3.1. Geleneksel (büyük) aile

Gelenekler kültürel bir grup için, grubun en önemli inançları ve değerleri olarak hizmet ederken korunan mirasın temel ilkelerini oluştururlar. Geleneksel

aile değerlerinin 6nceden belirlenmiş toplumsal cinsiyet rolleri ve beklentilerinin kabul6 ile birlikte, eski tarz bir k6lt6rel y6nelim oluşturduğu s6ylenebilir. Bu tarz ailelerde k6lt6rel gelenekler hayatta kalır ve genellikle aile ve grubun hayatta kalmasını teşvik etmek amacıyla etnik ve k6lt6rel değerler yaşlılardan 6ocuklara aktarılır (Castro vd., 2009: 267).

Geleneksel aile yapısında birden fazla kuşaklar bir arada yaşamakla birlikte aile gelenek ve g6reneklerine bağlı, aynı zamanda akrabalık bağları da g666l6d6r. En yaşlı kişi ailede s6z sahibi ve ailenin reisidir. Bu tarz aile yapısında toprağın m6lkiyeti de tek kişidedir. Geleneksel geniş aile tipinde kadın erkek ilişkileri kadının giyimi kuşamı, kadının davranışları, modern 6ekirdek aileden farklılık g6stermektedir. Bu tip aile yapısında kadın aile i6i işleri yerine getirmekle birlikte erkek daha 6ncelikli denetim ve kontrol6 sağlamaktadır. Yine geleneksel geniş ailelerde sosyal kontrol hayatın her alanında g6r6lmekle birlikte boşanma oranları daha d6ř6k, eğitim ve dini eğitimler aile i6inde verilmekte, yerleşik bir iş b6l6m6 ve roller sistemi geliştirilmektedir (6nal, 2013: 590-592).

Geleneksel ve kırsal yani tarıma dayalı toplumlarda geniş aileler bir6ok 6yeden oluştuğu gibi akrabalık bağları ile varlıklarını s6rd6rmektedirler. Yani bu aile tipi kan bağına bağlı bir dayanışma ile dine ve geleneklere bağlı, 6ye sayısı nispeten fazla olan bir yapıyı 6ng6rmektedir. Akrabalık ilişkilerinin sağlam olduğu geleneksel geniş aile yapısı; b6y6k anne, b6y6kbaba, anne, baba ve 6ocuklar olmak 6zere en az 66 nesli i6inde barındıran iş b6l6m6 ve roller a6ısından her durumun organize edildiği hiyerarşik bir yapıdır. En tepe noktada ailenin en yaşlı ferdi bulunmaktadır ve dışarıdan aileye eklenen gelinler stat6s6 en d6ř6k olan bireylerdir. Geleneksel ailede yaşlılar 6retim ve t6k6timle ilgili karar mekanizması iken; diğer fertler konumlarının gerekliliğini yerine getirirler. Ekonomik olarak bir b6t6nl6k de arz eden geniş aile de gelirler tek elde toplanır ve b6y6k masraflar tek elden yapılır. Koruyuculuk, eğitim, din, boş zamanları değerlendirme gibi modern aile yapısının sosyal kurumlara devrettiği işlevler geniş ailenin kendi i6erisinde yerine getirilmektedir (Selman, 2017: 34-35).

1.3.2. 6ekirdek aile

6ekirdek aile eşler ile onlara bağımlı olan 6ocukları ifade eden, sanayileşmenin ekonomik ihtiya6ları doğrultusunda geliştiği d6ř6ncesiyle tarihsel

araştırmalar ve çok kültürlü yapıların karşılaştırılması sonucu kabul görmeye başlamıştır. Çekirdek aile batıda değerli kültürel şartlar altında insanlık tarihine yakın bir zamanda ortaya çıkmıştır. Sanayileşmiş toplumlarda görülen modern çekirdek aile, tek eşlilik temelinde ve eşlerin konumu itibari ile eşitlik üzerine tesis edilen bir kavram olarak gelişmiştir. Geniş aileye göre hacimsel, ekonomik ve dini birçok özelliğinde bir azalma ve değişme meydana gelen çekirdek ailenin, evliliğe dayalı olmasından dolayı bu kavram “Evlilik Ailesi” olarak da adlandırılmaktadır. Yine ekirdek aileye “Küçük Aile” de denmekle birlikte modern şehir hayatı için uygun aile tipi olarak görülmektedir (Sungur, 2021:32-34). İdeal bir modern çekirdek aile, çocuklarıyla birlikte yaşayan evli bir çift, erkek ev dışında çalışan, kadın anne ve tam zamanlı ev hanımından oluşan tek eşli, ataerkil bir ailedir (Popenoe, 1987: 174).

Modern ekirdek aile; mülkiyet ve sosyal statü sebebiyle düzenlenen evlilikler dışında eşlerin birbirleri arasında gelişen romantik aşk ile kurulan evlilikler, annelik sevgisi veya kadının annelik içgüdüsüne sahip ve küçük çocuklara bakma ihtiyaç olduğu fikrinin gelişmesi, yine aile hayatı ya da aile içi ilişkilerin aile dışı işlerden her zaman daha fazla bağlayıcı olduğu inancı ile gelişim göstermiştir. (Sayar ve Bağlan, 2012: 174-176).

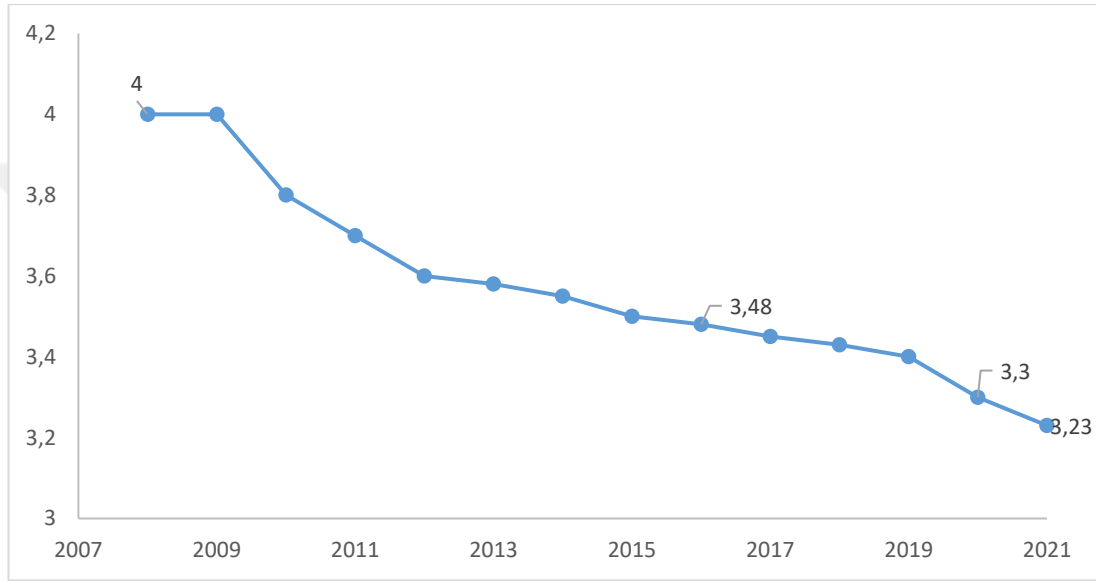
1.3.3. OECD eşdeğer hane büyüklüğü

Aile kavramı bir bütün olarak incelendiğinde bireylerin üstlendikleri işlevler ve aileyi etkileme durumlarına göre farklılıklar olduğu görülmektedir. Örneğin tek kişiden oluşan bir ailenin harcama kalıpları ile birden fazla yesi olan bir ailenin harcama kalıpları farklılık gösterecektir. Birey sayısı arttıkça hane halkı harcamaları da artmaktadır. Ancak burada harcamalardaki artışı sadece hane halkı ye sayısı ile eşleştirmek doğru olmayacaktır. Bunun nedeni; aile içinde birinci kişinin kirayı ödemesi durumunda ikinci kişi için ayrıca kira verilmesine gerek olmamasıdır. Yine, birlikte kişi başına ödenen ortalama kira miktarı, hane halkı sayısı arttıkça azalmaktadır. Bu nedenle hane halkı büyüklüğünü ölçmek için Ekonomik Kalkınma ve İş birliği rgt (OECD) tarafından kullanılan bir hane halkı leği bulunmaktadır. Yenilenmiş OECD’ye göre Eşdeğer Hane Büyüklüğü adı verilen bu ölçek ile hane halklarının büyüklükleri karşılaştırılabilir bir rakama indirgenmektedir. Bu ölçekte ilk yetişkin için “1” değeri; 14 yaş üzeri için “0,5”

değeri ve 14 yaşından küçük fertler için “0,3” değeri dikkate alınarak hane halkı büyüklüğü hesaplanmaktadır (Özdemir vd., 2015: 40).

Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) 2022’de yayımladığı “İstatistiklerle Aile 2021” verilerine göre; ortalama hane halkı büyüklüğü Türkiye’de 2008 yılında 4 kişi iken; 2021 yılında azalma eğilimi göstererek 3,23 kişiye düşmüştür. Aşağıda Şekil 1.1’de yıllara göre ortalama hane halkı büyüklüğü (2008-2021) grafik olarak gösterilmektedir.

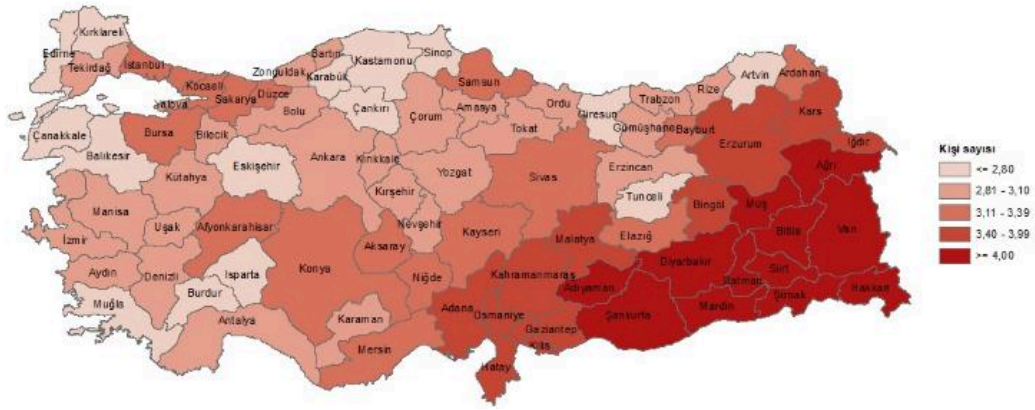
Şekil 1.1. Yıllara Göre Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü (2008-2021)

Kaynak: TÜİK (2022), İstatistiklerle Aile, 2021

Türkiye’de 2021 yılında ortalama hane halkı büyüklüğünün en yüksek olduğu il, 5,46 kişi ile Şırnak iken; Şırnak ilini 5,12 kişi ile Şanlıurfa ve 4,94 kişi ile Hakkâri izlemektedir. Ortalama hane halkı büyüklüğünün en düşük olduğu il 2,57 kişi ile Çanakkaledir. Bu ili, 2,60 kişi ile Tunceli ve 2,63 kişi ile Giresun izlemektedir. Şekil 2’de Türkiye’deki illere göre ortalama hane halkı büyüklüğü gösterilmektedir.

Şekil 1.2. Türkiye’ deki İllere Göre Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü

Kaynak: TÜİK (2022), İstatistiklerle Aile, 2021.

TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (2021) sonuçlarına göre, 2014 yılında %13,9 olan yalnız yaşayan fertlerden oluşan tek kişilik hane halklarının oranının 2021 yılında %18,9'a yükseldiği görülmüştür. Tablo 1.2’de hane halkı tiplerine göre hane halkı oranları gösterilmektedir (TÜİK, 2022).

Tablo 1.2. Hane Halkı Tiplerine Göre Hane Halkı Oranları

Hane halkı tiplerine göre hane halkı oranı, 2014-2021	Toplam Hane halkı İçindeki Oranı (%)							
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Tek Kişilik Hanehalkı	13,9	14,4	14,9	15,4	16,1	16,9	17,9	18,9
Tek Çekirdek Aileden Oluşan Hanehalkı	67,4	66,9	66,4	66,1	65,3	65,1	65,2	64,4
Sadece Eşlerden Oluşan Çekirdek Aile	14,1	14,3	14,2	14,2	14,1	13,9	13,5	13,5
Eşler ve Çocuklardan Oluşan Çekirdek Aile	45,7	44,8	44,0	43,5	42,3	42,0	42,0	40,8
Tek Ebeveyn ve Çocuklardan Oluşan Çekirdek Aile	7,6	7,8	8,2	8,5	8,9	9,2	9,7	10,1
Baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	1,5	1,6	1,7	1,8	1,9	2,0	2,2	2,3
Anne ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	6,1	6,2	6,5	6,7	7,0	7,2	7,5	7,8
En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı	16,7	16,5	16,3	16,0	15,8	15,0	14,0	13,5
Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı	2,1	2,2	2,4	2,5	2,8	3,0	2,8	3,2

Kaynak: TÜİK (2022), İstatistiklerle Aile, 2021.

Tablo 1.2.’de tek çekirdek aile olarak ifade edilen, yalnızca eşlerden veya eşler ve çocuklarından veya tek ebeveyn ve en az bir çocuktan oluşan hane halklarının oranında azalma olduğu görülmektedir. Tek çekirdek aileden oluşan hane halklarının oranı, 2014 yılında %67,4 iken 2021 yılında %64,4’e gerilemiştir.

Diğer yandan, geniş aile olarak tanımlanan ve en az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hane halklarının oranı 2014 yılında %16,7 iken 2021 yılında oran olarak %13,5'e gerilemiştir. Aralarında eş, anne-çocuk veya baba-çocuk ilişkisi olmayan fertleri içeren; diğer bir ifadeyle çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hane halklarının oranında artış olduğu gözlenirken; söz konusu hane halklarının oranının 2014 yılında %2,1 olduğu ancak, 2021 yılında %3,2'ye yükseldiği görülmektedir (TÜİK, 2022).

Hane halkı yapısındaki değişimlerin bir ülkedeki gelir dağılımı üzerinde de etkili olabileceği ele alınmıştır. Örneğin Peichl vd. (2012) 1991-2007 tarihleri arasındaki döneme dikkat çekerek, hane halkı yapısının Almanya'daki gelir eşitsizlikleri ve yoksulluk oranlarını etkilediklerini ifade etmişlerdir. Diğer yandan, ekonomide bir ulus ya da bir sosyal grup içindeki gelir eşitsizliği veya servet eşitsizliğini temsil etmeyi amaçlayan bir istatistiksel dağılım ölçüsü olan Gini katsayısındaki değişimin de kısmen ortalama hane halkı büyüklüğü ve hane halkı reisi yaşının değerindeki değişimden kaynaklandığı OECD ülkelerinde yapılan araştırmalar sonucu bulunmuştur (Başlevent, 2020: 19).

Ailenin hane halkı olarak tanımlanması ve ekonomik bir birim olarak ele alınmasına yönelik Rosen ve Granbois (1983) yapmış oldukları çalışmada karı kocaların tasarruf ve para yönetimindeki rollerini odak noktaya almıştır. TÜİK ise aileyi değil hane halkını esas almakta ve bütçe araştırmalarında aileleri, kendi içlerindeki birey sayısına ve yaş büyüklüklerine göre sınıflandırmaktadır. Hane halkının ekonomik bir birim olarak görülmesi yaygın bir anlayıştır (Özdemir vd., 2015: 42).

1.4. AİLE KURAMLARI

Aile kuramlarının tarihsel gelişimine baktığımızda 1860'larda kuramların ailenin kökeni ve evrimi üzerine yoğunlaşırken; 1890 yıllar itibarıyla aileye farklı açılardan bakma ihtiyacı doğmuştur. 1920'den 1950'lere kadar aile konusunda aile içi ilişkiler ele alınmıştır. 20. yüzyılın ortalarından itibaren ise temel sosyolojik yaklaşımlar ile yeni araştırma yöntemleri birleştirilmiştir. 1960'lardan itibaren aile sosyolojisindeki geleneksel yaklaşıma karşı çıkışlar ortaya çıkmış, 1980'lerde genel bir aile kuramının olmadığı konusunda fikir birliğine varılmıştır. 21. yüzyıl

başlarında ise yeni kuramlar oluşturmaktan ziyade aileyi konularla ilgili eski kuramlarla açıklama yoluna gidilmiştir (Sezgin, 2013).

Aile hakkında kavramsal çerçevede kuramsal yaklaşımların birçok sınıflandırmaya tabi tutulduğu görülmektedir (Özen, 1992: 117). Örneğin Hill ve Hansen (1960) yapmış oldukları çalışmada, aile öncelikle Etkileşimci, Yapısal-İşlevselci, Durumsal, Kurumsal ve Gelişimsel olarak sınıflandırılmıştır.

Diğer yandan, Hays (1977) yapmış olduğu çalışmada, teorilerin kullanım sıklığına değinerek aile teorisindeki yapısal-işlevselcilik, sembolik etkileşim ve gelişim teorisinin bu alandaki önde gelen yaklaşımlar olmaya devam ettiğini belirtmiş ve bununla birlikte, mübadele teorisi ve çatışma teorisinin giderek daha önemli hale gelmekte olduğunu ifade etmiştir. Yine Sprey (1988) yapmış olduğu çalışmada aile kuramlarına yönelik olarak kavramsal ve teorik bütünleşmenin yeni bir fikir olmadığını; ailelerin çatışma içindeki sistemler olarak kavramsallaştırmanın, onların müzakere edilen süreç düzeninin bir çatışma ve değiş tokuş perspektifi içinde analizini engellemediğini ifade etmiştir.

1.4.1.Yapısal-işlevselci kuram

Bu yaklaşım; aile içi ilişkiler, toplumdaki diğer sistemlerin aile üzerindeki etkileri ve ailedeki denge açısından, uzun süreli değişimler perspektifinde çerçevelenmektedir. Aile, bu yaklaşıma göre hem sürekliliğini sağlamak ta hem de sosyal bütün oluşturmaktadır. Burada ataerkil aile, geniş aile ve çağdaş çekirdek aile olmak üzere aile yapıları ele alınmaktadır. Bu yaklaşım aileyi bir kurum gibi ele almakla birlikte; ailenin işlevlerini, diğer sosyal sistemlerle kendi arasındaki ilişkiler bakımından ele alır. Ayrıca, bazı evrensel fonksiyonların yerine getirilmesiyle birlikte toplumun devamı açısından Yapısal-İşlevselci Kuram açısından temel gereksinimlerin karşılanmasının gerekliliği ifade edilmektedir (Sezgin, 2013).

Organik bağların değerini kabul eden ve aileyi kullanılabilecek bir araç olarak gören kuram, yine sistemsal sürdürülebilirlik için bütünleştirici, koruyucu, yönlendirici ve uygulayıcı alt sistemlere ihtiyaç olduğunu vurgular. İşlevselciliğin Kökenleri Auguste Comte ve onun pozitif felsefesine kadar uzanmakla birlikte; yaklaşımın en büyük temsilcisi Talcott Parsons'a göre aile kurumu toplum üst sisteminin bütünleştirici alt sistemidir. Yine Pozitivist yaklaşımın temsilcilerinden,

Durkheim sistemlerin düzgün çalışması için aile gibi organik bağları olan alt sistemlerin işlevlerinin düzgün olması gerektiğini ifade ederken, aile kurumunun sosyal düzenin aksamadan yürümesi için bireylerin kültürleşmesinde önemli rol oynadığını ve ailenin toplumun refah ve gelişimi için önemli olduğunu ifade etmiştir (Yener, 2018: 872).

Lindblad-Goldberg ve Northey (2013); ailelerin gelişimsel ve çevresel değişikliklere yanıt veren iç yapıları olduğunu, uyarlanabilir işlevselliğin bir aile yapısının, sistemin içinden ve dışından aileye yönelik işlevsel taleplerin uygunluğu ile belirlendiğini, aile rollerinin ve kurallarının birbirine bağlı ve tamamlayıcı bir tarzda geliştiğini, yine ailelerin alt sistemleri arasındaki ve kendi içerisindeki etkileşimleri için yazılı olmayan kurallarla organize edildiğini, aile yapısındaki değişimin bireysel olarak üyelerin davranışlarındaki değişime katkıda bulunduğunu ifade etmişlerdir.

Kongar (1996); Yapısal-İşlevselci yaklaşıma göre yapı kavramını “birimlerin nispeten istikrarlı bir kalıp gösteren ilişkileridir. Toplumsal sistemin birimi aktör olduğuna göre toplumsal yapı aktörlerin toplumsal ilişkilerinin kalıplaşmış sistemidir” (s.37) olarak ifade etmiştir. Bu açıdan düşünüldüğünde aile de “temel bir toplumsal fonksiyon olan üremeye yönelmiş bir temel toplumsal yapı” olarak tanımlanmıştır. Aileyi tek bir fonksiyona yönelmiş olarak gören bu yaklaşım kuşkusuz belli bir tip aileye ve çekirdek aileye atıf yapmaktadır. Çünkü geniş aile daha önce de belirtildiği gibi çok daha fazla işleve sahip olarak düşünülür.

Ailenin toplumun devamlılığı için bir araç olması ailenin yapısı ve işlevlerini incelemenin önemini ortaya koymaktadır. Burada bireylerin arasındaki rollerin paylaşımı, toplumsal durumları, değer yargıları ve aile içi dengelerin analizi önemlidir (Çakır ve Yaman, 2022: 581).

1.4.2.Sembolik etkileşim kuramı

Sosyolojik açılarından kişiler arası etkileşime çok yakından odaklanan mikro ölçekli bir yaklaşım olan” sembolik etkileşim” kuramı, toplumu bireylerin günlük etkileşimlerinin bir ürünü olarak görmekte ve bireyler arasında neler olup bittiğine odaklanmaktadır (Tatar, 2018: 1420-1421).

Sembolik etkileşim kuramına göre; insanlar arası sosyal etkileşimler temelinde bir anlam oluşturma durumu vardır ki; insanların ortak paylaşımları olan diller ve işaretler bu simgelerin yorumlanması ve anlamlandırması bu kuram bazında önem arz etmektedir. Bu yaklaşıma göre, aile üyeleri açısından her bir birey kendi kimliğini, mensubu olduğu ailesindeki yaşam iletişiminden türetebilir ve ailesel kimlikler oluşturabilir. Aile içinde herkesin bir yeri ve rolü olmakla birlikte bu roller beklentilere uygun şekilde gerçekleştirilir. Sembolik etkileşim kuramında davranışa yüklenen anlam önem kazanırken davranışın nasıl ortaya çıktığı nedenler ve bu davranışın ne anlam taşıdığını bilmek, davranışın kendisinden çok daha önemlidir. Bireylerin sosyal etkileşimlerinin davranışları üzerinde etkili olduğu ve tüm davranışların sosyal olarak öğrenilmesi, bu kuramın temel varsayımları arasındadır. Yine ortak yaşamın meydana getirdiği toplumsal etkileşimlerin bir parçası olan sembollerin kullanımı da, iletişim sistemleri açısından bu kuram bakımından önem arz etmektedir. İletişim dediğimiz olgu bireylerin karşılıklı olarak çok sayıda sembollerin anlamlarının aktarıldığı bir süreç olarak ifade edilebilir. Bu bakımdan aile açısından konu ele alındığında bireyin kendi gelişimi, aile içindeki diğer üyelerle etkileşimi sayesinde oluşmakta ve aile çocuğun temel sosyalleşme ortamının olduğu yer olarak ifade edilebilmektedir (Sezgin, 2013).

1.4.3.Sosyal çatışma kuramı

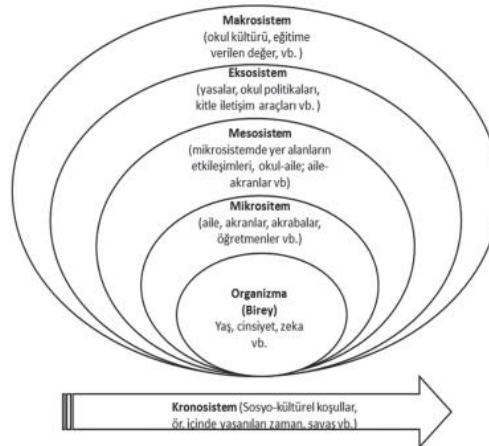
Sosyal çatışma kuramının kökleri Karl MARX felsefesine dayanmaktadır. Toplumdaki gruplar arasındaki sosyal ekonomik ve siyasi eşitsizliklere odaklanan kuram, insanların bazı ortak çıkarlara ulaşmaya çalıştıklarını ve toplumsal ilişkilerin içeriğinde gücün var olduğunu kabul eder. Toplumsal açıdan gruplar arası mücadeleye kaynak sağlamak ya da kısıtlılıklar getirmek mücadelenin sonucunu etkileyecektir. Çatışmacı kuramcılara göre; toplumda bütünleşmeden çok çıkarlara dayalı bir mücadele ve rekabettin söz konusu olduğu durumlar çatışmaya yol açar ve sosyal çatışma kuramı bu dengesizliklerin ve karşıtlıkların kaynağını bulmaya çalışır. Aile açısından durum aile içi rekabet ilişkileri ve çatışmalara odaklanmayı gerektirirken; aile içi kaynakların paylaşımı, paylaşım sürecindeki eşsiz güç ilişkileri, sosyal çalışmacı kurumun aileye yönelik varsayımlardır (Keleş, 2019: 13-14).

Sosyal çatışma kuramı; ailelerin sınıf ve cinsiyet eşitsizliklerinden nasıl etkilendiğini ortaya koymaya çalışan, aile içerisindeki çatışma ve rekabet ilişkilerine yoğunlaşan bir kuramdır. Aile içerisindeki gücü elinde bulunduran bireylerin, güçsüz olan bireyler karşısında çoğu zaman avantajlı olduğunu ifade eden kuram; aileyi güç, hakimiyet ve bir çatışma kurumu olarak ele almaktadır. Burada ailenin kendi içsel çıkarlarının çatışmalarla dolu olduğu, aynı zamanda kurumsal düzenlemelerin ailede kaynakların eşitliğini sağlayıcı yönde değiştirilmesinin gerektiği de vurgulamaktadır (Kayalığıl, 2019: 17-19).

1.4.4.Aile ekolojisi kuramı

Aile ekolojisi kuramı bireyin gelişim sürecini incelerken, çevresi ile oluşturduğu ilişkiler sistemi bağlamında bir inceleme yapmakla birlikte; yine bireyin çevresini oluşturan katmanları tanımlayan Bronfenbrenner (1979)'in her bir katmanın erken dönemden itibaren çocuğun gelişimi üzerindeki etkisini açıklayan görüşlerine dayanmaktadır. Bireylerin doğuştan gelen biyolojik özellikleri düşünüldüğünde, bir bireyin gelişiminin, olgunlaşma ve çevresinin etkileşimi doğrultusunda şekillendiği ifade edilmektedir. Çocukların gelişimi değerlendirilirken, sadece çocuk ve çocuğun yakın çevresi değil aynı zamanda çocuğun gelişen çevresiyle olan etkileşimi de incelenmektedir. Bu yaklaşıma göre birbirini içine geçmiş sistemler ve bu sistemlerin birbiriyle olan etkileşimi çocuğun gelişimsel sürecini anlamlandırmaktadır. Bu sistemler Mikro Sistem, Mezosistem, Ekzosistem, Makro Sistem ve Kronosistem olarak ifade edilebilir (Doğan ve Aytekin, 2021: 557-558). Adı geçen sistemler Şekil 1.3'te gösterilmektedir.

Şekil 1.3. Sosyal Ekolojik Sistem

Kaynak: Sarı, 2018:170.

Ekolojik yaklaşımın temel prensipleri incelendiğinde,

-Bireyin hayatını ve tüm ekolojiyi etkileyen iç içe geçmiş ve birbirlerini etkileyen farklı sistemlerin varlığından söz edilebilir.

- Bireyin davranışı çevreyle karşılıklı etkileşim içerisinde

- Sistemler arasında etkileşimsel deneyimlerin yapısı ve doğasına bağlı olarak bireyin gelişiminin sağlandığı görülmektedir.

-Sistemler arası ilişkilerin niteliği ve sıklığının birey üzerinde etki ettiği görülmektedir.

- Tüm sistemlerin çocuğun gelişimini doğrudan ya da dolaylı olarak etkileme gücüne sahip olduğu söylenebilmektedir.

- Bireyin sağlıklı gelişimi için sistemler arasında etkileşimin tutarlılığının önemi temel prensipler arasındadır (Özbay; 2015).

Bronfenbrenner (1986) yapmış olduğu çalışmada aile üzerinde dış etki kaynakları olarak hizmet edebilecek farklı çevresel sistemleri üç grupta incelemiştir. Aşağıda belirtilen bu modeller Mezosistem modelleri, Ekzosistem modelleri, Kronosistem modelleri olarak adlandırılmaktadır (Bronfenbrenner, 1986: 723-724).

- **Mezosistem Modelleri:** Ailenin birey gelişiminin gerçekleştiği başlıca ortam olmasına rağmen, gelişim sürecinin içinde olabileceği ve doğabileceği birkaç ortamdan sadece biri olduğunu, farklı ortamlarda çalışan süreçlerin birbirinden bağımsız olmadığını ifade eden, yani evdeki olayların çocuğun okuldaki ilerlemesini olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebileceğini ifade eden modellemedir.
- **Ekzosistem Modelleri:** Bu modelde, çocukların sınırlı erişime sahip olma eğiliminde oldukları bir diğer alan, ebeveynlerin arkadaş ve tanıdık çevreleri olan sosyal ağlardan bahsedilmektedir. Gelişmekte olan kişiye "dış" olan bu tür ortamlar, "Ekzosistemler" olarak adlandırılır. Modelle anlatılmak istenen; çocukların aile içindeki psikolojik gelişimi, yalnızca çocukların zaman geçirdikleri diğer ortamlarda olanlardan değil, aynı zamanda ebeveynlerinin hayatlarını yaşadıkları diğer ortamlardan,

özellikle çocukların ebeveynlerinin iş dünyasına nadiren girdiği bir yerde olanlardan da etkileneceğidir.

- **Kronosistem Modelleri:** 1970'lerin ortalarından başlayarak giderek artan sayıda araştırmacı zaman içinde yalnızca kişide değil, aynı zamanda çevredeki değişiklikleri de hesaba katan ve- daha da önemlisi- bu iki süreç arasındaki dinamik ilişkiyi analiz etmeye izin veren araştırma tasarımları kullanmıştır. Bu tür araştırmaları, yalnızca bireye odaklanan daha geleneksel boylamsal çalışmalardan ayırt etmek için, kişinin yaşadığı ortamlardaki zaman içindeki değişikliklerin (ve sürekliliklerin) gelişimi üzerindeki etkisini incelemeyi mümkün kılan bir araştırma modelini belirlemek için “Kronosistem” terimi kullanılmıştır. En basit kronosistem biçimi, bir yaşam geçişine odaklanır. İki tür geçiş faydalı bir şekilde ayırt edilir: normatif (okula giriş, ergenlik, işgücüne girme, evlilik, emeklilik) ve normatif olmayan (aileden ölüm veya ağır hastalık, boşanma, taşınma, çekilişleri kazanma). Bu tür geçişler, yaşam süresi boyunca meydana gelir ve genellikle gelişimsel değişim için doğrudan bir itici güç olarak hizmet eder.

1.4.5.Sosyal alışveriş kuramı

Sosyal alışveriş kuramında incelenen konu, insanların diğer insanlarla olan ilişkileridir. Bireyin eski sosyal ilişkilerini yürütürken, yeni sosyal ilişkilere girişi onun yeni ortamlara girerek ilişki ağını genişletmesi ile birlikte bu durumun ödüllendirici olduğu ifade edilmektedir. Bir bireyin başka bir kimseyle ilişkide bulunması onun aşkı ve sosyallikte olduğu gibi içsel bir ödüllendiricisi olurken; komşularından ya da meslektaşlarından yardım alması da dışsal bir ödüllendirmeyi ifade etmektedir. Kuram, sosyal hayatta insanların sosyal ilişkilerinde ödül elde etme arayışı içerisinde olduğunu ve alışveriş kavramının sadece ekonomik olarak ele alınmadığını, alışveriş dediğimiz konunun sosyal alışveriş olduğunda her zaman her yerde var olabileceğini ve insanların birbirleriyle gerek günlük işlerde gerek fikirleri ile ve arkadaşların birbirine olan destekleri ile sosyal alışverişte bulunabileceklerini ifade eder (Akan, 1990: 10).

Bu kurama getirilen birtakım eleştiriler de mevcuttur. Bunlardan ilki, basitleştirici ve birçok davranışın alışveriş ile yönlendirilmesidir. Aile bireyleri arasındaki ilişkileri ticari ilişkilere benzetmesi ve bireylerin rasyonel hareket

ettikleri varsayımı ile kişisel yarar gözetmeksizin başkasına yararlı olmaya çalışan kimse anlamında olan özgecilik kavramının göz ardı edilmesi yine kuruma getirilen eleştirilerden bir diğeridir. Ek olarak, aile içinde rasyonel olmayan davranışların mevcut olması ve sosyal alışveriş kuramının bu davranışları göz ardı ettiği de ifade edilmektedir (Keleş, 2019: 17).

1.4.6. Feminist aile kuramı

Feminist aile kuramının odak noktasını cinsiyet oluşturmaktadır. Kuram, ataerkil toplumdan bahseder ve kadın erkek ilişkileri üzerindeki eşitsizlik temelinde kuramı geliştirir. Ailenin eşitlikçi bir kurum olmadığını, erkeklerin güç kaynaklarına daha fazla sahip olduğunu ve erkek egemenliğinin üstünlüğünü ifade eden kuram; kurumsal yapıların ve kültürün bu eşitsizlik ilişkilerini ayakta tutmaya çalıştığını ifade etmektedir (Kayalığıl, 2019). Feminist yaklaşımın aileye ilişkin görüşleri işlevselcilerin olumlu görüşlerine ve çatışmacıların görüşlerine eleştirel gözle bakmaktadır. Genel olarak feminist kuramlarda ailenin ataerkil bir kurum olarak görüldüğü ifade edilmekte birlikte; işlevselcilere aile üyelerine sağladıkları olanaklar açısından, çıkarların eşit olduğunu iddia ettikleri için eleştiriler getirmektedirler. İşlevselcilerin cinsiyet farklılığını görmezden geldiğini idda eden feminist kuram, kadının temel rolün üreme ve çocuk yetiştiricilik olduğunu, her ne kadar bir çok ülkede kadının ev dışında çalışmaya başlasa da hem ev içinde hem de ev dışında kadının iki kez sömürüldüğünü ifade etmektedir (Kasapoğlu, 2011: 16).

Ataerkillik konusu feminist kuram da kendine tartışma açısından yer bulmuş bir kavramdır. Burada ataerkillik, erkeklerin kadınlara, yaşlı erkeklerin daha genç erkeklere hükmetmeleri fikrine dayanmaktadır (Güneş, 2017: 248). Feminist yaklaşımlar, Marksist, Radikal, Liberal ve Sosyalist Feminizm olarak dört başlık altında incelenebilmektedir (Kasapoğlu, 2011: 17-19).

***Marksist feminizm:**

Bu kuram hem Feminizmi hem de Marksizmi kapsamaktadır. Feministlerin erkek egemenliğini kapitalizme bağlamasıyla birlikte özel mülkiyetin ortadan kalkmasıyla, ataerkilliğin de sonunun geleceğini varsaymaktadır. Ancak Sovyetler birliği, Çin ve Küba'da kapitalizmin yıkılmasına rağmen ataerkillik sorununun yok olmadığı görülmüştür. Kadınlara yapılan baskılar ve sömürülerim kapitalizmin

yaşandığı ülkelerdeki gibi devam ettiği görülmüştür. Bu nedenle toplumda süregelen ataerkil yapının kapitalizmden mi, kültürel yapıdan mı yoksa dini öğelerden mi kaynaklandığı tartışma konusudur. Marksist feministler; ev kadını rolünde olan kadınları, geleneksel rollerini oynayan kadınlar olarak ifade etmiş; kocalarının kızgınlıklarını ve güçsüzlüklerinden kaynaklanan hayal kırıklıklarını ve baskıları sineye çekmek durumunda olduklarını söylemişlerdir. Kocaların aileleri ve karıları üzerinde kurmuş oldukları diktatörlükler, sistem içinde kocaların davranış değişikliğine uğramadan yaşantılarının devam etmesini sağlarken, kapitalizmi vazgeçilmez kılmaktadır (Kasapoğlu, 2011: 18-19).

***Radikal feminizm:**

Radikal Feministler, gelişen ataerkillik meselesini kültürel bir durum olarak ifade etmektedirler. Kapitalist, Komünist ve Teokratik toplumlarda ataerkillik mümkün iken kültürel öğelerin değişmesi ile ataerkillik anlayışının da değişebileceği ifade edilmektedir. Bu bağlamda radikal feminizmin diğer feminizm ekollerinden ayıran iki önemli özellik vardır. Bunlardan ilki, kadınlar tarafından kadınlar için geliştirilmiş olması ve bunun için mevcut yaklaşımlarla uzlaşma gereği duyulmamasıdır. İkincisi ise kadınların gördüğü baskının evrenselleştirilmesidir. Toplumda erkek egemenliği ön görülmeyle birlikte erkek egemenliğinin sebebini ise bu kuram aile olarak görmektedir. Aile ekonomik bir birimdir ve burada erkek çocuğa ve eşe göre daha kazançlıdır. Herkesin aile reisi için çalıştığını ifade eden Radikal Feministler; kadının yaşadığı baskının hem çalışma hayatı hem de bedeninin kullanımından kaynaklandığını söylemektedirler (Kasapoğlu, 2011: 18-19).

***Liberal feminizm:**

Liberal feminizm de “erkeklerle eşitlik” ve “kadının özgürlüğü” iki temel dayanaktır. Kamusal alanda çalışmayı önemseyen, çalışma yaşamında, aile yaşamında ve sosyal hayatta eşitlik sağlanmasının gerekliliğine inanan Liberal Feminizm; aile içi geçmişten günümüze geleneksel olarak yerleşen iş bölümü kültürünü, kadının çalışmasının önündeki en büyük engel olarak görmektedir. Kapitalizm geliştikçe ve yeterli istihdam olanakları sağlandıkça ailelerin dönüşüme uğrayacaklarını ifade eden kuram politik bir yapıya sahiptir. Ataerkilliğin geçmişi ile ilgilenmeyen Liberal Feminizm yaklaşımçıları ataerkil yapının ne şekilde

sürdürülmesinin gerektiğini sorgularlar. İyileşmeler olsa bile eşitsizliğin hala mevcut olduğunu savunan kuramcılar; daha zenginlerin ve erkeklerin yani gerçekte daha güçlü olanların fırsatları engellediğini ifade etmektedirler (Kasapoğlu, 2011: 18-19).

***Sosyalist feminizm:**

Radikal feministlerden farklı olarak ataerkillik kavramının yanı sıra kapitalizm kavramıyla daha çok ilgilenmektedirler. Kapitalizmin kadını “özel” erkeği de “kamusal alana” yerleştirdiğini söyleyen Sosyalist Feministler; aslında kapitalizmin kadını özgürleştiriyor gibi gösterdiğini ancak bu görüntünün tam aksi bir durumun söz konusu olduğunu savunmaktadırlar. Kapitalizmin yerini Sosyalizmin alması ile ancak kadının kurtuluşunun sağlanacağını öne süren kuramcılar, ailenin devamlılığının sosyalist bir toplumla sürdürülebilir olduğunu ifade etmektedirler. Yine üretimin toplumsallaşmasının ailenin önemini azaltacağını, erkek egemenliğine terk edilen kadın ve çocukların istismar durumunda sivil toplum kuruluşlarının aile içi ilişkilere müdahale etmesinin mümkün olduğu bir durumu ifade etmektedirler. Feminist aile kuramına getirilen eleştiriler, sadece kadın bakış açısı ile aile kavramına yaklaşılmıştıktan kaynaklı olarak gelişmektedir. Yine kadının merkeze alınması erkeklerin ve erkek çocuklarının göz ardı edilmesi, nitel araştırmalara ağırlık verilmesi ve bulguların sınırlı kalması nedeniyle bu kuramın boyutlarının geliştirilebileceği ifade edilmektedir (Keleş, 2019: 14).

1.5. AİLE TİPLERİ

Aile toplumun en küçük birimi olmakla birlikte topluma ait değerleri bünyesinde barındırmaktadır. Gelenekler, görenekler, inançlar, yargılar, kültürel öğeler vb. toplumla bütünleşik olarak aile içinde var olmaktadır. Değişen dünya yapısı, sanayileşme ve buna bağlı olarak kırsaldan kente göçlerin başlaması, eğitim durumunun iyileşmesi, kadının iş hayatında daha çok yer alması gibi etkenler geniş ailelerin yerini çekirdek aileye bırakmasına hatta tek ebeveynli aile gibi çeşitli aile tiplerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Namazcı ve Arıcı, 2020: 378).

Bu durum toplumsal yapı içerisinde baktığımızda tek biçimde aile yapısının artık imkânsız olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Her ne kadar akrabalık bağları hareketsiz bir yapıda olsa da ailenin yapısı, yeni duruma uygun aile tipleri toplumsal gelişmelere bağlı olarak değişmekte ve yeniden şekillenmektedir

(Çobanoğlu, 2020: 70). Türk aile yapısı içinde modernleşme süreci paralelinde her ne kadar çekirdek aileye dönüşüm başlasa da; yine de çekirdek ve geniş aile yapısının birlikte işlediği görülmektedir (Namazcı ve Arıcı, 2020: 389).

Türk aile tipleri incelendiğinde, otorite, ailenin yerleştiği mekânlar ve hane halkı özellikleri dikkate alınarak Tablo 1.3'teki gibi bir sınıflandırma yapılabilmektedir (Güngör, 2013: 1075).

Tablo 1.3. Türk Aile Tipleri

Aile Tipleri	
Hanede Yaşayan Kişi Sayısına Göre	• Çekirdek Aile • Geniş Aile • Tek Ebeveynli • Çocuksuz Aile • Geçiş Ailesi
Otorite Biçimine Göre	• Ataerkil • Anaerkil
Evlenme Biçimine Göre	• Poligami • Monogami • Eşcinsel Evliliklerin olduğu Aile Tipi
Yerleşim Yerlerine Göre	• Köy/Kırsal • Kent • Gecekondu • Yurt Dışında Yaşayan Aileler
Geleceğe Yönelik	• Kurumsal Aile • Sanal Aile

Kaynak: Güngör, 2013'ten uyarlanmıştır.

Geniş aile kavramı olarak; farklı kuşakların birlikte yaşaması birlikte yemek yedikleri ve ortak mülkiyetin altında birleştikleri bir durumu ifade etmektedir. Burada anne, baba, onların bekar çocuklarıyla yine evlenmemiş oğullar, gelinler torunlar bazen de dul kızların bir arada oturduğu bir aile tipi mevcuttur. Toprak mülkiyetinin bütünleştirici etkisi altında önem kazanan geniş aile, genelde tarıma dayalı toplumlarda daha çok görülmektedir (Erol, 1992: 28).

Kongar (1996) geniş ailenin fonksiyonlarını; ekonomik, prestij, eğitim, koruyuculuk, dinsel, eğlenme ve eşler arasında sevgi sağlama çocuk yapma fonksiyonu olarak yedi ayrı şekilde çerçevelemiştir. Ekonomik olarak bu tür ailelerde gelir tek elde toplanmakla birlikte, ekonomik bir iş bölümü ve iş birliği bulunmaktadır. Prestij bakımından toplumdaki statüler yine aileden alınmakta ve bir kişinin soylu ya da rençber olması ona kan bağı ya da meslekle ilgili toplumsal statü kaynağı olarak geçmektedir. Ailedeki üyeler tüm eğitimden sorumlu olmakla

birlikte, yine aile üyelerini korumakla yükümlüdür. Dinsel açıdan sadece dinsel eğitim verilmekle kalmayan geniş aile yapısı, tam bir dinsel birlik olmak üzere ailelerin ibadetlerini de denetlenmektedir. Eğlenme aile içinde yapılmakta ve eşler arasındaki sevgi saygı sağlanarak çocuk yapmak en temel ve eski fonksiyon olma özelliğini korumaktadır. Kongar; çekirdek aile yapısını ise geleneksel aile yapısına karşılık olarak gelişen modern toplumların aile tipi olarak ifade etmektedir. Bu aile tipinde, üreme ve çocukların küçük yaşlarda ki sosyalizasyonu sağlanırken, eşler arasında psikolojik bir denge kurulur. Akrabalık ilişkilerinin çok sıkı olmadığı bu aile tipinde akrabalara güven yoktur ve aileden yardım beklenmez. Karşılıklı zorunluluklar ile akrabalar üzerinde değer ve ahlak denetimi azdır. Yine aile bağımsız bir yerde oturmaktadır ve eş seçimi, evliliğe uyum gibi konular yalnızca karı koca arasında gelişen bir durumdur. Yine evlenme yaşı da geleneksel aileye göre farklılık göstermektedir (Kongar, 1996: 26-28).

Monogami aile tipi tek eşli yani bir kadın ve bir erkekten ibaret aileyi ifade ederken, poligami bir erkeğin birden çok kadınla olan evliliğini ifade etmektedir. Yani çok eşli bir evlilik mevcuttur. Otoriteye göre anaerkil aile biçiminde annenin büyük erkek kardeşi otorite kullanmaktadır. Akrabalık kadın soyundan geçmekle birlikte kalabalık aile özelliği de görülmektedir. Ataerkil yapıda otorite baba soyunda ve babaya aittir. Baba tüm yetkiye sahip olmakla birlikte, bütün mülkiyet de babaya aittir. Yine bu aile tipi kalabalık aile özelliğini taşımaktadır (Demir, 2015).

Kırsal aile özellikleri bakımından; sanayi devrimi öncesi toplumlarda görüldüğü gibi, ekonomik olarak tarım ve hayvancılıkla yaşamını sürdüren bir aile tipidir. Kentsel aile ise genelde çekirdek aile yapısına sahip, kırsal ailenin aksine anne baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşur. Tüketici özelliği baskındır ve eşitlikçi bir yapıya sahiptir. Böylelikle, bireysel olarak aile içi bireyin öznel varlığı önem kazanmaktadır. Doğum oranları düşük olan kentsel aile üyeleri sanayi ve hizmet sektörü gibi tarım dışı alanlarda çalışmaktadır. Kırsal aile ise daha çok geniş aile özellikleri taşımakta ve toplum önünde statü kazanmak için üye sayısını arttırmak durumundadır. Ataerkil bir yapıya sahip olan kırsal aile de reis olarak erkek ya da erkek çocuk önem kazanmaktadır. Evlilikler açısından eş seçiminde ebeveynlerin etkisi büyük olmakla birlikte sosyal güvence sağlanamadığı için

aileler genelde birlikte yaşamayı tercih etmektedirler. Kentsel ailelerde ise aile dışındaki bireyler ve gruplarla da ilişki sürdürölmektedir (Tosun, 2018: 2).

İKİNCİ BÖLÜM

AİLE YAŞAM DÖNGÜSÜ VE TURİZM İLİŞKİSİ

2.1. AİLE YAŞAM DÖNGÜSÜ

Ailelerde karı kocadan birinin ölümüyle birlikte sona eren yaşamsal süreç boyunca, birbirinden farklı evreler oluşmakta ve aileler için adı geçen yaşam sürecinde önemli bazı aşamalar ve olaylar gelişmektedir. Bu durum literatüre “Aile Yaşam Döngüsü” olarak girmiş ve aile yaşam döngüsü modeli olarak da nitelendirilmiştir. Modele göre aile kavramının evlilikle başladığı, daha sonra çocukların doğması ve büyümesi ile genişlediği, çocukların evden ayrılmasıyla daraldığı ve eşlerden birinin ya da her ikisinin birden ölümüyle sona erdiği ifade edilmektedir (Özdemir vd., 2015: 43-44).

1930'larda sosyologlar tarafından kullanılan aile yaşam döngüsü kavramı, 1950'lerin başında pazarlama araştırmacıları tarafından geleneksel değişken olan hane reisinin yaşının mantıksal bir uzantısı olarak görülmüştür (Derrick ve Lehfeld, 1980:214). Bireylerin sosyal açıdan durumlarını anlamak için kaç yaşında olduklarından ziyade, yaşam döngülerindeki durumlarına bakmak gerektiği ifade edilmiştir (Lansing ve Kish, 1957: 513).

Glick (1977) aile yaşam döngüsü kavramını ele alırken "evlilik, çocukların doğumu, çocukların evden ayrılması gibi aşamalardan geçen evli ailelere ilişkin verilerin analizi için anlamlı bir çerçeve" sağlanabileceğini ifade etmiştir (Nock, 1979: 16).

2.1.1.Aile yaşam döngüsü kavramı

Aile yaşam döngüsü kavramının kökeni 1930'ların ilk on yılında sosyoloji alanında gelişim göstermiş olup, 1950'lerden beri pazarlama araştırmalarında uygulanmaya devam etmektedir. Bu uygulama, ailede meydana gelen değişikliklerin (evlilik, doğum ve çocukların ayrılışı, evliliğin sona ermesi vb.) hane halkının hem gelirlerini hem de harcamalarını etkilemesi üzerine kurulmuştur. Aile yaşam döngüsü, bir bireyin kendi mali durumları ve az çok belirlenmiş belirli satın alma kalıpları ile karakterize edilen bir dizi aile

aşamasından art arda geçmesi anlamına gelmektedir (Redondo-Bellón vd., 2001: 614).

Tüketici araştırmalarında da kendine yer bulan aile yaşam döngüsü konusu, Wells ve Gubar'ın (1966) çalışmalarında aile yaşam döngüsü yaklaşımının altında yatan temel varsayımın, çoğu hanenin her birinin kendine özgü finansal durumu ve satın alma kalıpları olan düzenli aşamalardan geçtiği şeklinde iken, Wagner ve Hanna'nın (1983) ifadeleri ise; tüketim yönlü inceleme ve aile yaşam döngüsü evrelerinin satın alma kararlarında kendine özgü tutum sergiledikleri ve aile yaşam döngüsü değişkenlerinin, aile kompozisyonunun harcamalar üzerindeki etkilerini başarılı bir şekilde temsil ettiği şeklindedir.

Aile yaşam döngüsü evrelerinin ilk dönemi 1930'lara kadar gitmektedir. Bu aşamada kavramsal temellerin birkaç yazar tarafından oluşturularak ilk modellerin ortaya konduğu görülmektedir. İlk dönemlerde çok sınırlı sayıda aşamaya sahip olan aile yaşam döngüsü modeli, 1940'lar ve 1950'ler boyunca aileye dair farklı evreleme tanımlarının da dahil olması ile genişlemiştir (Redondo-Bellón vd., 2001: 614).

Her aile, karı kocadan birisinin ölümü ile sona eren süreçte çeşitli ve farklı evrelere sahiptir. Diğer bir ifadeyle; aile yaşam döngüsü kendi içerisinde bazı aşamalardan geçerek gelişmektedir. Bu aşamalar dönemsel olarak literatürde aile yaşam döngüsü olarak isimlendirilmekle birlikte, aile yaşam döngüsü modeli, ailenin yaşam döngüsüne sahip bir organizma gibi olduğunu ifade etmek açısından nitelendirilmektedir. Yine ailenin gelişimsel aşamaları ile birlikte işlevleri arasında da bir ilişki dile getirilmekte ve her ailenin evlenme ile başlayan sürecinin çocukların doğması, büyümesi ve genişlemeyle devam ettiği; yine çocukların evden ayrılarak ailenin küçülmeye başladığı ya da eşlerden birinin veya her ikisinin ölümüyle bu sürecin sona erdiği ifade edilmektedir. Evlilik ve aile ile ilgili literatüre bakıldığında iki kavramın da iç içe geçtiği görülmektedir. Aile yaşam döngüsü modelleri, evlilik ve aileyi gelişimsel anlamda ve sınıflama yapabilmek açısından önem taşımaktadır (Özdemir vd., 2015: 43-44).

2.1.2. Aile yaşam döngüsü evreleri

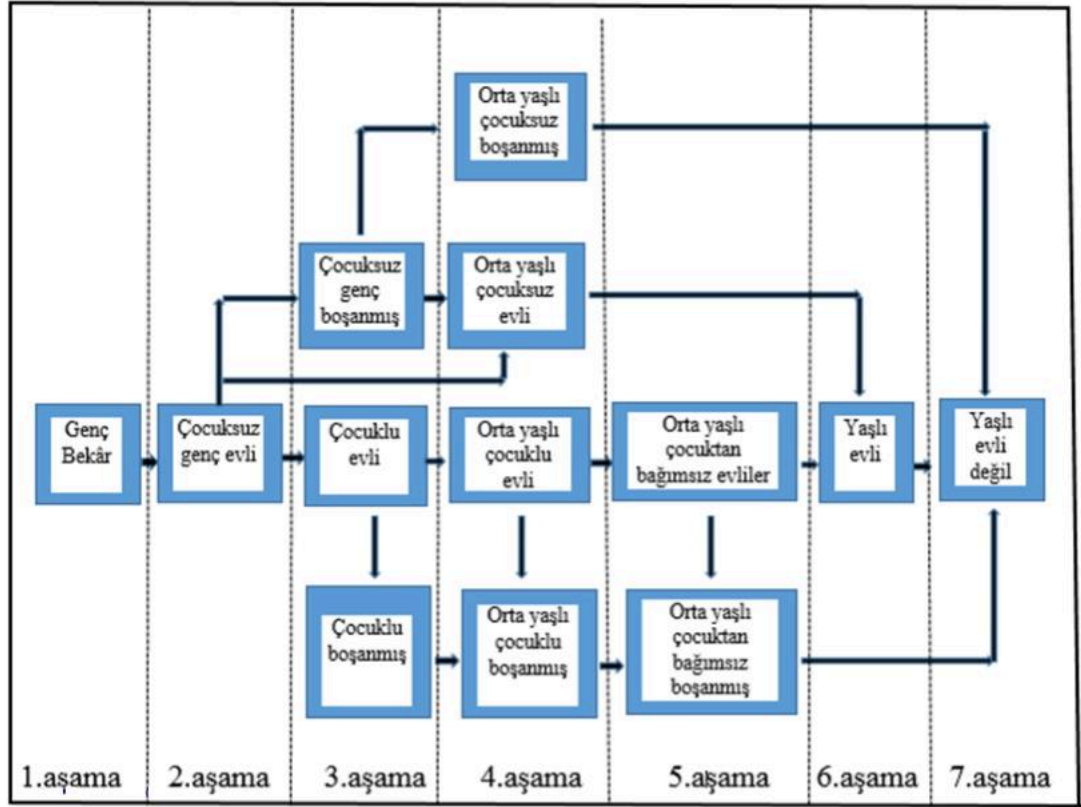
Ailede zamanla kendi içerisindeki değişim ve gelişiminin bir sistem olarak tanımlandığı ve bu sistem içerisindeki evrelerin açıklandığı kavram olan aile yaşam döngüsü; bireyin yaşam döngüsünü göz ardı etmeden, sistem olarak ailenin bütününe ele almaktadır (Erkan ve Uyar, 2021: 447- 449).

Schiffman ve Kanuk (2008), çeşitli aile ve yaşam tarzının ortaya çıkması ile birlikte öngörülebilir aile yaşam döngüsü ile ilgili aşamaları tasvir etmenin zorlaştığını ifade etmişlerdir. Bu durumu; artan boşanma oranları, evlilik dışı doğum sayılarının artması sonucu gençlerin aile, iş ve kariyer fırsatlarını iletirmek için genelde evliliği ertelemeleri gibi durumlara bağlamışlardır. Aile yaşam döngüsünün yararlı bir pazarlama aracı olduğunun belirtildiği eserde medeni durum, aile büyüklüğü, aile üyelerinin yaşı, aile reisin istihdam durumu gibi yaygın olarak kullanılan demografik değişkenlerin aile yaşam döngüsü ile ilgili ifadeleri ortaya koyduğu da belirtilmiştir. Schiffman ve Kanuk'un da yapmış oldukları çalışmada, aile yaşam döngüsünü geleneksel ve geleneksel olmayan aile yapıları bakımından iki segmentte inceledikleri görülmektedir. Geleneksel aile yaşam döngüsü, birçok ailenin bekarlıktan başlayarak evliliğe (ve temel aile biriminin yaratılmasına), ardından aile büyümesine (çocukların doğumuyla birlikte), ailenin daralmasına kadar geçen süreyi baz almakla birlikte bu döngü beş evrede incelenmiştir.

- **Evre I:** *Bekarlık*-Ebeveynlerinden ayrı yaşayan genç bekar yetişkin
- **Evre II:** *Balayı Çiftleri*- Genç evli çift
- **Evre III:** *Ebeveynlik*- Evde yaşayan en az bir çocuğu olan evli çift
- **Evre IV:** *Ebeveynlik Sonrası*-Evde yaşayan ve çocuğu olmayan daha yaşlı bir çift
- **Evre V:** *Çözülme*-Hayatta kalan bir eş

Geleneksel olmayan aile yaşam döngüsü modellemesini yönlendiren temel sosyo-demografik güçler, çocuklu ve çocuksuz boşanma ve sonraki evlilikleri içerirken; pazarlamacıların giderek daha fazla hedeflediği bazı önemli geleneksel olmayan aile tiplerini hesaba katan bir modelleme sunulmuştur. Aşağıdaki Şekil 2.1'de bu modelleme gösterilmiştir.

Şekil 2.1. Aile Yaşam Döngüsü Evreleri

Kaynak: Schiffman ve Kanuk (2008).

Buradan hareketle geleneksel olmayan aşamalar, sadece aile hanelerini değil, aynı zamanda aile dışı haneleri de (tek bir kişiden oluşanlar ve iki veya daha fazla ilgisiz bireyden oluşanlar) içermektedir. Son 25 yılda tüm hanelerin yaklaşık % 30'u aile dışı hanelerden (yani yalnız veya evli olmayan bir çift olarak başka bir kişiyle birlikte yaşayan erkekler veya kadınlar) oluşurken; aslında hane sayısı, bir zamanlar klişeleşmiş bir aile olan çocuklu evli çiftlerden daha fazla bir sayıya ulaşmıştır. Tablo 2.1'de geleneksel olmayan aile yaşam döngüsü aşamaları gösterilmektedir.

Tablo 2.1. Geleneksel Olmayan Aile Yaşam Döngüsü Aşamaları

Geleneksel Olmayan Aile Yaşam Döngüsü Aşamaları	Tanım/Yorum
Aile Evleri	
Çocuksuz çiftler	Evli çiftlerin çocuk sahibi olmamayı tercih etmeleri giderek daha fazla kabul görmektedir. Bu duruma katkıda bulunan güçler, daha kariyer odaklı evli kadınlar ve gecikmiş evliliklerdir.
Daha sonra evlenen çiftler (30'lu yaşların sonlarında veya sonrasında)	Kariyer odaklı kadın ve erkek birlikteliğinden oluşan çiftlerin daha fazla ortaya çıkması. Ailelerin daha az çocuk yapması ya da hiç çocuk yapmamaları muhtemeldir.
İlk çocuğu daha sonra (30'lu yaşların sonlarında veya daha sonra) olan çiftler	Bu aile yapısında daha az çocuk olması muhtemeldir. Stres, kaliteli yaşam tarzı mevcut olan aile yapısında "Yalnızca en iyisi yeterince iyidir." fikri mevcuttur.
Bekar ebeveynler I	Yüksek boşanma oranları (yaklaşık % 50), tek ebeveynli hanelerin bir kısmına katkıda bulunur.
Bekar ebeveynler II	Evlilik dışı bir veya daha fazla çocuğu olan genç erkek veya kadın.
Bekar Ebeveyn III	Bir veya daha fazla çocuğu evlat edinen tek kişi.
Geniş Aile	Kariyerlerini kurarken yalnız yaşama masraflarından kaçınmak için eve dönen genç tek yetişkin çocuklar. Boşanmış kız veya oğul ve torun(lar) evlerine ebeveynlerine dönerler. Ayrıca aile büyükleri ile birlikte yaşayan yeni evliler

Tablo 2.1 (Devam). Geleneksel Olmayan Aile Yaşam Döngüsü Aşamaları

Aile Olmayan Evler	Tanım/Yorum
Evli olmayan çiftler	Heteroseksüel ve eşcinsel çiftlerin artan kabulü.
Boşanmış kişiler (çocuksuz)	Yüksek boşanma oranı, daha çocuklar doğmadan hanelerin dağılmasına katkıda bulunmaktadır.
Bekar kişiler (çoğu genç)	Öncelikle ilk evliliği gecikenler; ayrıca hiç evlenmeyen erkekler ve kadınlar.
Dul kişiler (çoğu yaşlı)	Özellikle kadınlar için daha uzun yaşam beklentisi, 75 yaştan ileri tek kişilik hane anlamına gelir.

Kaynak: Schiffman ve Kanuk (2008)'den derlenmiştir.

Aile yaşam döngüsü kavramı aileyi 1931' den bu yana aile yaşam döngüsü aşamalarını tespit etmeye yönelik pek çok çalışma yapılmakla birlikte 4 ve 10 aşama arasında bu döngüler tespit edilmiştir. Farklı araştırmacıların öngördükleri aile yaşam döngüsü aşama sayıları ve temel aşamalar Tablo 2.2'te özet olarak verilmektedir.

Tablo 2.2. Geçmişten Günümüze Aile Yaşam Döngüsü Aşamaları

Sorokin, Zimmerman ve Galpin (1931)	4 aşama	*Ekonomik bağımsızlığını sağlamış yeni evliler, *Bir veya daha fazla çocuğu olan çiftler, *Kendine yetmeyi öğrenmiş çocuğu olan çiftler, *Yaşlı çiftler
Kirkpatrick, Cowles ve Tough (1934)	4 aşama	* Okul öncesi aile * İlkokul ailesi *Lise ailesi * Tüm yetişkin aile
Loomis (1936)	4 aşama	*Çocuk doğurma çağındaki çocuksuz çiftler *Çocuklu aileler (en büyüğü 14 yaş altı) *En büyük çocuğu 14 yaş üstü ve 36 yaş altı olan aileler *Yaşlı aileler

Tablo 2.2. (Devam) Geçmişten Günümüze Aile Yaşam Döngüsü Aşamaları

Bigelow (1942)	7 aşama	*Kuruluş, *Okul öncesi ve yeni çocuklular * İlkokul dönemi *Lise dönemi *Kolej *Geri dönen çocuğu olanlar, *Emeklilik
Glick (1947)	7 aşama	*İlk evlenme, *İlk çocuğun doğumu, *Son çocuğun doğumu, *İlk çocuğun evlenmesi, *Son çocuğun evlenmesi, *Çiftlerden birinin ölümü *Diğerinin ölümü
Duvall ve Hill (1948)	7 aşama	*Çocuksuzluk, *İlk çocuktan son çocuğun doğumuna kadar genişleme, *Okul çağı, *Son çocuğun aileye katılmasıyla gelen istikrar, *Çocukların evden ayrılmasıyla başlayan küçülme, *Evde çocuğun olmadığı dönem arkadaşlık, *Eşlerden birinin ölümü
Rodgers (1962)	10 aşama	*Çocuksuz-yeni aileler *Bebekli aileler *Okul öncesi çocuğu olan aileler *Okul çağında çocuğu olan aileler *Yetişkinlik çağında çocuğu olan aileler *Genç yetişkin aileler *Ayrılan ve çocuğu olan aileler *Tüm çocukları evden ayrılmış orta yaşlı aileler *Yaşlı aileler *Dulluk (Rodgers bazı aşamaları kendi içinde de aşamalarına bölerek toplamda 23 aşamalı bir döngüyü esas almıştır).

Tablo 2.2. (Devam) Geçmişten Günümüze Aile Yaşam Döngüsü Aşamaları

Wells ve Gubar (1966)	9 aşama	*Bekârlık, *Yeni evliler(Çocuksuz) *Küçük çocuklu yuva (En küçük çocuk altı yaşından küçük) *Büyük çocuklu yuva (en küçük çocuk altı yaşından büyük) *Evden ayrılmış çocuğu olan yuvalar *Evde çocuğu kalmamış aile reisinin hala çalıştığı yuvalar *Aile reisinin de emekli olduğu yuvalar *Yalnız yaşayan ve çalışan, *Yalnız yaşayan ve emekli
Duvall (1971)	8 aşama	*Çocuksuz evliler, *Bebekliler(En büyük çocuk 30 aydan küçük) *Okul öncesi çocuğu olanlar *Okul çağında çocuğu olanlar *Ergenlik döneminde çocuğu olanlar *İlkinden sonuncusuna çocukların evden ayrılması, *Emekli oluncaya kadar orta yaşlı aileler *Emeklilikten ölüme kadar yaşlı aileler
Caret ve McGoldrick (1999)	6 aşama	*Evden ayrılış, *Yeni bir aile oluşturmaya hazırlık, *Küçük çocuklu aileler, *Yetişkin çocuklu aileler, *Aileden ayrılan çocuklar, *Geç hayatı olan aileler
Schiffman ve Kanuk (2000)	9 aşama	*Yeni evli çocuksuz çiftler, *Geç evlenmiş çiftler *İlk çocuğu geç olan çiftler, *Çocuksuz genç boşanmışlar *Çocuklu genç boşanmışlar, *Çocuklu orta yaşlı boşanmışlar *Evden ayrılmış çocukların geri döndüğü (boşanma, ekonomik nedenler vs.) *Aileler *Evlilik bağı olmaksızın birlikte yaşayanlar - Genç ve orta yaştaki evlenmemişler *Eşi ölmüş dullar. (Yazarlar, yaşam dönemlerini birbiri peşi sıra gelecek şekilde değil, diğerlerinin eksiklerini tamamlayacak şekilde sırasız saymaktadırlar.)

Kaynak: Murphy ve Staples (1979) ve Özdemir vd. (2009)' dan derlenmiştir.

2.2. TÜRK AİLE YAPISINDA AİLE YAŞAM DÖNGÜSÜ

Türk toplumunun kendine özgü geliştirdiği aile yaşam döngüsü süreçleri toplumun değer verdiği olgular nedeniyle diğer toplumlardaki durumlarla farklılık arz etmektedir. Türk toplumuna ait gelişen evreler sekiz aşamadan oluşmakla birlikte modern çekirdek aileye vurgu yapılmaktadır. Burada bireylerin rollerine odaklanma, fikir benzerliğine sahip kişilerin, yine iş bölümüne açık olduğu evlilik, çocuk eğitimi, erkek ve kadının geleneksel rollerinin önemli olduğu ev işleri ve evin dışındaki işlerin paylaşıldığı bir durum söz konusudur. Çekirdek ailelerin anlaşılmasına yönelik olarak kullanılan aile yaşam döngüsü döngüsü Türk toplumunda karı kocanın rol durumu, tutumları ve davranışları açısından bir çerçeve oluşturmaktadır. Türk aile yapısında gelişen aile yaşam döngüsü evreleri 8 başlıkta incelenmektedir (Selman, 2019: 33). Bunlar;

1. Nişanlılık Döngüsü
2. Yeni Evli-Çocuksuz Aile Döngüsü
3. Küçük Çocuklu Aile Döngüsü
4. Okul Dönemi Çocuklu Aile Döngüsü
5. Ergen Çocuklu Aile Döngüsü
6. Evden Ayrılan Çocuklu Aile Döngüsü
7. Boş Yuva Döngüsü
8. Dulluk Döngüsü

Aile kavramının evrensel yapısı gereği batı kaynaklı aile yaşam döngüsü modelleriyle benzeştiği düşünülebilir. Ancak Türk toplumunun yapısal özellikleri bakımından aile yaşam döngüsü evrelerinde meydana gelen problemler ve krizlerin çözümü aşamasında, aile bireylerinin rolleri açısından davranış biçimleri batı toplumlarına göre farklılık gösterebilmektedir (Erkan ve Uyar, 2021:450).

Türk ailesinin İslam öncesi dönemine ait kaynaklar sınırlıdır. Türk aile sosyolojisi bu dönemde arkeolojik ve antropolojik malzemeler ile sözlü kültür öğeleri (destanlar, masallar, ninniler, tekerlemeler, atasözleri, efsaneler) ile tanınmaya çalışılmıştır (Doğan, 2009:7-9). İslam öncesi Türk toplum hayatında toprağa bağlı olmayan aileler karakteristik olarak göçebe özelliğe sahipken; yine aile içi ilişkilerin düzenlenmesi bakımından yerleşik hayata geçiş İslami dönemin etkisi altında başlamıştır. Yerleşik hayata geçen kadın bu süreçte hane içi etkinliğe

yönelirken, dini inanışlara bağlı olarak hiyerarşik görev dağılımı oluşmuştur (Çelik, 2010: 28).

Yenileşme döneminde Osmanlı Türk ailesinin toplumsal kurumların, aile yapısının, eğitim ve yönetim şeklinin derinlerden başlayan dönüşümleriyle batıdan etkilendiği bir süreci ifade etmektedir. Aile yapısında ve askeri alanda bu dönemde düzenlemeler yapılmıştır (Doğan, 2009: 15-129).

Modern dönem incelendiğinde Türk aile yapısı, modernleşmenin etkileri ile Osmanlı'nın son dönemlerinde kadar birçok reformu değişikliklerle beraber Cumhuriyetle özdeşleşmiştir. Özellikle Medeni Hukuk alanında yapılan inkılaplar ve değişimler aile içi ve dışı rolleri yeniden düzenlenmiştir. Osmanlı'da tanzim edilen hükümlerin din kaynaklı olması ve ahlak tarafından şekillendirildiği düşünüldüğünde, modern dönemde hukuki normlara dayandırılan bir yapı ortaya konmuştur. Türk ailesi kültürel olarak siyasal yenilik ve değişim projelerinden daha çok; sanayileşme, göç ve kentleşme gibi sosyo-ekonomik değişim süreçlerinden daha çok etkilenmiştir. Kentleşme süreciyle birlikte, aile içi ilişkiler ve roller aynı zamanda evlilik biçimleri ve yöntemler de değişmiştir (Çelik, 2010: 28-31).

Cumhuriyet öncesi Türk aile yapısına baktığımız zaman, genel olarak Osmanlı toplumunda hâkim olan aile yapısı geleneksel geniş bir aile yapısına sahipti. Diğer yandan, çekirdek ailenin oluşumu açısından da Medeni Kanun Cumhuriyet döneminde önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüz Türk aile yapısı kentleşme ve sanayileşme süreci ile birlikte yine yasal, toplumsal ve ekonomik değişiklikler nedeniyle aile içindeki bireylerin durumlarını etkilemiştir. Günümüz Türk toplumunda; anne, baba ve küçük çocuklardan oluşan çağdaş çekirdek aile yapısı ortaya çıkmıştır. Hem kırsal hem kentsel alanlarda yaygın aile yapısı artık çekirdek aile iken; yine günümüz Türkiye'si açısından geleneksel yapı ve modern yapının ailenin kültürel durumunu birlikte etkilediği söylenebilmektedir. Batı toplumlarından farklı olarak aile yapısı Türk toplumunda çocukların hala desteklendiği korunup kollandığı bir profil çizmektedir (Zafer, 2013: 124-131).

2.3. AİLE YAŞAM DÖNGÜSÜ VE TÜKETİM

Aile; tüketici davranışları açısından değerlendirilirken satın alma kararları, değer, tutum ve davranışın oluşumunda önemli bir faktördür. Aile, bireylerin zamana bağlı olarak ve edindikleri rollere göre birbirlerine gerek kan bağıyla gerekse evlilik yoluyla ya da evlatlık ilişkisi bulunan birden çok kişinin oluşturduğu gruptur. Bu bağlamda, aile temel bir tüketim birimidir. Bir ürün için ailenin bir üyesinin temel kullanıcı olabilmesine karşın bu ürünü satın alan, karar veren, satın almayı gerçekleştiren farklı olabilmektedir. Aile içerisinde karar alma sürecinde roller değişim göstermekte ve bu süreç sekiz aşamada incelenmektedir (Velioğlu, 2012: 124). Tablo 2.3'te söz konusu roller açıklamalarıyla beraber belirtilmektedir.

Tablo 2.3. Aile Karar Alma Sürecindeki Roller

Rol	Açıklama
Etkileyenler	Diğer üyelere ürün ya da hizmet hakkında bilgi veren aile üyesi/üeleri
Eleyenler	Ailede ürün ya da hizmet hakkında bilgi akışını kontrol eden ve eleyen aile üye/leri
Karar verenler	Ürün ya da hizmetin satın alınmasını belirleme noktasında gücü olan aile üye/leri
Satın Alanlar	Ürün ya da hizmeti fiili olarak satın alan aile üye/leri
Hazırlayanlar	Ürün ya da hizmetin ailenin diğer üyelerinin kullanımı için uygun hale getiren aile üye/leri
Kullananlar	Ürün ya da hizmeti tüketen aile üye/leri
Bakım Yapanlar	Ürünün sürekliliğini sağlayacak şekilde bakımını yapan veya onaran aile üye/leri
Elden Çıkarıcılar	Belirli ürünleri elden çıkarılmasına karar veren aile üye/leri

Kaynak: Schiffman ve Kanuk (2008).

Ekonomik bir birim olarak ailenin önemi, toplumun en küçük birimi olmasından kaynaklı olarak üstlendiği fonksiyonlar açısından başka bir kurum tarafından bu fonksiyonların yerine getirilmesinin mümkün olmamasından ileri gelmektedir. Aile ikamesi bulunmayan bir kurumdur ve aile ekonomik açıdan kabul edilebilir bir yaşama ve tüketim düzeyinin geliştiği birimlerdir. Sanayileşme ile birlikte ailenin ekonomik fonksiyonlarının değiştiği görülmektedir. Tarım ve

sanayi toplumlarının sosyo-ekonomik örgütlenme biçimleri ailenin fonksiyonlarının değişmesine neden olurken, aile sosyo-ekonomik değişimlere karşı önemli bir karar birimi olma özelliğini korumaktadır (Biçici, 2004: 241-242).

Ailelerin kendi iç dinamikleri; ilişkilerinin yapısı, bireysel özellikleri, sosyal, fiziksel ve kültürel bağları göz önüne alındığında karmaşık bir sosyal sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sosyal sistem içerisindeki her bir parça öncelikle ebeveynler ve çocukları ile birlikte etkileşime girmekte ve böylelikle bir hane örüntüsü ortaya çıkmaktadır. Aile, pazarlama ve tüketici davranışları açısından önemli bir karar verme birimi olarak görüldüğünden karar dinamikleri için asıl bilgi edilmesi gerekli analiz birimi hanenin halkı olarak değerlendirilmektedir (Penz ve Kirchler, 2016: 432-433).

Aile tüketimi kavramı, tüketim döngüsünün birden fazla aşamasında aile içi etkileşime giren tüm bireyleri kapsamaktadır. Aile tüketim araştırmalarının bir bölümü, karar verme sonuçlarıyla, yani hane tüketimiyle ilgili kararlarda kimin (koca, eş veya çocuk) daha fazla söz sahibi olduğuyla ilgilenmekte iken; başka bir kısmı etkileşim süreçlerini incelemekle meşgul olmuştur (Grønhøj ve Bech-Larsen, 2010: 447-448).

Ailenin sosyologlar ile tüketici ve pazarlama araştırmacıları tarafından üzerinde çalışılan bir yönü de aile yaşam döngüsü evreleridir (Murphy ve Staples, 1979: 12). Aile yaşam döngüsü, tüketicilerin yaşlandıkça nasıl değiştiğini gösteren bir yöntemdir. Döngünün her aşamasında, farklı zorluklar veya ilgi alanları mevcuttur. Sonuç olarak, tüketici satın alma davranışı, aile yaşam döngüsünün aşamalarından etkilenmektedir (Clow ve Baack, 2005: 77). Pazarlama ve tüketici davranışı üzerine ders kitapları genellikle aile yaşam döngüsü ayrımını pazarları bölümlere ayırmak için yararlı bir ölçüt olarak kabul eder. Diğer bir ifade ile aile yaşam döngüsü, tüketici davranışını ve pazar bölümlerini açıklamak için kullanılan yararlı bir sosyo demografik değişkendir. Ayrıca, birçok araştırmacı aile yaşam döngüsünün ardışık aşamalarında farklılaşmış tüketici kalıplarını doğrulamıştır (Redondo-Bellón vd., 2001: 612).

Diğer yandan aile yaşam döngüsü modellemesi hem bireyi hem de toplumu etkileyen yine aile ve işlevlerini anlama bakımından önemli bir araçtır. Bu süreç evlilik öncesi başlar ve ailedeki son bireyinin ölümüne kadar süren uzun bir dönemi

kapsamaktadır. Aile yaşam döngüsü yaklaşımı aileyi zaman değişkenine göre ele alırken bu durum ailenin gözlemlenmesini uzun bir zamana yaymaktadır. Bireyler fiziksel, psikolojik ve toplumsal bir karşılığa denk düşen tutum ve davranışlar sergilerken; her birey kendi evresine göre ayrılmakta ve yaş ilerledikçe ihtiyaçlar, ihtiyaçların önem sırası ve karşılama biçimleri ile miktarları değişmektedir. Bunun yanında yine toplumsal yapının gereği olarak nişanlılık, yeni evlilik ya da çocuklu bir ailenin evli veya yetişkin çocuğu olan bir aileye göre tutum ve davranışlarında da farklılaşmalar söz konusu olacaktır. Aile yaşam döngüsü hem yaş hem de toplumsal yapıya göre şekillenmektedir. Aile, bireyin her türlü kararında etkili olmakla birlikte referans grubu olarak uzun yıllar bireyin davranışı üzerinde bu etkisini sürdürmektedir. Bu süreç içerisinde birey farklı yaşam dönemlerinden geçmekte ve bir ömür boyu ailenin etkisi altında yaşayabilmektedir (Özdemir vd., 2009: 8-10).

Solomon (2007), ailelerin harcama ve ihtiyaçlarını hane içindeki kişilerin sayısının, yaşlarının yine hanenin dışında çalışan kişi sayısının etkilediğini ifade etmiştir. Ailenin çocuk sahibi olup olmadığı, kadının çalışıp çalışmadığı gibi faktörlerin zaman ve para harcama açısından ailelerde farklılığa neden olduğunu ifade eden Solomon; pazarlama kanadının ailelerin ihtiyaçlarının ve harcamaların zaman içindeki değişiminin belirlenmesi amacıyla aile yaşam döngüsü kavramını kullanarak, haneleri segmentlere ayırdıklarını da ifade etmiştir. Buna ek olarak, aile yaşam döngüsü kavramı ile gelir ve aile kompozisyonundaki eğilimlerin bu gelire yüklenen taleplerdeki değişikliklerle ilişkilendirildiğini de belirtmiştir. Yine bireylerin yaşlandıkça ya da yirmili yaşlarda iken ürün ve hizmetlere olan taleplerinin farklılık göstereceği de belirtilmiştir. Diğer yandan, kadınların toplumdaki değişen rolleri, alternatif yaşam tarzının hızlanması yine çocuksuz ve gecikmiş çocuk gibi sosyal eylemler ortaya çıkınca; evliliklerin tek ebeveynli hallere dönüşmesi açısından aile yaşam döngüsü aşamalarını tanımlamak için birçok model önerilmiştir. Burada yaş, medeni durum, evde çocukların varlığı veya yokluğu ve varsa çocukların yaşlarına odaklanmak önemlidir.

Aile yaşam döngüsünün satın alma üzerine etkileri değerlendirildiğinde, gençlerin ya da bekârların daha çok egzersiz yapma, barlara, konserlere, sinemalara gitme eğilimleri olduğu görülürken; küçük çocuklu ailelerin daha çok meyve, meyve suyu, yoğurt gibi sağlıklı gıdalara yönelik tüketim talebinin arttığı

görülmüştür. Bekâr ebeveynlerin ya da büyük çocuklu olan ailelerin abur cuburlara eğiliminin daha fazla olduğu, yeni evlilerin daha çok elektrikli ev eşyası aldığı, küçük çocuğu olanların bakıcı ve kreş taleplerinin daha fazla olduğu görülmüştür. Bu bağlamda aile yaşam döngüsü evreleri değiştikçe, ihtiyaçlar ve tüketim tercihlerin değiştiği ve bu evrelemenin tüketim talebinin belirlenmesinde önemli bir rol oynadığı söylenebilmektedir (Solomon, 2007: 426-428).

Schiffman ve Kanuk (2008), aile yaşam döngüsü kavramını geleneksel ve geleneksel olmayan olarak iki segmentte ele almıştır. Geleneksel olmayan ailelerdeki tüketim tercihlerinde, hanelerin statü değişikliklerine uğradığında (boşanma, haneye yeni bir kişinin taşınması veya bir eşin ölümü), genellikle kendiliğinden değişiklikler meydana geldiğini; bu durumun pazarlamacı kanadı için aileleri çekici hedefler haline getirdiğini ifade etmişlerdir. Örneğin boşanma gibi bir durum geliştiği zaman, ayrılan eşlerden biri ya da her ikisi yeni bir ikametgâh, yeni telefonlar (yeni telefon numaralarıyla), yeni mobilyalar satın almak durumunda kalacaktır. Belki de yeni bir iş bulmaları bile gerekecektir. Bu gereklilikler, boşanmış bir kişinin ihtiyaçlarını ve tüketim durumunu değiştirecektir. Diğer yandan (hem karı kocanın çalıştığı) çift gelirli hanelerdeki boşanma sayısındaki önemli artış, geleneksel aile yaşam döngüsü içerisindeki örtük olan yaşam tarzı varsayımlarını bulandırma eğiliminde olmuştur. Çift gelirli ailelerin çoğu çocuk sahibi iken; en zengin çift gelirli kesim için kalabalık aile vurgusu yapılmıştır. Evde yaşayan yetişkin bir çocuğu olan çift gelirli aile, hane halkının genel refahına katkıda bulunmak için ek bir potansiyel gelir kaynağı avantajına sahiptir. Geleneksel ve geleneksel olmayan aile yaşam döngüsü aşamalarının yan yana varlığı, çağdaş pazarın çeşitliliği bakımından karmaşık ve segmentlere ayırmanın ve yine hizmet vermenin zorlaşmasına sebep olmaktadır. Her farklılaşan durumun farklı ihtiyaç ve talepleri doğurduğu bu anlamda aşıkardır (Schiffman ve Kanuk, 2008: 290-292).

Özdemir vd. (2015), ailelerin yaşam döngülerine yönelik farklı mal ve malzeme tüketim durumlarının karşılaştırmalarını yapmışlardır. Buna göre;

- Gıda harcamalarında aile yaşam döngüsüne göre bir sıralama ve karşılaştırma yapılmış, harcamalarının azalmasının ya da artması gibi bir durumun olmadığı ancak son evrelerde gıda harcamalarının önemli derecede düştüğü ifade edilmiştir. Burada ki durum aile birey sayısındaki

azalma ile açıklanmıştır. Yalnız yaşanan dönemler haricinde gıda harcamaları her zaman üst seviyelerde seyretmektedir.

- Ortalama kadın giyim harcamaları bakımından aile yaşam dönemleri karşılaştırıldığında yeni evliler açısından tüm dönemlerden farklı bir durum ortaya çıkmıştır. Yeni evlilerde kadın giyim harcamalarının en yüksek seviyeye ulaştığı ancak en büyük çocuğu okul öncesi çağda olan ailelerde kadın giyim harcamalarının ortalama seviyelere indiği görülmüştür. Aile yaşam dönemleri ilerledikçe kadınların ortalama giyim harcamaları da azalma eğilimi içerisinde.
- Erkek giyim harcamaları yaşam dönemlerine göre karşılaştırıldığında çocuksuz evlilik döneminde olan bir aileyle, büyük çocuğun okul öncesi olduğu dönemde yapılan erkek giyim harcamalarının diğer dönemlerden farklı olduğu ortaya konmuştur yeni evli çocuksuz ailelerle, en büyük çocuğu okul öncesi çağı da olan erkeklerin giyim harcamaları diğer dönemlerden daha fazla olduğu görülmüştür.
- Çocuk giyim harcamaları bakımından çocukların büyüklüklerine göre harcamaların değiştiği görülmüştür. Okul öncesi çağında çocukları olan ailelerin ve ergen çocukları olan ailelerin en çok harcama yaptığı ve ilginç olarak çocuğu olmayan ailelerin ya da baş başa kalmış ailelerin de çocuk giyim harcamaları yaptığı çalışmayla görülmüştür.
- Kira giderleri açısından çocuksuz evlerden başlayan üç dönem boyunca kira giderlerinin azaldığı, yetişkin çocuklu ailelerde tekrar yükselmeye eğiliminde olduğu daha sonrasında tekrar azalan bir seyir izlediği ifade edilmiştir.
- Konuta harcanan yakıt açısından değişkenlik söz konusu iken; çocuksuz evli ailelerde yakıt giderleri diğer dönemlerin hepsinden daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu ortaya konmuştur.
- Eğitim harcamalarında ise çocuklu ailelerde eğitim giderlerini diğer dönemlerden çok daha fazla olduğu, yetişkin çocuklar evden ayrılrsa bile ortalamayı yükselttiği belirtilmiştir.
- İletişim harcamaları bakımından aile yaşam dönemleri karşılaştırıldığında kuruculardan birinin yalnız kaldığı dönemde ve çocuksuz evli olunan

dönemlerde yapılan harcamaların diğer dönemlerden farklılık arz ettiği görülmektedir

- Sağlık harcamaları açısından ileri yaş dönemlerine sağlık harcamalarının arttığı çalışmayla ifade edilmiştir
- Ulaşım harcamaları bakımından genellikle ya eşler baş başa kalınca ya da eşi vefat etmiş kişilerde ulaşım harcamalarının azaldığı diğer dönemlerde oldukça yüksek olduğu ifade edilmiştir.
- Kültür sanat faaliyetleri açısından genelde yeni evli çocuksuz çiftlerin ya da yetişkin çocuklu ailelerin diğer dönemlere göre kültür sanat harcamalarının daha fazla olduğu görülmüştür.

2.4. AİLE YAŞAM DÖNGÜSÜ VE TURİZM

Turizm, tüketici tercihleri ile şekillenen ve önceden planlanan bir süreç ve birçok ailenin boş zamanlarını doldurdukları aynı zamanda çocuklarıyla daha çok zaman geçirdikleri aktivitelerdir. Kadınların iş hayatına girmesi, televizyonun yaygınlaşması gibi unsurlar zamanla tatil kültürünün, keşfedilmesi ve deneyimlenmesi açısından daha olası bir hal almıştır. Ailelerin karar alma dinamiklerindeki değişiklikler toplumdaki değişikliklere paralel bir seyir izlemekte ve özellikle kadınların ve çocukların bu sürece artan etkisi olduğu görülmektedir. Aile tatili yapmak ailenin yaşam döngüsü boyunca değişiklik göstermektedir. Örneğin çok küçük çocuklu olanlar daha az seyahate çıkarlarken, çocukları büyüyenler tatile daha çok zaman ayırabilmektedirler. Aile yaşam döngüsü boyunca ileri yaştaki karı kocaların tatil karar verme sürecine bireysel katılım düzeyindeki durumu da diğerlerine göre farklılık göstermektedir (Mottiar ve Quinn, 2004: 150).

Aile seyahatine karar vermenin incelikleri ve aile üyelerinin destinasyon seçimi, zamanlama, konaklama ve seyahat aktiviteleri üzerindeki etkisi geçmişten günümüze incelenmiş olup, aile seyahatine karar vermenin karmaşık bir süreç olduğu ve bazı genel kalıplar olsa da bulgular açısından farklı örneklerde ve zaman içinde tutarlı olmadığı ifade edilmiştir (Mirehie vd., 2021: 2).

Ailelerde karar verme süreci 1950’li yıllardan beri önemi artan bir araştırma konusu olmuştur. Turizm ve pazarlama literatürüne bakıldığında zaman ailelerde alınacak tatil kararlarının eşler tarafından ortak verildiği görülmüştür. Anne ve

babalar tatil karar sürecinde baskın gibi görünseler de son yıllarda yapılan birçok çalışmada çocukların fikirleri ve isteklerinin de karar verme sürecinde etkili olduğu ifade edilmiştir. Bu etki dolaylı bir etki olup, çocuğun memnuniyetinin ailenin memnuniyetini belirlediği ifade edilmiştir (Çakıcı ve İyitoğlu, 2012: 118-120). Aile homojen bir birim olmadığı gibi satın alma davranışları incelendiğinde oldukça karmaşık bir yapıya sahip olduğu söylenebilmektedir. Bu nedenle, bir aile içinde planların ve seçimlerin nasıl yapıldığını anlamak için aile içerisindeki üyelerin hangi rolleri üstlendiğinin belirlenmesi önemlidir (Kim vd., 2010: 309).

Aile yaşam döngüsü evrelemesi dikkate alındığında, tatil ve turizm ürünlerine ve hizmetlerine yapılan harcamalarda döngünün bir evresinden diğerine göre farklılık gösterdiği 1991 yılında Yeni Zelanda’da Lawson tarafından yapılan çalışmayla ifade edilmiştir. Lawson (1991), tatil harcamalarının aile yaşam döngüsü aşamaları arasında seyahat davranışlarında önemli farklılıklar bulurken; insanların yaşlandıkça ya da evlenip çocuk sahibi oldukça gece hayatı ve aktivitelerinden uzaklaştığını, daha sonraki aşamalara doğru ise konaklama restoran ve alışveriş tesislerinde tatil planlamasına yöneldiklerini ifade etmiştir (Hong vd., 2005: 16).

Diğer yandan; çocukların ailelerin satın alma kararlarında giderek etkin rol oynadığı, çocuklu ailelerin tatil yeri tercihlerinde bazı kriterleri göz önüne aldıkları, turizm ürünü açısından rahat edebilecekleri destinasyonlara ve tercihlere yöneldikleri görülmektedir. Modern toplumun gerekliliği olarak ailelerin çocukların istek ve gereksinimlerine daha çok önem verdikleri bilinmektedir. Bebekli ailelerin, küçük çocuklu ailelerin ya da ergen çocuklu ailelerin turizm ihtiyaçları değişiklik göstermektedir (Arıkan ve Öztürk, 2018: 17-19). Diğer bir ifade ile turizm tüketim tercihleri bireyler açısından içinde bulunulan aile yaşam döngüsü evresine göre değişim göstermektedir. Yaşlı bireylerin turizme bakış açısı incelendiğinde; seyahat motivasyonların diğer aile aile yaşam döngüsü evrelerindeki seyahat edenlerden farklı olduğu görülmektedir. Çünkü bireyler yaşlandıkça sosyal rolleri ve ihtiyaçları değişmektedir. Örneğin ergen bireyler daha çok macera peşinde koşarken; orta yaşlı bireyler daha çok dinlenmeye, ailelerine zaman ayırmaya yönelmektedirler. Daha ileri yaştaki kişiler ise rahatlama, sosyal etkileşim kurma, fiziksel egzersiz yapma, nostalji arayışındadırlar. Bu durum onların en yaygın seyahat motivasyonlarını oluşturmaktadır (Çataloğlu, 2020: 62).

Turizm etkinlikleri yaş aralıklarına göre kategorilere de ayrılabilir. Bunlar; gençlik turizmi, orta yaş turizmi ve üçüncü yaş turizmidir. Gençlik turizmi dediğimiz 15-24 yaş aralığı, orta yaş turizmi 25- 64 yaş aralığı, üçüncü yaş turizmi de 65 ve daha yukarı yaştakileri kapsamaktadır. Aile yaşam döngüsü evrelerindeki bu bireylerden gençlik turizmini tercih edenler ebeveynlerinden ayrı olarak turizm faaliyetlerine katılmaktadırlar. Gençler; gezme, görme, sportif etkinliklerde bulunma ihtiyaçları daha yoğun olan bir kesimdir. Genç kuşakların burada maddi durumlarının elverdiği ölçüde turizm faaliyetlerine katıldıkları görülmektedir. Yetişkin turizmi açısından ise aile yaşam döngüsü evresinde orta yaşlı bireylerin tercih ve ihtiyaçları aynı zamanda zamansal varlıkları gençlere göre farklılık göstermektedir. Burada aile bireylerin okul çağında çocukları ve aktif çalışma hayatları olmasından dolayı genellikle yaz döneminde turizm etkinliklerine katılmaları mümkün olmaktadır. Bu yaş grubu, kendi araçlarıyla daha çok seyahat etmeyi uzun süreli tatile geçirmeyi yönelik turizm tercihlerinde bulunurlar. Üçüncü yaş grubu bireyler ise önemli bir turizm potansiyeli olarak görülmektedir. Çünkü yeterli boş zamana ve gelire sahiptirler. Bu yaş grubu yaşlı olduğu için, genelde sağlık, kültür alanlarındaki turizm faaliyetlerini tercih etmektedirler (Ustakara, 2022: 60-61).

Pazarlama açısından aile yaşam dönemleri geleneksel olarak bekarlıkla başlayan evlilikle sürdürülen ve ölümle sona eren bir süreç olarak görülmektedir. Aile yaşam dönemlerini değişik evrelerinde aileyi oluşturan bireylerin gereksinimleri birbirinden farklılık göstereceğinden dolayı, bu gereksinimlerini giderilmesine yönelik hizmetlerin geliştirilmesi turizm açısından da faydalı olacaktır. Bu anlamda turizm sektörünün tutundurma çalışmalarının farklı biçimde oluşturulması ve uygulanması beklenmektedir (Yılmaz, 2007: 16). Tüketici yaşam dönemlerine göre Turizm İşletmelerinin Tüketiciye yaklaşımı Tablo 2.4'te gösterilmektedir (İçöz, 2001: 79).

Tablo 2.4. Tüketici Yaşam Dönemlerine Göre Turizm İşletmelerinin Tüketickiye Yaklaşımı

Yaş Dönemi	Yaş	Turizm Endüstrisi Tüketici Yaklaşımı
Erken Çocukluk	0-5	Oyuncak ve eğlence alanı beklentileri vardır. Bakıcı hizmeti ve çocuk menüleri önem kazanır.
Genç Çocukluk	6-12	Dışarıda yemek konusunda önemli etkileri vardır ve resort otellerde çocuklar için özel rekreasyon programları vardır.
İlk Gençlik	13-15	Bağımsız tüketici olmaya başlar, dışarıda yemeyi halen etkilerler.
İleri Gençlik	16-19	Bağımsız tüketici bazen yarı zamanlı işlerde çalışırlar aynı zamanda sosyal etkinlik gereksinimleri oldukça fazladır.
Genç Bekârlar	20-24	İş yaşamına atılırlar, düşük bütçeyle seyahate çıkarlar.
Genç Evliler	25-34	İki gelirlidirler. Seyahate fazla eğilimleri vardır
Genç Orta Yaş	35-50	Gelirleri yükselir. Çocuklarının giderleri vardır, dışarıda yemek ve seyahat etmek eğilimleri fazladır
İleri Orta Yaş	50-65	Gelirleri en üst düzeydedir, seyahate fazla eğilimleri vardır, dışarıda daha az yemek yerler.
Genç Yaşlı	65-75	Yeterli ve sabit gelirleri vardır boş zamanları çok fazladır diyet yemeklerine dikkat ederler ve gezmeyi severler.
Yaşlı	75-84	Sağlık sorunları vardır genelde dul ya da yalnızdırlar.
Çok Yaşlı	85+	Kuzey Amerika’da sayıları hızla artmaktadır. %70’i kadındır ve özel diyet yemekleri isterler.

Kaynak: İçöz, O. (2001). *Turizm İşletmelerinde Pazarlama* (2. Baskı). Ankara. Turhan Kitabevi.

Tablo 2.4’te tüketicilerin farklılıkları ve bu farklılıklara bağlı beklentileri ifade edilmiştir. Bu bağlamda turizm işletmelerinin değişen talep durumuna yönelik cevap vermesi turizm pazarının canlı tutulması ve beklentilerin karşılanması açısından önem arz etmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TURİZM BAĞLAMINDA KOVİD-19 PANDEMİSİ

3.1. SALGIN HASTALIK KAVRAMI

Salgın kavramı, bir şeyin herkese birden bulaşması hali olarak ifade edilirken (Oğuz, 2021: 236); tarih boyunca arka arkaya yaşanan salgın hastalıklar toplumlara büyük zararlar vermiş, savaşların sonuçlarını belirlemiş ve nüfusların yeniden şekillenmesine, aynı zamanda ekonomik ve siyasal sistemlerde yeniliklere neden olmuştur (Huremović, 2019: 7).

Salgın hastalık kavramına potansiyel olarak bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkması ve yayılması açısından bakıldığında tarih boyunca düzenli olarak toplumların yaşadığı bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin veba, kolera, grip, şiddetli akut solunum sendromu (SARS-COV) ve Orta Doğu solunum sendromu koronavirüsü (MERS-COV) salgını insanlığı günümüze kadar etkilemiştir. Avcı toplayıcı gruplarından tarım toplumuna geçiş süreci insanlarda bulaşıcı hastalıkların yayılmasını kolaylaştırmıştır. Bunun nedeni, topluluklar arasında ticaretin gelişmesi, insanlar ve hayvanlar arasındaki etkileşimin artmasıdır. Yine gelişen şehirler, ticaret bölgeleri ve artan seyahatler ile insanlar, insan nüfusu nedeniyle de ekosistem üzerindeki etkiler bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkmasını ve yayılmasını arttırarak daha yüksek risklere yol açmıştır (Piret ve Boivin, 2021: 1).

Salgın hastalıkların tarih boyunca yalnızca bireysel olarak gelişim göstermedikleri ve tüm toplumun hastalığın etkilerine maruz kaldığı görüldüğünden, böylesi bir durum insanlık için önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer yandan, mikroorganizmaların da insanlar gibi modern ulaşım olanaklarından yararlanması, salgın boyutundaki hastalıkların eskiye nazaran daha hızlı yayılmasına sebep olmaktadır. Yine savaşlar, nüfus artışı, depremler, fırtınalar, kıtlık, iklim anormallikleri de salgınları meydana getirebilmektedir. Dünyamız bugüne kadar birçok salgın hastalıkla mücadele etmiştir. Dünya genelinde kolera salgınları, çiçek salgını, verem salgını, veba gibi salgınlar bu duruma örnek olarak verilebilmektedir (Parıldar, 2020: 19-20).

Özetle salgın hastalıklar biyolojik bir olgu olduğu için insanlık tarihinden daha eski zamanlara dayanan ve hastalıklara sebep olan mikroorganizmaların da aynı dönemdeki varlığına dayandırılmaktadır. Geçmişten günümüze salgın hastalıkların nedenleri konusunda birçok tez ortaya konmakla birlikte, ortaya çıkmalarında gerek hijyen kurallarına uyulmaması gerek insanların yerleşik hayata geçtikten sonraki hayat tarzları ile gelişen sağlıksız ortamlar, gerekse ekonomik dengenin bozulması ve akabinde kıtlık, doğal afet ve bağışıklık sistemlerinin zayıflaması gibi sebepler salgınların ortaya çıkış nedenleri olarak görülmüştür (Kılıç, 2020:15-17).

3.1.1. Tarihte yaşanan salgın hastalıklar

Salgınlar insanlık tarihinin her döneminde toplumları kapsamlı bir şekilde etkilemişlerdir. Bunun yanında, her toplumun yapısal özellikleri bakımından salgınlardan etkilenme derecesi birbirinden farklılık göstermektedir. Geçmişten günümüze yaşanan büyük salgınlar toplumların sonraki dönemlerinde de etkilerini sürdürmüştür. Tarihsel süreç içerisinde yaşanan gelişmeler doğrultusunda, topluluk formunda yaşam şekillerinin benimsenmesiyle birlikte bu duruma paralel olarak kentleşme olgusu ortaya çıkmış ve bu yeni yaşam şekli ile salgınların toplumlara olan etkilerinin artması ve çeşitlenmesi kaçınılmaz olmuştur (Türk vd., 2020: 614). Tarih boyunca yaşanan salgınlar Tablo 3.1’de gösterilmektedir.

Tablo 3.1. Tarihte Yaşanan Salgın Hastalıklar

Dönem	Salgın Hastalık Türü	Ortalama Ölüm Sayısı (milyon)
165-180	Antonine Salgını	5 milyon
541-542	1.Veba Salgını	30-50 milyon
735-737	Japonya Çiçek Salgını	1 milyon
1347-1351	2.Veba Salgını	200 milyon
1520-	Yeni Dünya Çiçek Salgını	56 milyon
1629-1631	İtalya Vebası	1 milyon
1665-	Londra Büyük Vebası	100 bin
1817-1923	Kolera Pandemileri 1-6	>1 milyon
1885-	3.Veba Salgını	12 milyon
1800 sonu	Sarı Humma Salgını	100-150 bin

Tablo 3.1. (Devam) Tarihte Yaşanan Salgın Hastalıklar

1889-1890	Rus Gribi	1 milyon
1918-1919	İspanyol Gribi	40-50 milyon
1957-1958	Asya Gribi	1.1 milyon
1968-1970	Hong Kong Gribi	1 milyon
1981-Günümüz	HIV/AIDS	>35 milyon
2002-2004	SARS	770
2009-2010	Domuz Gribi	200
2014-2016	Ebola	11
2015-Günümüz	MERS	850
2019-Günümüz	Kovid-19	>6 milyon (Mayıs 2023)

Kaynak: Yılmaz (2022) ve Andrews vd. (2024)'den uyarlanmıştır.

İnsanlık tarihi geçmişten günümüze salgın hastalıklarla mücadele ederken, bu durum sadece enfekte bireyleri değil şüphesiz ki, tüm toplumu etkilemiştir. Bu durum mikroorganizmaların da insanlar gibi modern ulaşım olanaklarından yararlanmalarının bir sonucu olarak, salgın hastalıkların geçmişe oranla daha hızlı ve daha kolay yayılım göstermesinden kaynaklanmaktadır (Parıldar, 2020: 19).

Salgınların dünya tarihinde toplumsal ve ekonomik değişimlere yol açtığı ve derin etkileri olduğu bilinmektedir. Buradaki en önemli risk toplum sağlığı olmakla birlikte; ekonominin bütününde de salgınlar hissedilir etkilere sebep olabilmektedirler. Sağlık hizmetleri, halk sağlığı hizmetleri, sağlık alt yapıları ve etkili enfeksiyon kontrol mekanizmalarına sahip olmayan her ülkede ölüm ve ekonomik yıkımlar gibi büyük kayıplara sebep olabilmektedir. Salgın durumlarında sağlık hizmetlerine erişim azalırken, sağlık sistemleri de sıkıntıya girmekte ve ölüm oranlarının arttığı bilinmektedir. Tarih boyunca insanların karşı karşıya kaldıkları ve kitlesel ürünlerin yanı sıra ekonomik ve sosyal olayların da derinlemesine yaşandığı birçok salgın günümüz dünyasında küreselleşen yapıyla birlikte farklı boyutlara taşınmıştır (Bingöl vd., 2020: 191-192).

Örneğin salgınların insanlık tarihi üzerindeki bu çok yönlü etkileri gözlemlendiğinde özellikle çiçek hastalığı, kızamık, veba gibi literatürde önemli yer etmiş salgın hastalıklar göz önüne alınacak olursa; Avrupa'nın, Ortadoğu'nun

ve Asya'nın çeşitli bölgelerindeki nüfusun salgın dönemlerinde olumsuz etkilendiği söylenebilmektedir. Diğer yandan, 15. yüzyıl sonlarında Amerika kıtasındaki Avrupalı fatihlerin, beraberlerinde yerli halk tarafından bilinmeyen hastalıkları getirmesi ile birlikte, bu virüslere karşı yerel bağışıklığın olmaması da hastalıkların hızla yayılmasını ve çok yüksek ölüm oranları yaşanmasına neden olmuştur. AIDS (Edinsel Bağışıklık Yetmezliği Sendromu) gibi tüm kıtalara yoğun yayılan hastalıklar ise sosyal, ekonomik ve politik düzeylerde en büyük hasarı Afrika'ya vermiştir. Bu tarz hastalıkların derin bağışıklık baskılamaları, Afrika ülkelerinin siyasi yapılarını olumsuz yönde etkilerken; savaşan askerlere bulaşan bu hastalıklar nedeniyle savaşların sonuçları bile değişmiştir (Pitlik, 2020: 9-10). Geçmişten günümüze yaşanan bazı önemli salgınlar aşağıda daha ayrıntılı biçimde incelenmiştir.

3.1.1.1. Veba salgını

Veba, “Yersinia Pestis” bakterisinin sebep olduğu pirelerin, farelerin vb. hayvanların ısırıkları sonucu meydana getirmiş oldukları çizikler veya kontamine yiyecekler yoluyla bulaşan bir hastalıktır. Bu hastalık, insanlık tarihini şekillendiren en önemli hastalıklardan biri olmakla birlikte; tüm nüfusun üçte birini öldürmüş ve tarih akışını değiştirmiştir (Raoult vd., 2013: 18).

Veba hastalığı kendini üç farklı enfeksiyon şeklinde göstermektedir. Bunlar; hıyarcıklı, septicemik ve pnömoniktir. Hıyarcıklı veba, pire ısırıkları ve enfekte kemirgenlerle doğrudan temas yoluyla insanlara bulaşırken; kemirgenlerle temas eden evcil kedi ve köpekler de enfekte pireleri taşımak suretiyle insanlara bulaş gerçekleştirebilmektedirler. Septisemik vebada ise bakteriler kana pire ısırıkları veya enfektif materyalle doğrudan geçiş yoluyla bulaşmakta iken, en ölümcül form olan pnömonik veba ise virüsün akciğerleri enfekte etmesi ile ortaya çıkmaktadır (Weir, 2005: 1555).

Yaşanan veba salgınlarına daha ayrıntılı olarak göz atacak olursak, ilk salgın olarak tarihe geçen “Justinyen Vebası” Bizans İmparatorluğu ve Akdeniz çevresinde yayılım gösteren ve Konstantinopolis'in nüfusunun yaklaşık %40'ının kaybedilmesine neden olan ciddi bir durumu ortaya çıkarmıştır. Dönemin nüfusu göz önüne alınırsa o dönem için bu miktar bir nüfus kaybına paralel olarak tarımda

ciddi bir emek kaybı yaşanmış ve bu durum imparatorluğun iktisadi olarak bunalıma girmesine sebep olmuştur (Elçi, 2020: 2).

İkinci salgın dalgası (1347-1352) ise; toplumsal sonuçları açısından çok derin hissedilirken, Doğu'dan yayıldığı öne sürülmüştür. 1347-1348'de Avrupa'ya ulaşan bu büyük veba salgını, “Kara Ölüm” ya da “Kara Veba” olarak adlandırılmıştır. Bu dönem yaşanan salgın esnasında özellikle Orta Çağ Avrupa'sında kentlerin ekonomilerinin tarıma dayalı olduğu bilinmektedir. Şehirlerde taş duvarlarla örülü sokaklar yapısı itibariyle dar ve kirli iken, evlerin korunaksız olması, tuvaletlerin düzensizliği ve suların yetersizliği nedeniyle hijyenden uzak bir yaşam tarzı sürdürülmektedir. Buna ek olarak; bu dönemde yemek artıklarının etrafa yayılıp, lağımların ve çöp atıkların sokaklara bırakıldığı da ifade edilmektedir. Bu sebeplerden dolayı; kalabalık şehirlerin, limanların ve manastırların veba salgınından ağır darbe aldığı görülmüştür (Karaoğlu, 2020: 4).

3.1.1.2. Kolera salgını

19. yüzyılın başlarında Hindistan'da ortaya çıkan kolera salgını yiyecek ve kirli sulardaki bakterilerle insanlara bulaşmış ve Hindistan'da sömürgeler kuran Avrupalılar tarafından Avrupa ve dünyanın çeşitli bölgelerine taşınmıştır. 1817'den 1918'e kadar yedi büyük kolera salgını yaşanmış ve yüzbinlerce insanın ölümüne neden olmuştur (Elçi, 2020: 6)

Kolera, “Vibrio Cholerae” bakterisine bağlı olarak şiddetli ishal ve vücudun gereğinden fazla sıvı kaybı yaşamasına neden olan ince bağırsakta gelişen bir enfeksiyonla kendini göstermektedir. Hastalığın tarihsel sürecine bakıldığında, üç farklı zamanda ayrı ayrı salgınlara neden olduğu görülmüştür. İlk olarak, 1817 yılında önce Hindistan'da endemik olarak ortaya çıkan kolera hastalığı 1817'de Ganj Deltasından yayılmak suretiyle “Asya Kolera Salgını” olarak kendini göstermiştir. Aynı yıl içerisinde tüm Hindistan'a yayılan hastalık 1820 yılında Tayland'a ve Filipinler'e, 1821 yılında Batı ve Doğu Asya'ya ulaşırken, 1823 yılının Eylül ayında Rusya'ya kadar yayılmıştır. Salgın birçok bölgede yayılım gösterirken, Asya açısından neredeyse her ülke bu salgından etkilenmiştir.

İkinci kolera salgını yine Hindistan'da başlamış ve 1827 yılında Hindistan'ın Bangal şehriden diğer şehirlere yayılmıştır. 1829 yılında Afganistan ve Fars'a kadar yayılan hastalık, Ağustos ayında Rus İmparatorluğu'nun üzerindeki bölgelere

ulaşırken; 1832’de okyanus yolundan Amerika’ya kadar ulaşmıştır. Kolera virüsü, 1831’de Fars’tan Mezopotamya ve Arap yarımadasına kadar ilerlemiştir. Müslüman hacılar nedeniyle daha sonra Afrika’ya geçen virüs, ikinci salgın aşamasında birçok ölüme neden olmuştur. Üçüncü kolera salgını ise 1839 yılında yine Hindistan merkezli başlamış olup Asya, Avrupa, Kuzey Amerika ve Afrika’yı geçerek Rusya’da çok etkili olduktan sonra 1854 ve 1855’te Venezuela ve Brezilya üzerinden Güney Amerika’ya kadar ulaşmıştır (Ahmadi vd., 2020: 91-92).

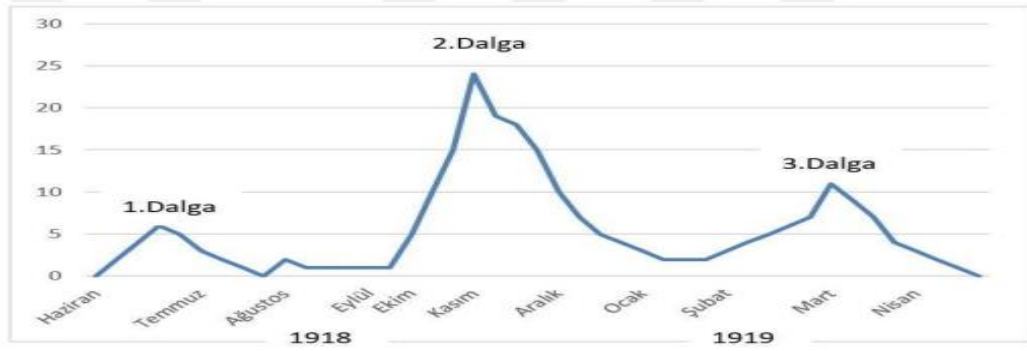
Özetle, kolera virüsü 19. yüzyılda altı büyük pandemiye sebep olurken, bu pandemiler Hindistan üzerinden Avrupa’ya ulaşan yolları takip etmiştir. Özellikle İngilizler tarafından Avrupa’ya taşınan kolera hastalığı, 1830’lu yıllarda ciddi sorunlara sebep olmuştur. Gelişen bu durum neticesinde, kolera’nın görüldüğü ülkelerde verimlilik ve işgücünde azalmalar meydana gelmiştir. Avrupa’da sosyal eşitsizlik ve sosyal değişim gibi konularda devlet politikalarının daha etkili olmasının gerekliliği; yine halk sağlığı, çevre reformu gibi konular gündeme gelmiştir. Buna ek olarak, kamusal açıdan çevre kirliliğini önleme ve temiz su temin edilmesine yönelik çalışmalar da kolera salgınına yönelik tedbirler almak amacıyla arttırılmıştır (Tekin, 2021: 336-338).

3.1.1.3. İspanyol gribi

İspanyol gribi, 1918 ve 1920 yılları arasında Birinci Dünya Savaşı’nın son döneminde 50 ila 100 milyon insanın hayatını kaybetmesine neden olan bir grip salgınıdır. Yaşanan durum can kayıplarının yüksek olması nedeniyle, 14. yüzyıldaki veba salgını ile birlikte hastalık yapan patojenlerin ciddiye alınmasının gerekliliğini ortaya koymuştur. 2019 yılında Çin’de patlak veren Kovid-19 salgınıyla yaklaşık 100 yıl önce yaşanan ve bütün dünyada kısmen etkisini gösteren İspanyol gribi tekrar güncel pandemi ile birlikte gündeme gelmiştir. İspanyol gribinin Birinci Dünya Savaşı gibi karışık bir ortamda ortaya çıkması sebebiyle seyri hakkında birçok bilgi kamuoyundan saklanmıştır. Salgının ilk olarak Çin’de başladığı ve daha sonra tüm dünyaya yayıldığı bir görüş iken; ikinci görüş gribin anavatanı hakkında Batı Avrupa’yı işaret etmektedir. 1918 yılında gerçekleşen bu pandemi için, nereden çıktığına dair üçüncü bir yaklaşım başlangıç noktasının Amerika Birleşik Devletleri olduğudur. İspanyol gribi yaratmış olduğu etkileri açısından o dönemin modern tıbbının yetersizliğini de ortaya koymuştur (Yolun, 2020: 75-77).

Bu pandeminin en belirgin özelliği, çoğunlukla genç yetişkinleri etkilemiş olmasıdır. Ölümün %99'u 65 yaş altındaki kişiler olup, genellikle 20-40 yaş arası bireyleri salgın daha fazla etkilemiştir (Tsoucalas vd., 2016: 26). Bu duruma, Birinci Dünya Savaşı sırasında gribin kalabalık kamplarda başlaması ve evlerine dönen askerler tarafından tüm dünyaya yayılması sebep olarak gösterilmiştir. Diğer yandan o dönemde yoksul ülkelerin gripten daha fazla etkilendikleri görülmüş; ABD (Amerika Birleşik Devletleri) nüfusunun beşte birinin, Hindistan nüfusunun ise beşte ikisinin o dönemde bu grip yüzünden kaybedildiği ifade edilmiştir. Birçok erkeğin İspanyol gribinden dolayı vefat etmesi yeni işgücü olarak kadınların ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Duarte, 2021). Şekil 3.1.'de yıllara göre İspanyol gribinden ölenlerin sayıları gösterilmektedir.

Şekil 3.1. Yıllara Göre İspanyol Gribinden Ölenler

Kaynak: Türk vd. (2020).

Sonuç olarak, savaş ortamında yaşanan bu pandemi durumu birçok ülkede ekonomik büyüme konusunda sıkıntılar yaşanmasına neden olurken; günümüzde yaşanan pandeminin yarattığı koşullarla kıyaslandığında o dönemki durum çok daha ağır seyretmiştir. Özellikle Afrika kıtasına yayılan salgının yarattığı durum can kayıplarının yüksek oranlarda gerçekleşmesine sebep olmuştur (Tekin, 2021: 341).

3.2.Salgın Hastalık ve Pandemi

Salgın hastalık bir coğrafyada meydana gelen nüfusu yüksek oranda etkileyen hastalığa verilen isimdir. Pandemi ise daha çok kıta ve dünya genelinde geniş bir alana yayılan ve etkisi derin hissedilen salgın hastalığı nitelendirmektedir. Salgın hastalık bir bölgede veya bir toplumda gelişim gösterir iken; pandemi alan olarak daha geniş bir durumu işaret eder. Pandemi kelimesi eski Yunanca'da tüm

anlamına gelen “pan” kelimesi ile insan anlamına gelen “demus” kelimelerin bir araya gelmesiyle oluşturulmuştur. DSÖ’nün tanımlamasına göre üç farklı koşul bir araya gelirse pandemiden bahsedilebilir. Bunlar (Tekin, 2021: 332):

- a) Daha önce maruz kalınmamış bir hastalığın ortaya çıkması,
- b) Ortaya çıkan bu hastalığın diğer insanlara bulaşıcı bir özelliğinin olması ve bulaşan hastalığın tehlikeli sonuçları olması,
- c) Ortaya çıkan hastalığın kolayca ve sürekli olarak diğer insanlara da bulaşmasıdır.

Geçmişten günümüze ortaya çıkan salgın hastalıkların dünyanın tarihsel gidişatına etkisi ciddi boyutlarda seyrederken, yine bu hastalıkların dünya genelinde bir yıllık dönemde en çok can kayıplarının neredeyse %25’ine sebep olduğu düşünülmektedir. Böylesi bir durum mevcut ekonomik ve siyasi sistemin bozulması ve devletlerin istikrarsızlaşması açısından da bazı sonuçlar doğurmuştur (Kılıçoğlu, 2022: 53). Salgın hastalıklar birçok insanı etkileme bakımından toplumların sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik ve askeri yapılarını etkileyen felaketler oldukları için kitleler halinde yaşanan ölümler nedeniyle tarih boyunca birçok devlet açısından felaket olarak nitelendirilmiştir. Bir ya da birkaç yıl içerisinde milyonlarca insanın ölümüne yol açan bu hastalıklar imparatorlukların çökmesine, orduların askerlerin ölmesi sebebiyle zayıflamasına kadar birçok durumu beraberinde getirmiştir (Kurt, 2010: 113-114).

Pandemi kelimesi ise bir kıta hatta tüm dünya gibi küresel bir anlam taşımakla birlikte, çok geniş bir alana yayılan salgın hastalıkların genel ismi olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada yalnızca yaygın olma durumu ve çok sayıda ölüme neden olma, bir hastalığa pandemi olarak yaklaşmak için yeterli değildir. Aynı zamanda bir hastalık bulaşıcı da olmalıdır ki pandemi olarak adlandırılabilsin. Örneğin kanser yaygın ve çok ölüme sebep olan bir hastalık iken; pandemi olarak nitelendirilmemektedir (Parıldar ve Dikici, 2020: 1).

Pandemilere karşı ülkelerin alacağı önlemler iyi bir planlama ve koordinasyon gerektirmektedir. Eğer bir ülke bir hastalığı pandemi olarak kabul edip bu durumu kontrol altına almak istiyor ise üç aşamalı olarak geliştireceği planlama ile pandemiyle savaşabilecektir. Özdoğan (2021) bu aşamaları şu şekilde ifade etmektedir;

- **Sınırlama:** Bu aşamadaki temel amaç, hastalığın mümkün olduğunca ülke sınırları içerisine yayılmasını önlemektir. Yurtdışı ziyaretçi alımını kısıtlamak ya da hastaları karantina altına almak bu aşamada yapılan uygulamalardır.
- **Geciktirme:** Bu aşamada, hastalık ülke içine yayılmaya başlamıştır. Hastalığın yayılımını kontrol altına alabilmek için okulların tatil edilmesi, kalabalık ortamlardaki etkinliklerin iptal edilmesi gibi önlemler alınır.
- **Hafifletme:** Söz konusu hastalık artık yerel bir pandemik hastalık halini almıştır. Bu aşamada yapılabilecek en etkili uygulamalar durumu ağır olan hastaların tedavilerine odaklanmak ve toplumsal zararı mümkün olduğunca azaltmaktır.

2020 yılı itibari ile küresel bir salgın hastalık durumunun baş göstermesi ile Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından pandemi ifadesi kullanılmış ve “Kovid-19” olarak adlandırılan bu pandemi durumu bireyler ve toplumlar açısından birçok alışık olunmayan davranış kalıpları ve yasakları beraberinde getirmiştir. Kovid-19 pandemisi öncelikli bir sağlık krizi olarak neredeyse tüm dünyada hayatı hem sosyal yönden hem de farklı birçok alan açısından olumsuz etkilemiştir. Bulaşıcı salgın hastalıklar toplum sağlığını ciddi bir şekilde tehlikeye düşürebilirken, hastalığın belli bir zaman aralığında fazla sayıda görülmesi salgın durumu yaratmaktadır. Buna ek olarak salgın durumunun kıtaları etkileyen büyük çapta bir boyut kazanmasıyla salgınların pandemiye dönüştükleri görülmektedir. Kovid-19 pandemisi de kıtalara yayılma hızı ve hacim bakımından tüm dünyayı küresel çapta etkilemiş ve artık salgın olmaktan çıkarak bir pandemiye dönüşmüştür (Afacan ve Avcı, 2020: 1-5). Tarihteki salgın hastalıklar ve Kovid-19 pandemisinin karşılaştırılması aşağıdaki Tablo 3.2.’de gösterilmektedir.

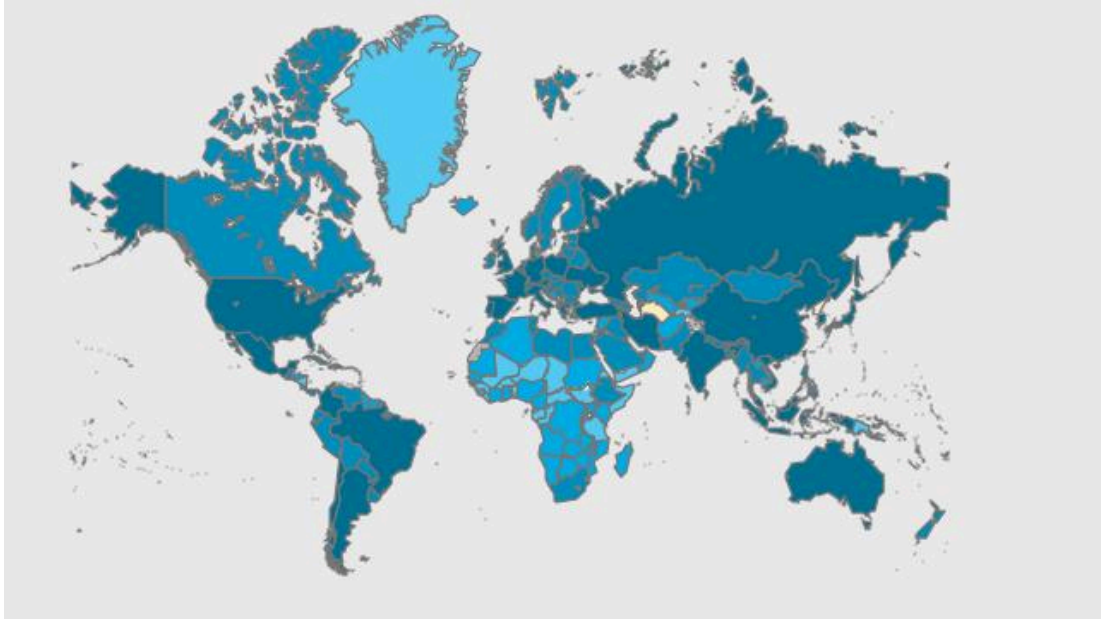
Tablo 3.2. Tarihteki Salgın Hastalıklar ve Kovid-19 Pandemisinin
Karşılaştırması

Salgın Adı	Virüs Türü	Hastalık	Ülke	Kaynak	Vaka Sayısı	Ölüm Sayısı	Ölüm Oranı
Merbecr (1967)	Filoviridae	Hemorajik Ateş	Angola		466	373	%80
Ebola (1976)	Ebola Virüs	Hemorajik Ateş	Sudan		33.577	13.562	%40
Hendra (1994)	Pterobus	Hendra Virüs Hastalığı	Avustralya	At	7	4	%57
H5N1 Kuş Gribi (1997)	İnfluenza	İnfluenza Gribi	Hong Kong	Tavuk	861	455	%52
Nipah (1998)	Nipah Virüs	Ölümcül ensefalit	Malezya	Domuz	513	398	%77
SARS (2002)	Koronavirüs	SARS	Çin	Misk Kedileri	8.096	774	%10
H1N1 (2009)	İnfluenza	İnfluenza Gribi	Meksika	Domuz	762 630 000	284.500	%0.03
MERS (2012)	Koronavirüs	MERS	Suudi Arabistan	Develer	2.494	858	%34
H7N9 Mavi Kuş (2013)	İnfluenza A	İnfluenza Gribi	Çin	Kuş	1.586	616	%39
Kovid-19	Koronavirüs	Ponomoni	Çin	Yarasa	774 Milyon üzeri (2024 yılı veriler)	7 milyon üzeri	% 1' den fazla

Kaynak: WHO (2024) ve Özdoğan (2021)'den yararlanılarak yazar tarafından düzenlenmiştir.

DSÖ'nün 2024 yılı verilerine göre Kovid-19 vaka sayısı 774 milyondan fazla kişi olarak belirtilmektedir (WHO, 2024).

Şekil 3.2. Kovid- 19 Pandemisi'nin Dünya Geneline Yayılım Durumu

Kaynak: WHO, 2023

Şekil 3.2.'de en koyu renkle resmedilmiş ülkelerdeki vaka sayılarının 5.000.000'dan fazla olduğu ifade edilirken, daha açık renkle belirtilen ülkelerdeki vaka sayılarının 5.000.000'dan az olduğu ifade edilmiştir (WHO, 2023).

3.3. KOVİD-19 PANDEMİ SÜRECİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİM SÜRECİ

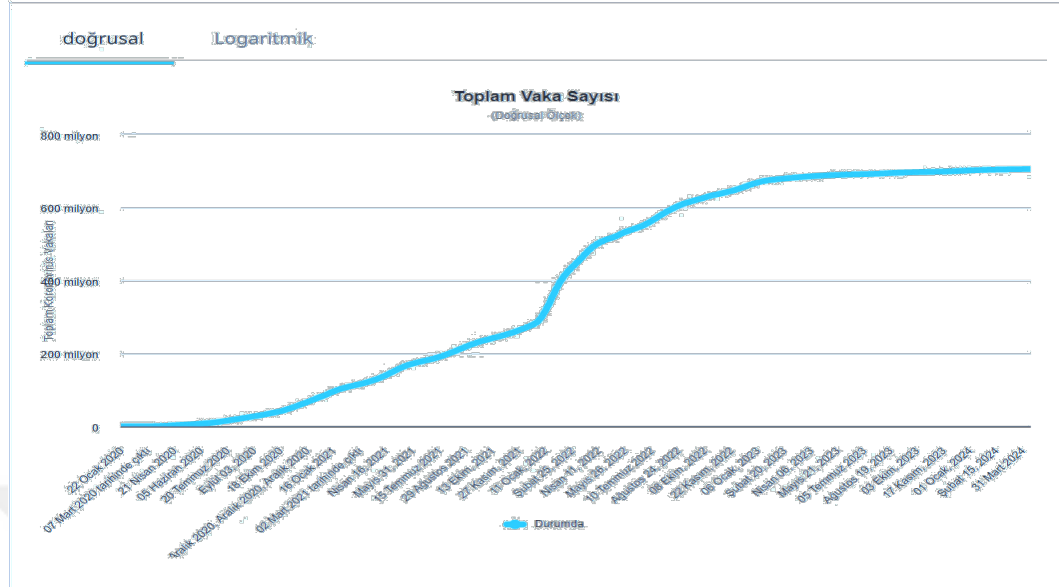
Kovid-19 virüsü, ilk kez 2019 yılının Aralık ayında Çin'in Wuhan şehrindeki deniz ürünleri satılan bir pazarda ortaya çıkmış, daha sonra bu ürünleri tüketenler dışında da hastalık yaptığı görülmüştür. Virüs kaynaklı gerçekleşen hastalığın hızla tüm dünyaya yayılması insandan insana geçişinin ana bulaş yolu olduğunu göstermiştir (Şirin ve Özkan, 2020: 7). DSÖ 11 Mart 2020 tarihinde pandemi olarak ilan ettiği bu durum sonucu hastalar üzerinde yapılan incelemelerde oksijen ihtiyacının geliştiği, en sık görülen semptomların ateş, öksürük, nefes darlığı, tat ve koku alma duyularında yaşanan kayıp olduğu ifade edilmiştir (Ünal ve Afşar, 2022: 102).

Dünya genelinde ise bu hastalık DSÖ tarafından pandemi olarak ilan edilirken hastalığın diğer organ sistemleri dâhil olmak üzere öncelikle solunum sistemini etkilediği belirtilmiştir (Yuki vd., 2020: 1). Ciddi bir halk sağlığı tehdidi

oluşturan bu durum; sağlık kaynaklı bir kriz olması itibari ile sağlık sistemleri üzerinde birçok alanda baskılamaya ve sağlık hizmetlerinin yürütülmesinde aksamalara neden olmuştur (Sohrabizadeh vd., 2021: 2) Ülkelerin sağlık sistemleri bu krizin olumsuz etkilerini bertaraf etmekte giderek zorlanırken, pandeminin yayılmaya devam ettiği bu süreçte sağlık ve hastane kaynaklarına acil olarak daha çok ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Diğer yandan, hastalar çok kısa sürede enfekte olduklarından dolayı yoğun bakım gereksinimleri ortaya çıkmış ve halk sağlığı, klinik uzmanlar ve hemşirelerin iş yükü artmıştır (Çevirme ve Kurt, 2020: 47).

Küresel boyutta virüsün çok hızlı bir şekilde yayılmaya başlaması ve öldürücü etkileri göz önüne alındığında, toplumsal yaşamın sıkıntılı bir hal aldığı görülmüştür. Bu durum sosyal yaşamın yeniden düzenlenmesinin gerekliliğini ortaya koyarken, bulaş riskinin azaltılması amacıyla sosyal mesafenin ve sosyal izolasyonun önemi artmıştır. Böylelikle, pandeminin insanların birbirleri ile temas etmesi sebebiyle yayılma hızının arttığı görüldüğünden, bu etkileri en aza indirmek için sosyal yaşam yeniden şekillendirilmiştir. Bu bağlamda, fiziksel temas askıya alınırken, sosyal ilişkiler dijital platformlar aracılığı ile devam ettirilmeye çalışılmıştır. Çünkü süreç bakımında tüm dünyada öncelik sağlıklı kalabilmek üzerine inşa edilmiştir. Diğer yandan izolasyon gereği aileler eve kapanmış, aile ilişkileri yeniden gözden geçirilmiştir. Ayrıca virüsün yaşlı ve kronik hastalar üzerinde çok sayıda ölüme neden olduğu görüldüğünden, bu anlamda belli bir yaş üzeri için daha sıkı önlemler alınmıştır (Ahmadi, 2020: 67). Pandeminin başlangıcından günümüze DSÖ'nün 2024 yılı verilerine göre Kovid-19 vaka sayısı 774 milyondan fazla kişi olarak belirtilmektedir (WHO, 2024). Şekil 3.3.'te başlangıçtan günümüze vaka sayıları gösterilmektedir.

Şekil 3.3. Kovid-19 Pandemi Sürecinde Toplam Vaka Sayıları (2020-2024)

Kaynak: Worldometers, 2024.

Dünya genelindeki etkileri bakımından pandemi süreci değerlendirildiğinde, Kovid-19'un ilk yayıldığı zamanlarda bölgesel olarak en çok etkilenen birkaç ülke ve bu ülkelere yakın zamanlarda seyahat eden vatandaşlar için karantinalar ve giriş yasakları başlatılmıştır. Diğer bir ifadeyle dünya Kovid-19 pandemisinin etkisini azaltmak için küresel tepkileri göstermeye başlamıştır. Küresel alanda kısıtlamalar ve seyahat hazırlıklarının azaltılması nedeniyle gelişen yeni durum olumsuz ekonomik ve sosyal sonuçlara neden olmuştur. Yine ticari faaliyet hacimleri ve uluslararası etkinliklerde de düşüşler meydana gelmiş, küresel ulaşım ve hava faaliyetinin durumu sıkıntıya girmiştir (Mofijur vd., 2021: 344-345).

Bir taraftan turist kabilelerinin ülkelerarası dolaşımının engellenmesi ile birlikte bu hastalığın daha fazla yayılmasının önüne geçilmeye çalışılırken, diğer yandan pandemi sürecinde ülkelerin karantina tedbirleri uygulaması ve sınırları kapatması turizm sektörünü zor duruma sokmuştur. Buna ek olarak, seyahat yasaklamalarının maliyetleri artmış, uluslararası turizm gelirlerinde azalmalar meydana gelmiştir. Pandemi nedeniyle evde kalma çağrılarının yapıldığı için; eğitim faaliyetlerine de geçici süre ara verilmiş, öğrenciler uzaktan eğitime geçmişlerdir. 4 Mart 2020 itibari ile UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür

Örgütü) üç farklı kıtada 22 ülkede okulların kapatıldığını duyurmuştur. Buradan hareketle, eğitimin kesintisiz sürdürülebilmesi açısından materyallerin dijital ortama aktarımı küresel boyutta sağlanmaya çalışılmıştır. Türkiye’de ise Milli Eğitim Bakanlığı’na (MEB) bağlı okullar ve Yükseköğretim Kurumuna (YÖK) bağlı üniversitelerin tatil edilmesi sonucu eğitim kesintiye uğramış ve Eğitim Bilişim Ağı (EBA) üzerinden ve üniversitelerin kendi içerisindeki uzaktan eğitim olanakları ile uzaktan eğitimin verilmesi sağlanmaya çalışılmıştır (Üstün ve Özçiftçi, 2020: 146-147).

Bir başka açıdan tüketicilerin durumu incelenecek olur ise pandemi sürecinde tüketicilerin tüketim kalıplarının değiştiği ifade edilebilmektedir. Buna ek olarak, küresel finans piyasalarında keskin düşüşler meydana gelmiş, İkinci Dünya Savaşı sonrasına göre dünyada ortalama durgunluk ve işsizlik oranları bu süreçte hızla artmıştır. Kısaca önceki krizlere hiç benzemeyen Kovid-19 pandemisi dünyada eşzamanlı talep ve arz şoklarının yaşanmasına neden olmuştur (Cinel, 2020: 126). Pandemi sürecinin küresel boyutu nedeniyle ekonomik olarak tüm dünya için genel bir durum ortaya çıkmıştır. Öyle ki; pandemi nedeniyle yaşanan istihdam kayıpları, bozulan tedarik zincirleri ve buna bağlı olarak üretim kapasitesinde oluşan tahribat açısından, dünya ülkeleri mali ve parasal önlemler almak zorunda kalmışlardır. Türkiye ekonomisi açısından ise pandemi ile birlikte yaşanan gelişmeler Türkiye’yi dış ticaret, turizm ve iç talep kanalları açısından etkilemeye başlamıştır. 2020 yılının ilk çeyreğinde Türkiye ekonomisi daralırken birçok hizmet sektörü de faaliyetlerine ara vermiştir (Marangoz ve Kırılı Özen, 2021: 57).

Kovid-19 uluslararası ticareti de olumsuz yönde etkilemiştir. Virüsün yayılımının yavaşlatılması için birçok ülke insanlara ve işletmelere birtakım kısıtlamalar getirirken, bazı ülkeler şehir veya ülke çapında sokağa çıkma yasakları ilan ettiği için, ülkelere yabancı girişlerinin de yasaklanması buna eklenince, uluslararası ticaret açısından ihracatçı ülkelerin üretim ölçeğinde ve ülkedeki ihracat arzında daralma meydana gelmiştir. Böylece uzaktan çalışma yapılamayan sektörlerde ihracatın düşmesi kaçınılmaz olmuş; ithalatçı ülkeler açısından o ülkedeki toplam talepteki düşüş nedeniyle ithalat da olumsuz etkilenmiştir. Yine insan dolaşımına getirilen kısıtlamalar sonucu perakende satış mağazalarının

ziyaret edilememesinden dolayı talep azalmış ve gelirlerde de düşüşler yaşanmıştır (Hayakawa ve Mukunoki, 2021: 1).

Diğer yandan Türkiye’de ve dünyada lojistik sektörü de pandemiden payına düşeni almıştır. Öyle ki; kara, hava, deniz ve demiryolu taşımacılığı bu bağlamda bazı sorunlarla karşılaşmıştır. Hava yolu taşımacılığı ile virüsün başka yerlere hızlı şekilde yayılabileceği düşüncesinden dolayı getirilen yasaklar nedeniyle, havayolu firmaları üzerinde finansal bir yük oluşmuştur. Bu süreçte firmalar iflaslarını açıklamış ya da personel çıkarma yoluna gitmişlerdir. Demiryolu taşımacılığına da ülkelerde yeni uygulama ve yasaklar getirilmiştir. Çin ve Fransa gibi ülkelerde demiryolu taşımacılığının gelişimini sağlamak için yatırımlar yapılmıştır. Karayolu taşımacılığı şoför ihtiyacının artması nedeniyle özellikle Avrupa’da bir şoför krizi yaşanmasına neden olmuştur. Sınırlarda uzun araç kuyrukları oluşmuş, yapılan mevzuat değişiklikleri ve yeni uygulamalar nedeniyle karayolu taşımacılığı da pandemi nedeniyle olumsuz etkilenmiştir (Sayar, 2022: 64).

Türkiye’de ise 11 Mart 2020 tarihinde resmi olarak ilk vaka açıklanmakla birlikte; pandeminin önüne geçmek amacıyla, eğitimden ulaşım, çalışma hayatına ve sosyal hayata kadar birçok alanda önlemler alınmaya başlanmıştır. Burada amaç; temasın kesilmesi, izolasyonun sağlanması iken, gıda gibi temel ihtiyaçların temini ile ilgili üretim, nakliye ve satış hizmetleri yapan sektörler ise belirli hijyen ve sosyal mesafe kurallarına uyarak hizmetlerine devam etmişlerdir. Dijital teknolojiler ile eğitim faaliyetleri uzaktan yapılırken; ticaretin elektronik ortamda yapılması ve evlere yiyecek servisi veren hizmetler bu dönemde devam etmiştir. Diğer yandan, çalışma sistemlerinde tam dijitalleşmeye ulaşılamaması Türkiye ekonomisi ve çalışma hayatını sıkıntıya sokan temel kısıt olmuştur. Turizm gibi bazı iş kolları salgından çok fazla etkilenirken; yine imalat, toptan ve perakende, ticaret, konaklama ve yiyecek hizmetleri ve gayrimenkul faaliyetleri, işleyişi bakımından işsizlik riski yüksek olan çalışma alanları olduğu için pandeminin olumsuz etkilerini derin hisseden sektörler olmuştur. Türkiye açısından da diğer ülkeler gibi, çok sayıda ve farklı kollarda tedbirler uygulamaya konularak; ekonominin canlanması için pandeminin kontrol altına alınmasının gerekliliği ifade edilmiştir (Balcı ve Çetin, 2020: 41-46). Özellikle turizm gibi ülke ekonomisinin içerisinde önemli bir paya sahip olan faaliyet kolları bu süreçte, getirilen kısıtlamalar neticesinde yaralar almıştır. Diğer yandan işsizlik oranının

çok yüksek olduğu ve ekonominin kötü olduğu bu dönemde, istihdam ve döviz rezervleri de azalınca, ülke gelirleri açısından pandeminin olumsuz etkisi tüm sahalarda daha da derinden hissedilmiştir (Demir, 2020: 491).

Türkiye’de eğitim kurumları açısından Kovid-19 pandemi sürecinin gelişimi, ülkede ilk vakanın görünmesinden iki gün sonra okulların tatil edilmesi ve öğrencilerin eğitim öğretimden tamamen kopmalarını önlemek için EBA TV’den yapılan uzaktan eğitim faaliyetleri ile desteklenmeye çalışılmış ve canlı ders uygulamasına geçilmiştir (Sarı ve Sarı, 2020: 58). Salgın Türkiye açısından tüm üniversite öğrencilerinin de aynı anda uzaktan eğitimle ders almalarına neden olmuş ve öğrencinin uzaktan eğitim faaliyetleri arttırılmıştır (Kaysi, 2020: 17).

Pandemi aile hayatı ve çalışan ebeveynler üzerinde de etkili olmuştur. Evde kalan çocuklar için bu süreçte eğitim ve çocuk bakımı eksikliği, bazı çalışan ebeveynler için hayatı daha zor bir hale getirmiştir. Bu durum ebeveynlerin üzerinde stres yaratmış ve evde küçük çocuğu olanların karantina esnasında ruh hali daha da kötüleşmiştir. 18 yaş altında çocuğu olanların, yetişkinlere kıyasla daha çok stres yüklendiği bu dönemde kadınlar açısından evde kalan çocuklarına yönelik artan bakım yükleri onları zorlamıştır (Davidsen ve Petersen, 2021: 2).

Yaşanan bu küresel sıkıntı ve akabinde gelişen süreçle birlikte toplumsal hayata getirilen kısıtlamalar ve düzenlemeler nedeniyle, bu durumun yalnızca insan sağlığına yönelik bir tehdit oluşturmadığı; başta ekonomik olmak üzere toplumsal ve bireysel alanlarda tüm dünyayı kapsayan birçok etkiye sahip olduğu anlaşılmıştır. Küresel boyutta yaşanan ekonomik sıkıntıların yarattığı kelebek etkisi Türkiye’de de özel sektörün finansal kaynaklara ulaşımı açısından baskı yaratmıştır. Küresel makro ekonomik duruma bakıldığında pandemi nedeniyle gelişen izolasyon ve mesafe kuralları nedeniyle seyahat, ulaşım ve turizm gibi tüm sektörlerde faaliyetlerin durma noktasına geldiği yine hava, deniz, karayolu, ulaşım, taşımacılık, eğitim faaliyetlerinin ve tüm hizmet veren kurum ve kuruluşlarının bu süreçte olumsuz etkilendiği, aynı zamanda buna ek olarak; gelişen belirsizlik ortamının da uluslararası piyasalarda volatilitenin artmasına da neden olduğu ifade edilmektedir (Küçüköğlu, 2021: 1270-1273).

Sonuç olarak Kovid-19 pandemisi, ilk olarak Çin’de ortaya çıkmış ve öncelikli olarak başladığı alan ve çevresini etkilemiş gibi görünse de virüsün

yayılım hızı ve aynı zamanda etkilediği alan da göz önüne alındığında, sürecin küresel boyuta taşınmasının önüne geçilememiştir. Dünya genelini ilgilendiren böylesi bir durum karşısında; her ülkenin kendi içinde aldığı önlemler kendi işleyişleri bakımından farklılıklar gösterse de sorunun küresel boyutta ele alınarak ortak karar almanın önemi vurgulanmıştır. Pandeminin ortaya çıktığı ve gelişim gösterdiği süreçte ilk önce virüsün yayılım hızını yavaşlatmak amacıyla zorunlu maske kullanımı, sosyal mesafe kuralı, teşhis kapasitesinin artırılması, takip sisteminin kurulması ve sürveyanz (hastalıkların ilerleme modellerini belirleyebilmek için yayılımlarının takip edildiği, epidemiyolojik uygulamaların tamamına verilen isimdir) uygulaması gibi önlemlerin alındığı görülmektedir. İkinci olarak, yurtiçi ve yurtdışı seyahat kısıtlamaları ve sosyal etkinliklerin iptali gibi önlemler küresel boyutta alınırken, daha sonrasında ekonomik olarak ülkeleri zora sokan okullar ve işyerlerinin geçici olarak kapatılması, sokağa çıkma yasakları gibi önlemler alınmıştır. Son olarak ülkelerin sağlık sistem kapasitelerinin korunması amacıyla sağlık sistemlerinde de genel olarak özel önlemlerin alındığı söylenebilmektedir (TÜSPE, 2020: 15-16).

Kovid-19 pandemi sürecinin Dünya’da ve Türkiye’de farklı alanlara yönelik etkileri aşağıda daha ayrıntılı olarak incelenecektir.

3.4. DÜNYADA VE TÜRKİYEDE KOVİD-19 PANDEMİSİNİN FARKLI ALANLARA ETKİSİ

Dünya tarihi birçok savaş ve sosyo-politik değişimlere sahne olmuştur. Bu durumlara paralel olarak yaşanan bulaşıcı hastalıkların da dünya tarihinde ekonomik ve siyasal sonuçlar doğurduğu ifade edilebilmektedir (Ceylan vd., 2020: 817). Diğer bir ifade ile, pandemi kaynaklı krizler sağlık, ekonomi, toplumsal, ulusal ve küresel toplulukların güvenliği üzerinde çok büyük olumsuz etkilerle ilişkilendirilmiştir. Ayrıca, önemli siyasi ve sosyal bozulmalara da neden olmuşlardır (Qiu vd., 2017: 3).

Bu bağlamda 2019 yılı itibariyle küresel yayılım gösteren Kovid-19 pandemisi günlük hayatı, toplumsal yaşamı ve aynı zamanda birçok alanda faaliyet gösteren sektörleri derinden etkilemiştir. Yaşanan süreç virüsün yayılımının kontrol altına alınmasının önemini gösterirken; sosyal mesafenin ve maskenin gerekliliği ortaya konmuştur. Pandemi önceleri yalnızca sağlık ile ilgili bir sorun

görünümünde iken; daha sonrasında yaşanan gelişmeler ile dünya genelinde farklı alanlarda geniş bir bunalım etkisi yaratmıştır. Öyle ki bu süreçte arz kaynakları etkilenmiş ve küresel ekonomi ağır darbe almıştır. Ayrıca krizin ortasında bulunan sağlık kuruluşları ve bu kuruluşların verdikleri hizmetlerinin kalitesi de bu süreçte birçok zorlukla karşılaşmışlardır (Haleem vd, 2020: 78).

11 Mart 2020'den bu yana DSÖ'nün küresel bir durum olarak bildirdiği Kovid-19 pandemisi, dünya genelinde hızlı ve geniş kapsamlı bir yayılım göstermiştir. DSÖ bu yayılım hızını azaltmak amacıyla öncelikle fiziksel teması ve topluluk faaliyetlerini engelleyerek mesafe politikası geliştirmiştir. Çünkü, afete maruz kalma ile birlikte toplumun savunmasızlığının da ortaya çıkması muhtemel bir durumdur (Sohrabizadeh vd., 2021: 2). Geliştirilen politikalar kapsamında; gıda ya da sağlıkla ilgili faaliyet kolları dışında kamuya açık alanlar kapatılmış, gerek bölgeler gerekse sınırlar arasında irtibatın kısıtlanması yoluna gidilmiştir. Özellikle seyahat kısıtlamaları ile pandeminin hızının azaltılmaya çalışılması, turizm sektörü açısından o dönemde 3 milyon kişinin işsiz kalmasına neden olmuştur. Öyle ki; pandemi başlangıç bölgesine yakın Hong Kong, Singapur, Vietnam gibi bölgelerde GSYH açısından ilk etapta 20 milyar dolarlık bir düşüş yaşanmış ve Asya genelinde %70 oranında turizm faaliyetleri azalmıştır (Wachyuni ve Kusumaningrum, 2020: 68)

Dünya genelinde şekillenen bu yeni hayat düzeni, davranış ve sosyal bilimler açısından da yaşam seyri perspektifinden incelenmiştir. Kurumsal yapılar, sosyo-demografik kompozisyon ve tabakalaşma türlerinin, yeni toplumsal farklılaşma ve düzenlemenin diğer boyutlarının, burada yaşanan küresel duruma karşı farklı tepkiler ürettiği ve bu tepkilere paralel olarak da toplumsal yaşamın nasıl değiştiği de analize değer görülmüştür. Bu durum gerek süreç olarak gerekse değişen tüm koşullar açısından artık Kovid-19'dan öncesi ve sonrası diye bir kavramın gelişmesine ve hayatın her alandaki güçlerin ve yörüngelerinin de şekillenmesine neden olmuştur (Settersten vd., 2020: 9-10).

Türkiye için Kovid-19 pandemi süreci ilk vakanın tespit edildiği, 11 Mart 2020 tarihi itibarıyla başlamıştır. Bu bağlamda 12 Mart itibarıyla; ilk ve orta dereceli okullar ile üniversitelerde eğitim faaliyetlerine ara verilmiş, ardından Cuma namazlarının cemaatle kılınması yasaklanmış, eğlence mekânları kapatılmış, vaka sayıları yüksek Avrupa şehirlerine uçuşlar iptal edilmiş, spor

müسابakaları seyircisiz oynanmış, her türlü bilimsel, kültürel, sanatsal ve benzeri faaliyetler sınırlandırılmış, bazı hastaneler pandemi hastanesi ilan edilmiş, Hayat Eve Sığar (HES) uygulaması başlatılarak ev dışındaki hareketlilik kontrol edilmeye çalışılmış ve çalışma hayatının uzaktan yürütülmesi ya da esnetilmesi yönünde tedbirler alınmıştır. Diğer yandan berber, güzellik salonları, restoranlar gibi hizmet sektöründe faaliyet gösteren işletmeler kapatılarak paket servise izin verilmiştir. Daha ileriki zamanlarda sokağa çıkma yasakları gelirken, Türk Hava Yolları (THY) uçuşları kısıtlamıştır (Budak ve Korkmaz, 2020: 71-74).

Kovid-19 pandemisi nedeniyle birçok alanda olduğu gibi toplumsal açıdan kurumların işleyişinde de bazı değişikliklere ihtiyaç duyulmuştur. Sosyal mesafenin bulaş riskini azaltma bakımından gerekliliği, alınan tedbirlerin her kurumda farklı uygulamalarla işlerlik kazanmasına neden olmuştur (Güngörer, 2020:395). Diğer bir ifadeyle, pandemi süreci çalışma hayatının yeniden düzenlenmesinin gerekliliğini ortaya koyarken; iş dünyasındaki dengeleri yerinden oynatmıştır. Böylelikle bulaş hızının yoğun olduğu dönemde uzaktan çalışma hayatımızın bir parçası haline gelmiştir (Kavak, 2020: 18-19).

Pandemi sürecinde, kısmen ya da tamamen kapanmaların etkileri hem işletmeleri hem de çalışanları zor durumda bırakırken; bu etkiler nedeniyle işyerlerinin ve çalışanların hasar almaması için; çalışma yaşamı açısından iş ilişkilerinin devamlılığının sağlanması için alınacak tedbirler ön plana çıkmıştır. (Yürekli, 2020:35-36-59). Örneğin, virüsün bulaşma riskinin yüksek olduğu bu dönemlerde, işverenler hızla uzaktan çalışmaya geçiş yapmışlardır (Yangın vd., 2021: 1690). Çünkü evden çalışmak yalnızca virüsün işyerinde potansiyel yayılımını ortadan kaldırmakla kalmadığı gibi; aynı zamanda işyerine gidiş gelişlerle ilişkili sosyal teması da azaltmıştır (Dockery ve Bawa, 2020: 1).

Deloitte'nin (2020) yapmış olduğu çalışmada ise; Kovid-19 pandemi sürecinin çalışma hayatı açısından ve tüm toplumsal fonksiyonlar açısından zorunlu bir uyum süreci yarattığı ifade edilmiştir. Dijitalleşmenin ivme kazanması, bu krizin öne çıkan en önemli özelliği olurken; mevcut ve yeni dijital çözümlere etkin uzaktan çalışmanın mümkün hale gelmesi ile daha fazla dijital çözümler bu süreçte benimsenmiştir (WTTC, 2021:10). Buna ek olarak, değişen mevcut durum dahilinde esnek çalışma modellerinin de önemi pandemi sürecinde önem kazanmıştır (Kulak ve Tüzener, 2020: 2). Bu bağlamda halk sağlığından sorumlu

kurumlar sürecin yönetilebilmesi amacıyla farklı yönergeler çıkararak; çalışma hayatında eşi benzeri görülmemiş bir değişime imza atmışlardır (Stanca ve Tarbujaru, 2021: 520).

Kovid-19 pandemisi öncelikle sağlık kaynaklı gelişim gösterdiğinden sağlık sektörü genel olarak pandeminin ana merkezinde kalmıştır. Sektör birçok zorlukla karşılaşırken; bryandan hizmetlerin sürdürebilirliğini sağlamak, diğer yandan da çalışan sağlığının korunmasına yönelik stratejiler geliştirilmeye çalışılan bu süreçte test kitleri, maskeler, solunum ekipmanı, ilaçlar gibi maddeler için tedarik zincirlerindeki bozulmalar da sektörün faaliyetlerini sürdürmesi açısından zorlayıcı etkiler yaratmıştır. Dijitalleşmenin de sektörel bazda önem kazandığı bu dönemde tele sağlık uygulamaları, evde bakım hizmetlerinin önemi artarken; sağlıktaki iş birlikteliklerinin ve sağlık kuruluşlarının etkinliğinin artırılması açısından salgınla mücadele edilmeye çalışılmıştır (Eren, 2020).

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) (2020), yayınlamış olduğu rapora göre; Kovid-19 pandemisinin hızla yaygınlaşması, küresel yönü itibariyle her dayanıklı sağlık sisteminin temel taşı olan güçlü bir sağlık iş gücüne duyulan acil ihtiyacı da arttırmıştır. Örneğin bu dönemde tele tıp platformları, hastalığa maruz kalma endişesi olan düşük akut hastaların ihtiyaçlarını ele alarak; acil servisler, acil bakım klinikleri ve birinci basamaklardaki aşırı kalabalığın önüne geçilmesini sağlayarak; kronik hastalığı olan hastalar açısından sağlık ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli rol oynamıştır (Valeriani vd., 2020: 6)

Türkiye açısından Sağlık Bakanlığı pandemi sürecinin başlamasıyla birlikte organize olmuş ve ilgili önlemleri almıştır. Öncelikle Bakanlık tarafından Kovid-19 Bilim Kurulu oluşturulmuş; 65 yaş üstü ve 20 yaş altı kronik hastalığı olan bağışıklık sistemi düşük tüm vatandaşlara sokağa çıkma kısıtlaması getirilmiştir. Hastalıkla ilgili bilgi alınabilmesi için “Alo 184 Korona Danışma Hattı” kurulmuş, acil durumlar için “112 Acil Hattı” da görevlendirilmiştir. Oluşturulan filyasyon ekipleri sayesinde hastalığın yayılmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Kovid-19 laboratuvarları yetkilendirilmiş hızlı tanı teknikleri ile laboratuvarlarda tetkiklerin artırılması ve hızlandırılması sağlamıştır (Yücesan ve Özkan, 2020: 136-137).

Diğer yandan, pandemi süreci eğitim faaliyetlerini de doğrudan etkilediğinden; eğitim alanında yeni düzenlemelere gidilmek zorunda kalınmıştır

(Başgeçmez ve Aydın, 2022: 211). Bu bağlamda, virüsün yayılmasını kontrol altına almak amacıyla dünya genelindeki çoğu hükümet eğitim kurumlarını geçici olarak kapatmaya karar vermişlerdir (Kang, 2021: 16). Pandemi, ulusal eğitim sistemleri için şimdiye kadar karşılaşılan en büyük zorluk halini alırken; birçok hükümet kurumlar açısından öğrencilerin çoğu için yüz yüze eğitimi durdurmuş ve neredeyse bir gecede çevrimiçi öğretim ve sanal eğitime geçmeleri istenmiştir (Daniel, 2020: 91). Ancak pandeminin ivme kazandırdığı dijital teknolojiler küresel boyutta ülkelerin vatandaşları ve toplumsal varlıklar açısından önemli bir iletişim, etkileşim ve katılım vektörü halini alırken; diğer yandan mevcut olan dijital eşitsizlikler eğitime erişimdeki sorunları derinleştirmiştir (Beaunoyer vd., 2020: 1-2).

Türkiye’de ilk Kovid-19 vakasının ilanından sonra, MEB ve Sağlık Bakanlığı’nın tavsiyeleri üzerine her tür derece ve kademedeki okullar 16 Mart 2020 tarihinden 30 Mart 2020 tarihine kadar tatil edilmiştir. Buna bağlı olarak MEB’in Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) ile işbirliği yapıp TRT EBA İlkokul, TRT EBA Ortaokul ve TRT EBA Lise kanallarını kurduğu görülmüştür. İlköğretim ve ortaöğretim okullarımızdaki derslerin haftalık programları tekrar revize edilip, EBA üzerinden internet yayınları ve TRT ve kanalları aracılığıyla yaklaşık 18 milyon üzerinde öğrenciye uzaktan eğitim alma şansı sağlanmıştır (Urhanoglu vd., 2021: 228).

Kovid-19 pandemisi küresel anlamda her alanda olduğu gibi ülkelerin ekonomileri açısından da derin kriz ortamları yaratmış, ekonomik göstergelerin bozulmasına neden olmuştur. Öncelikle tedarik zincirlerinde yaşanan aksamalar, sınırlı kaynaklar gibi sebeplerle ihtiyaçlara yönelik arzın sağlanması noktasında yetersiz kalmıştır. Öyle ki; Asya ve Avrupa ülkeleri, yine ABD gibi ülkeler açısından tedarik zincirlerindeki bozulmalar küresel anlamda ekonomiyi de dolaylı olarak etkilemiştir. Süreç tüm sektörlerdeki değerlemelerde de önemli kayıpların yaşanmasına neden olurken; bazı sektörlerin %60’a kadar değerlerinin kaybedildiği görülmüştür (Zhong ve Lin, 2022: 2). Bunun yanında; maske, dezenfektan ve temizlik ürünleri gibi bazı sektörlerde talep artışına bağlı olarak perakende ve toptan market şirketlerinin hisse senetleri değerlendirilmiştir (Demirdöğen ve Yorulmaz,2020: 6-7).

Kovid-19 pandemi süreci bir takım para politikalarının da uygulanmasını zorunlu kılmıştır. 2020 yılında ülkeler derin bir daralma yaşarken, özellikle ikinci ve üçüncü çeyrekte yaşanan daralma hizmet sektörlerini oldukça olumsuz etkilemiştir. Küresel Merkez bankaları hızlı bir şekilde krizi aşmak için önlemler alırken; tüm faizler dünyada merkez bankaları tarafından düşürülmüştür. Ayrıca kredi mekanizmaları genişletilmiştir (İşleyen, 2022: 18).

Pandemi başlamadan önce dünya ekonomisinde 2020 yılında %3' ler düzeyinde bir büyüme beklentisi varken Kovid-19 virüsünün küresel yayılımı, dünya ekonomisi açısından resesyon durumunu ortaya çıkarmış ve küresel ekonomi tarihin en ciddi daralmasını yaşamıştır. Küresel ekonomide 2020 yılındaki %4,4 oranında daralma yaşanacağı beklentisi Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından ifade edilmiş ve bu durumun 1930'larda yaşanmış olan büyük buhrandan bu yana en etkili daralma olduğu ifade edilmiştir (TÜRSAB, 2020: 3). Pandemi sürecinin etkilediği bir diğer unsur olan talep durumu, toplam talebin azalacağı öngörüsü yönündedir. Çünkü enflasyon riskini azaltmak amacıyla bireylerin gerekli olmayan aktiviteleri (seyahat etme, sosyalleşme, sinema, restorana gitme) azaltacağı düşünüldüğünden tüketimin de azaldığı yönünde bir görüş mevcuttu. Buna ek olarak, yüksek düzeyde belirsizlik göz önüne alındığında bireylerin zaruri olmayan tüketimlerini erteledikleri ve tasarrufa yöneldikleri de görülmüştür. Bu bağlamda pandeminin arz ve talebe etkisi ekonomik yönlü etkinin ana unsurları olarak bu süreçte ortaya çıkmıştır (Moreira ve Hick, 2021: 263). Diğer bir ifade ile; bireyler Kovid-19 pandemi sürecinde gereksiz harcamalardan kaçınıp daha tasarruflu davranmaya yönelmiş, pandemi öncesi daha rasyonel kararlar alırken pandemi ile başlayan sürece eşlik eden panik, korku ve gelecek kaygısı nedeniyle zorunlu tüketim malları dışındaki mallara yönelik talebi azaltmışlardır. Yine sosyal izolasyon nedeniyle teknolojik ürünlere, bulaş korkusu nedeniyle de hijyen ürünlerine yönelik talep artmıştır (Kayabaşı, 2020: 22-24). Dolayısıyla bu yeni normal tüketici davranışlarını anlamak açısından önemlidir. tüketim alışkanlıkları farklılaşan bireylerin, çevrimiçi alışveriş deneyimini daha çok yaşamaya başladıkları görülmüştür (Tekin, 2020: 2331). Süreç, tüketicilerin fiziksel ortamlardan dijital ortamlara yönelmesine neden olurken; dijital kanallara yönelik takdirleri ve kullanımları da bu dönemde artmıştır (Deloitte, 2021: 17). Diğer bir ifade ile, müşterilerin tercihlerinin online mecralara kayması nedeniyle pandemi döneminde, online parakendecilerin satış hacimleri ve müşterilerinin

sayısının arttığı görülmüştür (Güven, 2020: 256). Pandemi döneminde en çok tuvalet kâğıdı, tek kullanımlık eldivenler, dondurucular, puzzle, boyama kitapları, koşu bantları, ekmek makinaları, egzersiz ekipmanları gibi ürünlerin talebinde artış olduğu görülürken (Bhatti vd., 2020: 1450); yeni süreç ile meydana gelen değişim dalgası, Türkiye’de de tüketim kalıplarının farklılaşması ile sonuçlanmıştır. Türkiye’de tüketicilerin alternatif kanallara erişiminin arttığı, teknolojik firmaların dijital kanallar üzerinden sektöre girişlerinin gerçekleşerek aracı kullanmadan tüketiciye direkt olarak ulaşma olanağı bulunduğu görülmüştür (TÜSİAD, 2022: 94). Yine bu süreçte tüketicilerin gıda ürünlerini stok yapma eğilimleri artarken; bölgelere ve kültürlere göre kısmen farklılık gösterse de temelde aynı yönde farklı ivmelerle tüketici davranışlarının değiştiği görülmüştür (Hacıoğlu ve Sağlam, 2021:19).

3.5. KOVİD-19 PANDEMİSİ VE TURİZM SEKTÖRÜ

Dünya genelinde meydana gelen beklenmedik olaylardan biri olan pandemi gibi küresel ölçekli durumlar sürdürülebilirlik açısından evren için tehdit oluşturmaktadırlar. Pandemi denen olgu, bir bölgede ya da tüm dünyada kısa sürede yayılım durumuna bağlı olarak çok sayıda insanın hastalanıp hayatını kaybetmesine neden olabileceği için etki alanı geniş bir kavramdır. Böylesi durumlar, insandan insana bulaşarak gelişebileceği gibi toprak, hayvan ya da sudaki mikroorganizmalardan da insana bulaş gerçekleşebilmektedir. Doğal afetler, siyasi iktidarsızlıklar, iç çatışmalar, savaşlar gibi salgın hastalıklar ortaya çıktığı ülke ya da bölgeyi ve hacme bağlı olarak pandemiye döndüklerinde, diğer tüm bölgeleri küresel boyutta krize sokabilmektedirler. Bu durumun turizm talebi üzerinde de olumsuz etkisi olacağından; pandemilerin boyutlarına bağlı olarak ekonomik kayıpların yaşanması da kaçınılmaz olabilmektedir (İbiş, 2020: 86-87).

Pandemi zamanları, ulusal ya da uluslararası boyutta hareketliliğin azaltılması noktasında kısıtlamalara sebep olabileceğinden, az dolaşımın az talep sonucunu yaratması itibariyle, turizm sektörü de bu dönemlerde derin yaralar alabilmektedir. Çünkü birey turizm hizmetini alabilmek için destinasyona yönelik seyahat etme eğiliminde olacağından, hareketliliğin kısıtlanması doğrudan talebi olumsuz etkilediği için, varış olacak ülkelerde pandeminin yarattığı olumsuz ekonomik etkilerin derin hissedilmesine neden olacaktır (Alaeddinoğlu ve Rol: 2020: 237). Turizm sektörü ülke ekonomisi açısından döviz girişi sağlama,

istihdam yaratma, dış ticaret açığının kapatılması gibi iktisadi değerler yaratan faaliyetlerin birleştiği bir sektördür. Turizm endüstrisi tarih boyunca birçok farklı alanda krizle karşı karşıya kalmıştır. Öyle ki; küresel bir potansiyeli olan pandemiler açısından ülke ekonomilerinin endüstri faaliyetlerinin çok yönlü biçimde etkilendiği açıktır. Turizm sektörünün de esnek talep yapısı göz önüne alınacak olur ise; ulusal ya da uluslararası boyutta meydana gelebilecek böylesi durumlarda, turizm faaliyetlerinin doğrudan etkilendiği söylenebilmektedir. Buradan hareketle, geniş kapsamlı küresel olaylarda hem endüstrinin hem de paydaşların farklı açılardan etkilendiklerini söyleyebiliriz. Turizm sektöründe faaliyet kolları incelendiğinde işletmeci, yatırımcı, girişimci, çalışan vb. tüm paydaşların turizm endüstrisinin bu kırılmalı yapıları nedeniyle doğrudan etkilenebileceği olası bir durumdur. Çünkü olağan dışı gelişen durumların neden olduğu kriz dönemleri, işletmelerin faaliyetlerine ara vermesine, hatta kapanmasına neden olabilmektedir. Bu bağlamda istihdam kayıpları yaşanırken, endüstride faaliyet gösteren tüm paydaşlar da eskiye nazaran daha zor bir sürecin içerisine girmektedirler. Örneğin 2003 yılında yaşanan SARS, 2005 yılında yaşanan kuş gribi ve 2009 yılında ortaya çıkan domuz gribi gibi sağlık kaynaklı salgın hastalıkların önceki yıllarda turizm endüstrisine olumsuz etkileri olduğu bilinmektedir (Akkaşoğlu ve Akyol, 2022: 121-125). Bu anlamda turizm açısından destinasyonlarda ortaya çıkan gerek salgın hastalıklar gerekse pandemi durumları neticesinde gelişen kriz ortamı, turistler açısından o destinasyonun çekiciliğinin yitirilmesine neden olabilmektedir. Diğer bir ifadeyle, yaşanacak herhangi bir pandeminin ortaya çıkaracağı risk durumu turizm destinasyonuna olan talebi düşürecek ve turizm gelirin azalmasıyla sonuçlanabilecektir (Ünlüönen ve Çeti, 2019: 110).

Aralık 2019 itibari ile başlayan Kovid-19 pandemi süreci önceleri salgın hastalık kavramı ile eşleştirilse de daha sonra gerek yayılım hızı gerekse etkilediği alan bakımından küresel bir boyut kazanmış ve pandemi olarak ilan edilmiştir. Yaşanan pandemi ve beraberinde gelişen negatif süreçler; bu durumun sadece halk sağlığı üzerinde etkili olmadığını, aynı zamanda birçok sektör gibi küresel ekonominin temel taşlarından biri olan turizm endüstrisinin de ciddi şekilde etkilendiğini göstermiştir. Sokağa çıkma yasakları ve seyahat kısıtlamaları nedeniyle 2020 yılı başından itibaren dünya genelinde seyahat hareketliliği önemli

ölçüde azalmıştır. 2020 yılında seyahat ve turizm endüstrisinden elde edilen küresel gelirin, tahmini 711,94 milyar ABD dolarından 568,6 milyar ABD dolarına düştüğü ve %20'nin üzerinde bir gelir kaybı olduğu tahmin edilmektedir. Diğer yandan Kovid-19 pandemisi küresel turizm sektörünü ulaşım, konaklama, seyahat şirketleri, yiyecek ve içecek hizmetleri açısından olumsuz etkilemiştir. Süreç boyunca yolculuk sayılarının da azalması ve otel doluluk oranlarının düşmesi ile birlikte, Mart 2020'den itibaren dünya genelinde turizm sektörü pandeminin olumsuz etkilerine maruz kalmıştır (Lock, 2022a). Mayıs 2020'de ise, Avrupa'daki otel doluluk oranı, % 13,3'lük doluluk oranlarıyla virüsün en dramatik etkilerini görmüştür. Çünkü bir önceki yıla göre bu rakam % 82,3 düşmüştür (Lock, 2022b). Pandeminin turizm sektörüne yönelik olumsuz etkileri nedeniyle seyahat hareketleri öncelikle belirli aşamalarda durdurulurken; krizin öncelikle gelişim gösterdiği ülkelere yönelik hareket kısıtlamalarının getirildiği, daha sonra durumun küresel bir boyut kazanması ile birlikte uluslararası uçuşların tamamının askıya alındığı görülmektedir. Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) tarafından yapılan değerlendirmelere göre, Kovid-19 virüsünün yayılma hızı ve etkilediği alan bakımından turizm sektörüne verdiği zarar, 2009 yılında yaşanan küresel ekonomik krize nazaran sekiz kat daha fazladır. Dünya Turizm ve Seyahat Konseyi'nin (WTTC) Kovid-19 pandemisi çerçevesindeki turizm sektörüne yönelik analizini içeren araştırmada en iyi senaryoya göre, turizm sektöründe dünya genelinde %30'luk bir istihdam gerilemesinin yaşanacağı ve bu rakamın 98,2 milyon kişi olacağı öngörülmektedir. Yine aynı araştırmada temel senaryoya göre turizm istihdamında %37 ile 121 milyon kişinin işini kaybedeceği, en kötü senaryoya da %60'lık bir azalmayla 197,5 milyon kişinin işsiz kalacağı öngörülmektedir (TÜRSAB, 2020: 6-8). Tablo 3.3.'te Kovid-19 pandemisi nedeniyle 2020 yılında ilk altı aylık dönemde dünya genelinde bölgeler bazında yaşanan turizm kayıpları gösterilmektedir.

Tablo 3.3. 2020 Yılı İlk Altı Aylık Döneminde Bölgelere Göre Dünya Turizmindeki Kayıp Oranları

2020 Yılı İlk Altı Aylık Dönemde Bölgelere Göre Dünya Turizmindeki Kayıp Oranları							
Bölgeler	Aylar						
	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	6 Aylık
Avrupa	5	2	-61	-98	-96	-90	-66
Asya Pasifik	-5	-51	-82	-99	-99	-99	-72
K ve G. Amerika	0	3	-49	-94	-93	-92	-55
Afrika	2	1	-43	-99	-99	-99	-57
Ortadoğu	5	-25	-45	-94	-94	-94	-57
Dünya	1	-16	-64	-97	-96	-93	-65

Kaynak: TÜRSAB, 2020.

UNWTO (2022) Uzmanlar Paneli Ekim Baskısında, 2021 yılında özellikle üçüncü çeyreğe kadar uluslararası turizm açısından bir toparlanma öngörüldüğü, ancak toplantıya katılım sağlayanların %20'sinin de bu toparlanma sürecinin yalnızca 2022 yılında gerçekleşeceğini bekledikleri ifade edilmiştir. Diğer yandan seyahat kısıtlamaları, yavaş virüs kontrolü ve düşük tüketici güveninin uluslararası turizmin toparlanmasının önünde engel olduğunu ifade eden uzmanlar; turizm sektöründe yaşanabilecek bir iyileşmenin, hatta pandemiden önceki göstergelere dönebilmenin ancak 2023 yılı itibariyle gerçekleşebileceğini ifade etmişlerdir (UNWTO, 2022b.) Tablo 3.4'te pandeminin yoğun yaşandığı dönem olan 2019 yılı ve 2022 yılı Temmuz ayı arasındaki uluslararası turist varışlarının bölgesel ve dünya genelindeki durumuna dair değişim gösterilmektedir.

Tablo 3.4. Kovid-19 Pandeminin Turist Hareketliliğine Etkisi (2019-2022 Temmuz)

Bölge	Değişim (%)	Değişim, Mutlak (Bin)	Zaman
Africa	-40	- 13.158	Ocak-Temmuz 2022
Kuzey Afrika	-33	-5	
Sahra Altı Afrika	-46	- 8.512	
Amerika	-35	-45.213	Ocak-Temmuz 2022
Kuzey Amerika	-35	-29.299	
Karayipler	-18	-3	
Orta Amerika	-20	-1	
Güney Amerika	-54	11.633	

Tablo 3.4 ^(Devam). Kovid-19 Pandeminin Turist Hareketliliğine Etkisi (2019-2022 Temmuz)

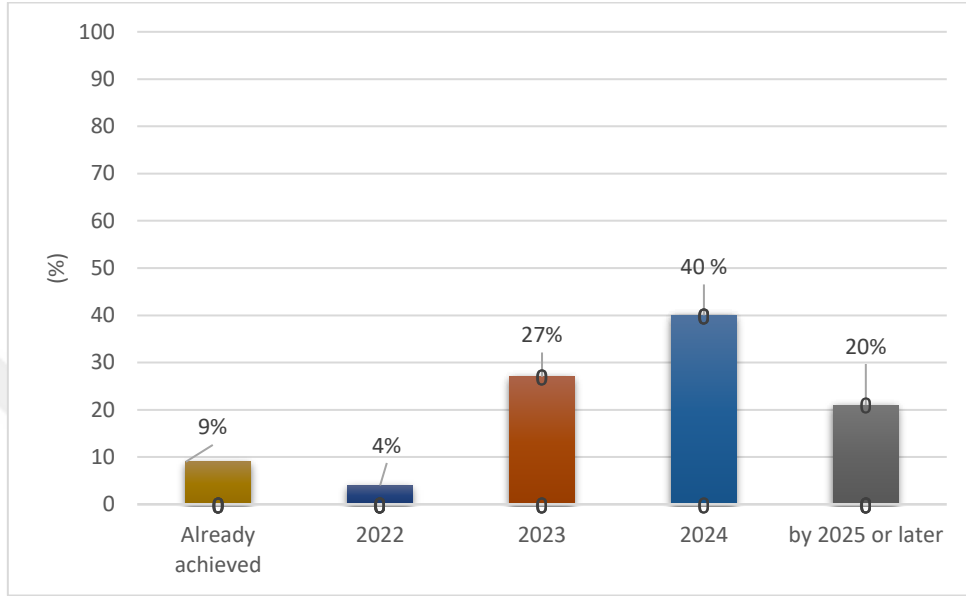
Asya ve Pasifik	-86	-181.348	Ocak-Temmuz 2022
Kuzey Doğu Asya	-93	-96.251	
Güney Doğu Asya	-85	-68	
Okyanusya	-75	-7	
Güney Asya	-56	-10	
Avrupa	-26	-106.149	Ocak-Temmuz 2022
Kuzey Avrupa	-27	-12.955	
Batı Avrupa	-26	-30.655	
Merkez/Doğu Avrupa	-45	-36.505	
Güney Avrupa	-15	-26.034	
Orta Doğu	-24	-10.533	Ocak-Temmuz 2022
Orta Doğu	-24	-10.533	
Dünya	-43	-356.400	Ocak-Temmuz 2022

Kaynak: UNTWO, 2022c.

UNWTO, her dört ayda bir küresel turizm performansını ve iş duyarlılığını izlemek için bir Turizm Uzmanları Paneli anketi düzenlemektedir. Bu ankette uzmanlar Mayıs-Ağustos 2022 dönemini değerlendirirken, beklentilerini daha temkinli tutmaktadırlar. Turizm hareketliliğinde ortalamanın üzerinde bir performans beklenmesine rağmen, belirsiz ekonomik ortam yüzünden Eylül-Aralık 2022 döneminin pandemi öncesi seviyelere gelemeyeceği düşünülmektedir. Yine uzmanların yaklaşık %61'i artık uluslararası turizm seyahatlerinin 2024 veya sonrasında ancak 2019 seviyelerine geri dönebileceğini ifade etmekle birlikte; ekonomik ortamın uluslararası turizmin canlanmasında ana faktör olmaya devam edeceğinde hemfikirdirler. Enflasyonun yüksek olması ve petrol fiyatlarındaki ani

artışların ulaşım ve konaklama maliyetlerinin yükselmesine neden olmasından dolayı tüketici satın alma gücü ve tasarruflarının baskı altına aldığı da ifade edilmektedir (UNTWO, 2022a.) Şekil 3.4.'te turizm seyahat hareketliliğine yönelik beklentiler gösterilmektedir.

Şekil 3.4. Turizm Seyahat Beklentisi

Kaynak: UNTWO, 2022a.

Özetle, pandemi kaynaklı ekonomik sıkıntılar küresel anlamda tüm sektörlerde kendini göstermekle birlikte; özellikle seyahat kısıtlamalarına yönelik tedbirlerin getirilmesi nedeniyle turizm sektörünün olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. Bu durum diğer sektörlerle nazaran turizm faaliyetlerinin sürdürülebilirliğini etkilediği için sektörün daha geç toparlanmasına neden olmuştur. Kısaca turizm sektörünün Kovid-19 pandemisinden ağır darbe aldığı söylenebilmektedir. Çünkü yaşanan süreç turistlerin sektöre yönelik niyet ve motivasyonunu etkilerken, seyahat davranış kalıplarını ve niyetlerini de değiştirmiştir. Çünkü seyahat etmenin turistler açısından sağladığı edinimler yerini korku ve endişeye bırakmıştır (Arıcı, 2023: 286).

3.5.1.Kovid-19 pandemisi ve turizm tüketicisine etkisi

2019 yılının Aralık ayında Çin'den başlayarak kısa sürede tüm dünyaya yayılan Kovid-19 pandemisi tüm sektörleri derinden etkilemiştir. Ekonomi yönlü etkisi üretimde daralma, işsizlik oranlarının artması, gelirlerde azalma gibi sonuçlar doğururken, ülkelerin birbirleriyle olan ekonomik faaliyetleri durma

noktasına gelmiştir. Pandemi sektörlerin faaliyet kolları açısından arz ve talep yönlü birçok etki de yaratmıştır. Bu bağlamda turizm faaliyetlerinin de birçok sektör gibi küresel anlamda durma noktasına geldiği söylenebilmektedir. Turizm talep esnekliği yüksek bir hizmet sektörü olması açısından böylesi kriz dönemlerinde bireylerin harcanabilir gelirlerinde meydana gelen azalmalar nedeniyle turizm taleplerinin düştüğü ifade edilebilmektedir. Diğer bir ifadeyle pandemi ile birlikte getirilen seyahat kısıtlamaları ve pandeminin yol açtığı ekonomik sıkıntılar nedeniyle turizm de talep şokları yaşanmıştır (Çelik İlal ve Yılmaz, 2021: 389-390).

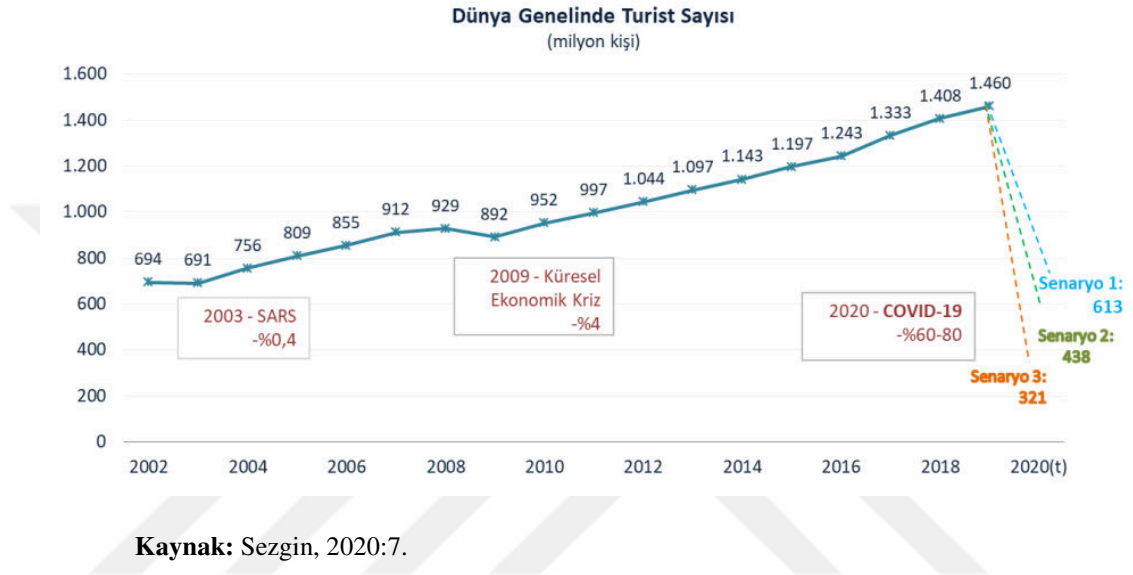
Pazarlama açısından tüketicinin ihtiyaç ve isteklerini tespit etmek, onları memnun edecek mal ve hizmetleri geliştirmek ana amaçtır ve tüketici davranışları; sosyal faktörler, kültür, kişisel faktörler, ekonomik faktörler, psikolojik faktörler gibi birçok durumdan etkilenmektedir (Sürme, 2020: 46). Diğer yandan, satın alma davranışlarının gerçekleştirilmesinin; algılanan riskler bakımından artı ve eksilerin değerlendirilmesine bağlı olduğu söylenebilmektedir. Tüketim kalıplarının bu denli farklı faktörlere bağlı olduğu bir durumda küresel boyutlu yaşanan pandemi sürecinin genel tüketim davranışları gibi turizm tüketim davranışları üzerinde de bazı etkiler yarattığı görülmektedir. Bu süreç tüketiciler açısından öncelikli sağlık ve güvenlik algısında farklılaşma yaratırken, tüketicilerde gelişen kaygı durumları nedeniyle satın alma motivasyonlarının düştüğü ifade edilebilir (Aymankuy vd., 2022: 1053).

Pandemi süreci, küresel turizm endüstrisini derinden etkilerken, getirilen sosyal mesafe kuralları temizlik ve maske kullanımı gibi yeni ihtiyaçlar nedeniyle müşteri beklentilerinin değiştiği de görülmektedir. Özellikle konaklama merkezlerindeki ortak alanların kullanımının yeniden tasarlanmasının gerekliliği, hizmet sunumlarının değişmesine sebep olmuştur. Bu dönemde turizm tüketicisinin memnuniyeti ön plana çıkarken, memnuniyetsiz yaklaşım sergileyen müşterilerin ağızdan ağza olumsuz düşüncelerini aktardıkları da görülmüştür (Leoni ve Moretti, 2023: 1-3).

Buna ek olarak, pandemi sürecinin bir sonucu olarak uluslararası hava yolculuğunun hızla yavaşlaması, seyahat yasakları getirilmesi, sınırların kapatılması ve beraberinde gelen karantina önlemleri ile birlikte gerek küresel gerekse yerel turizm açısından faaliyetlerin düştüğü söylenebilmektedir.

Geçmişten günümüze kadar küresel turizm faaliyetleri birçok kez krizlere maruz kalmıştır. Özellikle 2000-2015 yılları arasında meydana gelen 11 Eylül terör saldırıları, SARS virüsünün neden olduğu salgın, 2008 yılında ortaya çıkan küresel ekonomik kriz, 2015 yılında yaşanan MERS salgını turizm faaliyetlerini önemli ölçüde etkilemiştir (Gössling vd., 2020: 2). 2000 yılından sonra yaşanan krizlerin turizm faaliyetlerine etkisi Şekil 3.5.'te gösterilmektedir.

Şekil 3.5. Büyük Krizlerin Turizm Faaliyetlerine Etkisi

2020 yılında Kovid-19 sebebiyle dünya genelinde turist sayılarındaki beklenen düşüşün, 2003 yılındaki SARS ve 2009 yılındaki küresel mali kriz dönemine göre daha keskin olacağı tahmin edilmektedir (Sezgin, 2020: 7).

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNTWO) 20 Nisan 2020 tarihi itibari ile, küresel boyutta pandemiye yönelik turizm destinasyonlarının geliştirdiği ilk tepkinin seyahat kısıtlamaları olduğunu bildirmiştir. Sektör salgından ciddi yaralar almış, ülkelerdeki sokağa çıkma kısıtlamaları, yaygın seyahat kısıtlamaları yine havalimanları ve ulusal sınırların kapanması nedeniyle o dönem gelen turist sayılarında ciddi azalışlar kaydedildiği görülmüştür. 2019 yılı aynı dönemi ile 2020 yılı kıyaslandığında küresel boyutta 80 milyar dolar turizm gelirlerindeki kayıp yaşandığı görüşmüş olup, bu durum endüstrinin pandemiden ekonomi yönlü yaşadığı büyük zararı ortaya koymaktadır (Zhang vd., 2021: 1).

Pandeminin yaratmış olduğu bu kriz ortamı öncelikle refah seviyesini olumsuz etkilerken, devlet yetkililerinin sağlıklı kalabilmek üzerine getirdikleri

yasaklar nedeniyle turizm faaliyetlerine yönelik katılımın azalmasının nedenleri; turizm tüketicisinin iptal olan ya da ertelenen seyahatler için bir sonraki dönemde bekledikleri hizmetler bakımından kalite ve etkinlik sorgulaması yapmasıdır. Çünkü turizm tüketicisi, iptal edilen ya da ertelenen seyahatleri nedeniyle hayal kırıklığı ve kızgınlık yaşamış, bu bağlamda bir sonraki seyahatlerinde yine aynı durumla karşılaşmaları halinde hayal kırıklıklarının derinleşeceğini düşünmektedirler. Bunun tam aksi olarak yüksek hizmet kalitesine kavuşan bir turizm tüketicisi ise gerek firmaya gerek se destinasyona karşı bağlılık duyacaktır (Çetinkaya vd., 2020: 79).

Türkiye’de gerçekleştirilen turizm faaliyetleri açısından tüketim kalıplarında güvenli turizm sertifikası almış işletmelere karşı bir güven duygusu olduğu görülmüştür. Bu bağlamda hem turistik işletmelerde iş görenlerin hem de konaklayan turistlerin kaldıkları süreçte kendilerini daha güvende hissettikleri tespit edilmiştir. Yine kriz dönemlerinde turist davranışları incelendiğinde, turizm tüketicisinin seyahatlerinden tamamen vazgeçemedikleri ancak harcamalarını azaltarak daha hesaplı destinasyonları tercih ettikleri elde edilen bulgulardandır (Aymanıy vd., 2022: 1054). Turizm tüketicisinin sağlık ve hijyen açısından sektöre güven açısından öngördükleri risk algısı, tüketici kanadının karar verme aşamasındaki davranışının şekillenmesini sağlamaktadır. Buradan hareketle, sektörün otel ve ağırlama hizmetlerine olan talebinin de bu dönemde önemli ölçüde azaldığı görülmektedir. Çünkü müşterilerin farklı ve tavizsiz hizmet beklentileri talebin azalmasın en önemli sebeplerinden biri olarak ifade edilmektedir (Mehta vd., 2023: 110).

Kovid-19 pandemi süreci turizm tüketicisinin kısa ve uzun vadede sektörü algılama biçimini de etkilemiştir. Yaşanan sürece yönelik gelişen duygusal tepkiler nedeniyle, turistlerin pandemi sırasında ve sonrasında risk algıları değiştiği için seyahat etme niyetleri de bu duruma bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Literatürde salgınlar ya da pandemiler gibi geniş hacimli krize neden olan dönemlerde, turistlerin duygusal tepkileri genelde tek bir yapı üzerinden ele alınmakla birlikte, tüm turistlerin krizlere karşı aynı duygusal tepkilere sahip oldukları ifade edilmiştir. Ancak Kovid-19 pandemisi gerek yayılım hızı gerek kapsadığı alan gerekse ölüm oranları açısından turistlerin vermiş olduğu duygusal tepkiler açısından da farklılıklar yaratmıştır. Bu durumun turizm tüketicisinin

algıladığı seyahat riski ve seyahat niyetleri ile ilişkili olduğu öne sürülmektedir. Riskten kaçınma eğiliminin olumsuz duygusal tepkileri arttırdığı göz önüne alınırsa, pandemi sürecinin yarattığı korku, endişe, üzüntü ve panik durumlarının turizm tüketicisinin seyahat kararlarına etkisinin negatif yönlü olacağı söylenebilmektedir (Adam vd., 2023: 51-53).

3.5.2.Kovid-19 pandemisi ve turistlerin risk algıları

Tüketicilerin satın alma davranışlarını etkileyen önemli faktörlerden biri de “algılanan risk” faktörüdür. Bu kavram tüketici davranışlarını anlamak amacıyla ilk olarak Bauer (1960) tarafından incelenmiştir. Bauer'e göre, tüketicilerin satın alma eylemleri “kesinliğe yaklaşan hiçbir şeyle tahmin edemeyeceği ve en azından bazılarının muhtemelen hoş olmayan sonuçlar doğuracağı” için tüketicilerin davranışının risk içerdiği yönündedir. Tüketiciler açısından algılanan risk teorisi incelendiğinde, satın alma işlemi ile ilgili olarak bir belirsizlikle ve istenmeyen bir durumla karşı karşıya kalma halinin geliştiği zamanlarda tüketicilerin satın alma işlemlerinde risk algıladıkları ifade edilmektedir. Yine, bir tüketicinin risk algısı ne kadar çok ise satın alma olasılığının o derece düşük olacağı teori kapsamında ifade edilmektedir. Tüketicilerin genel durum itibarıyla satın alma eyleminden önce bilgi edinme ve risklerin azaltılması yönünde stratejileri benimsedikleri ve satın alma eylemi sırasında faydasını maksimum düzeye çıkartmak istedikleri söylenebilir. Böylesi bir durumda hataların da minimum düzeyde gerçekleşmesi arzu edilen bir durumdur. O nedenle algılanan riski ve düzeyini iyi belirlemek tüketici davranışını açıklamak açısından önemlidir (Lim, 2003: 218). Bauer, iktisatçıların savunduğu tezin aksine tüketicilerin faydayı maksimize etmek yerine, kendi tercihleri bakımından gelişebilecek riskleri en aza indirmeyi önemsediklerini ifade ederken; riskli bir durumu, gerçekleşme olasılığı ile sonuçların tercihler üzerindeki etkileri bakımından değerlendirmiştir (Yener, 2013: 220).

Turizm tüketicilerin davranışsal yönü bu bağlamda irdelenirse; bireylerin kendi güvenliklerini tehdit eden alanlarla ilgili algıladıkları risk düzeyleri neticesinde, bu duygunun yoğunlaştığı destinasyonlardan kaçındıkları görülmüştür. Risk faktörlerinin kaynağı gerek sağlıkla ilgili olsun gerekse savaş, terörizm, siyasi istikrarsızlık, doğal afetler gibi durumlarla gelişsin tüketicinin seyahat niyetleri ve karar verme yönü açısından bu faktörlerin, bireylerin turizm faaliyetlerine yansımaları noktasında risk algısının etkisi önemsenmektedir.

Örneğin turizm tüketicisi sağlıkla ilgili bir risk durumu hissettiği alanlarda seyahati esnasında endişeli, korkmuş ve rahatsız hissedeceğinden dolayı emniyetini tehlikeye atmak istemeyecektir (Kovačić vd., 2023: 2).

Diğer bir ifadeyle, tüketicilerin zarara uğrayacaklarını düşündükleri ihtimaller onların risklerini oluşturmaktadır. Bu nedenle algılanan risk açısından tüketiciler satın alma davranışlarını risk düzeylerine göre belirlemektedirler. Bir tüketicinin algıladığı riskler farklı boyutlarda incelenmektedir. Bu boyutlar fiziksel risk, finansal risk, sosyal ve performans riski, psikolojik risk olarak kendi içerisinde ayrılmaktadır. Turizm tüketicisinin tatil kararlarını alırken ödeyecekleri paranın karşılığını alıp alamayacaklarına dair gerçekleşecek riskler finansal riskleri, tercih ettikleri ülke açısından tatil yaparken kendilerini nasıl hissedecekleri ile ilgili olarak gelişebilecek durumlar ise sosyal risk ve psikolojik risk boyutunu ilgilendirmektedir. Yine turistin harcadığı zamanla ilgili fikri, zaman riskini ifade ederken; acentelerle ilgili performanslar yönündeki endişeleri de performans risk algısını ortaya koymaktadır. Turizm tüketicisi açısından risk değerlendirmesi yapılırken alınan tatil kararlarının özellikle can güvenlikleri açısından değerlendirildiği durum ise fiziksel risk boyutuna girmektedir (Ateşoğlu ve Türker, 2014: 10).

Küresel anlamda içinde bulunduğumuz Kovid-19 pandemi döneminde bireylerin turizm faaliyetlerine katılıp katılmayacakları açısından pandeminin insanlar üzerindeki etkileri ve yine normalleşme ile ilgili belirsizlikler turizm endüstrisi açısından ilk dönemlerde risk algısını arttırdığı için, endüstrinin olumsuz etkilenmesine sebep olmuştur. Sürecin başlaması ile birlikte yaşanan şok etkisinin devamında gelişen tehditlerle birlikte turizm tüketicisi için seyahatin başlangıcından, turizm destinasyonlarına varış noktasına kadar hizmetin edinilmesi bağlamında gerçekleştirdiği tüketme eyleminin, algılanan deneyimler açısından birlikte değerlendirildiği görülmüştür (Çetinkaya vd., 2020: 79-80).

Turizm sektöründe ürünler soyut ve anlık tüketim özelliklerine sahiptir. Bu yüzden turistler açısından deneyimlerin standartlaştırılması zordur ve bu durum turistlerin herhangi bir durumda risk algılarının yüksek olmasına neden olmaktadır. Turizmde seyahat niyeti, turistlerin gelecekteki turizm davranışları açısından faaliyetlere katılma istekliliğini gösterirken; risk algısı ise belirli bir durumdaki bilginin anlaşılmasını ve dışarıdan gelebilecek risklerin değerlendirilmesine

dayanmaktadır. Riskin algılama biçimine göre bireyin duygusal tutumu ve davranışsal eğilimi önemli ölçüde etkilenmektedir. Turizm risk algısı turizm karar verme sürecini anlamak için önem taşımaktadır. Yapılan çalışmalarla, risk algısının yüksek olduğu durumların (salgın hastalık, terörizm vb.) potansiyel turistlerin seyahat niyetlerine olumsuz yönde etki yarattığı ifade edilmiştir (Wang vd., 2020: 39-40).

Risk algıları turizm tüketicisinin davranışlarını yönlendirirken; algılanan risk durumu hem seyahat etme niyeti hem de belirli yerlere seyahat etme ve destinasyonlardan kaçınma açısından geliştirecekleri tercihler bakımından değerlendirilmelidir. Algılanan risk, bilişsel ve duygusal olmak üzere iki boyutta incelenmekle birlikte; bilişsel risk algısı, bireyin kendi açısından algılanan duyarlılığını içerirken, duygusal risk algısı ise kişinin riske maruz kalması ile alakalı endişe durumunu ifade etmektedir. Buradan hareketle; bireylerin seyahat kararları verirken olabildiğince az risk istedikleri ve güvenlik sorunundan büyük ölçüde etkilenebilecekleri söylenebilmektedir (Bae ve Chang, 2020:1019). Turizm açısından algılanan risk ile ilgili yapılan çalışmalar, turizm tüketicisinin risk faktörünü çok boyutlu olarak algıladığı yönünde veriler sunarken, bu boyutlar psikolojik, sosyal ve sağlık olarak ifade edilmiştir (Rogerson ve Rogerson, 2021: 5).

Özetle, risk algısı günlük hayatın doğasında var olan bir durum iken, seyahat eden turizm tüketicisi açısından da belirsizlik kavramını işaret eden bir durumdur. Bir turizm tüketicisi için risk algısı değerlendirilirken; ilk olarak mutlak veya gerçek risk, ya da öznel risk algısı açısından kavram farklı şekillerde düşünülebilmektedir. Subjektif algılanan risk, turizm araştırmacıları açısından daha çok ele alınmaktadır. Çünkü, subjektif risk algısı tüketicilerin kararlarını etkilemekte ve destinasyon seçimi ile seyahat davranışlarını şekillendirmektedir (Ritchie ve Jiang, 2019: 1).

Buradan hareketle Kovid-19 pandemi sürecinde turistlerin algıladıkları riskler ve belirsizlikler nedeniyle turizm talebinde tüketici kanadında değişiklikler yaşandığı görülmüştür (Lin vd., 2022: 2). Doğal afetler, hastalık durumları gibi durumların turizm talebini olumsuz yönde etkilediği görülürken, bu durumun turistlerin seyahat edecekleri destinasyonlara yönelik güvenlik ve risk algılarıyla ilişkili artan bir durumu ortaya çıkardığı görülmüştür (Zang vd., 2021: 3). Yapılan

çalışmalarda turizmde risk algısının turistlerin özelliklerine göre değişiklik gösterdiği, bazı grupların risk olmadığına yönelik düşüncelerinin olduğu, bazı grupların ise fonksiyonel risk durumuna inandıkları, kimi grupların da pandemide seyahat etmenin çok riskli olduğunu düşündükleri ifade edilmiştir. Çünkü pandemi ile birlikte değişen sağlık algıları, ekonomik durumlar ve maliyetler; hastane süreçlerine ve hastalığa yönelik gelişen duygular, korku ve risk algılarına paralel gelişim göstermiş ve seyahat taleplerinde düşmelere neden olmuştur (Çetinkaya vd., 2020: 80).

3.5.3.Kovid-19 pandemi sürecinde turizmde tüketici davranışları ve tercihleri

Tüketicinin satın almasını etkileyen önemli unsurlardan biri herhangi bir ürün ya da hizmete yönelik tutumlardır. Tüketici davranışları incelenirken tutumların pazarlama bilimi açısından sürekli takip edilmesinin gerekliliği; tüketici tutumlarının farklı durumlardan, şartlardan ve olaylardan hızlı bir şekilde etkilenmesinden kaynaklanmaktadır. Günümüzde hızla değişen çevresel koşullara bağlı olarak tüketicilerin satın almalarına yönelik tutumlarının da aynı doğrultuda hızla değişebildiği görülmektedir. Bu bağlamda Kovid-19 pandemisi ile birlikte, bireylerin gerek düşünme şekillerinin gerek se günlük yaşamlarının, inanç, tutum ve davranışlarının değiştiği aşikârdır. Bu durum sürecin başından itibaren tüketicilerin yeme, içme, gezme gibi ihtiyaçlarını ötelemeleri ile belirginleşmiştir (Temizkan vd., 2021: 1314-1315). Pandemi ile gelişen belirsizlik ortamı turistlerin seyahat alma kararlarını son ana kadar ertelemelerine neden olurken; pandemi sonrasında turizm ürünüyle birlikte sağlık güvenliğinin ön plana çıkması, sağlık açısından tehditlerin varlığı ve hastalığın gidişatı tüketici davranışlarının pazarlamacılar için sistematik olarak değişebileceği algısını doğurmuştur (Toubes vd., 2021: 1332-1333).

Turizm sektörü kırılgan yapısı itibariyle krizlere oldukça duyarlı bir sektör olmakla birlikte, insan hareketliliğinin bu süreçte sekteye uğradığı böylesi bir durumda, krizin yıkıcı etkilerinden kurtulamamıştır (Dileep vd., 2022: 275). Sektör, birçok ekonomi için itici güç olarak tabir edilen bir faaliyet koludur. Ancak Kovid-19 pandemisi ile birlikte standart turizm kalıpları ve turizm tüketicisinin davranışlarının uzun süreli bir değişikliğe uğradığı söylenebilmektedir. Turistlerin daha fazla açık alanlar ve korunaklı bölgelere yöneldikleri, kitle turizminden

uzaklaştıkları görülmüştür. Pandemi ile birlikte gelişen turizm tüketicisinin davranışlarında meydana gelen değişimler, turizm sektörü açısından inovasyonu gerekli kılarken; turizmin yeniden keşfedilmesi amacıyla süreç bir fırsat olarak değerlendirilmiş ve sürdürülebilir bir turizm anlayışı pandemi ile gündeme gelmiştir (Viana-Lora ve Nel-lo-Andreu, 2022:2).

Turizm ve seyahat alanında müşterilerin seyahat ürünleri ve hizmetlerini dijital olarak araştırma ve satın alma yöntemlerinde birtakım değişikliklere gittikleri de bu süreçte görülmüştür. Pandeminin yayılma aşamasında, müşteri davranışları ve tercih edilen etkileşimler açısından dijital kanalların kullanımı artarken; bu seçeneği ilk kez kullananların bile %75 oranla pandemi sonrasında dijital oluşumları kullanmaya devam edecekleri belirtilmiştir (TÜRSAB, 2020: 23-24).

Kovid-19'la ilgili gerek çevresel baskılar gerekse getirilen düzenlemeler ve gelişen küresel panikle ilgili durum, birçok turizm tüketicisi üzerinde kalıcı sonuçlar doğurmuştur. İnsanlar küçük gruplar halinde seyahat etmeyi ve kendilerini büyük gruplardan tecrit etmeyi uygun bulurken, daha az bilinen yerlere gitmişler ve kalabalık destinasyonları ziyaret etmekten kaçınmışlardır. Hatta bazı tüketici grupları tamamen seyahat faaliyetlerini bile sonlandırmayı tercih etmişlerdir (Wen vd., 2020: 79).

Diğer yandan, hareketlilik ve sosyal mesafe kısıtlamaları ile birlikte en çok seyahat ve turizm ile ilgili harcamalar bakımından tüketici talebinde azalmalar olduğu görülmüştür. Seyahat tüketimi perspektifinden tüketici davranışları talebi değerlendirildiğinde; bireysel ekonomik refaha, kişilerin harcanabilir gelirlerine, algıladıkları her türlü riske ve kapasitelerine göre bazı faktörlerden etkilendikleri görülmektedir. Yine bu dönemde, kısıtlamalara bağlı olarak gelişen yeni düzenlemeler, tüketim davranış kalıplarını da değişikliğe uğrattığından; sürecin yarattığı riskler ve belirsizlikler, bireysel korkular seyahat talebini ve tüketici güvenliğini etkilemiştir. Diğer yandan süreç, turizm tüketicisinin talep dışındaki alışkanlıklarını farklılaştırmış; online alışverişe yönelme ile birlikte temasın azaltılması amacıyla daha çok butik oteller, apart oteller, karavan ya da konut kiralama gibi farklı konaklama türleri ön plana çıkmıştır. Buna ek olarak kırsal turizme olan talebin de artması yönünde bir beklentiye girilmiş ve özellikle yat turizmine yönelik talebin arttığı da görülmüştür (Aydın ve Doğan, 2020: 99-100).

Buna ek olarak; rezervasyon iptallerinin arttığı, hatta ilk altı aylık süreç içerisinde herhangi bir tatil planı dahi yapılmadığı, turizm tüketicisinin sosyal mesafenin korunabilir olduğu genelde yayla evi, bungalow tarzı yazlık evler gibi konaklama türleri ile ilgilendikleri görülmüştür. Yine, pandemi sebebiyle çevresinde hayatını kaybeden insanlardan etkilenen bireyler ya da kendisi hasta olan turizm tüketicisi, bu süreci ciddi bir tehlike olarak algılamakla birlikte; bir de buna ek olarak ileri yaşta ise kısa vadede öncelikle tatil açısından isteksiz bir ruh haline bürünmüştür. Tüketim tercihleri öncelikle güvenlik ve temizlik olarak şekillenen turizm tüketicisi; temassız, dijital işlemlerin yapılabildiği tatil anlayışlarına daha fazla önem vermiştir. Bu dönemde sağlıklı yaşam turizmine yönelik talebin arttığı, yine yakın çevre destinasyonlara yönelik seyahatlerin daha fazla tercih sebebi olduğu, belirsizlik ve korkunun turizm tüketicisinin satın alma niyeti ve turizm eylemlerini değiştirdiği görülmüştür (Kabadayı ve Kardeş, 2020: 3707).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ, VERİLERİN ANALİZİ VE BULGULAR

4.1. MUĞLA İLİNİN TÜRKİYE TURİZMİ AÇISINDAN ÖNEMİ

Turizm sektörü, ekonomik dinamiklerin hızlı bir şekilde değiştiği ve rekabetin çok yoğun olduğu küresel ortamda, ülkelerin ekonomik gelişimleri açısından önem arz etmektedir. Özellikle sektör, tasarrufların yetersiz olduğu, gelişmekte olan ülkelerde yeterli ihracat olanaklarının bulunmaması nedeniyle döviz gelirlerinin ucuz ve zahmetsiz elde edilmesini sağlamaktadır. Türkiye açısından turizm sektörü değerlendirildiğinde; 1963 yılında planlı dönemle birlikte turizm sektörüne verilen önemin arttığı görülmektedir. Turizm faaliyetlerinin ödemeler dengesine katkıda bulunarak döviz gelirlerinin artırılması ve istihdam yaratma fonksiyonları, aynı zamanda ülke vatandaşları için tatil olanaklarının sağlanabilmesi bakımından temel turizm politikalarının geliştirilmesini gerekli kılmıştır. Bu bağlamda, 1980 yılından sonra “Turizmi Teşvik Kanunu” ile birlikte sektöre yapılan teşvikler ve yatırımlarla Türkiye’de turizm hızlı bir gelişim göstermiştir (Bahar, 2008: 63-64).

Türkiye, bulunduğu konum itibariyle gerek doğası gerekse sahip olduğu iklimsel özellikler bakımından çeşitli turizm destinasyonlarına sahiptir. Muğla ili de Türkiye genelindeki mevcut destinasyonlar içerisinde hem coğrafi konumu hem de turizm arzı yönünden zenginlikleriyle ülke ekonomisi için önemli bir turizm destinasyonudur (Kırlı Özen, 2015: 87-88). Buna ek olarak; Muğla ili Ege bölgesinin güneyinde yer almakta ve denizi, doğal güzellikleriyle Karya, Likya, Roma, Bizans, Selçuklu, Menteşe Beyliği ve Osmanlı gibi birçok medeniyete de ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. Diğer yandan; Bodrum, Fethiye, Marmaris, Köyceğiz, Datça, Milas, Ortaca gibi turizm faaliyetleri açısından önemli ilçelere sahiptir. İlin genelinde deniz, kum ve güneş fonksiyonlarına ek olarak su sporlarından doğa yürüyüşlerine, yayla turizminden alternatif turizm seçeneklerine kadar birçok faaliyeti içinde barındırdığı görülmektedir. Yerleşim alanı çerçevesinde bulunan antik kentler ve ören yerleri ile 8000 yıl öncesinden tarihe ismini yazdıran şehir, mavi suları ile birlikte Ege ve Akdeniz’i de birbirine bağlamaktadır. Türkiye’nin en uzun kıyı şehrine sahip olan Muğla, tarihsel ve kültürel değerler barındırmaktadır. O nedenle yerli ve yabancı turistler için cazip bir destinasyondur (Muğla Go Türkiye, 2023). Buradan hareketle, Muğla ilinde yapılabilecek turizm faaliyetleri Tablo 4.1.’de gösterilmektedir.

Tablo 4.1.Muğla Bölgesinde Yapılabilecek Turizm Aktiviteleri

Aktivite Türü	Aktivitenin Bölgesel Yeri ve Şekli
Quad Safari	ATV (QUAD) Safari Muğla'nın Ortaca, Fethiye ve Marmaris ilçelerinde dört tekerlekli motosikletlerle yapılan bir eğlence sporudur.
Jeep Safari	Muğla ili çevresindeki Bodrum, Köyceğiz, Marmaris, Dalyan ve diğer bölgelerde 4x4 jeeplerle yapılan doğa turudur.
Yamaç Pırşütü	Muğla ilinin Fethiye ilçesindeki Ölüdeniz, yamaç paraşütü için Dünya'da ender bulunan bir turizm destinasyonudur. Denize kıyısı olan Babadağ'dan profesyonel pilotlar eşliğinde uçuşlar yapılmaktadır.
Kiteboard-Uçurtma Sörfü	Muğla ilinin bir diğer turizm ilçesi, Akyaka'da yılın altı ayı denizden sahile doğru sabit rüzgâr bu aktivite için elverişli bir alan meydana getirmektedir.
Rafting	Dalaman çayı rafting sporu için elverişli bir mekân olmakla birlikte bu sporun zorluk derecesine uygun etaplar çayın doğal yapısında mevcuttur. Ayrıca Köyceğiz ve Fethiye de rafting için uygun ilçelerdendir.
Dalış	Muğla ili uzun deniz kıyısı itibariyle birçok dalış noktasına sahiptir. Sadece Marmaris ve yakın çevresinde günöbirlik girilebilecek, 52 tane dalış noktası bulunmaktadır.
Motokros, Atlı Safari ve Trekking	Muğla ili uzun deniz kıyısı itibariyle birçok dalış noktasına sahiptir. Sadece Marmaris ve yakın çevresinde günöbirlik girilebilecek, 52 tane dalış noktası bulunmaktadır.
Yatçılık, Günöbirlik Gezi Tekneleri ve Kano	1124 km. olan sahil şeridi üzerinde sayısız koy ve körfez buluna Muğla ili yatçılık sporu için elverişli bir yapıya sahiptir. Esen çayı ise kano yapmak için uygun iken, günöbirlik tekne turları turizm ilçelerinden çevre koylara yapılmaktadır.
Sörf	Bodrum Yarımadası'ndaki Turgut Reis ve Akyarlar koyları, Bitez Koyu ve Datça Yarımadası sörf yapmak isteyenler için elverişli turizm destinasyonlarıdır.

Kaynak: Kırılı Özen (2015)

Tablo 4.1' de göröldüğü üzere Muğla bölgesinin sahip olduğı turizm arzı göz önüne alındığında; sunulan arz kaynaklarına karşı yaratılan taleple birlikte sektörel faaliyetlerin ülke ekonomisine katkıda bulunduğı söylenebilmektedir. Öyle ki; istihdam olanaklarının oluşturulması ve döviz gelirinin sağlanması noktasında Gayrisafı Milli Hasıla'ya (GSMH) sağlanan getiriler ülke ekonomisi için önem arz etmektedir. Buradan hareketle Muğla ili çerçevesinde elde edilen turizm gelirlerinin de ödemeler dengesine olumlu olarak yansıdığı düşünölür ise, yine cari açık ve dış ticaret açığının kapatılması için bölgeden sağlanacak turizm gelirlerinin ekonomik anlamda önemli olduğı ifade edilebilmektedir (Kırılı Özen, 2015: 87-88).

4.2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Kovid-19 pandemi süreci dünyanın küresel işleyişi nedeniyle birçok iş kolunun bu durumdan etkilenmesine neden olurken (Atay, 2020: 168); pandeminin ekonomik, sosyal, toplumsal ve psikolojik sonuçları onu çok yönlü bir hale getirmiştir (Temir, 2020: 51). Pandemi sürecinin belirsizliği nedeniyle ülkeler öncelikle kendi önlemlerini alırken, hastalığın temas yoluyla geçişi söz konusu olduğundan, ilk olarak sosyal izolasyonun gereği karantinalar başlayarak, kalabalık ve temasın neden olabileceği her türlü faaliyete ara verilmiş ya da kısıtlanmıştır (Kıvılcım, 2020: 19). Yaşanan süreç; ekonomiler açısından turizm, ticaret, ulaşım gibi önemli hizmet sektörlerini talep yönlü olumsuz etkilemiş ve Kovid-19 pandemisi sonrası dünya genelinde gelişeceği ön görülen yeni iş modelleri nedeniyle, talep şoklarına karşı çok duyarlı olan turizm sektörünün bu değişimlerden en çok etkilenen sektör olduğu belirtilmiştir (Bahar ve İlal, 2020: 128). Salgınla başlayan süreçte turizm sektöründe öngörülen talep şoklarının tüketici davranışlarına bağlı olacağı vurgulanmaktadır. Tüketici davranışını etkileyen birçok faktör bulunmakla birlikte (kişisel, sosyal, durumsal vb.) sosyal faktörlerin alt segmenti olan aile kavramının davranışların şekillenmesinde turizm tüketimi açısından tutum ve tercihleri de etkileyeceği açıktır (Acar, 2018: 392). Bu nedenle pandemi etkisi altındaki turizm faaliyetlerinin ve pazardaki değişikliklerin kapsamlı bir şekilde kavranması gerekmektedir (Yang vd., 2021: 793).

Bu bağlamda çalışmanın amacı, Kovid-19 pandemi sürecinin, krizlere oldukça duyarlı olan turizm tüketicisinin tutum ve tercihlerinin farklı aile yaşam döngüsü evreleri çerçevesinde pandemi kaynaklı değişimlerinin incelenmesidir. Aynı zamanda gelecekte yaşanabilecek benzer krizler açısından da turizm tüketicisinin tutum ve tercihlerinin değerlendirilebilmesi amaçlanmaktadır. Kovid-19 pandemi sürecinin en öncelikli etkilediği sektörlerden biri olan turizm sektörünün talep tarafında bulunan aile olgusunun alan yazında incelenirken, sadece öncelikli birkaç evre üzerinden ele alındığı düşünülür ise, çalışmada alan yazınında geliştirilen bu bütünsel algının dışına çıkılarak tüm evrelerin ayrı ayrı ele alınması sağlanıp özgün bir değer yaratılarak literatüre katkı sağlamak bir diğer amaçtır. Diğer yandan; pandemi sürecinde gerçekleştirilen çalışma ile, turizme yönelik talebin arttırılabilmesi noktasında aile yaşam döngüsü evrelerine mensup bireylerin farklılıkları göz önüne alınarak bazı bulgular edinilmeye çalışılmıştır. Günümüzde pandemi süresinin sonlandığı bilinmektedir. Ancak, tüketicinin kriz dönemlerindeki değişken unsurlarının

belirlenmesi noktasında, gelecekte benzer bir krizle karşılaşıldığında turizm sektörünün turizm tüketicisinin beklentilerini, hassasiyetini ve endişe durumlarını kavrayabilmesi noktasında sektöre de katkı sunulması çalışma kapsamında amaçlanmaktadır.

4.3. ARAŞTIRMANIN KAPSAM VE SINIRLILIKLARI

“Farklı Aile Yaşam Döngülerindeki Tüketicilerin Kovid-19 Fobisi Etkisinde Turizm Tutum ve Tercihlerinin Değişimi”ni inceleyen bu çalışma, Muğla ili Menteşe İlçesi sınırlarındaki 18 yaş üzeri hiçbir kısıtı ya da dezavantajı olmayan farklı aile yaşam döngüsüne mensup turizm tüketicisini kapsamaktadır.

Çalışmadaki mevcut ilk sınırlılık, araştırma bölgesinin seçimi ile ilgilidir. Araştırma sadece Muğla ili Menteşe bölgesindeki farklı aile yaşam döngüsü evrelerindeki 18 yaş ve üzeri hiçbir kısıtı olmayan bireyleri kapsamaktadır. Bunun nedeni, araştırma için ülke genelinde yapılacak bir çalışmada, maddi kaynak ve zaman yetersizlikleri yanında çalışmanın veri toplama sürecinde Kovid-19 pandemi sürecinin devam ediyor olması sebebiyle virüs bulaş riskinin olmasıdır.

Diğer bir kısıt ise zamandır. Araştırma kapsamında veri kaynağının turizm tüketicisi olması sebebiyle, veri toplama dönemi turizm sezonunun yoğun olduğu 2022 yılının Haziran-Eylül ayları arası seçilmiştir. Bu nedenle dolaşımın yoğun olduğu belli bir dönemin seçilmesi gerektiğinden veri toplama süreci için çalışma açısından bir zaman kısıtı oluşturmuştur.

Veri toplama döneminde Kovid-19 pandemi sürecinde bir yandan yeni varyantların ortaya çıkması, diğer yandan aşı çalışmalarının yapılması nedeniyle bir önceki dönem ya da gelecek dönemlerde elde edilen verilerin sonuçlarının farklılaşabileceği başka bir sınırlılık durumunu ortaya çıkarmaktadır.

Çalışmaya 18 yaş altı ve engelli bireylerin dâhil edilmemesi başka bir sınırlılıktır. Farklı çalışmalarda diğer yaş grupları ve özel gereksinimli bireylerin de analize dâhil edilerek, bu bireyler için kendi aile yaşam döngüleri içerisindeki durumlarının değerlendirilmesi noktasında farklı bulgular edinilmesine olanak sağlanabileceği düşünülmektedir.

4.4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın tasarımı, modeli, hipotezleri, araştırma sorusu, evren ve örnekleme ile veri toplama aracı hakkında bilgi verilecektir.

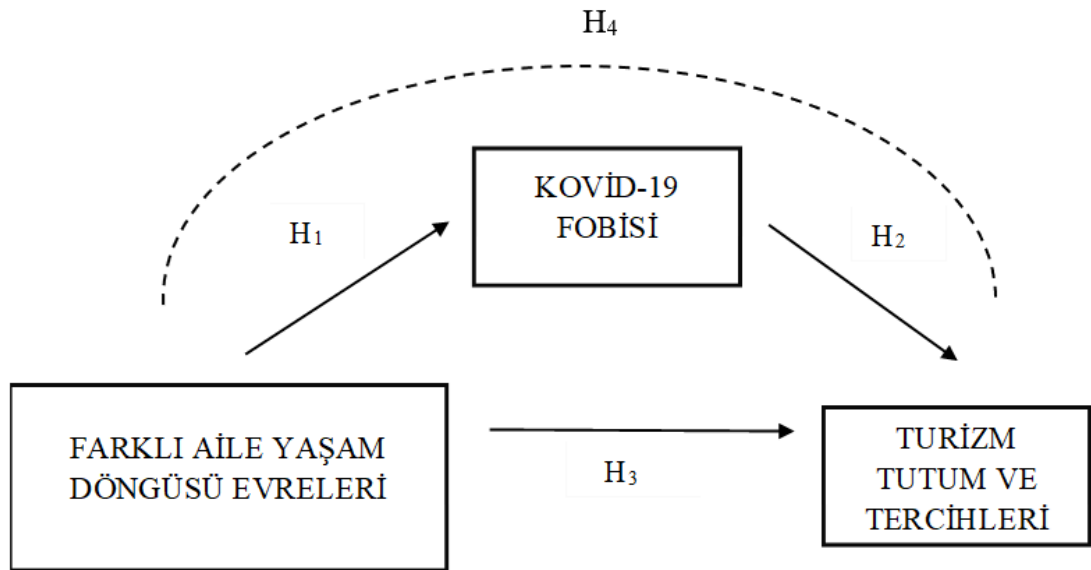
4.4.1. Araştırmanın tasarımı

Çalışmada *nicel araştırma* yöntemlerinden yararlanılmıştır. Bunun yanında, araştırma katılımcı kitlesi ve sınıflandırması bakımından, yine olaylar arasındaki ilişkileri tanımlamak bakımından *temel araştırmalar* sınıfına girmektedir (Gümüş Dönmez, 2019: 95). Nicel araştırmalar yönetsel açıdan tümden gelimci bir yaklaşımı benimsemektedir. Yine nicel araştırmaların amacı genelleme yaparak bilinmeyeni belirleyip, bilineni daha belirgin kılmaktır. Var olan bir durum, olgu ya da sürecin tanımlanmasının hedeflendiği çalışmada *açıklayıcı araştırma* hedeflenmiştir (Şimşek, 2018: 85-87). Nicel araştırma desenleri bakımından iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkileri araştıran *ilişkisel tarama* aşamalarından yararlanılmıştır (Gümüş Dönmez, 2019: 95). Bu bağlamda, neden sonuç ilişkilerine bakılarak genellemeler yapılmaya çalışılmıştır.

4.4.2. Araştırmanın modeli ve değişkenleri

Nicel araştırma yöntemlerinden yararlanılan bu çalışmada “Farklı Aile Yaşam Döngüsü Evreleri”, “Kovid-19 Fobisi”, “Turizm Tutum ve Tercihleri” arasındaki ilişkiler incelenmiş olup, Şekil 4.1.’de çalışmanın kavramsal modeli gösterilmektedir.

Şekil 4.1. Araştırmanın Kavramsal Modeli

Bu çalışma; farklı aile yaşam döngüsü evrelerinde yer alan 18 yaş üzeri Muğla İli Menteşe ilçesinde ikamet eden ve herhangi bir kısıtı bulunmayan turizm tüketicisi için, Kovid-19 fobisinin bu tüketiciler açısından turizm tutum ve tercihleri üzerindeki etkileri ve modeldeki (bkz. Şekil 4.1) değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesi amacıyla yapılmıştır.

4.4.3. Araştırmanın araştırma sorusu ve hipotezleri

Farklı aile yaşam döngüsü evrelerinde yer alan tüketicilerin Kovid-19 fobisi etkisinde turizm tutum ve tercihlerinin değişiminin incelendiği bu çalışmanın araştırma sorusu ve hipotezleri aşağıdaki gibidir.

Araştırma Sorusu: “Farklı aile yaşam döngülerindeki tüketicilerin, Kovid-19 fobisi etkisinde turizme ilişkin tutum ve tercihleri pandemi sürecinde değişmiş midir?

H₁: Farklı aile yaşam döngüsünde yer alan tüketicilerin Kovid-19 fobileri farklılık göstermektedir.

H_{1a}: Farklı aile yaşam döngüsünde yer alan tüketicilerin psikolojik faktörleri farklılık göstermektedir.

H_{1b}: Farklı aile yaşam döngüsünde yer alan tüketicilerin psikosomatik faktörleri farklılık göstermektedir.

H_{1c}: Farklı aile yaşam döngüsünde yer alan tüketicilerin sosyal faktörleri farklılık göstermektedir.

H_{1d}: Farklı aile yaşam döngüsünde yer alan tüketicilerin ekonomik faktörleri farklılık göstermektedir.

H₂: Tüketicilerin Kovid-19 fobisi turizm tutum ve tercihlerini etkilemektedir.

H_{2a}: Tüketicilerin Kovid-19 fobisi risk ve hijyen algılarını etkilemektedir.

H_{2b}: Tüketicilerin Kovid-19 fobisi seyahat ve destinasyon ziyaret niyetlerini etkilemektedir.

H_{2c}: Tüketicilerin Kovid-19 fobisi turizm türü tercihlerini etkilemektedir.

H₃: Farklı aile yaşam döngüsündeki tüketicilerin turizm tutum ve tercihleri farklılık göstermektedir.

H_{3a}: Farklı aile yaşam döngüsündeki tüketicilerin risk ve hijyen algıları farklılık göstermektedir.

H_{3b}: Farklı aile yaşam döngüsünde tüketicilerin seyahat ve destinasyon ziyaret niyetleri farklılık göstermektedir.

H_{3c}: Farklı aile yaşam döngüsünde tüketicilerin turizm türü tercihleri farklılık göstermektedir.

H4: Farklı aile yaşam döngüsü evrelerinin turizm tutum ve tercihleri üzerindeki etkisinde Kovid-19 fobisinin aracılık rolü vardır.

H_{4a}: Farklı aile yaşam döngüsü evrelerinin *risk ve hijyen algıları* üzerindeki etkisinde Kovid-19 fobisinin aracılık rolü vardır.

H_{4b}: Farklı aile yaşam döngüsü evrelerinin *seyahat ve destinasyon ziyaret niyetleri* üzerindeki etkisinde Kovid-19 fobisinin aracılık rolü vardır.

H_{4c}: Farklı aile yaşam döngüsü evrelerinin *turizm türü tercihi* üzerindeki etkisinde Kovid-19 fobisinin aracılık rolü vardır.

4.4.4. Araştırmanın evreni ve örnekleme süreci

Evren araştırma sonuçlarının genellenmek istendiği bir bütünü ifade eden büyük grubun temsili iken; örneklem evrenden belli kurallara göre seçilen ve yine seçili evreni temsil yeteneği olan küçük grupları ifade etmektedir. Diğer bir ifade ile örneklem evrenin sınırlı bir parçasıdır. Maliyet ve kontrol yetersizlikleri ve aynı zamanda etik zorluklar nedeniyle örneklem seçmek çalışma açısından önem arz etmektedir (Gurbetoğlu, 2018: 21-22).

Araştırmanın evreni, Muğla İli Menteşe İlçesi sınırlarındaki farklı aile yaşam döngüsü evrelerindeki 18 yaş üzeri hiçbir kısıtı ya da dezavantajı olmayan turizm tüketicisidir. Muğla ili Türkiye ekonomisi açısından turizm faaliyetlerinin yerleşik halk tarafından da gerçekleştirildiği bir bölgedir. Çalışma Kovid-19 pandemi sürecinin yoğun devam ettiği dönemde yapıldığı için, özellikle bulaş riskinden kaynaklanan kısıtlılıklar sebebiyle evren Muğla ili Menteşe ilçesi olarak belirlenmiştir. Buna göre, Muğla İli Menteşe İlçesinin 2023 yılı TÜİK verilerine göre nüfusu 123 bin 227'dir (TÜİK, 2024).

Araştırmanın evreni ve evrene yönelik sayısal değerlerin belirlenmesinin ardından, örnekleme yönteminin belirlenmesi gerekmektedir. Örneklem yöntemleri belirlenirken, tesadüfi örnekleme ve tesadüfi olmayan örnekleme olarak gruplandırılmaktadır. Burada tesadüfi örneklemeden kasıt, ana kütle birimlerinin her birinin örneğe seçilme şansının eşit olduğu iken; tesadüfi olmayan örneklemede araştırmacı kendi deneyim ve değer yargılarına göre örneğe seçilecek unsurları belirlemektedir. Tesadüfi örnekleme; basit tesadüfi örnekleme ve sistematik örnekleme olmak üzere ikiye ayrılırken; tesadüfi olmayan örnekleme kolayda örnekleme, yargısal örnekleme, kartopu örnekleme ve kota örnekleme olmak üzere dörde ayrılmaktadır (Yaşın, 2014: 120-121). Buradan hareketle çalışmanın ana kütlesi

Muğla İli Menteşe İlçesinde ikamet eden farklı aile yaşam döngüsü evrelerindeki 18 yaş üzeri herhangi bir kısıtı olmayan turizm tüketicisidir. Diğer yandan, örnekleme oluşturacak küme seçilirken, pandemi sürecinin kısıtlamaları sebebiyle örneklem sayısına paralel katılımcıya kolayca ulaşılabilmesi açısından; araştırmada tesadüf olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi seçilmiştir. Kolayda örnekleme yöntemi, anakütle içerisinde seçilecek örnek kesimin araştırmacının yargılarınca belirlendiği tesadüf olmayan örnekleme yöntemi olması itibarıyla; kolayda örneklemede veriler, ana kütlede en kolay, hızlı ve ekonomik şekilde toplanabilmektedir (Haşiloğlu vd., 2015: 20).

Örnekleme yöntemi belirlendikten sonra örnek hacminin belirlenmesi aşamasında kullanılan istatistiksel yaklaşımlarda hesaplanabilir bir istatistiksel hata öngörülmektedir. Araştırmacılar açısından %95 belirlilik derecesi örneklem hacminin belirlenmesinde uygun oran olarak görülmektedir (Saunders vd., 2000: 211). Farklı güven düzeyleri açısından ana kütle büyüdükçe alınacak çeşitli örnek hacimleri ise aşağıdaki tabloda belirtilmektedir.

Tablo 4.2.Farklı Güven Düzeylerinde Farklı Ana kütleler İçerisinden Seçilecek Örneklem Hacimleri

Nüfus	Hata Payı			
	%5	%3	%2	%1
50	44	48	49	50
100	79	91	96	99
150	108	132	141	148
200	132	168	185	196
250	151	203	226	244
300	168	234	267	291
400	196	291	343	384
500	217	340	414	475
750	254	440	571	696
1.000	278	516	706	906
2.000	322	696	1091	1655
5.000	357	879	1622	3288
10.000	370	964	1936	4899
100.000	383	1056	2345	8762
1.000.000	384	1066	2395	9513
10.000.000	384	1067	2400	9595

Kaynak: Saunders vd. (2000).

Tablo 4.2’de görüldüğü üzere örneklem büyüklüğü, farklı güven düzeylerinde farklı ana kütle büyüklükleri için belirledikleri çeşitli örnek hacimleri baz alınarak; 100.000 (yüz bin) ve üzeri evren sayısı için en az 384 olarak belirlenmiştir. Buradan hareketle, Muğla İli Menteşe ilçesinin 2023 yılı TÜİK verilerine göre nüfusunun da 123 bin 227 olduğu göz önüne alındığında %95 güven düzeyinde araştırma kapsamında 400 katılımcıya ulaşılması hedeflenmektedir.

Araştırmada kullanılan yöntem nicel yöntemlerden saha araştırmasıdır. Veriler yüz yüze anket yöntemi ile turizm sezonunun en yoğun olduğu 2022 yılı Haziran-Eylül ayları arasında toplanmıştır. Farklı aile yaşam döngüsü evrelerindeki 18 yaş üzeri herhangi bir kısıtı ya da dezavantajı bulunmayan Muğla İli Menteşe ilçesinde ikamet eden turizm tüketicisinden veri toplama yoluna gidilmiştir. Buna göre, 485 katılımcıya anket uygulaması yapılmış olup, gerek eksik cevaplamalar ve tutarsız ifadeler, gerekse geri dönüş alınamayan anketler nedeniyle 85 adet veri değerlendirme dışı bırakılarak toplamda 400 katılımcı ile analiz gerçekleştirilmiştir.

4.4.5. Araştırmanın veri toplama aracı

Çalışma kapsamında, öncelikle konu ile ilgili yerli ve yabancı literatür taranmıştır. Yapılan taramalar sonucunda araştırma modeli doğrultusunda belirlenen boyutların ölçülmesi amacıyla yararlanılan veri toplama aracı ankettir. Anket formu iki bölümden oluşmakla birlikte ilk bölüm; katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini belirlemeye yönelik yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum, mensup oldukları aile yaşam döngüsü düzeyleri vb. ifadelerin yer aldığı demografik sorulardan oluşmaktadır. İkinci bölüm ise Kovid-19 Fobi Ölçeği, Turistlerin Seyahat Risk ve Hijyen Algıları Ölçeği, Turizm Türü Tercihi Ölçeği, Seyahat Niyeti ve Destinasyon Ziyaret Niyeti Ölçeği olmak üzere toplamda dört ölçekten ve Likert tipi ifadelerden oluşmaktadır. Ölçeklerdeki ifadeler, kesinlikle *katılmıyorum* (1) ile *kesinlikle katılıyorum* (5) arasında puanlanmıştır. Her iki ifadenin ortasında yer alan ifade ise *ne katılıyorum ne katılmıyorum* (3) olarak belirlenerek analiz yapılmıştır. Çalışmada yer alan ölçeklere ilişkin ayrıntılı bilgiler aşağıda açıklanmıştır.

Kovid-19 Fobi Ölçeği: Arpacı, Karataş ve Baloğlu’nun (2020); “*The development and initial tests for the psychometric properties of the Kovid-19 Phobia Scale (C19P-S)*” isimli çalışmalarında geliştirmiş oldukları Kovid-19 Fobi Ölçeği; “Psikolojik Faktörler (PF), Psiko-somatik Faktörler (PSF), Sosyal Faktörler

(SF) ve Ekonomik Faktörler (EF)” olmak üzere 4 boyuttan ve 21 ifadeden oluşmaktadır. Tüm boyutlar ve ifadeler çalışmaya uyarlanarak kullanılmıştır. Yalnızca ekonomik faktörler boyutu literatür taramaları ile genişletilerek çalışmaya dahil edilmiştir. Böylelikle çalışmada ölçek 4 boyutlu ve 21 ifade şeklinde gelişmiştir. Kovid-19 Fobi ölçeği ile pandeminin psikolojik, psiko-somatik, sosyal ve ekonomik etki düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Turistlerin Seyahat Risk ve Hijyen Algıları Ölçeği: Çetinkaya, Özer ve Altunel’in (2020) “*Kovid-19 Sürecinde turistik seyahat risk algısı ve hijyen-güvenlik algısının değerlendirilmesi*” isimli çalışmalarında yer alan “Turistlerin Seyahat Risk Algıları ve Turistlerin Hijyen Algıları” ifadeleri çalışmamızda kullanılmıştır.

Orijinal ölçek Turistlerin Seyahat Risk Algıları (TSRA) ve Turistlerin Hijyen Algıları (THA) olmak üzere 2 boyut ve 14 ifadeden oluşmakla birlikte; çalışmada turistlerin seyahat risk algıları boyutu için kullanılan ölçekteki 13 ifade, turistlerin hijyen algıları boyutu için tüm ifadeler çalışmaya uyarlanarak dahil edilmiştir.

Turizm Türü Tercihi Ölçeği: Rogerson ve Rogerson’nun (2021) “*Covid-19 and Changing Tourism Demand: Research Review and Policy Implications for South Africa*” isimli çalışmalarındaki ifadelerden derlenip Türkçeye çevrilerek oluşturulan ölçek, “Turizm Türü Tercihi (TTT)” olarak tek boyut ve 7 ifadeden oluşmaktadır. Ölçek ile pandemi sürecinin turizm türü tercihlerinde ne düzeyde etkili olduğu, diğer bir ifadeyle pandemi dönemimde değişen turizm türü tercihlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Seyahat Niyeti ve Destinasyon Ziyaret Niyeti Ölçeği: Şengel vd. (2022)’nin “*The impact of anxiety levels on destination visit intention in the context of Covid-19: the mediating role of travel intention*” isimli çalışmalarında Chin vd. (2015)’den derledikleri “*Seyahat Etme Niyeti Ölçeği*” ve Chung vd.’den (2015) derledikleri “*Destinasyon Ziyaret Niyeti Ölçeği*”nde yer alan ifadeler çalışmada kullanılmıştır. Pandemi sürecinde turizm tüketicisinin seyahat ve destinasyonlara yönelik niyetlerini ölçmeyi amaçlayan ölçek; Seyahat Niyeti (SN) ve Destinasyon Ziyaret Niyeti (DZN) olmak üzere 2 boyut ve 9 ifadeden oluşmaktadır.

Buradan hareketle iki bölümden oluşan anketin ilk bölümündeki ifadeler ile farklı aile yaşam döngüsü evrelerindeki turizm tüketicisine yönelik demografik durumun analizi hedeflenirken; ikinci bölüm ile Kovid-19 fobisinin turizm

tüketicisinin tutum ve tercihlerinde ne gibi değişimlere yol açtığı belirlenmeye çalışılmıştır. Demografik özellikleri sorgulayan bölüm 12 ifadeden oluşmaktadır. İkinci bölümde ise, 51 adet ifade mevcuttur. İkinci bölümde yer alan ifadeler toplamda 4 ölçekte toplanırken, 9 boyut olmak üzere biçimlendirilerek araştırma yapılmıştır.

4.4.6.Pilot uygulama

Literatür taraması sonucunda oluşturulan ankette ve soru formunda yer alan ifadelerin algılanma düzeylerinin belirlenmesi, doğru hedef kitleye ulaşım ulaşılamadığının anlaşılması, ifadelerde anlaşılmayan bölümlerin olup olmadığının taranması amacıyla pilot uygulama yapılmıştır. Pilot uygulama ölçme aracının gerçek anlamda çalışıp çalışmadığını görme imkânı vermektedir. Aynı zamanda, asıl araştırmaya başlamadan önce elde edilecek bilgiler ışığında araştırmaya harcanacak zaman, para ve enerjinin tasarrufunu sağlamaktadır. Çalışma konusunun çerçevesinin ne derece yeterli olduğunun anlaşılması açısından pilot uygulama katılımcıların hangi sorularda yoğunlaştığını görmemizi sağlarken; soruların anlaşılabilirlik derecesini de belirlemektedir. Özetle pilot uyguma için, gerçek anket uygulamasının bir ön provası niteliğinde ifadesi kullanılabilmektedir (Balcı, 1997: 191-192).

Bu bağlamda 2022 yılı 1 Haziran tarihi itibarı ile veri toplama aşamasına geçilmiştir. Pilot uygulama yaklaşık 10 gün sürmüş ve 10 Haziran 2022 tarihinde tamamlanmıştır. Gelişebilecek hataların belirlenebilmesi açısından ve ölçekte yer alan ifadelerin katılımcılar tarafından anlaşılabilirliğinin belirlenmesi bakımından gerçekleştirilen pilot uygulama aşamasında Muğla İli Menteşe İlçesi farklı aile yaşam döngüsü evrelerindeki 18 yaş üzeri herhangi bir kısıtı olmayan turizm tüketicisine anket tekniği uygulanmıştır. Pilot uygulama için toplamda 50 adet veri, SPSS 22 paket programı ile analize tabi tutulmuştur. Uygulama sonrası elde edilen veriler için maddelerin iç tutarlılığının bir ölçüsü olan ve ölçekte bulunan maddelerin homojen yapısını açıklamak veya sorgulamak üzere kullanılan Cronbach alfa (α) katsayısına ve örneklem büyüklüğünün uygunluğunu test etmede kullanılan bir analiz olarak ifade edilen olan Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testinin sonucuna bakılmıştır.

Tablo 4.3. Pilot Uygulama İçin Ölçeklerin Cronbach Alfa (α) Katsayıları ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Sonuçları (n=50)

Ölçekler	Güvenilirlik Analizi (Cronbach Alfa Katsayısı) (A)	Geçerlilik Faktör Analizi (Kmo-Bartless)
Kovid-19 Fobi Ölçeği	0,912	0,762
Turistlerin Seyahat Risk Ve Hijyen Algıları Ölçeği	0,898	0,837
Turizm Türü Tercihi Ölçeği	0,860	0,708
Seyahat Niyeti Ve Destinasyon Ziyaret Niyeti Ölçeği	0,933	0,870

Pilot uygulama sonrasında bulunan analiz sonuçlarına göre, KMO testinin sonucunun 0.6 ve üzerinde gerçekleşmesi beklenmektedir (Büyüköztürk, 2002: 481). Bu bağlamda pilot uygulama aşamasında tüm ölçekler için 50 adet veri ile yapılan ön analizde KMO değerlerinin ölçekler için 0.6'nın üzerinde olduğu ve geçerliliğin sağlandığı görülmüştür (bkz. Tablo 4.3).

Diğer yandan; Cronbach alfa (α) katsayı değerleri ise;

0 < (α) < 0.40 ise güvenilir değil

0.40 < (α) < 0.60 ise düşük güvenilirlikte

0.60 < (α) < 0.80 ise oldukça güvenilir

0.80 < (α) < 1.00 ise yüksek güvenilirlikte (Yıldız ve Uzunsakal, 2018:19) olarak ifade edilmektedir. Buradan hareketle pilot uygulama yapılan 50 veri için tüm ölçekler bazında Cronbach alfa (α) katsayılarının Tablo 4.3'te görüldüğü üzere 0.80 < (α) < 1.00 aralığında olduğu görüldüğünden çalışmanın yüksek güvenilirlikte olduğu ifade edilebilmektedir.

Çalışmanın tüm analizlerine geçilmeden önce 50 adet veri ile yapılan pilot uygulama sonuçları göz önüne alındığında herhangi bir düzenlemeye gidilmeden araştırmaya devam edilmesine karar verilmiştir.

4.4.7. Veri toplama süreci

Tez çalışmasının konusunu ve amacını oluşturan farklı aile yaşam döngüsü evrelerindeki turizm tüketicisinin Kovid-19 pandemisinin etkisi altındaki fobi düzeylerini, turizm türü tercihlerindeki değişiklikleri, seyahat ve hijyen algılarındaki farklılaşmaları, yine seyahat ve destinasyon ziyaret niyetlerindeki değişiklikleri ölçmek üzere oluşturulan veri toplama aracımız anket tekniğidir. Veri toplama süreci 2022 yılı Haziran-Eylül ayları olmak üzere turizm sezonunun yoğun olduğu yaz dönemi olarak belirlenmiştir.

Çalışma kapsamında, Muğla İli Menteşe İlçesinde yaşayan farklı aile yaşam döngüsü evrelerindeki 18 yaş üstü dezavantajlı olmayan 485 kişiye nicel yöntemlerden saha araştırması yöntemi ile yüz yüze ve yüz yüze ulaşılamayan katılımcılara da internet üzerinden ulaşılarak anket uygulaması yapılmıştır. Veriler kolayda örnekleme yöntemi ile toplanmıştır. Çalışmada kolayda örnekleme yönteminin seçilmesinin nedeni ise, ana kütle içerisinde seçilecek örnek kesimin araştırmacının yargılarına belirlendiği tesadüfî olmayan örnekleme yöntemi olması itibarıyla kolayda örneklemede verilerin, ana kütleden en kolay, hızlı ve ekonomik şekilde toplanmasından dolayıdır (Haşiloğlu vd., 2015: 20).

2022 yılı içerisinde Muğla İli açısından turizm sezonunun en yoğun olduğu Haziran-Eylül ayları arasında tez çalışması kapsamında toplamda 485 katılımcıya gerek yüz yüze gerekse internet üzerinden anket dağıtılmış ve geri dönüş sağlanan anket verilerinden geçersiz olanlar çıkartılarak elde kalan 400 geçerli anketle analiz yapılmıştır. Toplanan veri toplama araçlarının aile yaşam döngüsüne göre dağılımı Tablo 4.4.'te gösterilmektedir.

Tablo 4.4. Elde Edilen Geçerli Anket Sayısının Aile Yaşam Döngüsü Evrelerine Göre Dağılımı

	Fekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
Bekarlık	118	29,5	29,5	29,5
Yeni Evli-Çocuksuz	32	8,0	8,0	37,5
Küçük Çocuklu	61	15,3	15,3	52,8
Okul Dönemi Çocuklu	70	17,5	17,5	70,3
Ergen Çocuklu	48	12,0	12,0	82,3
Çocukları Evden Ayrılmış	43	10,8	10,8	93,0
Boş Yuva	11	2,8	2,8	95,8
Tek Kalınan	17	4,3	4,3	100,0
Toplam	400	100,0	100,0	

4.5.YAPISAL EŞİTLİK MODELLEMESİ

Yapısal eşitlik modellemesi (YEM), sürekli veya ayırık bir veya daha fazla bağımsız değişkenler açısından; yine sürekli ya da ayırık bir veya daha fazla bağımlı değişkenler arasındaki ilişkileri dizi olarak gösteren istatistiksel bir topluluktur. Hem bağımlı değişkenler hem de bağımsız değişkenler; faktörler ya da ölçülen değişkenler olabilmektedir. YEM; nedensel modelleme, nedensel analiz, eşzamanlı denklem modellemesi, kovaryans yapıların analizi, yol analizi veya doğrulayıcı faktör analizi olarak da adlandırılmaktadır. YEM, faktörler açısından çoklu regresyon analizini içeren soruların cevaplanmasını sağlamaktadır (Ullman ve Bentler, 2012: 661).

Hoyle (1995), YEM için, “gözlenen ve gizli değişkenler arasındaki ilişkiler hakkındaki hipotezleri test etmeye yönelik kapsamlı bir istatistiksel yaklaşımdır” (s.1) ifadesini kullanmıştır. Hâlihazırda uygulandığı şekliyle YEM'in altında yatan istatistiksel teorinin açıklamaları 1970'lere dayandırılırken; sosyal ve davranış bilimlerindeki araştırma sorularının artan karmaşıklığı ve özgünlüğü nedeniyle esnek yazılımlarının da ortaya çıkışı, yapılan araştırmalarda mevcut hipotezlerin test edilmesi açısından YEM'e yönelik ilginin arttığı belirtilmiştir. Hoyle (1995), YEM'in tahmin edilecek bir durumla başladığını, en temel bakımdan modelin değişkenler arasındaki ilişkiler hakkında istatistiksel bir ifadeden ibaret olduğunu söylemiştir. Yine farklı analitik yaklaşımlar açısından modelin farklı biçimlere de büründüğünü ifade eden yazar; örneğin korelasyon bağlamında bir modelin tipik olarak iki değişken arasında yönsüz bir ilişkiyi belirtirken, çoklu regresyon ve varyans analizi (ANOVA) yaklaşımları açısından da yönlü ilişkilerin belirlenmesinin modele uygun olduğunu ifade etmiştir (Hoyle, 1995: 1-4).

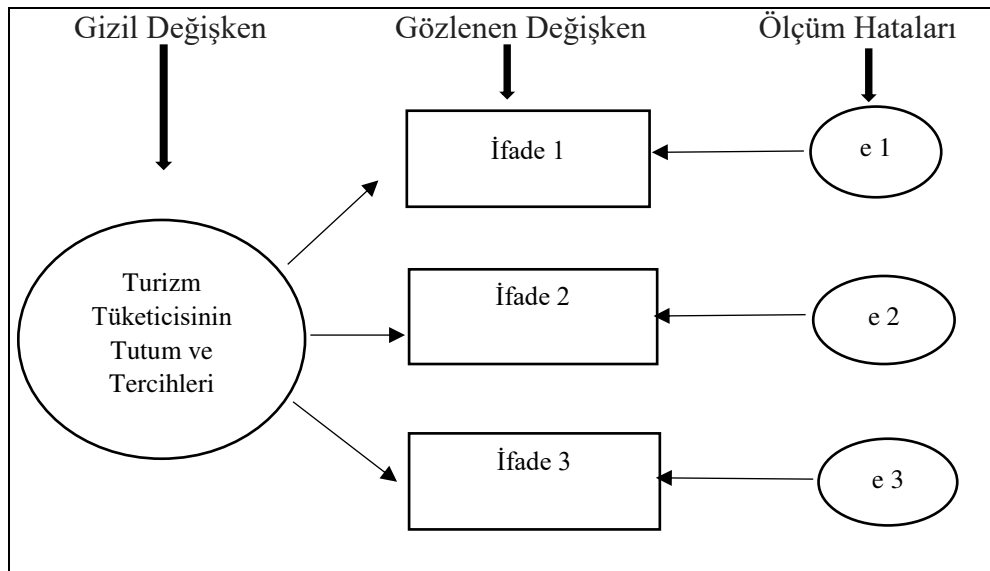
YEM'de bir dizi değişken açısından gözlenen ortalamalar, varyanslar ve kovaryanslar; hakkında araştırma yapılacak olan hipotezlerin doğrulanması amacıyla kullanılmaktadır. Eğer araştırmacının doğrulayıcı bir yaklaşım açısından YEM kullandığını görülyorsa burada güçlü teorik ve ampirik temelleri olan modellerin test edilmesi önem arz etmektedir (Bowen ve Guo, 2011: 5).

Genel YEM hipotezi $\Sigma = \Sigma(\theta)$ 'dir. Burada Σ , x ve y 'nin ana kütle kovaryans matrisi olmakla birlikte; $\Sigma(\theta)$, θ 'daki serbest model parametrelerinin bir fonksiyonu gibi yazılan kovaryans matrisidir. Burada $\Sigma(\theta)$ 'nın Σ ile ilişkisi, model uyumunun

değerlendirilmesinin, tahmininin ve tanımlanmasının anlaşılması için temel oluşturmaktadır (Saraçlı vd., 2011:113). YEM; içsel (bağımsız-exogenous) yapıların dışsal (bağımlı- endogenous) yapılara ne şekilde bağlı olduğunu tanımlayan bir ya da birden fazla olmak üzere doğrusal regresyon eşitliklerini kapsamaktadır. Buradaki katsayılar, path katsayıları ya da çoğu zaman regresyon tartıları olarak belirtilmektedir (Yılmaz, 2004: 80).

Bayram (2010), YEM'in araştırmacılara çok değişkenli kompleks modeller geliştirebildikleri, tahminler yürüttükleri ve test edilebildikleri bir ortam sağladığını söylemektedir. YEM çoklu regresyon analizi, yol analizi, açıklayıcı faktör analizi, doğrulayıcı faktör analizi ve ekonometrideki eşanlı denklemler modellerinden hareketle ortaya çıkmıştır. YEM'de kullanılan temel istatistik kovaryansdır. Veri toplama sürecinde gözlenen veya ölçülen değişkenlerin bir kümesinin elde edildiği ve bunların örneklemden direkt olarak gözlenebildiğini ifade etmekle birlikte; gözlenen değişkenlerin genellikle bir gizil değişkenin göstergeleri olabileceğini de belirtmiştir. Yine gözlenemeyen bir değişkenin, gözlenebilen bir değişkene bağlanarak ölçüldüğünü de söylemiştir. YEM metodolojisinde gözlenen veya ölçülen değişkenler dikdörtgen sembolleri ile gösterilirken, direkt olarak gözlenemeyen veya gizli değişkenler de elips şeklinde gösterilmektedir (Bayram, 2010: 1-3). Gözlenen ve gizil değişkenler Şekil 4.2.'de gösterilmektedir.

Şekil 4.2. Gözlenen ve Gizil Değişkenler

Kaynak: Bayram (2010)'dan uyarlanmıştır.

Kline (2011), YEM'in birbiri ile ilişkili tekniklerin bir araya getirilmesi ile oluştuğunu ve tek bir kaynağının olmadığını ifade etmiştir. Geçmiş 1900'lü yıllara dayandırılan YEM 1980 ve 1990'lı yıllarda bilgisayarlı programların gelişmesi ile, davranış bilimlerinin birçok farklı alanında kullanılmaya başlanmıştır (Kline, 2011: 15).

Kelloway (2014), YEM'i doğası gereği doğrulayıcı bir teknik olarak görür. YEM ile ne kadar türetilmiş olsa da amaç değişkenlerin neden belirli bir şekilde ilişkili olduğunu açıklamaktır. Kelloway (2014) YEM'i 5 aşamalı olarak tarif etmiştir. Bu aşamalar;

1. Model özellikleri,
2. Kimlik,
3. Tahmin,
4. Uygunluğun test edilmesi ve
5. Yeniden tanımlamadır (Kelloway, 2014: 7).

Bu aşamaların farklı açılardan açıklamaları aşağıdaki gibidir.

- **Model Belirleme (Model Specification):** İlk aşama olan model belirleme YEM için temel noktadır. YEM, tahmin edilecek bir modelin özellikleri ile başlar ve en temel düzeyde bir modelde değişkenler arasındaki ilişkiler hakkında istatistiksel ifadeler bütününe ortaya koyar (Hoyle, 1995: 2). Modellerin grafik veya şema ile gösterildiği bu aşamada, model içerisinde hangi değişkenlerin var olacağı ve yine bu değişkenler arasındaki ilişkiler, bu aşamada belirlenmektedir (Alkış, 2016: 108). Model tanımlama sürecindeki modelde tüm ilişkiler doğrusal varsayılmıştır ve belirlenen bu ilişkiler amaç programında kolaylıkla boş sayfa üzerine çizilmektedir. Yine, modelin tanımlaması temelinde konuyla ilgili teori yatmakta ve model oluşturmadan önce teorinin ayrıntı olarak incelenmesi gerekmektedir (Meydan ve Şeşen, 2015: 20).
- **Model Tanımlama (Model Identification):** Model tanımlarken veri matrisi açısından sayısal değerlerin bütünü ele alınır ve burada ölçülecek olan parametre sayıları tespit edilir. Eğer bilinmeyen parametreler var ise bunların tahmini açısından bu parametrelerin tek olup olmadığı sorgulanır (Kaya, 2014: 116). Yapısal modeller; serbestlik derecesi sıfır ise tam tanımlanmış, serbestlik

derecesi pozitif ise aşırı tanımlanmış veya serbestlik derecesi negatif ise eksik tanımlanmış olarak ifade edilebilmektedir. Bu bağlamda birçok parametreye sahip olabilen modeller açısından parametrelerin tanımlanması gerekli ve serbestlik derecesi de tanımlamayı anlamak için önemlidir (Bayram, 2010: 52-53).

- **Model Tahminleme (Model Estimation):** Bir model belirlendikten sonra parametreleri tanımlanıp, veriler analiz için hazırlandıktan sonra uygulamanın tahmin aşamasında asıl amaç verilerin ve modelin ışığında gözlene kovaryans matrisi ile tahmin edilen kovaryans matrisi arasında gelişecek uyumsuzluğun çözümlenmesi için değerler geliştirmektir (Hoyle, 2012: 9). Model tahminleme aşamasında YEM için farklı yöntemler kullanılırken; modelde mevcut değişkenlerin ölçekleri ya da dağılım özelliklerine göre değişik tahmin teknikleri vardır. Burada en yaygın kullanılan tahmin tekniği maksimum olabilirlik iken; diğerleri genelleştirilmiş en küçük kareler, ağırlıksız veya olağan en küçük kareler, ölçekten bağımsız en küçük kareler ve asimtotik olarak dağılımdan bağımsız tahmin yöntemleri olarak ifade edilebilir (Bayram, 2010: 54)
- **Model Uyumu (Model Fit):** YEM analizinde uyum değerlendirmesi belirlenen model için verilere kabul edilebilir bir açıklama getirip getirmediği, yine reddedilmesi ya da yeniden değerlendirme gerektirip gerektirmediği ile ilgili bir durumdur (Hoyle, 2012: 10). Diğer bir ifadeyle bu aşama modelin veri için ne kadar uygun olduğu ile ilgilidir. Bu nedenle bu uygunluğun ölçülmesi için birçok test mevcuttur (Alkış, 2016: 109). Model testinde kullanılan ölçütler uyum indeksleri (uyum iyiliği değerleri) olarak nitelendirilmektedir (Kaya, 2014: 117). YEM’de ANOVA’daki F testi gibi tek bir güçlü uyum indeksi olmadığından; burada YEM birden fazla test kriterini göz önünde bulundurur. İndekslerin birçoğunda testler için teorik olarak belirtilen modelin kovaryans matrisi ve örneklem kovaryans matrisinin karşılaştırılması söz konusudur. İki matris birbirine benzemez ise yani matrisler arasındaki fark çok ise; verinin teorik model ile uyum sağlamadığı ifade edilirken; farkın az olması ile birlikte verinin teorik modele uyum sağladığı ifade edilmektedir (Bayram, 2010: 57).

- **Model Değişirme (Model Respecification):**

YEM’de uyum indekslerinden sonra modelin modifikasyonu incelenmektedir. Model açısından öngörülemez ancak ilgili düzenlemenin yapılması ile modele kazandırılacak ki-kare miktarını gösteren bu modifikasyonlar, gözlenen ve gizil değişkenler arasındaki önerilen yeni bağlantıları kapsamaktadır. Uyum indekslerini düzeltmek isterken, modelde yapılacak bir düzeltmenin mutlaka kuramsal bir gerekçeye dayanması da burada önemlidir. Çünkü yalnızca indeksleri düzeltmek için değişkenler birbiriyle ilişkilendirilir ise aslında hiç olmayacak bir model test edilmiş olabilecektir (Meydan ve Şeşen, 2015: 38). Başlangıç modelinin uyumu zayıf ise bu aşamada yeniden belirlenmiş bir model tanımlanmalıdır yoksa tahmin edilebilir bir model geliştirene kadar bu adımda takılı kalınılabılır (Kline, 2011: 94).

4.6. VERİLERİN ANALİZİ

Veri toplama sonrasında geçerli kabul edilen 400 adet veri, SPSS 22 paket programı ile analize tabi tutulmuştur.

4.6.1. Güvenilirlik testleri

Bir ölçekte güvenilirlik kavramı; yapılan bir araştırmanın tekrarlanması durumunda aynı sonuçların elde edilip edilemeyeceğini ve katılımcılar açısından herhangi bir değişiklik olmadığı sürece sorulara aynı cevapların verilip verilmeyeceğinin göstergesi olan bir kavramdır. Burada ölçek tekrarlandığı zaman aynı ölçümü bize veriyor ise; bu ölçeğin güvenilir olduğunu varsayabiliriz. Çünkü bu durum söz konusu ölçek açısından tesadüfi cevaplama hatalarının en aza indirildiğinin bir göstergesidir (Gegez, 2021: 153).

Güvenilirlik bulguları, maddelerin iç tutarlılığının bir ölçüsü olan “Cronbach Alfa (α)” katsayısı ile ölçülmektedir. Ölçekte bulunan maddelerin homojen yapısını açıklamak veya sorgulamak üzere kullanılan “Cronbach Alfa (α)” katsayısı; yüksek değerlerde ölçekteki maddelerin birbirleriyle tutarlı olduğunu ve ölçeğin aynı özelliği ölçen maddelerden meydana geldiğini göstermektedir (Yıldız ve Uzunsakal, 2018:19).

“Farklı Aile Yaşam Döngülerindeki Tüketicilerin Kovid-19 Fobisi Etkisinde Turizm Tutum ve Tercihlerinin Değişimi” konulu çalışmada;

1.Kovid-19 Fobi Ölçeği

PF: Psikolojik Faktörler,

PSF: Psiko-somatik Faktörler,

SF: Sosyal Faktörler,

EF: Ekonomik Faktörler,

2. Turistlerin Seyahat Risk ve Hijyen Algıları Ölçeği

TSRA: Turistlerin Seyahat Risk Algıları,

THA: Turistlerin Hijyen Algıları,

3.Turizm Türü Tercihi Ölçeği

TTT: Turizm Türü Tercihi,

4. Seyahat Niyeti ve Destinasyon Ziyaret Niyeti Ölçeği

SN: Seyahat Niyeti,

DZN: Destinasyon Ziyaret Niyeti,

Çalışma yukarıda belirtildiği üzere dört ölçek ve dokuz boyuttan oluşmaktadır. Tüm araştırma veri seti için güvenilirlik analiz sonuçları Tablo 4.5.'te ölçekler bazında güvenilirlik analiz sonuçları ise Tablo 4.6'da yer almaktadır.

Tablo 4.5. Tüm araştırma veri seti için Güvenilirlik Analiz Değerleri (n=400)

Cronbach's Alfa	İfade Sayısı
0,911	51

Araştırmanın tüm veri setine yapılan güvenilirlik analiz sonuçlarında (n=400), Cronbach Alfa Katsayısı 0,911 olarak bulunmuştur. Tüm veri seti için Cronbach Alfa Katsayısının 0.80 $<(\alpha) < 1.00$ (Yıldız ve Uzunsakal, 2018:19) arasında olması çalışmanın yüksek güvenilirlikte olduğunu göstermektedir.

Tablo 4.6. Ölçekler Bazında Güvenilirlik Analiz Değerleri

Ölçekler	Güvenilirlik (Cronbach Alfa Katsayısı (A))
1.Kovid-19 Fobi Ölçeği (4 Boyut, 21 İfade)	0,894
2.Turistlerin Seyahat Risk Ve Hijyen Algıları Ölçeği (2 boyut, 14 İfade)	0,916
3.Turizm Türü Tercihi Ölçeği (1 boyut, 7 İfade)	0,849
4.Seyahat Niyeti ve Destinasyon Ziyaret Niyeti Ölçeği (2 boyut, 9 İfade)	0,850

Veri toplama aracındaki ilk ölçek olan Kovid-19 Fobi Ölçeği için Cronbach Alfa Katsayısı 0,894; Turistlerin Seyahat Risk ve Hijyen Algıları Ölçeği için Cronbach Alfa Katsayısı 0,916; Turizm Türü Tercihi Ölçeği için Cronbach Alfa Katsayısı 0,849; Seyahat Niyeti ve Destinasyon Ziyaret Niyeti Ölçeği için Cronbach Alfa Katsayısı 0,850 olarak bulunmuştur. Ölçeklerin Cronbach Alfa Katsayıları tüm ölçekler için $0.80 < (\alpha) < 1.00$ (Yıldız ve Uzunsakal, 2018: 19) aralığında olduğundan çalışmanın yüksek güvenilirlikte olduğu görülmektedir.

Tüm veri setini oluşturan ölçekler için güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Ölçeklerdeki boyutları oluşturan ifadeler arasındaki içsel tutarlılık durumunun belirlenmesi için Cronbach alfa katsayılarına bakılmakla birlikte sonuç 1'e ne kadar yakın ise iç tutarlılığın o derece yüksek olduğu ifade edilebilmektedir (Terzi, 2017: 112). Bu bağlamda boyutlar bazında yapılan analizlerdeki ifadelerin Cronbach alfa katsayıları incelenmiş ve Tablo 4.7.'de analiz sonuçları gösterilmiştir. Cronbach Alfa katsayıları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 4.7. Çalışmanın Boyutlar Bazında Güvenilirlik Analizleri

Ölçekler	Boyutlar	Cronbach Alfa Katsayıları
Kovid-19 Fobi Ölçeği (PF/PSF/SF/EF)	PF: Psikolojik Faktörler	0,905
	PSF: Psiko-somatik Faktörler	0,950
	SF: Sosyal Faktörler	0,834*
	EF: Ekonomik Faktörler	0,847
Turistlerin Seyahat Risk ve Hijyen Algıları Ölçeği (TSRA/THA)	TSRA: Turistlerin Seyahat Risk Algıları	0,906**
	THA: Turistlerin Hijyen Algıları	0,916
Turizm Türü Tercihi Ölçeği	TTT: Turizm Türü Tercihi	0,849
Seyahat Niyeti ve Destinasyon Ziyaret Niyeti Ölçeği (SN/DZN)	SN: Seyahat Niyeti	0,823***
	DZN: Destinasyon Ziyaret Niyeti	0,879

*SF boyutunda madde 5 analiz dışı bırakılınca Cronbach alfa değeri 0,382'den 0,834'e çıkmıştır

**TSRA boyutunda madde 10 analiz dışı bırakılınca Cronbach alfa değeri 0,890'dan 0,906'ya çıkmıştır.

*** SN boyutunda madde 4 analiz dışı bırakılınca Cronbach alfa değeri 0,551'den 0,823'e çıkmıştır.

Veri setindeki boyutlar bazında yapılan analizler sonucunda;

- Araştırma kapsamında Kovid-19 Fobi Ölçeğinde yer alan Sosyal Faktörler (SF) boyutunun Cronbach alfa (α) değeri 0,382 ($0 < (\alpha) < 0.40$ güvenilir değil) olarak bulunmuş ve bu değer 5. sırada yer alan (SF5) “*Kalabalık ortamlarda başkalarından virüs kapma korkumu dizginleyemiyorum*” ifadesinden kaynaklandığı tespit edildiğinden, ayrıca ifadenin ölçekten çıkarıldıktan sonra elde edilen Cronbach alfa (α) değerinin 0,382’den 0,834’e yükseldiği görüldüğünden, ifadenin analizin sürdürülebilmesi açısından ölçekten çıkartılmasına karar verilmiştir.
- İkinci olarak; Turistlerin Seyahat Risk ve Hijyen Algıları Ölçeğinde yer alan Turistlerin Seyahat Risk Algıları boyutunun (TSRA) Cronbach alfa (α) değeri 0,890 olarak bulunmuş ve bu boyutun 10. sırada yer alan (TSRA 10) “*Kovid-19’a karşı geliştirilen aşılanmanın yayılması sonucunda seyahat ve turizm faaliyetlerini artık eskisi kadar riskli görmüyorum*” ifadesinin analiz dışı bırakılması ile Cronbach alfa (α) değerinin 0,906’ya yükseldiği görülmüştür. Buradan hareketle adı geçen ifadenin (TSRA 10) analizin sağlıklı bir biçimde sürdürülebilmesi açısından ölçekten çıkartılmasına karar verilmiştir.
- Üçüncü olarak Seyahat Niyeti ve Destinasyon Ziyaret Niyeti Ölçeğinde yer alan Seyahat Niyeti boyutunda 4. Sırada yer alan (SN4) “*Salgın sürecinde seyahat ve tur yapma ihtimalim yüksektir*” ifadesinin analiz dışı bırakılması ile Cronbach alfa (α) değerinin 0,551’den 0,823’e çıktığı görülmüş olup, bu ifadenin de analiz dışı bırakılması uygun görülmüştür. Ayrıca ölçek bazında 0,850 olan Cronbach alfa değerinin; ifadenin ölçekten çıkartılması ile 0,917’ye yükseldiği de görülmüştür. Buradan hareketle adı geçen ifadenin (SN4) analizin sürdürülebilmesi açısından ölçekten çıkartılmasına karar verilmiştir.

Özetle yapılan güvenilirlik analizleri sonucunda;

- Kovid-19 Fobi Ölçeğinde yer alan Sosyal Faktörler boyutunda 5. Sırada yer alan **SF5** ifadesi;
- Turistlerin Seyahat Risk ve Hijyen Algıları Ölçeğinde yer alan Turistlerin Seyahat Risk Algıları boyutunun 10. Sırasında yer alan **TSRA 10** ifadesi,
- Seyahat Niyeti ve Destinasyon Ziyaret Niyeti Ölçeğinde yer alan Seyahat Niyeti boyutunda 4. Sırada yer alan **SN4** ifadesi, analizin ilerleyen

dönemlerinde sağlıklı ilerleyebilmek için ve güvenilirlik kat sayılarını düşürmeleri nedeniyle, araştırma kapsamında analiz dışı bırakılmasına karar verilmiştir.

4.6.2. Geçerlilik testleri

Geçerlilik kavramı amaç için geçerlilik olmakla birlikte, kullanan ölçeğin araştırmacının amacına uygunluğunu ölçmeye hedeflemektedir. Bu durumu bir örnekle açıklamak gerekirse, bireylerin en beğendikleri markayı satın aldıklarını düşünmek geçerlilik için yanlış bir varsayımdır. Çünkü, bireyler bir markayı ne kadar çok severse sevsin başka bir markayı da satın alabilmektedirler. Böylesi tek düze bir varsayım geçerlilik problemi yaratabilmektedir (Gegez, 2021: 153).

Geçerlilik bulguları açısından faktör analizi, çok sayıdaki bağımsız değişkenin birbirine yakın olanlarının ilişkilendirilerek belirli bir grup sayısına düşürüldüğü ve değişkenler arasındaki ilişkinin doğrusal olduğunu varsayan bir analizdir (Kozak, 2014: 150). Buna ek olarak; KMO testini değişkenlerin birbirleri ile arasındaki korelasyonları ve faktör analizinin uygunluğunu ölçen test olarak ta ifade edebiliriz. KMO testinin değeri “0” ile “1” aralığında olmalıdır. KMO değeri, herhangi bir değişkenin diğer değişkenler tarafından hatasız tahmin edilmesi halinde “1”e eşit olurken; “0,8” üstü değerler mükemmel seviye olarak belirtilmiştir (Yaşlıoğlu, 2017: 75-76).

Faktör analizi Keşfedeci Faktör Analizi (KFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) olmak üzere temelde iki çeşittir. KFA yeni oluşturulan ya da bir dilden başka bir dile çevrilen ölçeğin değişkenlerini temsil eden ifadeleri analiz ederken; DFA daha önceden kullanılmış olan bir ölçeğin güncel olan çalışmalarda kullandığında, yeni çalışmanın faktör yapısına uyup uyumadığını ya da ne derece uygun olduğunu denetlemeyi sağlamaktadır (Yaşlıoğlu,2017:75). DFA, varyansı özellik ve karakterlere göre ayırırken; çeşitli formülasyonlara ve alternatif modellerin testine olanak sağlamaktadır. Buna ek olarak; kullanılmaya hazır uygun özet istatistiklerin elde edilmesini ve ölçüm hatasını modele dâhil ederek ve bunların tahmin edilmesini de sağlayan özelliktedir (Özkoç, 2011: 72).

Çalışma grubundan elde edilen verilerin ya da diğer bir ifadeyle örneklem büyüklüğünün faktör analizine uygun olup olmadığı KMO ve Barlett testi ile açıklanabilir. Yapılan analizlerden sonra KMO değerinin yüksek olması, ölçekteki her

bir değişkenin, diğer değişkenler tarafından mükemmel bir şekilde tahmin edilebileceği anlamına gelir iken; elde edilen değerlerin “0” ya da “0”a yakın çıkması korelasyon dağılımı açısından dağınıklık ifade etmesinden dolayı bu değerlere dayalı olarak yorum yapılamamaktadır. Diğer bir ifade ile, KMO değeri eğer “0.50” den düşük çıkar ise faktör analizine devam edilememektedir. Buradan hareketle Barlett Testinin anlamlı ve KMO testinin ise “0.50” den büyük çıkması beklenmektedir (Kaya, 2013: 180-181).

Akdağ (2011), ise KMO testini, faktör analizinde örneklem büyüklüğünün uygunluğunu test etmede kullanılan bir analiz olarak ifade ederken, KMO değerinin 0.50’den düşük çıkması halinde faktör analizine devam edilmeyeceğini belirtmiştir. Bu bağlamda bulunun KMO değerine bağlı olarak örneklem büyüklüğü hakkında şu yorumlar yapılmaktadır:

- 0.50-0.60 arası “kötü”,
- 0.60-0.70 arası “zayıf”,
- 0.70-0.80 arası “orta”,
- 0.80-0.90 arası “iyi”,
- 0.90 üzeri “mükemmel”.

KMO değerinin 0.50’den düşük çıkması durumunda, daha fazla anketi işleme katmak gerekmektedir. Aynı şekilde Akdağ (2011), Bartlett testini de verilerin çok değişkenli normal dağılımdan gelip gelmediğini belirlemede kullanılan test olduğunu ve X^2 (ki kare) değerini verdiğini ifade etmekle birlikte, X^2 testinde anlamlılık değerine bakıldığını ifade etmektedir. Anlamlılık değeri, 0.05’ten küçük ise verilerin çok değişkenli normal dağılımdan geldiği söylenerek; analize devam edilebilmektedir. Anlamlılık değeri 0.05’ten büyük ise faktör analizi yapılamamaktadır (Akdağ, 2011: 25).

“Farklı Aile Yaşam Döngülerindeki Tüketicilerin Kovid-19 Fobisi Etkisinde Turizm Tutum ve Tercihlerinin Değişimi” konulu çalışmamızın veri setinde yer alan dört ölçeğe geçerlilik analizi için DFA yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda elde edilen KMO-Bartless değerleri aşağıdaki tablolarda gösterilmektedir.

Tablo 4.8. Kovid-19 Fobi Ölçeği KMO ve Bartlett's Testi

Kovid-19 Fobi Ölçeği KMO ve Bartlett's Testi		
KMO Örneklem Yeterliliğinin Ölçümü		,916
Bartlett'in Küresellik Testi	Yaklaşık Ki-Kare	6524,131
	Df	210
	Sig.	,000

Tablo 4.9. Turistlerin Seyahat Risk ve Hijyen Algıları Ölçeği KMO ve Bartlett's Testi

Turistlerin Seyahat Risk Ve Hijyen Algıları Ölçeği KMO ve Bartlett's Testi		
KMO Örneklem Yeterliliğinin Ölçümü		,918
Bartlett'in Küresellik Testi	Yaklaşık Ki-Kare	3596,010
	Df	91
	Sig.	,000

Tablo 4.10. Turizm Türü Tercihi Ölçeği KMO ve Bartlett's Testi

Turizm Türü Tercihi Ölçeği KMO ve Bartlett's Testi		
KMO Örneklem Yeterliliğinin Ölçümü		,811
Bartlett'in Küresellik Testi	Yaklaşık Ki-Kare	1281,556
	Df	21
	Sig.	,000

Tablo 4.11. Seyahat Niyeti ve Destinasyon Ziyaret Niyeti Ölçeği KMO ve Bartlett's Testi

Seyahat Niyeti ve Destinasyon Ziyaret Niyeti Ölçeği KMO ve Bartlett's Testi		
KMO Örneklem Yeterliliğinin Ölçümü		,901
Bartlett'in Küresellik Testi	Yaklaşık Ki-Kare	2305,545
	Df	36
	Sig.	,000

Yapılan analizler sonucunda veri toplama aracındaki ölçeklerden ilki olan Kovid-19 Fobi Ölçeğinin KMO Değeri: 0,916; Turistlerin Seyahat Risk ve Hijyen Algıları Ölçeği için KMO Değeri: 0,918; Turizm Türü Tercihi Ölçeği için KMO Değeri: 0,811; Seyahat Niyeti ve Destinasyon Ziyaret Niyeti Ölçeği için KMO Değeri: 0,901 olarak bulunmuştur. KMO testinin değeri 0 ile 1 aralığında olması gerektiğinden ve 0,8 üstü değerler mükemmel sayıldığından (Yaşlıoğlu, 2017: 75-76), çalışmada tüm ölçeklerin KMO değerlerinin 0,8 üstü olduğu görülmüş ve güvenilirlik oranları çalışmaya devam etmek için uygun bulunmuştur.

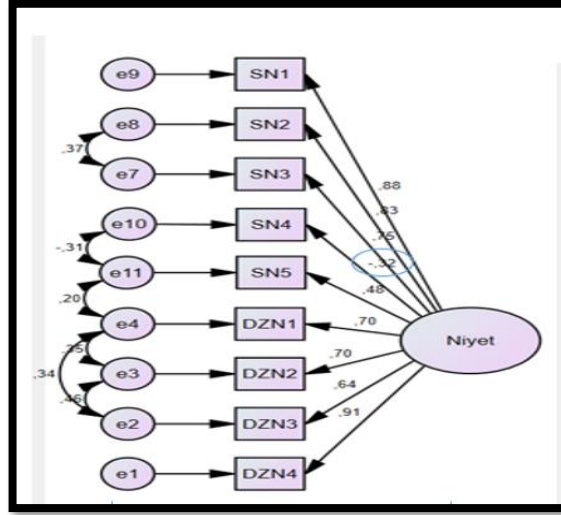
Buna ek olarak, elde edilen bulgular ışığında Seyahat Niyeti ve Destinasyon Ziyaret Niyeti Ölçeği içerisinde yer alan Seyahat Niyeti boyutunun 4. sırasındaki (SN4) “*Salgın sürecinde seyahat ve tur yapma ihtimalim yüksektir*” ifadesinin, güvenilirlik analizlerinin bulgularında olduğu gibi, geçerlilik analiz bulguları için de çalışmanın devamında analiz dışı bırakılması uygun görülmüştür. Çünkü bu ifadenin analizden çıkarılması ile, KMO değerinin yükseldiği görülmüştür.

Ayrıca, geçerlilik analiz sonuçlarına göre SN4 olarak kodlanan “*Salgın sürecinde seyahat ve tur yapma ihtimalim yüksektir*” ifadesinin dağılımda (döndürülmüş bileşen matris=-,825) negatif çıktığı görüldüğünden, analiz dışı bırakılması gerektiğine karar verilmiştir. Ölçeğin faktör analizi dağılımı esnasında “SN4” ifadesinin analiz dışı bırakılması ile KMO değeri yükselse de 2 boyutlu ölçeğin tek boyuta düştüğü görülmüştür. Diğer bir ifade ile, SN4 ifadesi analiz dışı bırakıldığında ölçek tek boyuta indiği için ve gerçekte ölçek iki boyutlu olduğu için yine dağılımda düzenlilik olmaması nedeniyle, SPSS programının faktör analizi hem tartışmaya açık hem de geçerliliği sağlamadığı için SPSS AMOS (Analysis of Moment Structures) Programı ile Seyahat Niyeti ve Destinasyon Ziyaret Niyeti Ölçeği için DFA yapılmıştır. SPSS AMOS programında yapılan geçerlilik analizinde “SN4” ifadesi analiz dışı bırakıldığında Uyum İyiliği Ölçütlerinin arttığı ve ölçeği karşıladığı görülmüştür.

SPSS AMOS programının Türkçe anlamı, "Moment Yapılarının Analizi"nin veya başka bir deyişle ortalama ve kovaryans yapılarının analizinin kısaltmasıdır (Byrne, 2001:15). SPSS AMOS; modellerin şemalarda denklemler aracılığıyla belirlenebilmesini sağlayan ve denklem yönetimleri için farklı seçenekler sunan, kayıp verilerin kestirilebildiği, çoklu grup modellerinin test edilebildiği bir analiz programıdır (Ullman, 2015:785). Bu bağlamda Seyahat Niyeti ve Destinasyon Ziyaret

Niyeti Ölçeği için SPSS AMOS'ta Yapılan Geçerlilik Analizi aşağıdaki şekilde gösterilmektedir.

Şekil 4.3. Seyahat Niyeti ve Destinasyon Ziyaret Niyeti Ölçeği'nin AMOS Verileri

Şekil 4.3. “Seyahat Niyeti ve Destinasyon Ziyaret Niyeti Ölçeği” için yapılan modelin geçerliliğinin tespitini göstermektedir. Ölçek modelin niyet üzerindeki etkisini gösterirken sol taraftaki şekilde “SN4” ifadesinin üzerindeki değerin negatif olduğu görülmektedir.

Yapılan analiz sonucunda ölçüm modelinin sonuçlarını tespit etmek amacıyla yapılan DFA analizinde modelin uyum iyiliği değerleri de incelenmiştir. Uyum İyiliği Ölçütleri (Goodnes-of-Fit), sınanmaya çalışılan model için toplanmış olan verilerin, o modele ne derece uygun olup olmadığının değerlendirilmesi durumudur (Meydan ve Şeşen, 2015: 31). Ölçüm modelinin geçerliliği, ölçüm modeli için kabul edilebilir uyum iyiliği düzeylerinin oluşturulmasına ve yapı geçerliliğine ilişkin spesifik kanıt bulunmasına bağlıdır. Uyum iyiliği belirtilen modelin gösterge ögeleri arasında gözlemlenen kovaryans matrisini ne kadar iyi ürettiğini gösterirken; ilk Uyum İyiliği Ölçütleri geliştirildiğinden beri, araştırmacılar, modelin verileri temsil etme yeteneğinin çeşitli yönlerini yansıtan yeni ölçüleri iyileştirmeye ve geliştirmeye çalışmaktadırlar. Böylesi bir durumda, araştırmacılar için bir dizi alternatif Uyum İyiliği Ölçütleri mevcuttur (Hair vd., 2014: 576). Burada önemli olan yapılan araştırmanın amacına bağlı

olarak hangi uyum iyiliği değerlerinin araştırmaya yönelik kullanılacağıdır (Gümüş Dönmez, 2019: 119).

Teorik modelin elde edilen veriyi ne kadar iyi açıkladığı uyum iyiliği ölçütleri ile belirlenmekle birlikte; burada modelin kabul edilmesi ya da reddedilmesi aşamasında uyum iyiliği testleri yapılmaktadır. Model tümüyle kabul edilmediği sürece uyum iyiliği sayılarının bir anlamı yoktur. Çok fazla sayıda uyum iyiliği ölçütü olsa da çalışmalarda bu ölçütlerden genelde birkaç tanesi kullanılmaktadır (Ayyıldız vd., 2006: 31). Uyum İyiliği ölçülerinin bazıları aşağıda ayrıntılı şekilde açıklanmaktadır.

***Ki-kare Uyum İyiliği (χ^2):** Orjinal değişken matrisinin varsayılan matrsten farklı olup olmadığını test eder (Ayyıldız vd., 2006: 31). Diğer yandan, modelin uyumunu test etmekle birlikte istatistiksel temelli tek ölçüt ve diğer uyum ölçümlerinin hesaplanmasında kullanılan uyumun en temel ölçütü olan χ^2 , buna ek olarak gözlenen kovaryans matrisi ile model kovaryans matrisi arasındaki farkın ve örneklem hacminin bir fonksiyonudur. Aynı zamanda χ^2 istatistiği örneklemin hacmine karşı duyarlıdır (Bayram, 2010: 71). Yine Hair vd. (2014), χ^2 testini herhangi bir YEM modelinin uyum indekslerinin değerlendirilmesinde anahtar değer olduğunu ve YEM'deki matrisler arasındaki farkın tek istatistiksel testi olduğunu ifade etmişlerdir. Buradan hareketle, χ^2 'yi aşağıdaki gibi formüle etmişlerdir (Hair vd., 2014: 577).

$$\chi^2 = (N - 1) (\text{Gözlemlenen örnek kovaryans matrisi} - \text{YEM tahmini kovaryans matrisi})$$

χ^2 değeri küçük olduğu sürece uyuşmanın iyi olduğu ifade edilmektedir. Bu değer anlam olarak farklılık değerinin bir göstergesi olmasından dolayı; χ^2 anlamlı çıktığında, iki modelin birbirinden anlamı şekilde farklılaştığı söylenebilmektedir. Buna ek olarak; serbestlik derecesi (SD), χ^2 testi için önemli bir ölçüt olup, SD büyük olduğu bazı durumlar için bile χ^2 değeri anlamlı çıkmaktadır. χ^2 değerinin 3'ten küçük olması χ^2 anlamlı bile olsa modelin genel uyumunun varlığından söz edilebilmesi için geçerli bir ölçüt olarak kabul edilmektedir (Meydan ve Şeşen, 2015:32).

***Normlaştırılmış Uyum İndeksi (NFI)**

Varsayılan bir modelin bağımsızlık modeliyle karşılaştırılmasından elde edilen NFI değeri "0" ile "1" arasında değişen bir değerdir. NFI değeri, "0.90" ve üzeri bir değerde ise, modelin kabul edilebilir olduğunu, hatta "0.95" ve üzeri bir değerde bulunur ise, değerlerin gayet iyi olduğunu göstermektedir (Byrne, 2001: 83). Yine NFI, orijinal artımlı uyum dizinlerinden biri olarak ifade edilirken (Hair vd., 2014: 580); doymuş modelle bağımsız model arasındaki mevcut model açısından görece bir konumu ifade

etmektedir. Burada korelasyonlar ya da kovaryansların tümü “0” kabul edilir ise ve aynı zamanda bağımsız bir model tanımlanmaya çalışıldığında değer “0-1” arasında yer almaktadır (Bayram, 2010: 75).

***Karşılaştırılmalı Uyum İndeksi (CFI):**

Diğer modellere göre uyum ölçümlemesi yapar ve farklı bir yaklaşım kullanır. CFI merkezi olmayan parametreler ile yine merkezi olmayan χ^2 dağılımını kullanmaktadır (Ullman, 2015: 722). Ölçülen modelin χ^2 değerinin bağımsız modelin χ^2 değerine bölünmesiyle hesaplanan CFI değerinin (Gümüş Dönmez, 2019:120), 1’e yakın olması uyumun iyiliğine işaret etmektedir. CFI, Diğer karşılaştırma indeksleri gibi örneklem sayına duyarlı olmakla birlikte; CFI’nın 0,97 ve üzeri değerleri mükemmel uyum olduğunu gösterirken; 0,95 ve üzeri iyi uyum olduğunu göstermektedir. Ayrıca, CFI, model karmaşıklığına göreli ancak tam olmayan duyarsızlığı da dahil olmak üzere birçok arzu edilen özelliğe sahip olduğundan, en yaygın kullanılan endeksler arasındadır (Hair, vd., 2014: 580).

***Uyum İyiliği İndeksi (GFI):**

Varsayılan modelce hesaplanan gözlenen değişkenler arasındaki genel kovaryans miktarını gösteren GFI Regresyon analizindeki determinasyon katsayısı (R^2) gibi açıklanmaktadır. İkisi arasındaki farklılık R^2 ’nin hata varyansı ile ilişkili olması, GFI’nın ise gözlenen kovaryans yüzdesiyle alakalı bir analiz olmasıdır. Eğer Örnek hacim araştırma modelinde yüksek ise; bu durum GFI değerini yükselteceğinden doğru sonuca ulaşmada olumsuz etkilemeye neden olmaktadır. GFI değeri 0 ile 1 arasında değişir. GFI’nın 0.90’ı aşması mükemmel bir model göstergesi olarak ifade edilirken; böylesi bir oranda gerçekleşen GFI ile, gözlenen değişkenler arasında yeterince kovaryansın hesaplandığı ifade edilebilmektedir (Ayyıldız vd., 2006: 32).

***Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (RMSEA):**

Bir örneklem veya çok sayıda gözlenen değişken içeren modelleri reddetme eğilimini düzeltmeye çalışan en yaygın kullanılan ölçütlerden biri, ortalama karesel yaklaşım hatasının (RMSEA) köküdür. Bu nedenle, sadece tahmin için kullanılan bir örneklemi değil, bir modelin popülasyona ne kadar iyi uyduğunu daha iyi temsil eder. Her birini hesaplamasına dahil ederek hem model karmaşıklığını hem de örneklem büyüklüğünü açıkça düzeltmeye çalışır. Düşük RMSEA değerleri daha iyi uyumu gösterir (Hair vd., 2014: 579). Bu değer için 0,5 veya daha az bir değer için uyum olduğu ifade edilirken, 0,5 ile 0,8 arası değerler kabul edilebilir seviyede görülmektedir. Buna ek olarak eğer RMSEA değeri 0,10 ve üzeri bir değer alıyorsa, burada kötü uyumdan

bahsedilmektedir. Bu indeks güven aralığının hesaplanması açısından da avantaj yaratmaktadır. SD küçük ve örneklem hacmi büyük olmadığı zamanlarda değer bize yanıltıcı bir sonuç verebilmektedir (Bayram, 2010: 76).

***Serbestlik Dereceleri (DF)**

Diğer istatistiksel prosedürlerde olduğu gibi, serbestlik dereceleri model parametrelerini tahmin etmek için mevcut matematiksel bilgi miktarını temsil eder (Hair vd., 2014: 577).

***Bağıl Ki-Kare İndeksi (CMIN/DF):**

Bu test ki-kare'yi daha az örnek büyüklüğüne bağımlı hale getiren bir yöntem olup ki-kare'nin serbestlik derecesine bölümünden elde edilir. Bu değer 2:1, 3:1 aralığında olması gerekir. Bazı araştırmacılara göre ise 5 ve daha aşağı bir değer de modelin kabul edilebilmesi için yeterli sayılabilir. AMOS'ta bu değer CMIN/DF olarak verilir (AMOS (Analysis of Moment Structures) ve Yapısal Eşitlik Modeli (deu.edu.tr)) SPSS AMOS programı kullanılarak yapılan DFA ile “SN4” ifadesi çıkartılınca mevcut çalışma için Uyum İyiği Ölçütlerinin arttığı görülmüştür. Burada Uyum İyiği İçin Kullanılan Değerler Tablo 4.12’de gösterilmektedir.

Tablo 4.12. SN4 İfadesi Analiz Dışı Bırakıldıktan Sonraki Uyum İyiği Ölçütleri

Değerler	“SN4” ifadesi ölçekte varken	“SN4” ifadesi ölçekten çıkartılınca
CMIN/DF	3,672	4,376
GFI	958	959
NFI	967	971
CFI	976	977
RMSEA	0.082	0.092

4.7. VERİLERİN NORMALLİK VARSAYIMI

Nicel verilerin analiz öncesi normal dağılıma uygunluğunun incelenmesi önem arz etmektedir. Bu testler, elde edilen sonuçlar ile veriler eğer normal dağılıyor ise çalışmaya parametrik olan testlerle, normal dağılmıyor ise parametrik olmayan testlerle devam edilmesi gerektiğine dair bilgi vermektedir (Cevahir, 2020: 15). Normallik test edilirken betimsel istatistiklerde çarpıklık ve basıklık katsayılarından

yararlanılmaktadır (Uysal ve Kılıç, 2021: 222). Çarpıklık katsayısı (Skewness) histogram dağılımındaki çan eğrisinin sola ya da sağa çarpıklığını ifade eden bir katsayı iken; basıklık (Kurtosis) katsayısı ise histogram dağılımındaki çan eğrisinin sivrilğini ya da basıklığını ifade eden katsayılardır. Çarpıklık katsayısı (-) negatif ise katılımcıların verilerinin ortalamasının sağına (büyük değerlere), pozitif (+) olması soluna (küçük değerlere) yoğunlaştığını göstermektedir. Basıklık katsayısının işareti (-) ise dağılım basık ve dağılım ortalamasının etrafında yayılmış demektir; pozitif ise (+) dağılım sivridir ve verilerin ortalamasının yakınında yoğunlaştığını göstermektedir (Cevahir, 2020: 13-14).

Yapısal Eşitlik Modellemesi kullanılan bu çalışmada kayıp ve geçersiz veriler analiz öncesi çıkartılmış ve veriler hazır hale getirilmiştir. Sonrasında ölçek maddelerinin aritmetik ortalama, mod ve medyan değerleri incelenerek, elde edilen değerler incelendiğinde birbirlerine yakın oldukları görülmüştür. Verilerin normal dağılıma yakın olduğu görülürken; verilere uygulanan Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilks normallik testi sonucunda ölçek maddelerinin normal dağılım sergilemediği (ölçek maddelerinin her biri için $p=0,000$) belirlenmiştir. Uysal ve Kılıç (2021:222) normalliğin iki bileşeninin çarpıklık ve basıklık olduğu belirtmişlerdir. Bu bağlamda çalışmada yer alan Kovid-19 Fobi Ölçeği, Turistlerin Seyahat Risk Ve Hijyen Algıları Ölçeği, Turizm Türü Tercihi Ölçeği, Seyahat ve Destinasyon Ziyaret Niyeti Ölçeği içindeki boyutların çarpıklık ve basıklık değerleri Tablo 4.13 'te gösterilmektedir.

Tablo 4.13. Normallik Varsayımı

Ölçekler	Boyutlar	Çarpıklık	Basıklık
Kovid-19 Fobi Ölçeği	Psikolojik Faktörler	-0,418	-0,216
	Psiko -somatik Faktörler	1,334	2,187
	Ekonomik Faktörler	-0,116	-0,419
	Sosyal Faktörler	-0,226	-0,178

Tablo 4.13. (Devam) Normallik Varsayımı

Turistlerin Seyahat Risk Ve Hijyen Algıları Ölçeği,	Turistlerin Seyahat Risk Algıları	-0,388	-0,056
	Turistlerin Hijyen Algıları	-0,918	0,867
Turizm Türü Tercihi Ölçeği	Turizm Türü Tercihi	-0,331	0,193
Seyahat ve Destinasyon Ziyaret Niyeti Ölçeği	Seyahat Niyeti	0,212	-0,257
	Destinasyon Ziyaret Niyeti	0,172	-0,425

Analiz doğrultusunda Kovid-19 Fobi Ölçeği, Turistlerin Seyahat Risk Ve Hijyen Algıları Ölçeği, Turizm Türü Tercihi Ölçeği, Seyahat ve Destinasyon Ziyaret Niyeti Ölçeği her birinin basıklık ve çarpıklık değerlerinin ± 3 (Demir, 2022: 399) aralığında olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle verilerin normal dağıldığı varsayılarak veri setinin dönüştürülmesine gerek duyulmamış ve bu yönde bir işlem yapılmamıştır.

4.8.ARAŞTIRMA BULGULARI

Çalışmanın bu kısmında tanımlayıcı istatistiklerine yönelik değerlendirmeler belirtilmekle birlikte, daha sonrasında kavramsal model üzerinden yapısal eşitlik modeline yönelik yapılan analizler ve araştırma modelinden elde edilen bulguların yorumlanması yer almaktadır.

4.8.1.Demografik bulgulara yönelik tanımlayıcı istatistikler

Çalışmanın bu bölümünde, elde edilen verilerde yer alan demografik ifadeler SPSS 22.0 programı ile frekans ve yüzde analizleri kullanılarak analiz edilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın tanımlayıcı istatistiklerinin analiz edildiği Tablo 4.14. aşağıda yer almaktadır.

Tablo 4.14. Demografik özellikler

Değişkenler		n	%	Değişkenler		n	%
Cinsiyet	Kadın	210	52,5	Ailenin Aylık Geliri	4500 ve altı	44	11,0
	Erkek	190	47,5		4501-10000	138	34,5
	Total	400	100,0		10001-20000	150	37,5
					20001 ve üzeri	68	17,0
Yaş	18-25	78	19,5	Aile Yaşam Döngüsü Evresi	Total	400	100,0
	26-35	70	17,5		Bekarlık	116	29,0
	36-45	129	32,3		Yeni Evli-Çocuksuz	27	6,8
	46-55	71	17,8		Küçük Çocuklu	68	17,0
	56-65	31	7,8		Okul Dönemi Çocuklu	68	17,0
	66-75	14	3,5		Ergen Çocuklu	52	13,0
	76 ve üzeri	71	1,8		Çocukları Evden Ayrılmış	46	11,5
	Total	400	100,0		Boş Yuva	10	2,5
	İlköğretim	19	4,8		Tek Kalınan Dönem	13	3,3
Eğitim Durumu	Lise	73	18,3	Pandemi Sürecinde Seyahat Etme Durumu	Total	400	100,0
	Ön Lisans	41	10,3		Evet	170	42,5
	Lisans	158	39,5		Hayır	230	57,5
	Lisansüstü	109	27,3		Total	400	100,0
	Total	400	100,0				

Tablo 4.14 (Devam). Demografik özellikler

Medeni Durum	Evli	270	67,5	Katılımcıların Pandemi Sürecinde Seyahat Etme Nedenleri	Seyahat Etmeyenler	230	57,5
	Bekar	130	32,5		İş amaçlı seyahat	55	13,8
	Total	400	100,0		İş dışı seyahat	115	28,7
					Total	400	100,0
Çalışma Durumu	Çalışıyor	262	65,5	Tatil Yapma Durumu	Evet	101	25,3
	Çalışmıyor	138	34,5		Hayır	299	74,8
	Total	400	100,0		Total	400	100,0
Meslek Durumu	Kamu Sektörü	152	57,0				
	Özel Sektör	85	31,5				
	Serbest meslek	31	11,5				
	Total	400	100,0				

Tablo 4.14'teki veriler değerlendirildiğinde katılımcıların %52,5 'inin kadın; %47,5'inin erkek olduğu; 18-25 yaş aralığındaki katılımcı durumunun toplam sayı içerisindeki payının %19,5, 26-35 yaş aralığındakilerin %17,5 oranında olduğu, 36-45 yaş aralığındaki kişilerin %32,3 oranında, 46-55 yaş aralığındaki kişilerin %17,8 oranında, 56-65 yaş aralığındaki kişilerin %7,8 oranla katılım sağladığı, 66-75 yaş aralığındaki katılımcıların %3,5 oranında olduğu; 76 ve üzeri katılımcıların %1,8 oranında olduğu görülmektedir. Eğitim durumlarına ilişkin bulgular incelendiğinde; İlköğretim mezunlarının toplam içerisindeki payı %4,8 iken, lise mezunları %18,3, ön lisans mezunları %10,3, lisans mezunları %39,5, lisansüstü mezunlar ise %27,3 olarak belirlenmiştir. Katılımcıların medeni durumu incelendiğinde %67,5 'inin evli, %32,5'inin bekar olduğu görülmektedir. Toplam katılımcı sayısının %65,5'inin çalıştığı, %34,5'inin ise çalışmadığı belirlenmiştir. Çalışan katılımcıların meslek durumları ele alındığında toplam katılımcı sayısının %38'inin kamu sektöründe, %21,3'ü özel sektörde, %7,8 i ise serbest meslekte istihdam olunmuş durumdadır. 4500 TL ve altı geliri olan katılımcılar toplamın %11'ini, 4501-10.000 TL arası gelir

grubunda olan katılımcılar toplamın %34,5'ini, 10.001-20.000 TL arası gelir grubu toplamın %37,5'ini, 20.000 ve üzeri gelir grubu ise toplamın %17'sini oluşturmaktadır. Katılımcıların aile yaşam döngüsü evreleri analiz edildiğinde; %29'u bekârlardan, %6,8'i yeni evli çocuksuz çiftlerden, %17'si küçük çocuklu ailelerden, yine %17 'si okul döneminde çocuğu olan ailelerden, %13'ü ergen çocuklu ailelerden, %11,5'i çocukları evden ayrılmış ailelerden, %2,5'i hane içinde aile ile birlikte yaşayan çocuğu olmayan (boş yuva) ailelerden, %3,3'ü de eşi vefat eden ya da ayrılarak bireyin tek başına yaşadığı ailelerden oluşmaktadır. Katılımcıların pandemi dönemindeki seyahat durumları incelenmiş olup, katılımcıların %42,5'inin pandemi sürecinde seyahatte bulundukları, %57,5'ünün seyahatten kaçındıklarını görülmüştür. Seyahat ettiklerini ifade edenlerin toplam katılımcı sayısı içinde iş amaçlı seyahat etme oranı %13,8 iken; iş dışı seyahat edenlerin oranı ise toplam katılımcıların %28,7'sini oluşturmaktadır. Katılımcıların pandemi döneminde tatile çıkma durumlarının sorgulandığı analiz sonuçlarına göre toplam katılımcıların %25,3'ünün tatil yaptıkları, buna karşın %74,8'inin tatil yapmadıkları görülmüştür.

Tablo 4.15. Ölçek İfadeleri ve Boyutların Aritmetik Ortalama ($\bar{x}$) ve Standart Sapma Değerleri

Boyutlar ve İfadeler	Aritmetik Ortalama	Std.Sapma
<i>Psikolojik Faktörler Boyutu</i>	3,4054	,90207
Koronavirüse yakalanma korkusu beni çok endişelendirir.	3,25	1,151
Ailemden birine koronavirüs bulaşabileceğinden çok endişeleniyorum.	3,74	1,086
Koronavirüs kaynaklı ölüm haberleri bende büyük endişe yaratıyor.	3,46	1,103
Koronavirüsü çevreleyen belirsizlikler bende büyük endişe yaratıyor	3,47	1,086
Koronavirüsün yayılma hızı bende büyük paniğe neden oluyor.	3,26	1,107
Koronavirüs karşısında sorumsuz davranan insanlarla tartışırım	3,26	1,167

Tablo 4.15 (Devam). Ölçek İfadeleri ve Boyutların Aritmetik Ortalama ($\bar{x}$) ve Standart Sapma Değerleri

<i>Psiko-somatik Faktörler Boyutu</i>	1,8146	,84867
Koronavirüs kapma korkusu yüzünden ciddi mide ağrıları yaşıyorum.	1,83	,938
Koronavirüs kapma korkusu bende ciddi göğüs ağrılarına sebep oluyor.	1,79	,909
Koronavirüs korkusundan dolayı titreme yaşıyorum	1,68	,846
Koronavirüs korkusundan uyku sorunları yaşıyorum.	1,74	,905
Koronavirüs beni o kadar gergin yapıyor ki, daha önce kolaylıkla yaptığım faaliyetleri artık yapamıyorum.	2,04	1,118
<i>Sosyal Faktörler Boyutu</i>	3,2388	,88525
Salgın sürecinde öksüren insanları görmek endişemi artırıyor	3,38	1,093
Salgın sürecinde gördüğüm hapşırان insanlardan olabildiğince kaçınıyorum.	3,71	1,011
Salgın nedeniyle sürekli ellerimi yıkamakla ilgili fazla zaman harcadığımı hissettim	3,06	1,154
Koronavirüs kapma korkusu sosyal ilişkilerimi ciddi şekilde engelliyor.	2,80	1,157
<i>Ekonomik Faktörler Boyutu</i>	3,2882	,88479
Salgın nedeniyle turizm faaliyetlerine bütçe ayırmakta zorlandım	3,27	1,196
Salgın nedeniyle zorunlu tüketim malları öncelikli harcama kalemini oluşturur.	3,76	,969
Salgın sürecinin belirsizliği beni eskisinden daha fazla tasarrufa yöneltti..	3,37	1,050
Salgın sürecinde işsiz kalma korkusu nedeniyle harcamalarımı azalttım	2,90	1,167
Salgın nedeniyle gelirimde azalma olduğu için tatil en son düşüneceğim şeydir.	3,14	1,244

Tablo 4.15 (Devam). Ölçek İfadeleri ve Boyutların Aritmetik Ortalama ($\bar{x}$) ve Standart Sapma Değerleri

<i>Turistlerin Seyahat Risk Algıları Boyutu</i>	<i>3,4554</i>	<i>,80452</i>
Salgın uluslararası bir kaygı yarattı.	4,06	,870
Salgın sürecinde seyahat etmek güvenli değil.	3,58	1,022
Salgın süreci seyahat planlarımı büyük ölçüde azalttı.	3,69	1,011
Salgın sürecinde ve sonrasında eğlence amaçlı seyahatten tamamen kaçınacağım	3,01	1,203
Salgın sürecinde ve sonrasındaki dönemlerde seyahat ve turizm faaliyetlerimi kısıltmayı planlıyorum.	3,06	1,145
Salgın nedeniyle gruplar halinde seyahat etmek istemiyorum.	3,34	1,131
Salgın nedeniyle sadece ailemle seyahat ve turizm faaliyetleri yürütmek istiyorum	3,48	1,104
Salgın sürecinde “Güvenli Turizm Sertifikası” na sahip işletmelerde konaklamayı daha çok tercih ederim	3,57	1,060
Salgın sebebiyle kalabalık ve büyük şehirlere seyahatten kaçınıyorum.	3,30	1,081
<i>Turistlerin Hijyen Algıları Boyutu</i>	<i>3,8427</i>	<i>,82597</i>
Salgın süreci seyahat ve turizm faaliyetlerimdeki hijyen algımı ve ihtiyaçlarımı değiştirdi.	3,73	,944
Salgın sürecinde toplu taşımalardaki hijyen unsurlarına daha çok dikkat eder oldum.	3,93	,901
Salgın sürecinde konaklama işletmelerinin hijyen ve güvenliği ile daha fazla ilgilenir oldum.	3,86	,928
Salgın nedeniyle halka açık alanların hijyen durumunu önemsiyorum.	3,86	,954

Tablo 4.15 (Devam). Ölçek İfadeleri ve Boyutların Aritmetik Ortalama ($\bar{x}$) ve Standart Sapma Değerleri

<i>Turizm Türü Tercih Boyutu</i>	<i>3,4783</i>	<i>,72617</i>
Salgından korunmak için kitle turizminden (kalabalık gruplar ile gerçekleştirilen turizm faaliyetleri) kaçınıyorum.	3,44	1,100
İkinci konut turizmini (sahip olunan ya da tatil için kiralanılan ikinci bir ev) tercih ederim.	3,30	1,046
Kamp turizmini (açık hava konaklaması) tercih ederim.	3,36	1,077
Karavan turizmini tercih ederim. Bireysel turizmi tercih ederim.	3,33	1,062
Bireysel turizmi tercih ederim.	3,69	,977
Doğa Turizmini(doğa da yapılan faaliyetler) tercih ederim.	3,70	,960
Eko turizmi (doğanın korunmasına yönelik sorumlu turizm faaliyetleri) tercih ederim.	3,54	,996
<i>Seyahat Niyeti Boyutu</i>	<i>2,8315</i>	<i>,87555</i>
Salgın sürecinde seyahat etmeye hazırım.	2,97	1,108
Salgın sürecinde seyahat etmeye kararlıyım.	2,76	1,059
Salgın sürecinde de tatile meraklıyım	2,68	1,059
Salgın sürecinde seyahat planlarımı ertelerim.	2,91	1,075
<i>Destinasyon Ziyaret Niyeti Boyutu</i>	<i>2,7423</i>	<i>,88738</i>
Salgın sürecinde herhangi gittiğim bir yeri yeniden ziyaret ederim.	2,91	1,084
Salgın sürecinde herhangi bir yeri ziyaret etmeye devam edeceğim.	2,56	,990
Salgın sürecinde herhangi bir yeri sık sık ziyaret etmeyi planlıyorum.	2,69	1,053
Salgın sürecinde başkalarına da herhangi bir yer önermek istiyorum.	2,81	1,065

Tablo 4.15'te çalışma için kullanılan ölçeklerin boyutları ve boyutlarda yer alan ifadelerin aritmetik ortalamaları da incelenmiştir. Bu bağlamda elde edilen sonuçlara göre Psikolojik Faktörler Boyutunun aritmetik ortalaması $\bar{x}=3,4054$; Psikosomatik Faktörler Boyutunun aritmetik ortalaması $\bar{x}=1,8146$; Sosyal Faktörler

Boyutunun aritmetik ortalaması $\bar{x}=3,2388$; Ekonomik Faktörler Boyutunun aritmetik ortalaması $\bar{x}=3,2882$; Turistlerin Seyahat Risk Algıları Boyutunun aritmetik ortalaması $\bar{x}=3,4554$; Turistlerin Hijyen Algıları Boyutunun aritmetik ortalaması $\bar{x}=3,8427$; Turizm Türü Tercihi Boyutunun aritmetik ortalaması $\bar{x}=3,4783$; Seyahat Niyeti Boyutunun aritmetik ortalaması $\bar{x}=2,8315$; Destinasyon Ziyaret Niyeti Boyutunun aritmetik ortalaması $\bar{x}=2,7423$ olarak bulunmuştur.

4.8.2. Kavramsal Model Bulguları

Araştırmanın bu bölümünde YEM doğrultusunda ölçüm modeli ve yapısal model olarak analiz iki aşamalı olarak yapılmaktadır. Bu bağlamda öncelikle gözlenen ve gizil değişkenler arasındaki yapısal eşitlik incelenirken; daha sonrasında araştırmanın ön değerlendirme aşaması incelenmektedir.

4.8.2.1. Araştırma Değişkenleri Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesi

Araştırma çerçevesinde ölçüm modeli ile ilgili analizlere başlamadan önce gözlenen ve gizil değişkenler arasındaki ilişkilerin yönünün belirlendiği korelasyon katsayısına dair bilgiler Tablo 4.16'da gösterilmektedir.

Tablo 4.16. Gözlenen ve Gizil Değişkenler Arası Korelasyon Katsayıları

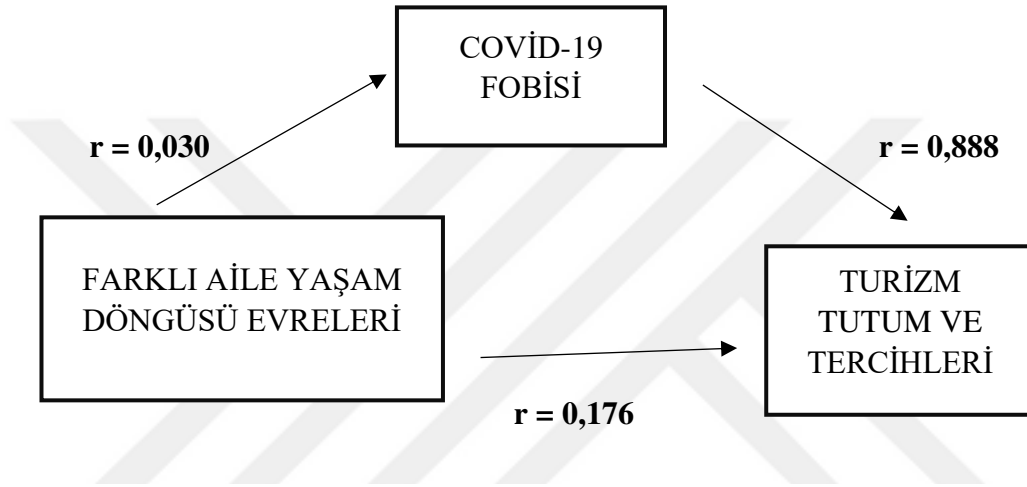
	Farklı Aile Yaşam Döngüsü Evreleri	Kovid-19 Fobisi	Turizm Tutum ve Tercihleri
FAYD Evreleri	1		
Kovid-19 Fobisi	0,030	1	
TTTRCH	0,176	0,888	1

*FAYD: Farklı Aile Yaşam Döngüsü

*TTTRCH: Turizm Tutum ve Tercihleri

Tablo 4.16'da farklı aile yaşam döngüsü evreleri ile turizm tutum ve tercihleri arasında pozitif ancak düşük düzeyde ($r=0,176$) bir ilişki mevcutken; farklı aile yaşam döngüsü evreleri ve Kovid-19 Fobisi arasında pozitif ancak düşük düzeyde ($r=0,030$) bir ilişki bulunmaktadır. Kovid-19 Fobisi ile Turizm tutum ve tercihleri arasında ise kuvvetli ve pozitif yönde ($r=0,888$) bir ilişki bulunmaktadır.

Korelasyon katsayısı iki değişken arasındaki değişim derecesini ifade etmektedir. Diğer bir ifade ile iki değişken arasındaki korelasyon katsayısı yüksek ise; bu değişkenler birbirine bağlı ve birlikte hareket etmektedirler. İki değişken arası doğrusal ilişkinin derecesini ifade eden korelasyon katsayısı +1 ile -1 arasında değişmektedir. (Orhan ve KaşıkKAçı, 2002: 69-70). Aynı zamanda korelasyon katsayısı için sıfıra yakın değerler iki değişken arasında doğrusal ve zayıf bir ilişki varken; +/- 1'e yakın değerler iki değişken arasında doğrusal ve güçlü bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Negatif (-) değerler ilişkinin ters yönlü olduğunu; pozitif değerler (+) ise ilişkinin aynı yönlü olduğunu göstermektedir (Bayram, 2010: 10).

Şekil 4.4. Araştırma Modelinin Korelasyon Katsayısı Görseli

Yapılan analizler sonucu elden edilen bulgulardan; Kovid-19 pandemisinin turizm tutum ve tercihlerini etkilediğine yönelik literatürde benzerlik gösteren çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalarda; tüketicilerin pandemiye yönelik risk algılarının, tüketici kanadının karar verme aşamasındaki davranışını şekillendirdiği, pandemi sürecinin turizm tüketicisinin kısa ve uzun vadede sektörü algılama biçimini etkilediği, gelişen duygusal tepkiler nedeniyle, turistlerin pandemi sırasında ve sonrasında risk algılarının değişerek seyahat etme niyetlerinin de bu duruma bağlı olarak değiştiği; yine bu dönemde kısıtlamalar ve yeni düzenlemeler sebebiyle tüketim davranış kalıplarının değiştiği, bununla birlikte sürecin yarattığı riskler ve belirsizliklerin bireysel korkularla birleşerek seyahat talebini etkilediği, yakın çevre destinasyonlara yönelik seyahatlerin daha fazla tercih sebebi olduğu, belirsizlik ve korkunun turizm tüketicisinin satın alma niyeti ve turizm eylemlerini değiştirdiği; online alışverişe yönelme ile birlikte temasın azaltılması amacıyla daha çok butik

oteller, apart oteller, karavan ya da konut kiralama gibi farklı konaklama türlerinin ön plana çıktığı; turizmin talep esnekliği yüksek bir hizmet sektörü olması sebebiyle, böylesi kriz dönemlerinde bireylerin harcanabilir gelirlerinde meydana gelen azalmalar göz önüne alındığında, turizm taleplerinin düştüğü; pandeminin sağlık ve güvenlik algısında farklılaşma yaratması nedeniyle, tüketicilerde gelişen kaygı durumlarının satın alma motivasyonlarını düşürdüğü; ayrıca sosyal mesafe kuralları, temizlik ve maske kullanımı gibi yeni ihtiyaçların gelişiminin müşteri beklentilerini değiştirdiği gibi sonuçlar ifade edilmiştir (bkz. Mehta vd., 2023; Adam vd. 2023; Aydın ve Doğan, 2020; Kabadayı ve Kardeş, 2020; Çelik İlal ve Yılmaz, 2021; Aymankuy vd., 2022; Leoni ve Moretti, 2023).

4.8.2.2. Ölçüm modeline ilişkin Analizler ve bulgular

Araştırmanın bu bölümüne kadar YEM analizine geçmeden önce normallik varsayımı, Ölçek İfadeleri ve Boyutların Aritmetik Ortalama ($\bar{x}$) ve Standart Sapma Değerleri, demografik bilgilerin yer aldığı analizler ve gözlenen ve gizil değişkenler arasındaki ilişkilere yönelik analizler belirtilmiştir. Araştırma kapsamında ölçüm modelinde 4 gizil değişken ve 10 gözlenen değişken bulunmaktadır (bkz. Şekil 4.5).

YEM modelinin tanımlanmasından sonra elde edilen veriler doğrultusunda parametreler hesaplanmaktadır. Bu durumda modelle veri arasında bir hata (artık) oluşur ki; bu durum YEM’ lerde $Veri = Model + Hata$, eşitliğinin kullanılmasını gerektirir. Bu eşitlikte veri olarak belirtilen kitleden çekilerek elde edilen gözlenen değişkenlerin ölçüm değeridir. Buradan hareketle model için, gözlenen değişkenler ile gizil değişkenlerin bağlı olduğu bir yapıdan söz edilebilmektedir (Meydan ve Şeşen, 2015: 20-21). YEM analizinde iki faktör analizi kullanılmakta ve bunlardan biri olan açıklayıcı faktör analizi (AFA), ilk defa geliştirilen bir ölçeği analiz ederken, Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) değişkenler arasındaki daha önceden saptanan ilişkilerin yeniden test edilmesini içermektedir (Gümüş Dönmez, 2019: 118).

Araştırma kapsamında ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlik testlerinin daha öncesinde yapılması dolayısıyla modelin doğrulanması aşamasına geçilerek analize devam edilmiştir. Çünkü, başka bir ölçüm modelinde yer alan ve geçerliliği ile güvenilirliği saptanmış ölçekler için araştırma kapsamında tekrardan AFA yapma ihtiyacı duyulmamış, bu bağlamda çalışmanın ölçeklerine DFA yapılmıştır. Ölçüm modelinin sonuçlarını belirlemek amacıyla yapılan DFA analizinde ölçüm modelinin

elde edilen veri seti ile ne derece uyumlu olduğunun değerlendirilmesi amacıyla (Meydan ve Şeşen, 2015: 31) uyum iyiliği değerleri incelenmiş olup, Tablo 4.17’de uyum iyiliği indeksleri ve bulgular yer almaktadır.

Tablo 4.17. Uyum İndeksleri ve Ölçüm Modeline İlişkin Bulgular

Uyum İndeksleri	İyi Uyum	Kabul edilebilir uyum	Ölçüm modeli	Sonuç
P değeri	$0,00 < p \leq 1,00$	$0,01 \leq p \leq 0,05$	0,000	İyi uyum
Düzeltilmiş ki kare (χ^2)	$0 \leq \chi^2 / sd \leq 2$	$2 \leq \chi^2 / sd \leq 3$	2,077	Kabul edilebilir
IFI	$\geq 0,95$	0,94- 0,90 arasında	0,902	Kabul edilebilir
TLI	$.95 \leq (TLI) \leq 1,00$	$.85 \leq (TLI) \leq .95$	0,894	Kabul edilebilir
NFI	$.95 \leq NFI \leq 1,00$	$.80 \leq NFI \leq .95$	0,827	Kabul edilebilir
CFI	$.95 \leq CFI \leq 1,00$	$.90 \leq CFI \leq .95$	0,901	Kabul edilebilir
RMSEA	$.00 \leq RMSEA \leq .05$	$.05 \leq RMSEA \leq .08$	0,068	Kabul edilebilir

Kaynak: İlhan ve Çetin (2014) ve Uğurlu ve Arslan (2019).

Uyum iyiliği değerleri incelendikten sonra ölçüm modelini oluşturan değişkenlerin faktör yükleri, Cronbach Alfa katsayıları (α), yapı güvenirlik katsayıları (CR) ile ortalama açıklanan varyans katsayıları (AVE) Tablo 4.18’de yer almaktadır.

Tablo 4.18. Ölçüm Modeli Kapsamında Yapılan Analiz Sonuçları

		Faktör Yüğü	CA (α)	CR	AVE
PF	ZPF6	0,516	0,905	0,899461	0,604257
	ZPF5	0,857			
	ZPF4	0,828			
	ZPF3	0,862			
	ZPF2	0,749			
	ZPF1	0,797			
PS	ZPS5	0,745	0,950	0,942233	0,766589
	ZPS4	0,93			
	ZPS3	0,933			
	ZPS2	0,913			
	ZPS1	0,842			
SF	ZSF4	0,666	0,834	0,966225	0,536845
	ZSF3	0,662			
	ZSF2	0,755			
	ZSF1	0,834			

Tablo 4.18 (Devam). Ölçüm Modeli Kapsamında Yapılan Analiz Sonuçları

		Faktör Yüğü	CA (α)	CR	AVE
EF	ZEF5	0,689	0,847	0,845142	0,522154
	ZEF4	0,731			
	ZEF3	0,762			
	ZEF2	0,711			
	ZEF1	0,718			
THA	ZTHA1	0,78	0,916	0,913382	0,726259
	ZTHA2	0,927			
	ZTHA3	0,907			
	ZTHA4	0,784			
TTT	ZTTT1	0,719	0,849	0,904487	0,576887
	ZTTT2	0,703			
	ZTTT3	0,83			
	ZTTT4	0,879			
	ZTTT5	0,701			
	ZTTT6	0,697			
	ZTTT7	0,767			
SN	ZSN1	0,854	0,823	0,8302	0,556227
	ZSN2	0,792			
	ZSN3	0,758			
	ZSN5	0,542			
DZN	ZDZN1	0,716	0,879	0,836185	0,563606
	ZDZN2	0,717			
	ZDZN3	0,668			
	ZDZN4	0,884			
TSRA	ZTSRA1	0,552	0,906	0,888864	0,512454
	ZTSRA2	0,686			
	ZTSRA3	0,707			
	ZTSRA4	0,665			
	ZTSRA5	0,727			
	ZTSRA6	0,801			
	ZTSRA7	0,751			
	ZTSRA8	0,484			
	ZTSRA9	0,771			

Tablo 4.18.'de görüldüğü üzere gözlenen değişkenler bakımından faktör yüklerinin en düşük olanı 0.516 iken, en yüksek olan 0,933 olarak tespit edilmiş olup, diğer oranlar bu iki uç arasında dağılım göstermektedir. Karaman vd. (2017:1180) çalışmalarında; bir faktör yükünün minimum 0.30 olması gerektiğini ayrıca, Tabachnick ve Fidell'e (2012) göre bir maddenin bir faktöre olan faktör yükünün minimum 0.32 olması

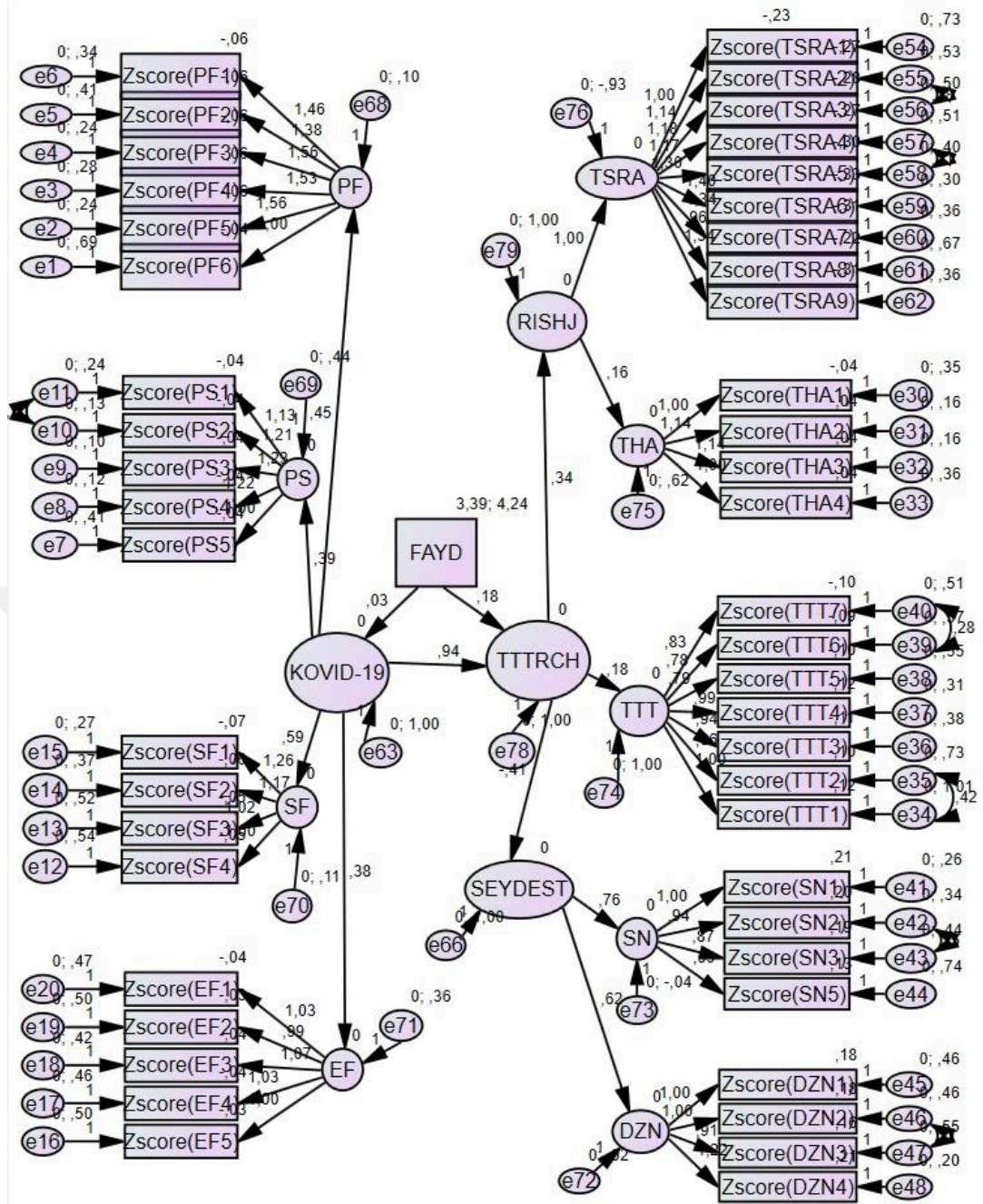
gerektiğini ifade etmişlerdir. Yine Cronbach alfa (α) değerleri için Cronbach alfa (α) katsayı değerleri ise; $0 < (\alpha) < 0.40$ ise güvenilir değil; $0.40 < (\alpha) < 0.60$ ise düşük güvenilirlikte; $0.60 < (\alpha) < 0.80$ ise oldukça güvenilir; $0.80 < (\alpha) < 1.00$ ise yüksek güvenilirlikte (Yıldız ve Uzunsakal, 2018:19) olduğundan en düşük değerin 0,823 en yüksek değerin de 0,950 olduğu görüldüğünden 0,80 üzeri değerler bakımından analiz değerlendirildiğinde yüksek güvenilirlikten bahsedilebilmektedir.

AVE ve CR değerleri uyum geçerliği için aynı faktör altında toplanan maddelerin uyumu hakkında bilgi vermekle birlikte; faktörler için hesaplanan AVE değeri 0,5'ten büyükse ölçeğin uyum geçerliğinin olduğu ifade edilebilmektedir. Bunun yanında herhangi bir faktör için AVE değeri 0,5'ten küçük ise uyum geçerliğinin olmadığı söylenebilmektedir. Bunun sebebi ölçüm hatasından kaynaklanan varyansın, o faktör tarafından açıklanan varyanstan büyük olmasıdır. CR katsayısı ise 0 ile 1 arasında değer alan bir katsayı olmakla birlikte ölçeğin uyum geçerliğinden bahsedebilmek için 0,7'den büyük bir değer olması beklenmektedir (Bardakçı ve Gürbüz, 2020: 1690).

Bulgular doğrultusunda ölçeğin yapı geçerliliğinin sağlandığı ve gerekli uyum değerlerinin analizi tamamlandıktan sonra yapısal modelin analizine geçilebileceği görülmüştür.

4.8.2.3. Yapısal Modelin Analiz Bulguları

Araştırma kapsamında yapısal model yol analizi ile analiz edilmiş ve analiz sonucu elde edilen değerler Şekil 4.5'te gösterilmektedir.

Şekil 4.5. Araştırmanın Yapısal Analizin Yol Diyagramı

Tablo 4.19. Değişkenler Arası İlişki Tablosu

Hipotez	İlişkiler	Standardize edilmiş regresyon katsayıları (β)	Standart Hata	t değeri	p Değeri Anlamlılık Düzeyi	Sonuç
H₁	Kovid-19 Fobisi->FAYD	0,030	0,030	1,006	0,314	Red
H_{1a}	FAYD->PF	0,732	0,099	1,705	0,107	Red
H_{1b}	FAYD->PS	0,826	0,133	0,950	0,468	Red
H_{1c}	FAYD->SF	1,361	0,181	0,827	0,565	Red
H_{1d}	FAYD->EF	0,871	0,139	1,065	0,386	Red
H₂	TTTRCH-> Kovid-19 Fobisi	0,888	0,128	6,925	0,000	Kabul
H_{2a}	Kovid19->RISHJ	-1,098	1,768	1,494	0,014	Kabul
H_{2b}	Kovid19->SEYDEST	2,130	3,155	0,675	0,500	Red
H_{2c}	Kovid19->TTT	0,188	0,090	2,146	0,032	Kabul
H₃	TTTRCH-> FAYD	0,176	0,038	4,664	0,000	Kabul
H_{3a}	FAYD->RISHJ	0,013	0,062	3,876	0,000	Kabul
H_{3b}	FAYD->SEYDEST	-,044	0,082	3,011	0,004	Kabul
H_{3c}	FAYD->TTT	0,034	0,018	2,270	0,023	Kabul

FAYD: Farklı Aile Yaşam Döngüsü Evreleri, **PF:** Psikolojik Faktörler, **PS:** Psikosomatik Faktörler, **SF:** Sosyal Faktörler, **EF:** Ekonomik Faktörler, **RISHJ:** Risk ve Hijyen Algıları, **SEYDES:** Seyahat ve Destinasyon Ziyaret Niyeti, **TTTRCH:** Turizm Tutum ve Tercihleri, **TTT:** Turizm Türü Tercihi

Elde edilen anlamlılık düzeyine olasılık değeri adı verilir ve “p sembolü ile gösterilir. Elde edilen olasılık değerinin yani p’nin, araştırma öncesinde belirlenen anlamlılık düzeyinden büyük ya da küçük olmasına göre istatistiksel çıkarım yapılır (Özsoy ve Özsoy; 2013: 336). P değeri 0,05’ten büyük ise anlamlı bir ilişki yok iken; p değeri 0,05’ten küçük ise anlamlı bir ilişki var denilebilmektedir (Akdağ, 2011: 25). Yapısal modelin yol analizi sonuçlarına göre;

*** H₁:** “*Farklı aile yaşam döngüsünde yer alan tüketicilerin Kovid-19 fobileri farklılık göstermektedir*”, hipotezi reddedilmiştir. Diğer bir ifade ile; farklı aile yaşam döngüsü içerisindeki bireyler üzerinde evreler bakımından Kovid-19 fobisinin etkilerinin farklılık göstermediği ifade edilebilmektedir ($p > 0,05$). Diğer bir ifade ile, Kovid-19 Fobisi ve farklı aile yaşam döngüsü evreleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu durum tüm evrelerin pandemiden etkilendiği anlamına gelmekle birlikte; her evrenin pandemiye yönelik kaygı, endişe ve korkuları yaşadığı anlamına gelmektedir. Diğer bir ifade ile, Kovid-19 fobisinin her evrede kendine göre geliştiği ve bir evrenin diğerinden korkuları bakımından ayrılmadığı yönünde açıklanmaktadır.

H₁’in alt hipotezleri:

H_{1a}: “*Farklı aile yaşam döngüsünde yer alan tüketicilerin psikolojik faktörleri farklılık göstermektedir*”.

H_{1b}: “Farklı aile yaşam döngüsünde yer alan tüketicilerin psikosomatik faktörleri farklılık göstermektedir”.

H_{1c}: “Farklı aile yaşam döngüsünde yer alan tüketicilerin sosyal faktörleri farklılık göstermektedir”.

H_{1d}: “Farklı aile yaşam döngüsünde yer alan tüketicilerin ekonomik faktörleri farklılık göstermektedir”, alt hipotezlerinin tümü farklı aile yaşam döngüsü evrelerindeki tüm bireyler için psikolojik, psikosomatik, sosyal ve ekonomik faktörler bakımından farklılık göstermemiştir ($p > 0,05$). Dolayısıyla H_{1a} , H_{1b} , H_{1c} ve H_{1d} alt hipotezleri red edilmiştir. Başka bir ifade ile, Kovid-19 Fobisi ve farklı aile yaşam döngüsü evrelerindeki bireylerin psikolojik, psikosomatik, sosyal ve ekonomik faktörler bakımından fobi düzeylerinde anlamlı bir farklılığa evreler bazında rastlanmamıştır.

*** H₂: “Tüketicilerinin Kovid-19 fobisi turizm tutum ve tercihlerini etkilemektedir”, hipotezi doğrulanmaktadır.** Buradan hareketle, Kovid-19 fobisinin turizm tutum ve tercihlerinin şekillenmesinde etkisi olduğu yapılan analizler sonucu ifade edilebilmektedir. Turizm tutum ve tercihleri ile Kovid-19 Fobisi değişkenleri arasında $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı ve korelasyon katsayısı da göz önüne alınacak olursa ($r = 0,888$) kuvvetli ve aynı yönlü bir ilişkiden bahsedilebilmektedir.

H₂'nin alt hipotezleri:

H_{2a}: “Tüketicilerin Kovid-19 fobisi risk ve hijyen algılarını etkilemektedir”, alt hipotezi $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı olarak bulunmuş ve doğrulanmıştır. Bu bağlamda Kovid-19 fobisinin tüketicilerin risk ve hijyen algılarında değişikliklere neden olduğu ifade edilebilmektedir. Pandemi süreci ile birlikte tüketicilerde bulaş riskinden kaynaklanan risk algılarının ve hijyen algılarının geliştiği görülmüştür.

H_{2b}: “Tüketicilerin Kovid-19 Fobisi seyahat ve destinasyon ziyaret niyetlerini etkilemektedir” alt hipotezi $p > 0,05$ düzeyinde red edilmiştir. Tüketicilerin pandemi döneminde seyahat ve destinasyon ziyaret etme niyetleri ile Kovid-19 fobisi arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Çünkü her ne kadar tüketiciler süreçten endişe duysa da bazı destinasyonlara yönelik yasakların kalkması ile birlikte belli düzeylerde seyahatler gerçekleşmiş ve seyahat etme niyetleri tamamen ortadan kalkmamıştır.

H_{2c}: “Tüketicilerin Kovid-19 Fobisi turizm türü tercihlerini etkilemektedir” alt hipotezi $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı olarak bulunmuş ve doğrulanmıştır. Tüketicilerin

pandemi sürecinde yaşadıkları fobiler onların turizm türü tercihlerini değiştirmiş ve farklı türde turizm faaliyetlerine yönelmişlerdir.

* **H₃: “Farklı aile yaşam döngüsündeki tüketicilerin turizm tutum ve tercihleri farklılık göstermektedir” ana hipotezi $p > 0,05$ düzeyinde anlamlı bulunmuş ve hipotez kabul edilmiştir.** Bu durum farklı aile yaşam döngüsü evrelerindeki bireylerin kendi evrelerindeki durumlarına göre turizm tutum ve tercihlerini şekillendirdikleri yönünde açıklanabilmektedir.

H₃’ün alt hipotezleri:

H_{3a}: “Farklı aile yaşam döngüsündeki tüketicilerin risk ve hijyen algıları farklılık göstermektedir.”, alt hipotezi $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde kabul edilmiştir.

H_{3b}: “Farklı aile yaşam döngüsünde tüketicilerin seyahat ve destinasyon ziyaret niyeti farklılık göstermektedir”, alt hipotezi $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde kabul edilmiştir.

H_{3c}: “Farklı aile yaşam döngüsünde tüketicilerin turizm türü tercihi farklılık göstermektedir” alt hipotezi $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde kabul edilmiştir.

4.8.2.4. Araştırmada aracılık rolünün incelenmesi

Çalışma kapsamında farklı aile yaşam döngüsü evlerindeki turizm tutum ve tercihlerinde meydana gelen değişikliklerin incelenmesi noktasında Kovid-19 Fobisi’nin aracı rolü incelenmiştir. Aracı değişken; bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişkiyi kısmi ya da tam aracılık ile tanımlayan bir olgudur. Burada durum bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki doğrudan ilişkiyi bakımından incelenmemekle birlikte bağımsız değişkenin aracı değişkenle ve aracı değişkenin de bağımlı değişkenle ilişkisinin incelenmesi açısından gelişmektedir. Klasik regresyon ile ölçülebilen aracılık etkisi Yapısal Eşitlik Modellemesiyle de ölçülebilmektedir (Yılmaz ve Dalbudak, 2018: 518). İki değişken arasındaki neden-sonuç ilişkisinin bir parçası olan aracı değişkenden bahsedebilmek için bağımsız değişkenin, aracı değişken üzerinde bir etkisinin olup olmadığı, bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde etkili olup olmadığı önem kazanırken, etkinin kapsayıcılığı bakımından kısmi ya da tam aracı etki olup olmadığı önemlidir. Akademik çalışmaların aracı değişken analizleri yapılırken genellikle Baron ve Kenny’nin (1986) 3 adımlı yöntemi kullanılmakla birlikte ve analiz sonucuna göre aracılık etkisinin kısmi ya da tam

olduğuna karar verilebilmektedir (Koç vd, 2014: 6). Aracılık etkisine yönelik hipotezler aşağıda incelenmektedir.

H_{4a}: “Farklı aile yaşam döngüsü evrelerinin risk ve hijyen algıları üzerindeki etkisinde Kovid-19 fobisinin aracılık rolü vardır”, hipotezi için yapılan incelemelerde FAYD (farklı aile yaşam döngüsü) ve RISHIJ (risk ve hijyen algısı) arasındaki ilişkide Kovid-19 Fobisi değişkeninin aracılık etkisi incelendiğinde, elde edilen bulgular şu şekildedir. Farklı aile yaşam döngüsü evrelerinin Kovid-19 fobisi üzerinden risk hijyen algılarına dolaylı etkisi 0,0164 olarak tahmin edilmiş ve bu etki, istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir sonuç ($p = 0,199$) ile karşımıza çıkmıştır. Dolaylı etkinin toplam etkiye oranı yaklaşık %22,2 olarak tespit edilmekle birlikte; bu durum farklı aile yaşam döngüsü evrelerinin risk ve hijyen algıları üzerindeki etkisinin bir kısmının Kovid-19 Fobisi aracılığıyla gerçekleştiğini gösterse de bulgular ışığında bu etkinin güçlü olmadığını işaret eder. Diğer taraftan, farklı aile yaşam döngüsü evrelerinin risk ve hijyen algıları üzerindeki doğrudan etkisi ise 0,0130 olarak bulunmuş ve bu değer istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır ($P = 0,000$). Bu etkinin toplam etkiye oranı ise %77,8 olarak bulunmuş ve bu da farklı aile yaşam döngüsü evrelerinin risk ve hijyen algıları üzerindeki etkisinin büyük bir kısmının doğrudan olduğunu ortaya koymaktadır. Toplam etki ise 0,0737 olarak hesaplanmış ve bu etki de istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($P = 0,000$). Bu sonuçlar, farklı aile yaşam döngüsü evrelerinin risk ve hijyen algıları üzerindeki etkilerinin büyük bir kısmının doğrudan gerçekleştiğini ve Kovid-19 fobisi aracılığıyla olan etkinin belirgin olmadığını göstermektedir. Aracılık etkisine ilişkin değerler Tablo 4.20 ve 4.21’de gösterilmektedir.

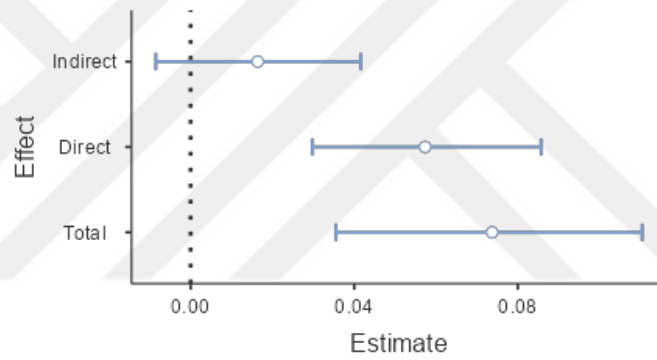
Tablo 4.20. FAYD ve RISHIJ arasındaki Kovid-19 Fobisi Aracılık Tahmin Değerleri

95% Güven Aralığı								
Etki	Etiket	β	Standart Hata	Düşük	Yüksek	t	p	Aracılık etkisi (%)
Dolaylı etki	$a \times b$	0,0164	0,0128	-0,00852	0,0416	1,28	0,199	22,2
Doğrudan etki	c	0,0130	0,0620	0,02977	0,0857	3,87	0,000	77,8
Toplam etki	$c + a \times b$	0,0737	0,0191	0,03554	0,1104	3,86	0,000	100,0

Tablo 4.21. Yol Analiz Tahminleri

				95% Güven Aralığı				t	p
		Etiket	β	Standart Hata	Düşük	Yüksek			
FAYD	→	KOVID-19 FOBİSİ	a	0,0300	0,030	0,0118	0,0568	1,006	0,314
KOVID-19 FOBİSİ	→	RISHIJ	b	-1,098	1,768	0,6426	0,8158	1,494	0,014
FAYD	→	RISHIJ	c	0,0130	0,062	0,0298	0,0857	3,876	0,000

Şekil 4.6. Aracı değişken tahminleme grafiği (FAYD ve RISHIJ)

H_{4b}: “Farklı aile yaşam döngüsü evrelerinin seyahat ve destinasyon ziyaret niyetleri üzerindeki etkisinde Kovid-19 fobisinin aracılık rolü vardır”, hipotezi için yapılan incelemelerde, FAYD (farklı aile yaşam döngüsü) evrelerinin SEYDEST (seyahat ve destinasyon ziyaret niyetleri) üzerindeki ilişkide Kovid-19 fobisi değişkeninin aracılık rolü zayıf olarak tespit edilmiştir. Dolaylı etki, -0.00800 olarak tahmin edilmiş ve bu etki, istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır (P = 0.207). Dolaylı etkinin toplam etkiye oranı %9,67 olarak bulunmuş ve bu oran aracılık etkisinin zayıf olduğunu göstermektedir. Öte yandan, farklı aile yaşam döngüsü evrelerinin seyahat ve destinasyon ziyaret niyetleri üzerindeki doğrudan etkisi-0.044 olarak bulunmuş ve bu etki istatistiksel olarak anlamlıdır (P =0,004). Bu durum farklı aile yaşam döngüsü evrelerinin seyahat ve destinasyon ziyaret niyeti üzerindeki etkisinin büyük bir kısmının doğrudan gerçekleştiğini göstermektedir. Toplam etki, -0.08267 olarak hesaplanmış ve bu etki de istatistiksel olarak güçlü bir sonuçtur

($p=0,000$). Sonuç olarak, farklı aile yaşam döngüsü evrelerinin seyahat ve destinasyon ziyaret niyeti üzerindeki etkileri büyük oranda doğrudan etkiler olmakla birlikte Kovid-19 fobisinin bu süreçteki aracılık rolü oldukça sınırlıdır. Bu bulgular, farklı aile yaşam döngüsü evrelerindeki tüketicilerin turizm tutum ve tercihlerinde Kovid-19 pandemisinden kaynaklı etkilerini değerlendirirken, Kovid-19 fobisi değişkeninin nispeten az etkili olduğunu göstermektedir.

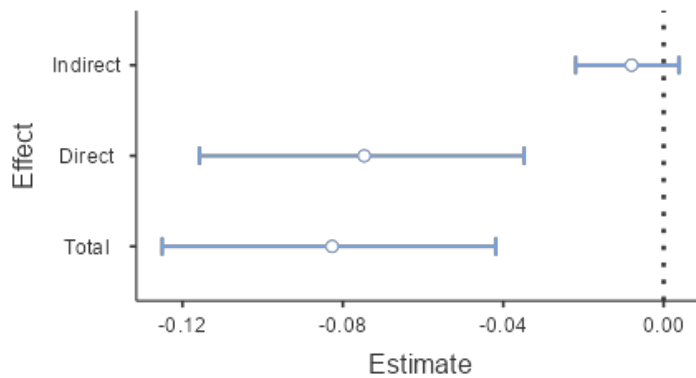
Tablo 4.22. FAYD ve SEYDES arasındaki Kovid-19 Fobisi Aracılık Tahmin Değerleri

Etki	Etiket	β	Standart Hata	95% Güven Aralığı		t	p	Aracılık etkisi (%)
				Düşük	Yüksek			
Dolaylı etki	$a \times b$	-0.00800	0.00634	-0.0219	0.00380	-1.26	0.207	9.67
Doğrudan etki	c	-0.044	0.082	-0.1158	-0.03478	3.011	0.004	90.33
Toplam etki	$c + a \times b$	-0.08267	0.02147	-0.1251	-0.04187	-3.85	0.000	100.00

Tablo 4.23. Yol Analiz Tahminleri

						95% Güven Aralığı			
			Etiket	β	Standart Hata	Düşük	Yüksek	t	p
FAYD	→	KOVİD-19 FOBİSİ	a	0,0300	0,030	-0,0118	0,0568	1,006	0,314
KOVİD-19 FOBİSİ	→	SEYDEST	b	2,1300	3,155	-0.5053	-0.1938	0,675	0,500
FAYD	→	SEYDEST	c	-0.0440	0.082	-0.1158	-0.0348	3,011	0,004

Şekil 4.7.Aracı değişken tahminleme grafiği (FAYD ve SEYDES)

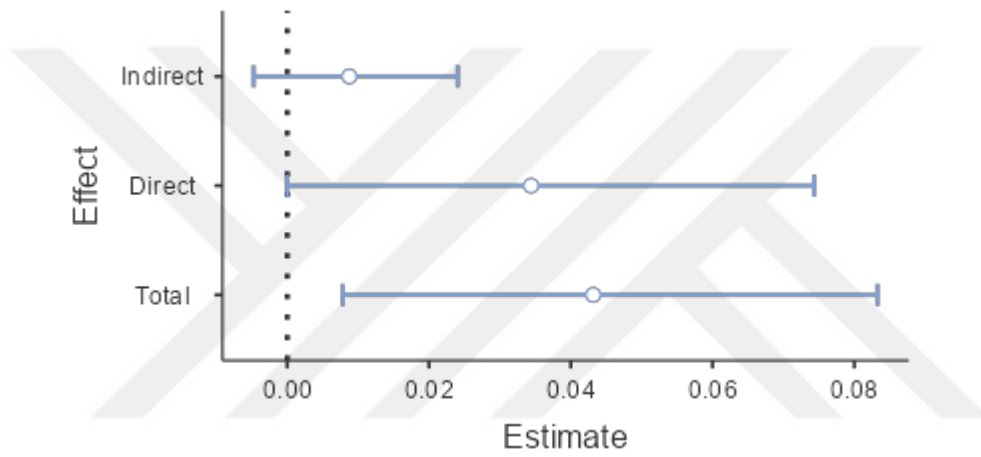
H_{4c}: “Farklı aile yaşam döngüsü evrelerinin turizm türü tercihi üzerindeki etkisinde Kovid-19 fobisinin aracılık rolü vardır.” FAYD (farklı aile yaşam döngüsü) evrelerinin TTT (turizm türü tercihi) üzerindeki etkisinde Kovid-19 fobisi değişkeninin aracılık rolü değerlendirilmiştir. İstatistiksel analiz sonuçlarına göre, dolaylı etki (aracılık etkisi) 0.00876 olarak tahmin edilmiştir ve bu etkinin %95 güven aralığı “-0.00474” ile “0.0241” olarak tespit edilmiştir. Dolaylı etkinin istatistiksel anlamlılığı $P = 0.212$ bulunmuş ve bu durum değişkenler arasında anlamlı bir etki olmadığını göstermektedir. Dolaylı etkinin toplam etkiye oranı ise %20,3 olarak hesaplanmıştır. Doğrudan etki ise 0.03440 olarak bulunmuş ve bu etki istatistiksel olarak marjinal bir anlamlılık göstermiştir ($P = 0.023$). Bu durum, farklı aile yaşam döngüsü evrelerinin turizm türü tercihi üzerindeki etkisinin büyük bir kısmının doğrudan olduğu anlamına gelmektedir. Toplam etki, 0.04316 olarak hesaplanmış ve bu değer istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p = 0.023$). Toplam etki, hem doğrudan hem de dolaylı etkilerin birleşimi olarak turizm türü tercihi üzerinde farklı aile yaşam döngüsü evrelerinin etkisini göstermektedir. Sonuç olarak, farklı aile yaşam döngüsü evrelerinin turizm türü tercihi üzerindeki etkisi esas olarak doğrudan etkilerden kaynaklanmaktadır ve Kovid-19 fobisi değişkeninin bu süreçte aracılık rolü oldukça sınırlıdır. Farklı aile yaşam döngüsü evrelerinin turizm türü tercihleri üzerinde doğrudan etkisinin daha baskın olduğu görülmektedir.

Tablo 4.24. FAYD ve TTT arasındaki Kovid-19 Fobisi Aracılık Tahmin Değerleri

Etki	Etiket	β	Standart Hata	95% Güven Aralığı		t	p	Aracılık etkisi (%)
				Düşük	Yüksek			
Dolaylı etki	$a \times b$	0.00876	0.00701	-0.00474	0.0241	1.25	0.212	20.3
Doğrudan etki	c	0.03440	0.01888	-1.60e-5	0.0744	1.82	0.023	79.7
Toplam etki	$c + a \times b$	0.04316	0.01900	0.00782	0.0833	2.27	0.023	100.0

Tablo 4.25. Yol Analiz Tahminleri

					95% Güven Aralığı		t	p
		Etiket	β	Standart Hata	Düşük	Yüksek		
FAYD	→	KOVID-19 FOBİSİ	a	0,0300	0,030	-0,0118	1,006	0,314
KOVID-19 FOBİSİ	→	TTT	b	0,188	0,090	0,2717	2,146	0,032
FAYD	→	TTT	c	0,0344	0,018	1,60e-5	2,270	0,023

Şekil 4.8. Aracı değişken tahminleme grafiği (FAYD ve TTT)

Sonuç olarak; yukarıdaki analizler ışığında, Kovid-19 fobisinin farklı aile yaşam döngüsü evrelerinin turizm tutum ve tercihlerinin şekillenmesi noktasındaki aracı etkisinin bulunmadığı görülmüştür.

Tablo.4.26. Hipotezlerin desteklenme durumlarını gösteren tablo

Hipotez 1	Farklı aile yaşam döngüsünde yer alan tüketicilerin Kovid-19 fobileri farklılık göstermektedir.	
Hipotez 1a	Farklı aile yaşam döngüsünde yer alan tüketicilerin psikolojik faktörleri farklılık göstermektedir.	Anlamli değil
Hipotez 1b	Farklı aile yaşam döngüsünde yer alan tüketicilerin psikosomatik faktörleri farklılık göstermektedir	Anlamli değil

Tablo.4.26 (Devam) Hipotezlerin desteklenme durumlarını gösteren tablo

Hipotez 1c	Farklı aile yaşam döngüsünde yer alan tüketicilerin sosyal faktörleri farklılık göstermektedir	Anlamli değil
Hipotez 1d	Farklı aile yaşam döngüsünde yer alan tüketicilerin ekonomik faktörleri farklılık göstermektedir.	Anlamli değil
Hipotez 2	Tüketicilerin Kovid-19 fobisi turizm tutum ve tercihlerini etkilemektedir.	
Hipotez 2a	Tüketicilerin Kovid-19 fobisi risk ve hijyen algılarını etkilemektedir.	Anlamli
Hipotez 2b	Tüketicilerin Kovid-19 fobisi seyahat ve destinasyon ziyaret niyetlerini etkilemektedir.	Anlamli değil
Hipotez 2c	Tüketicilerin Kovid-19 fobisi turizm türü tercihlerini etkilemektedir.	Anlamli
Hipotez 3	Farklı aile yaşam döngüsündeki tüketicilerin turizm tutum ve tercihleri farklılık göstermektedir.	
Hipotez 3a	Farklı aile yaşam döngüsündeki tüketicilerin risk ve hijyen algıları farklılık göstermektedir.	Anlamli
Hipotez 3b	Farklı aile yaşam döngüsünde tüketicilerin seyahat ve destinasyon ziyaret niyetleri farklılık göstermektedir	Anlamli
Hipotez 3c	Farklı aile yaşam döngüsünde tüketicilerin turizm türü tercihleri farklılık göstermektedir	Anlamli
Hipotez 4	Farklı aile yaşam döngüsü evrelerinin turizm tutum ve tercihleri üzerindeki etkisinde Kovid-19 fobisinin aracılık rolü vardır.	
Hipotez 4a	Farklı aile yaşam döngüsü evrelerinin risk ve hijyen algıları üzerindeki etkisinde Kovid-19 fobisinin aracılık rolü vardır.	Anlamli Değil
Hipotez 4b	Farklı aile yaşam döngüsü evrelerinin seyahat ve destinasyon ziyaret niyetleri üzerindeki etkisinde Kovid-19 fobisinin aracılık rolü vardır.	Anlamli Değil
Hipotez 4c	Farklı aile yaşam döngüsü evrelerinin turizm türü tercihi üzerindeki etkisinde Kovid-19 fobisinin aracılık rolü vardır.	Anlamli Değil

SONUÇ

Kovid-19 pandemisi ciddi bir halk sağığı tehdidi yaratan, toplumların sosyal dengelerini değıştiren ve yeniden şekillenmesini zorunlu kılan küresel bir durumdur. Pandemi süreci sosyal ve ekonomik boyutta birçok sonuca neden olmuş, çeşitli sektörlerin faaliyetleri süreç içinde durma noktasına gelmiştir. Virüsün insandan insana hızlı bir şekilde yayıldığı görüldüğünden, sosyal mesafe ve izolasyonun gerekliliğı ortaya konmuştur. Bu bağlamda, ilk negatif etkinin insan hareketliliğinin yüksek olduğı sektörlerde ortaya çıktığı görüldüğünden, seyahat yasakları ve izolasyon sebebiyle turizm faaliyetlerinin derin yaralar aldığı söylenebilmektedir. Gelişen yeni durum tüketici kanadının risk algılarının iyi yönetilmesinin gerekliliğini ortaya koyarken, turizm sektöründe yaşanan talep şokları sebebiyle hizmet sunumları değışmiştir. Tüketicilerin sağık ve güvenlik algılarının farklılaştığı, hijyen duyarlılıklarının arttığı ve daha açık alanlar ile korunaklı bölgelere yönelerek kitle turizminden uzaklaşıp farklı turizm türlerine yöneldikleri görülmüştür.

Muğla İli Menteşe bölgesinde ikamet eden 18 yaş üzeri farklı aile yaşam döngüsü evrelerinde bulunan bireyler üzerinde gerçekeştirilen bu çalışmada, farklı aile yaşam döngüsü evrelerindeki bireylerin turizm tutum ve tercihlerinin Kovid-19 fobisi etkisi altında değışimi ve Kovid-19 fobisinin bu durumdaki aracı rolü incelenmiştir. Araştırma kapsamında katılımcılara nicel yöntemlerden anket tekniğı uygulanmış, elde edilen veriler ışığında araştırmanın kavramsal modeli ve hipotezleri, SPSS 22 ve AMOS 20 paket programları ile analiz edilmiştir.

Öncelikle farklı aile yaşam döngüsü evrelerinde yer alan bireylerin demografik özellikleri incelenmiştir. Katılımcılardan, %52,5'i kadın iken; 400 katılımcının %32,3 oranla en fazla olarak 36-45 yaş aralığında olduğı, %39,5'unun lisans mezunu olduğı, %67,5'inin bekar, %65,5'inin ise çalışma hayatında yer aldığı tespit edilmiştir. Yine, %57'si kamu sektöründe yer alan katılımcılardan, en yüksek gelir grubu olarak belirlenen 20.000 TL ve üzeri gelir elde edenlerin oranı ise %17'dir. Katılımcıların farklı aile yaşam döngüsü evreleri incelendiğinde; %29'unun bekarlık döneminde olduğı, %6,8'inin yeni evli çocuksuz, %17'sinin küçük çocuklu, %17 sinin okul döneminde çocuğı olduğı, %13'ünün ergen çocuklara sahip iken, %11,5'inin çocuklarının evden ayrıldığı, %2,5 oranında katılımcıların boş yuva döngüsünde yer alırken, %3,2'sinin tek kalınan dönemde yaşamlarını sürdürdüğü belirlenmiştir. Araştırmanın kavramsal modeli farklı aile yaşam döngüsü evreleri, Kovid-19 fobisi ile

turizm tutum ve tercihleri değişkenlerinden oluşmaktadır. Bu değişkenler arası ilişkiler Yapısal Eşitlik Modellemesi aracılığı ile ölçülmüştür.

Çalışma kapsamında elde edilen bulgular ışığında, farklı aile yaşam döngüsünde yer alan tüketicilerin Kovid-19 fobileri arasında evreler bakımından anlamlı bir farklılığa rastlanamamıştır (bkz. H₁). Diğer bir ifade ile, bir evrede yaşayan bireyin diğer bir evrede yaşayan bireye göre korkuları farklı değildir. Yani bekar bir bireyin ailesinden birini kaybetme korkusu ya da kendi sağlığı ile ilgili kaygıları ile, evli çocuklu ya da yaşlı bireylerin sağlık kaygıları ve sevdiklerini kaybetme korkuları aynıdır. Örneğin pandeminin yoğun yaşandığı dönemde, getirilen kısıtlamalar yaşlı bireylerin hareketsiz kalmasına, sosyal izolasyon nedeniyle yalnızlık duygularının yoğunlaşmasına, yakınlarını kaybetme kaygısı yaşamalarına yol açmıştır (Altın, 2020:53-54). Burada yaşlı bireyler boş yuva döngüsünde ve evden çocukları ayrılmış evrede bulunan genel olarak 65 yaş üstü bireyler olarak ifade edilebilmektedir. Kovid-19 fobisi yaşlıları belirsizlik, yüksek oranlı ölüm algısı nedeniyle ölüm korkusu, virüsü yaşlıların daha çok taşıyor söylemleri nedeniyle toplumdan izole edilmeleri, korunma isteği, huzursuzluk gibi etkiler sebebiyle bu evrede yer alan kişileri yoğun olarak etkilemiştir. Yine yaşanan belirsizlik durumunun kaygı bozukluklarına sebep olduğu görülürken çocuklarda huzursuzluk, saldırganlık, anne babaya aşırı bağlanma problemleri, konsantrasyon bozuklukları gibi durumlar ortaya çıkmıştır. Bu durum çocuklu ailelerin süreci zor atlatmasına neden olmuştur. Ergen bireylerin pandemi kaynaklı değişimleri kabul etmekte zorlandıkları, uyku problemleri, yeme bozuklukları ve saldırganlık durumları baş göstermiş, pandemi ile birlikte kaygılarda yoğunlaşma, içine kapanma gibi durumlar gelişmiştir. Çocuklu bireylerin yaşanan belirsizlik nedeniyle kaygı durumları, onları tükenmişlik içine itmiştir. İnsanlar, evli, çocuklu, yaşlı, bekar vb. bireysel farklılıklarda evrelenseler de pandemi gibi belirsizlik ortamlarında olaylar ve davranışlar konusunda benzer olan birçok noktaları vardır. Bu sonuçlar Karaçoban'ın (2024) yapmış olduğu çalışma ile örtüşmektedir. Bu süreçte özellikle çocuklar ve ergenlik dönemine gelmiş bireyler, aile yaşamlarının yeniden şekillenmesi nedeniyle ve ailelerini kaybetme korkusu nedeniyle ruhsal olarak çöküntü yaşamışlar ve bu durum ebeveynlerin çocukları ile birlikte süreci zor atlatmasına neden olmuştur (Aydemir ve Islam, 2023: 749).

Literatürde yer alan Kovid-19 konusunda yapılan araştırmalar incelediğinde, pandeminin yayılmaması amacıyla getirilen tüm tedbirlerin ve sürecin yarattığı kaygı

durumunun insanlarda, ailelerde, çalışan ebeveynlerde, çocuklarda, yaşlılarda; yani farklı aile yaşam döngüsü evrelerinde yer alan bireyler üzerinde ruhsal sağlıklarını koruma bakımından olumsuz etkileri olduğu, ve bireylerin sevdiklerinin sağlıkları ile ilgili endişe duydukları görülmektedir (Kurtuluş ve Düşünceli, 2021; Koçak ve Harmancı, 2020; Mertens vd.,2020; Çelik ve Çak, 2021; Moalla vd.,2023; Nazzal vd., 2023; Kayma vd, 2022; Agyabeng vd., 2023). Demirel vd'nin (2021) çocukluktan yaşlılığa geniş bir yaş aralığını kapsayan çalışmasında katılımcıların Kovid-19'un neden olduğu fobiler yaşadıkları ortaya konmuştur. Bu durum incelemeye konu olan yaş aralığının çalışmadaki tüm evreleri kapsamı bakımından çalışma ile benzerlik göstermektedir. Yine, Zorlu vd. (2021)'nin yapmış oldukları çalışmada, Kovid-19 fobisi açısından çocuklu katılımcılar ve çocuksuz katılımcılar arasında çalışmamızla benzer şekilde anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Öztürk vd. (2023) çalışmalarında pandeminin getirdiği ekonomik kriz ve belirsizlik ortamı kuşaklar bakımından incelenmiş; aktif çalışma hayatında bulunan kuşaklar için kaygı, stres, depresyon duygularının, gelir kayıplarının umutsuzluk düzeylerini yükselttiği, umutsuzluk düzeyinin kuşaklar arası farklılaştığı ifade edildiğinden; yapmış olduğumuz çalışmadan katılımcıların kuşaklar bazında sınıflandırılması noktasında ayrılmaktadır. Sergen ve Yaylı (2024) çalışmalarında özellikle yaşlılar ve gençler arasında stres, endişe, yalnızlık ve izolasyon risklerinin arttığını vurguladıkları için, çalışma bulgularından yalnızca yaşlı ve genç bireyleri inlemeleri noktasında ayrılmaktadır. Göl-Güven vd. (2020) Kovid-19 fobisi ile başa çıkma noktasında ebeveynlerin çocuklara yaklaşımı üzerinden yaptıkları çalışmada, pandemi öncesi ve sırasında belirsizlikle başa çıkmada olumlu tutumda olan ebeveynlerin çocuklarının da sürece yaklaşımının olumlu olduğu; olumsuz olanların çocuklarının da kısıtlamalar esnasında belirsizliklere karşı kaygı duyduğunu ifade etmişlerdir. Yine Kovid-19 kısıtlamaları yaşanırken katılımcıların gelir düzeyi arttıkça uyku düzeninin arttığı, fiziksel ve psikolojik sağlıklarında kendilerini daha iyi hissettikleri sonucuna ulaşmışlar. Bu bağlamda, çalışma kapsamındaki psikolojik faktörler, psikosomatik faktörler, sosyal ve ekonomik faktörler açısından evreler bazında farklılık elde edilmeyen çalışma bulguları ile Göl-Güven vd. (2020) sonuçları ayrılmaktadır. Bu durumun, Göl-Güven vd.'nin (2020) çalışmasında aile yaşantısını bir bütün olarak ele almasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Yine, Kesgin ve Durak (2021) çalışmalarında pandemi sürecinde psikolojik etkiler açısından gençlerin toplumun diğer sınıflarından belirgin bir şekilde ayrıştığını ifade etmişlerdir. Özellikle pandemi sürecinin 15-20 yaş

arası bekar bireyler üzerinde psikolojik etkilerinin, diğer evrelerdeki bireylerden farklılık gösterdiğini ifade ettikleri bulguları çalışma ile örtüşmemektedir.

Çalışmanın bir diğer sonucu, tüketicilerin Kovid-19 fobisinin turizm tutum ve tercihlerini etkilediği yönündedir (bkz. H₂). Bu bağlamda tüketicilerin pandemi döneminde gruplar halinde seyahat etmekten kaçındıkları, büyük oranda otellerden uzaklaşarak camping, glamping, ev ya da yat kiralama gibi toplumdan uzak turizm türlerini tercih ettikleri tespit edilmiştir. Yine, kalabalıklardan uzak küçük gruplarla hareket edip herkesin bildiği yerlerden ziyade daha sakin yerleri aradıkları, buna ek olarak yalnız başına ya da aile üyeleriyle ve yakın destinasyonları tercih ettikleri, dolayısıyla pandemi sürecinde katılımcıların turizm tutum ve tercihlerinde değişikliklere gittikleri görülmüştür. Çalışma bulguları bu anlamda Kabadayı ve Kardeş (2020), Yenişehirlioğlu ve Salha (2020) çalışmaları ile örtüşmektedir. Tabak ve Tamer (2022) ailelerin seyahat ve konaklama tercihlerinde pandemi döneminde sağlık ve hijyen odaklı bir duruş sergilediklerini, bu bağlamda çocuklu ailelerin çocukları ve kendi sağlıklarını koruyabilecekleri tercihlere yöneldiklerini; yaşlı bireylerin, yaşadıkları ölüm korkusu ve bulaş riski bağlamında turizm faaliyetlerinden kaçındıklarını tespit ettikleri sonuçları çalışma ile uyumludur. Ercan ve Arıcı (2020) çocuklu ailelerin güvenli konaklama sağlayabileceği, hijyen koşullarının yeterli olduğu ve risk algılarını tolere edebildikleri noktada çocukları ile tatil planı yaparak turizm türü tercihlerini de bu yönde geliştirdiklerini ifade etmişler ve edindikleri bulgular bu noktada çalışma ile örtüşmemektedir. Ancak, diğer yandan yaşlı bireylerin kısıtlamalar nedeniyle evde tutulduğunu ya da ölüm korkusu nedeniyle turizm faaliyetlerine katılmadıkları yönündeki tespitleri ile çalışma için benzerlik göstermektedir. Tuomi vd. (2023) yaşlı yetişkinlerin (60+) Kovid-19 pandemisi sebebiyle hareket kısıtlamalarına maruz kalmaları sonucu dijital kültür turizmine yönlendiklerini ifade etmişler ve bu bağlamda çalışma ile benzerlik göstermişlerdir. Eletxigerra vd. (2023) yaşlı yetişkinlerin eski turizm alışkanlıklarına devam etme konusunda daha isteksiz olduğu sonucuna varmışlar ve çalışma ile benzer bulgulara ulaşmışlardır. Aydın ve Doğan (2020) pandemi sürecinin tüketiciler açısından risk ve belirsizlik algısı yarattığını ve turizm tüketicisinin tercihlerinin değiştiğini ifade etmişlerdir. Turizm tüketicisi açısından alışkanlıklarını değiştirmeye ve yeni alışkanlıklar edindirmeye dönük bir durum geliştiğine dair tespitleri çalışma bulguları ile örtüşmektedir.

Başka bir sonuç, tüketicilerin Kovid-19 fobisinin onların risk ve hijyen algılarını da etkilediği yönündendir (bkz. H_{2a}). Özellikle el hijyenine çok önem veren bireyler, ellerini hijyenik tutma sıklığını arttırmışlardır. Yine kalabalıklardan uzak kalarak hijyenik koşulları tercih eden turizm tüketicisi kendi yemeğini hazırlamak, kendi hijyenik ortamını yaratabilmek adına günlük ev kiralama, karavan, yat vb. turizm faaliyetlerine yönelmişlerdir. Elde edilen bu sonuçlar Dağ vd. (2021) ile Demir vd.'nin (2021) çalışma bulguları ile örtüşmektedir. Arai vd. (2021)'nin kentsel ortamdaki yaşlı yetişkinlerin gelişen Kovid-19 acil durumuna karşı hijyen tedbirlerini alarak, davranış değişiklikleriyle yanıt verdiğini ortaya koydukları çalışmaları ile bulgularımız örtüşmektedir. Czeisler (2020) çalışmasında demografik özellikler bakımından hijyen koşullarını incelediğinden farklı yaş grubu, ekonomik durum, cinsiyet gibi faktörler açısından hijyen algılarının farklılaştığını ifade etmiş ve bu anlamda çalışma ile benzer bulgular elde etmiştir.

Bir diğer sonuç, tüketicilerin Kovid-19 fobisinin seyahat ve destinasyon ziyaret niyetini etkilemediğidir (bkz. H_{2b}). Bu durumun sürecin belirsizliğinin geçmesine bağlı olarak açılan bazı destinasyonlara olan talebin devam etmesinden kaynaklandığı, ayrıca her ne kadar pandemi sürecinin olumsuzlukları devam etse de bireylerin farklı turizm tercih ve tutumları geliştirerek tatil faaliyetlerini sürdürmeye çalışmalarından kaynaklandığı edinilen bulgulardandır. Bu durumun anket uygulamasının 2022 yılının Haziran-Eylül ayları arasında yapılması sebebiyle pandeminin stresinin azalmasından kaynaklandığı da bir diğer bulgudur. Örneğin oteli riskli gören birey karavan kiralarak, kalabalık yerlerden uzak durmak isteyenlerin günlük ev tutarak, tatil faaliyetlerine devam ettikleri görülmüştür. Yani seyahat ve destinasyon ziyaret etme niyetleri süreçten etkilense de tamamen ortadan kalkmamıştır. Meng vd. (2021)'nin çalışma bulguları, pandemi sürecinin seyahat niyetleri üzerinde geniş kapsamlı bir etkiye sahip olsa da risk algılarının bireyden bireye değiştiğini ifade etmeleri noktasında çalışma bulguları ile kısmen örtüşmektedir. Wachyuni ve Kusumaningrum (2020)'nin çalışma sonuçlarında pandeminin etkilerinin zayıflamaya başlaması ile birlikte katılımcıların seyahate devam edecekleri seyahat niyetlerinin ortadan kalkmadığı ifade edilmiş ve çalışma bulguları ile bu açıdan örtüşmektedir. Şenel ve Kılıç (2022) çalışmalarında Kovid-19 korkusunun tatile çıkma niyetinin önünde bir engel olmadığına dair bulgular elde etmişler, pandeminin güvenlik ve hijyen gibi

konularda risk algısını yükselttiğini ancak bu durumda stresi artan bireylerin, psikolojik ve sosyal olumsuzlukları bertaraf edebilmek için dinlenme ve seyahat etme ihtiyaçlarında artış meydana geldiğini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda elde ettikleri sonuçlar çalışma bulguları ile örtüşmektedir.

Elde edilen bir diğer sonuç ise; pandemi sürecinde tüketicilerin Kovid-19 fobisi onların turizm türü tercihlerini etkilemiştir (bkz. H_{2c}). Yaşanan pandemi süreci ile birlikte bireyler kalabalık ortamlar ve büyük otellerden ziyade küçük butik oteller, yazlık konutlar, kampinglere rağbet etmeye başlamışlardır. Yine daha yakın destinasyonları tercih ettikleri çalışma ile edinilen bulgulardandır ve bu sonuçlar Boz (2023)'ün çalışma sonuçları ile uyum göstermektedir. Wachyuni ve Kusumaningrum (2020) çalışmalarında katılımcıların daha çok doğa turizmine yöneldiği sonucuna varılmış, Dağ vd. (2021) turistlerin sakin yerleri tercih etmeye başladığını tespit etmişler ve bu bakımdan yapmış olduğumuz çalışma ile bulguları örtüşmektedir. Oongsakul vd. (2022)'nin Kovid-19 fobisi ile turistlerin tercihlerinde yeni temaların ortaya çıktığını vurgulamaları bakımından elde ettikleri sonuçlar çalışma ile örtüşürken; güvenlik ve hijyen faktörleri nedeniyle turistlerin yalnızca 5 yıldızlı ve 4 yıldızlı otelleri tercih ettikleri yönündeki bulguları araştırmanın otelcilik sektörü bazında yapılması sebebiyle çalışma ile ayrılmaktadır. Osti ve Nava (2020) turistlerin solunum yolu hastalıklarının risklerini bertaraf etmek amacıyla doğal mesafe, temiz hava gibi etkenleri barındıran dağlarla çevrili bölgeleri daha güvenli buldukları sonucuna varmışlar ve çalışma ile bulguları bu bağlamda uyum göstermektedir. Park vd. (2021) ise, yüksek tehdit altında turistlerin kalabalık ortamlardan ya da diğer bir ifade ile popüler seçeneklerden kaçındıklarını ve turizm alanı tercihlerini bölgenin kalabalıklık düzeyine göre değiştirme eğiliminde olduklarını tespit etmişler ve elde ettikleri sonuçlar çalışma bulguları ile uyum göstermektedir. Li vd. (2021) turistlerin pandemi sürecinde evlerine yakın destinasyonları, özellikle de yerel turistik mekanları daha çok tercih ettiklerini, turistlerin bu dönemde destinasyon tercihlerinde keskin değişimler olduğunu ortaya koyarak elde ettikleri sonuçlar çalışma ile uyumludur.

Çalışma kapsamında incelenen farklı aile yaşam döngüsü evrelerindeki tüketicilerin, turizm tutum ve tercihlerinin farklılık gösterdikleri çalışma ile tespit edilmiştir (bkz. H₃). Bu bağlamda farklı aile yaşam döngüsü evrelerindeki bireylerin turizm tutum ve tercihleri, hijyen beklentileri, risk algıları, seyahat ve destinasyon ziyaret niyetleri evreler bakımından farklılık göstermektedir. Örneğin Aymankey ve

Ceylan (2013) çocuklu ailelerin, otel seçimi yaparken, otelde çocuklara yönelik aktivitelerin bulunmasını ve çocuklarının da eğlenebileceği onların kararlarının da önemsendiği tercihlere yöneldiklerini ifade ederken; Özdiçiner (2008) çalışmasında yaşlıların turizm tutum ve tercihlerinde onları turizme yönelten güdülerin, onların fiziksel ve mental yeteneklerine bağlı olarak geliştiğini vurgulamıştır. Çöp vd. (2020) kuşaklar bakımından seyahat motivasyonlarını inceledikleri çalışmalarında, X kuşağının fiyat ve uygunluğu önemsedini; Y kuşağının, akrabalar ile birlikte olmayı ve alışveriş olanaklarını değerlendirdiğini; Z kuşağının ise rahatlatma, yenilik arama, keşif, doğal ve kültürel olanaklar, kalite ve güven ile etkinlik olanaklarını önemsedini ifade etmişler böylelikle farklı kuşakları barındıran aile yaşam döngüsü evrelerini incelemeleri bakımından elde ettikleri sonuçlar çalışma ile uyum göstermektedir. Yine farklı aile yaşam döngüsü evrelerindeki tüketicilerin risk ve hijyen algıları, seyahat ve destinasyon ziyaret niyetleri ve her evrenin kendi tercihleri bağlamında turizm türü seçimi olduğu çalışma bulgularındandır.

Bir diğer sonuç, farklı aile yaşam döngüsü evrelerindeki tüketicilerin risk ve hijyen algılarının da farklılık gösterdiğidir (bkz. H_{3a}). Dimara vd. (2017)'nin demografik, psikografik ve davranışsal özellikleri göz önüne alarak, müşterilerin havlu yeniden kullanım programına desteği ile ilgili çalışmalarında müşterilerin %42'sinin hijyen riski ve temizlik kaygısıyla yeniden kullanımı desteklemedikleri; Zemke vd. (2015)'nin genç ve kadın müşterilerin hijyenik oda konusunda daha hassas oldukları, Aro vd. (2009)'nin ise gençlerin, yaşlılara kıyasla seyahatlerde daha fazla risk aldıklarını ortaya koydukları çalışmalarında atfedilen farklı aile yaşam döngüsü evrelerindeki bireylerin hijyen ve risk algılarındaki farklılıklar çalışma bulguları ile uyum göstermektedir.

Bir başka sonuç, farklı aile yaşam döngüsündeki tüketicilerin seyahat ve destinasyon ziyaret niyetlerinin kendi evrelerine göre farklılık gösterdiğidir (bkz. H_{3b}). Çünkü bu döngüdeki farklı evreler, seyahat tercihlerini, destinasyon seçimlerini ve genel tatil alışkanlıklarını etkilemekle birlikte ailelerin gelir düzeyi, çocuk sayısı, bireylerin yaşam tarzları ve tatil için ayırdıkları zaman gibi faktörler, her bir aile evresinde seyahat tercihlerinde farklılık yaratır. Hong vd. (2005) aile yaşam döngüsü evreleri bazında seyahat harcama modellerini inceledikleri çalışmalarında, boş zaman ve kaynakların tahsisi noktasında farklı evrelerdeki bireylerin kendi durumuna göre harcamalar yaparak faydalarını maksimize etmeye çalıştıklarını ifade etmişler, bu

bağlamda evreler bazında tespit ettikleri farklılıklar çalışma ile örtüşmektedir. Farklı aile yaşam döngüsü evrelerindeki tüketicilerin turizm türü tercihlerinin de kendi evrelerindeki durumlarına yönelik olarak farklılık gösterdiği çalışma ile edinilen sonuçlardandır (bkz. H_{3c}). Bu durumun sebebi ise her evrenin kendi içerisindeki motivasyonu, ihtiyaçları ve yaşam koşulları ile bağdaştırılabilmektedir. Örneğin, çocuklu aileler, güvenli ve eğlenceli tatil destinasyonlarına çocuk dostu otellere yönelirken, genç bireyler ya da emekliler daha keşif odaklı ve rahatlatıcı tatil türlerini tercih etmektedirler. Gençler daha maceracı seçeneklerle, yaşlılar ise rahatlatıcı turizm türü tercihlerini benimsemektedirler.

Kovid-19 fobisinin farklı aile yaşam döngüsü evreleri ile turizm tutum ve tercihleri arasındaki aracılık rolü incelendiğinde, Kovid-19 fobisinin iki değişken arasında aracılık rolü tespit edilememiştir (bkz. H₄). Bu durum, farklı aile yaşam döngüsü evrelerinin risk ve hijyen algıları üzerindeki etkilerinin büyük bir kısmının doğrudan gerçekleştiğini ve Kovid-19 fobisi aracılığıyla olan etkinin belirgin olmadığını göstermektedir. Katılımcıların turizm tutum ve tercihlerindeki değişikliğin tek nedeninin Kovid-19 fobisi olmadığı, yine turizm tutum ve tercihlerinin şekillenmesinde, risk ve hijyen algıları, seyahat destinasyon ziyaret niyetleri ve turizm türü tercihi incelendiğinde Kovid-19 fobisine bağlı aracı bir etkinin olmadığı tespit edilmiştir. Burada pandemi öncesi süregelen alışkanlıkların pandemi döneminde de devam ettiği görülmüştür. Diğer bir ifade ile, pandemi öncesi risk ve hijyen algıları gelişkin, turizm türü tercihlerinde seçici, seyahat niyetleri belirli koşullara bağlı tüketici, pandemi döneminde de konfor alanından çıkmak istememiş tercihlerinde farklı faktörlerin de pandemiye eşlik etmesi ile değişime gitmiştir. Pandemi döneminde örneklemin seçildiği bölgeye dışarıdan gelen turistlerin tercih ve tutumlarındaki değişime bağlı olarak farklılaşan talep yapısı nedeniyle de incelenen katılımcı grubun pandemi döneminde farklı davranış geliştirdiği bir başka sonuçtur. Örneğin önceden kamp alanlarında rahatlıkla turizm faaliyetlerine katılan farklı aile yaşam döngüsü evrelerindeki tüketicilerin, pandemi süreci ile bu bölgelere yoğun talep olması nedeniyle kendi turizm türü tercihlerini Kovid-19 fobisinden değil, destinasyondaki rahat bölgelere artan talep nedeniyle değiştirdikleri ifade edilebilmektedir. Diğer yandan, pandemi öncesi günlük havuzlu ev kiralayabilen, tekne ile tatil yapabilen örneklem grubunun pandemi sonrası talebe bağlı olarak fiyatları artan bu turizm çeşitlerine ekonomik olarak yetemiyor olması da yalnızca

Kovid-19 fobisinden değil, bu süreçte ekonomik koşulların da turizm tutum ve tercihlerinin değişimi noktasında etkisi olduğunu göstermiştir. Sağlık ve Duygun (2021), Kovid-19 pandemisi sürecinde tüketicilerin seyahat tercihleri ile Kovid-19 fobi düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiş ve iki değişken arasında bir ilişki bulunsa da bu ilişkinin zayıf bir ilişki olduğunu; seyahat tercihleri ile Kovid-19 fobi düzeyleri arasında aracı etkisi olabilecek başka değişken ya da değişkenler ile araştırmanın genişletilmesinin gerekliliğini vurgulamıştır. Bu durum çalışma ile benzerlik göstermekte olup, Kovid-19 fobi etkisi olsa da farklı aile yaşam döngüsü evrelerindeki bireylerin turizm tutum ve tercihlerinin değişimi noktasında bireylerin farklı faktörleri de göz önüne aldıkları çalışma ile tespit edilmiştir. Başka bir ifade, ile Kovid-19 fobisinin farklı aile yaşam döngüsü evrelerindeki bireyler için turizm tutum ve tercihlerinin şekillenmesindeki tek aracı etken olmadığı ifade edilebilmektedir. Karadağ ve Erkayran (2021) kuşakların tatil tercihlerini etkileyen faktörleri Z kuşağını baz alarak incelemişler ve kuşaklar arasında turizm tercihlerinde Kovid-19 fobisi haricinde farklı faktörlerinde tutum ve tercihlere etkisi olduğuna dair bulgular elde etmişlerdir. Bu sonuçlar Kovid-19 fobisinin aracı değişken etkisinin değerlendirilmesi bakımından çalışma bulguları ile benzerlik göstermektedir.

Literatürde Kovid-19 fobisi ve farklı aile yaşam döngüsü evrelerini bir bütün olarak tek çatı altında inceleyen bir çalışma olmaması bakımından araştırma ile literatüre katkı sağlanacağı düşünülmektedir. Bu çalışma ile Kovid-19 fobisi etkisi altında farklı aile yaşam döngüsü evrelerindeki bireylerin turizm tutum ve tercihlerindeki değişimlerin incelenmesi amaçlanmış ve pandemi sürecinde her evredeki katılımcı için kaygı, kaybetme korkusu ve risk algıları olduğu tespit edildiğinden evreler bakımından Kovid-19 fobisi için farklılığa rastlanmamıştır. Pandemi sürecinin katılımcıları kendi evrelerindeki durumlarına yönelik benzer kaygıların çözümüne yönelttiği, çalışma ile tespit edilmiştir. Her evrenin kendi çerçevesinde pandemi sürecini yaşadığı ve turizm tutum ve tercihlerinin kendi algılarına yönelik değiştiği, Kovid-19 fobisinin tüketicilerin turizm tutum ve tercihlerinde aracı etkisinin olmadığı edinilen sonuçlardır. Pandemi haricinde farklı etkenlerin de turizm tutum ve tercihlerinin şekillenmesine neden olduğu ortaya konmuştur. Katılımcılardan çocuklu ailelerin otellerde güvenlik ve hijyen aradıkları, çocuklara yönelik tedbirleri önemsedikleri, yaşlı bireylerin izolasyon sonucu toplumdan uzaklaştırılmalarının onlarda risk algılarını arttırarak motivasyon kaybı

yaşamlarına sebep olduğu, turizm tutum ve tercihlerinin pandemi döneminde farklı faktörlere (farklılaşan talep, destinasyona yönelik algı, ekonomik koşullar vb.) bağlı olarak değiştiği, bekar bireylerin çocuklu ya da evli bireylere nazaran daha rahat olduğu, çocuklu ailelerin Kovid-19 fobilerinin farklılaştığı, bireysel hijyen ve risk algılarının değiştiği, seyahat ve destinasyon ziyaret niyetlerinin pandemi öncesi döneme nazaran değişime uğrasa da tamamen ortadan kalkmadığı çalışma ile tespit edilmiştir. Daha geniş ifade ile; katılımcıların pandemi sürecinde turizm faaliyetleri için kalabalık ortamlardan kaçındıkları, kendi hijyenlerini sağlayabilecekleri dağlık, kırsal bölgelere yöneldikleri, günlük ev, yat vb. kiralama yaptıkları, kamplar, karavanlar aracılığı ile tatil planladıkları çalışma ile tespit edilmiştir. Yine tüketicilerin seyahat ve destinasyon ziyaret niyetleri ile Kovid-19 fobisi arasında ilişki bulunamayan çalışmada, bu durumun turizm faaliyetinde bulunma arzusunun pandemi sürecinde de devam etmesinden kaynaklandığı ifade edilebilmektedir. Diğer bir ifade ile, tüketicilerin faaliyetlerini tamamen bitirmeyip farklı turizm türlerine yöneldikleri söylenebilmektedir.

Çalışma bağlamında bazı öneriler geliştirilmiştir.

- Turizm işletmeleri pandemi süreci bitmiş olsa da toplumsal farkındalığı sağlamak amacıyla, bu dönemde aldıkları tedbirleri geleceğe dönük olarak yaşanabilecek benzer durumlara karşı, müşterilerinin güvenlerinin ve aidiyetlerinin sürdürülebilirliği için kurumsal web sayfalarında tedbirlere ve uygulamalara dönük bilgi paylaşımı yapabilirler.
- Sektörel bazda tüm turizm kanallarının koordinasyonu sağlanıp, tüketicilere yönelik post pandemi durumunu değerlendirilerek, olası benzer ya da farklı krizlere yönelik alınabilecek tedbirler değerlendirilebilir.
- Pandemi süreci için teorik olarak hazırlanan planların, uygulamadaki başarı durumu sektörel bazda değerlendirilerek, farklı aile yaşam döngülerinde yer alan turizm tüketicisi için, etkilerinin sürdürülebilirliği değerlendirilebilir.
- Turizm türü tercihlerindeki değişimler dikkate alınarak post pandemi sürecinde geliştirilebilecek turizm türleri değerlendirilebilir. Ya da pandemi sürecinde geliştirilen turizm türlerinin sürdürülebilirliğini sağlama noktasında çalışmalar yapılabilir.
- Kural koyucuların aldıkları önlemleri analiz etmek amacıyla pandemi sürecindeki tedbirlerin doğru şekilde uygulanıp uygulanmadığını anlamak için

farklı aile yaşam döngüsü evreleri bir bütün olarak ya da demografik özellikler temelinde ele alınıp; pandeminin dünü, bugünü ve geleceği ile ilgili akademi ve sektör iş birliği sağlanarak çalışmalar yapılabilir.

- Çalışma Muğla İli Menteşe İlçesinde gerçekleştirilmiş olup, farklı bölgelerden katılımcılar ile yeni çalışmalar yapılarak farklı aile yaşam döngüsü evrelerinin bu kez pandemi sonrası durum değerlendirmeleri yapılabilir.
- Çalışma için anket 2022 yılı turizm sezonunun en yoğun olduğu Haziran- Eylül ayları arasında yapılmış olup, post pandemi döneminde çalışma benzer grupla tekrarlanarak pandemi dönemi ve sonrası arasındaki benzer ve farklılıklar değerlendirilebilir.
- Çalışmada Yapısal Eşitlik Modeli kullanıldığından, aynı bölge için benzer katılımcı grup ile diğer analiz yöntemleri kullanılarak, farklı aile yaşam döngüsü evrelerinin Kovid-19 pandemi sürecinin incelemesi yapılabilir,
- Katılımcıların risk ve hijyen algılarının pandemi sonrasında da devam edip etmediği, turizm tutum ve davranışlarında yaşanan değişimlerin pandemi sonrası düzeylerinin belirlenerek karşılaştırma yapılarak literatüre katkı sağlanabilir.
- Çalışma ile elde edilen bulgularda Kovid-19 Fobisinin farklı aile yaşam döngüsü evrelerinde yer alan tüketiciler için ayrı ayrı incelendiği görüldüğünden, bütün olarak tüm evreleri kapsayan çalışmaların yapılmasının literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.
- Güncel durumda pandeminin bittiği ilan edildiği için farklı aile yaşam döngüsü evreleri bütününde pandemi sonrası durum incelemesi yapılabilir.
- Çalışma Muğla İli Menteşe İlçesini kapsadığı için, çalışma evreni değiştirilerek turizm destinasyonu olmayan bir bölgede çalışma tekrarlanabilir.
- Çalışmada Kovid-19 fobisinin turizm tutum ve tercihlerini etkilediği görülmüş ancak aracı değişken olmadığı tespit edilmiştir. Bu duruma sebep olan diğer faktörler tespit edilerek bu faktörler üzerinden çalışma farklı boyutta değerlendirilebilir.
- Demografik özellikler bakımından farklı aile yaşam döngüsü evreleri incelenerek, post pandemi dönemi turizm tutum ve tercihlerdeki değişikliklerin devam edip etmediği incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Acar, A. (2018). Turizmde Tüketici Davranışını Etkileyen Faktörler. *Uluslararası Turizm, Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi (IJTEBS)* E-ISSN: 2602-4411, 2(2), 390-394.
- Adam, I., Agyeiwaah, E. ve Dayour, F. (2023). Decoding domestic tourism customers' emotional responses to Kovid-19: A segmentation approach. *Journal of China Tourism Research*, 19(1),50-73.
- Afacan, E. ve Avcı, N. (2020). Koronavirüs (Kovid-19) Örneği Üzerinden Salgın Hastalıklara Sosyolojik Bir Bakış. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 1-14.
- Agyabeng, A. N., Preko, A., Avusuglo, K. H., Kumasey, A. S., Kantanka, A. S. ve Feglo, M. (2023). COVID-19 phobia, response to the vaccine and the right of urban migrant dwellers in the Ghanaian slums. *International Journal of Human Rights in Healthcare*.
- Ahmadi, A., A., Şirin, H. ve Ergüder, T. (2020). Dünyada Salgın Tarihçesi. *Turkey Health Literacy Journal*, 1(2), 87-97.
- Ahmadi, R. (2020). Koronavirüs Pandemisinin (Kovid-19) Toplumsal Etkileri. *Bilim Armonisi Dergisi*, 3(2), 65-72.
- Akan, V. (1990). Çağdaş Sosyolojide Bir Kuram: "Sosyal Alışveriş". *Eğitim ve Bilim Dergisi*.14(76). (10-15)., Erişim tarihi: 28.07.2022.
- Akdağ, M. (2011). SPSS'de İstatiksel Analizler. *Malatya*. 2011. iys.inonu.edu.tr/webpanel/dosyalar/669/file/SPSS.Erişim tarihi: 12.09.2022
- Akkaşoğlu, S. ve Akyol, C. (2022). Salgın Hastalık Kaynaklı Krizlerin Turizm Endüstrisine Etkileri; Kovid-19 Özelinde Bir Araştırma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 23(Covid-19 Özel Sayısı), 121-134.
- Alaeddinoğlu, F. ve Rol, S. (2020). Kovid-19 Pandemisi ve Turizm Üzerindeki Etkileri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (Salgın Hastalıklar Özel Sayısı)*, 233-258.
- Alkış, N. (2016). Bayes Yapısal Eşitlik Modellemesi: Kavramlar ve Genel Bakış. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 2(3), 105-116.

- Altın, Z. (2020). Covid-19 Pandemisinde Yaşlılar. *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, 30(2), 49-57.
- Amirtha, R. ve Sivakumar, V. J. (2021). Building Loyalty Through Perceived Value İn Online Shopping–Does Family Life Cycle Stage Matter?. *The Service Industries Journal*, 1-39.
- Andrews, H. S., Herman, J. D. ve Gandhi, R. T. (2024). Treatments for COVID-19. *Annual Review of Medicine*, 75, 145-157.
- Arai, Y., Oguma, Y., Abe, Y., Takayama, M., Hara, A., Urushihara, H. ve Takebayashi, T. (2021). Behavioral changes and hygiene practices of older adults in Japan during the first wave of Covid-19 emergency. *BMC geriatrics*, 21, 1-9.
- Arıcı, S. (2023). Turizm Araştırmacıları Gözünden Kovid-19'un Turizme Etkileri. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (55), 285-302.
- Arıkan, V. ve Öztürk, İ. (2018). Otel Olanaklarının Çocuklu Aileler Üzerindeki Tercih Edilme Nedenlerine Yönelik Değerlendirme. *Sivas Interdisipliner Turizm Araştırmaları Dergisi*, (2), 15-25.
- Aro, A. R., Vartti, A. M., Schreck, M., Turtiainen, P. ve Uutela, A. (2009), 'Willingness to Take Travel-Related Health Risks-A Study among Finnish Tourists in Asia during the Avian Influenza Outbreak', *International Journal of Behavioral Medicine*, 16, 68-73.
- Arpacı, I., Karataş, K. ve Baloğlu, M. (2020). The development and initial tests for the psychometric properties of the Kovid-19 Phobia Scale (C19PS). *Personality and individual differences*, 164, 110108.
- ASAGEM. (2011), Tek Ebeveynli Aileler Araştırması, Ankara. *T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları*, Yayın No:148.
- Atay, L. (2020). Kovid-19 Salgını ve Turizme Etkileri. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 17(1), 168-172.
- Ateşoğlu, İ. ve Türker, A. (2014). Tatil Yeri Seçiminde Ülke İmajının Turistin Risk Algısı Üzerine Etkisi. *Journal of Alanya Faculty of Business/Alanya İslatme Fakültesi Dergisi*, 6(2).

- Aydemir, E., ve Islam, M. (2023). Covid-19 Pandemi ve Özel Gereksinimli Çocuklu Ailelerin Yaşadığı Zorluklar: Sosyolojik Bir İnceleme. *Istanbul Commerce University Journal of Social Sciences/İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(47).
- Aydın, B. ve Doğan, M. (2020). Yeni Koronavirüs (Kovid-19) Pandemisinin Turistik Tüketici Davranışları ve Türkiye Turizmi Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi. *Pazarlama Teorisi ve Uygulamaları Dergisi*, 6(1), 93-115.
- Aymankuy, Y. ve Ceylan, U. (2013). Ailelerin Turistik Ürün Satın Alma Karar Sürecinde Çocukların Rolü (Yerli Turistler Üzerinde Bir Araştırma). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(45), 105-122.
- Aymankuy, Ş., Aymankuy, Y., Eraslan, H. ve Eraslan, O. (2022). Turistik Tüketicilerin Güvenli Turizm Sertifikası Algılarını Ölçmeye Yönelik Bir Araştırma. *Ulusal Turizm Kongresi 2022*, Burdur. 1051-1069.
- Ayyıldız, H., Cengiz, E. ve Ustasüleyman, T. (2006). Üretim ve Pazarlama Bölüm Çalışanları Arası Davranışsal Değişkenlerin Firma Performansı Üzerine Etkisine İlişkin Yapısal Bir Model Önerisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (17), 21-38.
- Bae, S.Y. ve Chang, P-J. (2020). The effect of coronavirus disease-19 (COVID-19) risk perception on behavioural intention towards ‘untact’ tourism in South Korea during the first wave of the pandemic (March 2020). *Current Issues in Tourism*. Vol. 24, No. 7, 1017–1035.
- Bahar, O. (2008). Muğla Turizminin Türkiye Ekonomisi Açısından Yeri ve Önemi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (21), 61-80.
- Bahar, O. ve İlal, N. Ç. (2020). Coronavirüsün (Kovid-19) Turizminden Merkezli Ekonomik Yatırım. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 125-139.
- Bhatti, A., Akram, H., Basit, H. M., Khan, A. U., Raza, S. M. ve Naqvi, M. B. (2020). E-commerce trends during COVID-19 Pandemic. *International Journal of Future Generation Communication and Networking*, 13(2), 1449-1452.

- Balcı, Y. ve Çetin, G. (2020). Kovid-19 Pandemi Sürecinin Türkiye'de İstihdama Etkileri ve Kamu Açısından Alınması Gereken Tedbirler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 40-58.
- Başegmez, M. ve Aydın, C. C. (2022). Türkiye'de KOVİD-19 Sürecinde Alınan Önlemler Çerçevesinde Okul Bahçe ve Sınıflarının CBS İle Değerlendirilmesi. *Geomatik*, 7(3), 209- 219.
- Başlevent, C. (2020). Türkiye'nin Değişen Hanehalkı Yapısı: Tek Kişilik Haneler Ne Durumda? *Yıldız Social Science Review*, 6(1), 17-31.
- Bauer, R. A. (1960). Consumer behavior as risk taking, in: D.F. Cox (Ed.), Risk Taking and Information Handling in Consumer Behavior, *Harvard Business Press*, Boston, MA, 1960, pp.23-33
- Bayer, A. (2013). Değişen Toplumsal Yapıda Aile. Şırnak Üniversitesi *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(8), 101-129.
- Bayram, N. (2010), *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş AMOS Uygulamaları*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Duarte, F. (2021, 27 Mayıs) İspanyol Gribi Nedir, Kaç Kişi Hayatını Kaybetti ve Salgın Bittiğinde Dünya Ne Haldeydi?, BBC. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52473039>, Erişim tarihi: 03.01.2022
- Beaunoyer, E., Dupéré, S. ve Guitton, M. J. (2020). Kovid-19 and digital inequalities: Reciprocal impacts and mitigation strategies. *Computers in human behavior*, 111, 106424.
- Biçici, İ. (2004). Ekonomik Bir Birim Olarak Aile ve Önemi. R. Beder Şen (Ed.), IV. Aile Şurası "Aile ve Yoksulluk Bildirileri" (1. Baskı) iç. (241-256). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Bilton, T., Bonnet, K., Jones, P., Lawson, T., Skinner, D., Stanworth, M. ve Webster, A., (2003). *Sosyoloji*. (2. Baskı). (çev. K. İnal, Y. Kartal, N. Özkale, K. Toraman, Y. Özkan, A. R. Güngen). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Bingöl, B. A., Türk, A. ve Ak, R. (2020). Covid-19 bağlamında tarihteki büyük salgınlar ve ekonomik sonuçları. *Turkish Studies*, 15(4), 189-200.

- Bowen, N. K. ve Guo, S. (2011). Structural equation modeling. *Oxford University Press*.
- Boz, M. (2023). Covid'19 Pandemisinin Turizm Endüstrisine Etkileri: Pandemi Sonrası Tatil Turizminde Turist Tercihleri Üzerine Bir Araştırma. *Turkish Journal of Marketing*, 8(1), 1-16.
- Bronfenbrenner, U. (1979). The ecology of human development: Experiments by nature and design. *Harvard university press*.
- Bronfenbrenner, U. (1986). Ecology of the family as a context for human development: Researchperspectives. *Developmental psychology*, 22(6), 723.
- Browne, K. (2011). *Sosyolojiye Giriş*, (2. Baskı).(çev. İ. Kaya). İstanbul: Say Yayınları
- Budak, F. ve Korkmaz, Ş. (2020). Kovid-19 Pandemi Sürecine Yönelik Genel Bir Değerlendirme: Türkiye Örneği. *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi*, (1), 62-79.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 32(32), 470-483.
- Byrne, B. M. (2001). Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts. Applications, and Programming. *Lawrence Erlbaum Associates, Publishers Mahwah, New Jersey. London*.
- Can, İ. (2013). Ailenin Tarihsel Gelişimi: Dünü, Bugünü ve Yarını. M. Aydın (Ed.), *Sistemik Aile Sosyolojisi* (1. Baskı) iç.65-91. Konya: Çizgi Kitapevi
- Castro, F. G., Stein, J. A. ve Bentler, P. M. (2009). Ethnic pride, traditional family values, and acculturation in early cigarette and alcohol use among Latino adolescents. *The Journal Of Primary Prevention*, 30(3), 265-292.
- Ceylan, R. F., Ozkan, B. ve Mulazimogullari, E. (2020). Historical evidence for economic effects of Kovid-19. *The European Journal of Health Economics*, 21(6), 817-823.
- Cevahir, E. (2020). *SPSS ile nicel veri analizi rehberi*. (1. Baskı). İstanbul: Kibele.
- Cihan, F. G. (2020). Aile Yaşam Döngüsü. *Konuralp Medical Journal*, 12(2), 313-315.

- Cinel, E. A. (2020). Kovid-19'un Küresel Makroekonomik Etkileri ve Beklentiler. *Politik Ekonomik Kuram*, 4(1), 124-140.
- Clow, K. E. ve Baack, D. (2005). *Concise Encyclopedia of Advertising*. <https://eds.p.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=3&sid=d93dbad-d-496f-4cd1-afb9-674d285b5876%40redis> , Erişim tarihi:01.07.2022.
- Czeisler, M. É. (2020). Demographic characteristics, experiences, and beliefs associated with hand hygiene among adults during the Covid-19 pandemic—United States, June 24–30, 2020. *MMWR. Morbidity and Mortality Weekly Report*, 69.
- Çakıcı, C. ve İyitoğlu, V. (2012). Tatil Kararlarında Aile Üyelerinin Rolü: Antalya İlinde Tatil Yapan Aileler Üzerine Bir Araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(1), 117-134.
- Çakır, G. ve Yaman, Ö. M. (2022). Yaşlılara Evde Bakım Vermenin Bakım Veren Aileler Üzerindeki Etkilerinin Aile Kuramları Temelinde Değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(2), 577-604.
- Çelik, C. (2010). Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve Din Paradigmatik Anlam ve İşlev Farklılaşması. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (8), 25-35.
- Çelik, Ş. ve Çak, E. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinin Aile Üzerine Etkisi. *Gevher Nesibe Journal of Medical and Health Sciences*, 6(11), 43-49.
- Çelik İlal, N ve Yılmaz E. (2021). Kovid-19 Ekseninde Türkiye'de Bazı Avrupa Birliği (AB) Ülkelerinin Turizmdeki Ekonomik Göstergelerin İrdelenmesi. N. V. Deviren, F. Daşgıran (Ed.), *Kovid-19 Pandemisine Disiplinlerarası Bakış*. (1.Baskı) iç.(551-580). Ankara: Nobel Yayınevi
- Çataloğlu, S. (2020). Yaşlıya Yönelik Turizmin Yansımaları ve Değişen Yaşlılık. *Turizm Çalışmaları Dergisi*, 2(1), 59-67.
- Çetinkaya, Ö., Özer, Y. ve Altunel, G. K. (2020). Kovid-19 Sürecinde Turistik Seyahat Risk Algısı ve Hijyen- Güvenlik Algısının Değerlendirilmesi. *Tourism and Recreation*, 2(2), 78-83.
- Çevirme, A. ve Kurt, A. (2020). Kovid-19 Pandemisi ve Hemşirelik Mesleğine Yansımaları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 46-52.

- Çobanoğlu, A. (2020). Türk Aile Yapısında Ve Kültüründe Yakın Gelecekte Önem Kazanacağı Öngörülen Değişimler. *Journal of Social Sciences and Humanities*, 4(2), 68-80.
- Çöp, S., İbiş, S. ve Kızıldemir, Ö. (2020). Seyahat Motivasyonlarının X, Y Ve Z Kuşaklarına Göre Farklılıklarının İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, Cilt:16, sayı:30, 2528-2550.
- Dağ, K., Çavuşoğlu, S. ve Demirağ, B. (2021). Covid-19'un Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkisi: Yerli Turistler Üzerinde Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 12(32), 1160-1175.
- Daniel, S. J. (2020). Education and the COVID-19 pandemic. *Prospects*, 49(1), 91-96.
- Davidson, A. H. ve Petersen, M. S. (2021). The impact of Covid-19 restrictions on mental well-being and working life among Faroese employees. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(9), 4775.
- Demirel, N., Şam, C. T., ve Kandil, N. (2021). Investigation of Covid-19 Phobias According to Different age Groups in Terms of Variables. *Pakistan Journal of Medical and Health Sciences*, 2982-2985.
- Deloitte (2020). Kovid-19: Çalışanlara ve Çalışma Hayatına Olası Etkileri. <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/human-capital/Kovid-19-calisanlara-ve-calisma-hayatina-olasi-etkileri.pdf>. Erişim tarihi:04.10.2022
- Deloitte (2021). Küresel PazarlamaTrendleri. Erişimadresi: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/consulting/gmt/kuresel-pazarlama-trendleri-2021.pdf>, Erişim tarihi: 08.12.2022
- Demir, P. (2015). Aile Türleri. <https://prezi.com/auqnjrhkta5/aile-turleri/>, Erişim tarihi:16.08.2022
- Demir, Ş. Ş. (2020). Türkiye'de Kovid-19 Sürecinde Turizmle İlgili Yayınlanan Genelgelerin Analizi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(4), 491- 500.

- Demir, M., Demir, Ş. Ş., Ergen, F. D. ve Dalgıç, A. (2021). Covid-19 Sürecinde Tüketicilerin Otel Seçimini Etkileyen Faktörler. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 7(1), 82-94.
- Demirbilek, M. (b.t.) Ailelerle Sosyal Hizmet. [https : // acikders . ankara . edu . tr / pluginfile . php / 72020 / mod_resource / content / 1 / 13 . %20Hafta%20Ailelerle%20Sosyal%20hizmet.pdf](https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/72020/mod_resource/content/1/13.%20Hafta%20Ailelerle%20Sosyal%20hizmet.pdf), Erişim tarihi: 29.06.2022.
- Demirci, B., ve Üstün, S. (2021). COVID-19 ve Seyahat Riski Algılarının Seyahat Davranışına Etkisi: Bursa Örneği. *Business & Management Studies: An International Journal*, 9(4), 1270-1285.
- Demirdöğen, O. ve Yorulmaz, R. (2020). Kovid-19 Salgınının Dünya Ekonomilerine Etkileri. ORSAM. Ortadoğu Araştırmaları Merkezi. Analiz. https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/Analiz_242_tr.pdf, Erişim Tarihi: 17.10.2022
- Demirel, N., ŞAM, C. T., ve Kandil, N. (2021). Investigation of Covid-19 Phobias According to Different Age Groups in Terms of Variables. *Pakistan Journal of Medical and Health Sciences*, 2982-2985.
- Derrick, F. W. ve Lehfeld, A. K. (1980). The Family Life Cycle: An alternative approach. *Journal of Consumer Research*, 7(2), 214-217.
- Dileep, M. R., Ajoon, J. ve Nair, B. B. (2022). COVID-19 and tourism stakeholders: experience, behaviour and transformation. *Journal of Organizational Ethnography*, Vol. 11 No. 3, 2022 pp. 275-293
- Dimara, E., Manganari, E. ve Skuras, D. (2017), ‘Don’t change my towels please: Factors influencing participation in towel reuse programs’, *Tourism Management*, 59, 425-437
- Dwipayanti, N. M. U., Lubis, D. S., and Harjana, N. P. A. (2021). Public perception and hand hygiene behavior during Covid-19 pandemic in Indonesia. *Frontiers in public health*, 9, 621800.
- Dockery, M. ve Bawa, S. (2020). Working from Home in the Covid-19 Lockdown. *BCEC (Bankwest Curtin Economics Centre Research)* 19, 1-5.

- Doğan, İ. (2009). Dünden Bugüne Türk Ailesi. Ankara: *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını* (369).
- Doğan, R. Y. ve Aytekin, Ç. (2021). Ekolojik Sistem Kuramı çerçevesinden ebeveyn yabancılaştırmasına genel bir bakış. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 13(3), 551-572.
- Elçi, İ. H. (2020). Salgın hastalıkların kısa tarihi. AREL USAM Stratejik Bakış. https://milas.arel.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12294/2584/Elci_ih_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y, Erişim Tarihi: 15.08.2023
- Eletxigerra, A., Caldeira, A. M., ve Kastenholz, E. (2023). A cost-benefit approach of consumers' intentions to participate in highly co-creative tourism activities during and after COVID-19: Evidence from wine tourism. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 56, 506-518.
- Epik, M. T., Çiçek, Ö., ve Altay, S. (2017). Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Tarihsel Süreçte Ailenin Değişen/Değişmeyen Roller. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 17(38), 35-58.
- Ercan, M., ve ARICI, A. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinin Yaşlılar Üzerindeki Biyo-Psiko-Sosyal Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme. *Journal of ADEM*, 1(3), 5-22.
- Eren, T, U. (2020). Kovid-19'un Sağlık Hizmetleri Sektörüne Etkileri. <file:///C:/Users/hp/Downloads/Kovid-19-saglik-sektoru.pdf>. ErişimTarihi: 25.12.2022
- Erkan, Z. ve Uyar, S. (2021). Aile Yaşam Döngüsüne Yönelik Çalışmaların İncelenmesi. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(44), 447-474.
- Erol, M. (1992). Geniş Aileden Çekirdek Aileye Geçiş Sürecinde Aile İçi İlişkilerde Meydana Gelen Nitelik Değişmelerinin, Aile Üyeleri Üzerindeki Etkileri (Sivas Merkez İlçe Örneği). (Yayınlanmamış Doktora Tezi) *Hacettepe Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Sosyoloji Ana Bilim Dalı*. Ankara.
- Gegez, E. (2021). Pazarlama Araştırmaları. (7. Baskı). *İstanbul: Beta Yayıncılık*.
- Giddens, A. ve Suttun, P.W. (2014). Sosyolojide Temel Kavramlar. (3. Baskı). (çev. A. Esgin). Ankara: *Phoenix Yayınevi*

- Glick, P. C. (1977). Updating the life cycle of the family. *Journal of Marriage and the Family*, 5-13.
- Göl-Güven, M., Şeker, V., Erbil, F., Özgünlü, M., Alvan, G. ve Uzunkök, B. (2020). Covid-19 Pandemisinin Aile Yaşantısına Yansımaları Rapor-2. *İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi*.
- Gössling, S., Scott, D. ve Hall, C. M. (2020). Pandemics, Tourism And Global Change: A Rapid Assessment of Kovid-19. *Journal Of Sustainable Tourism*, 29(1), 1-20.
- Grønhøj, A., ve Bech-Larsen, T. (2010). Using vignettes to study family consumption processes. *Psychology & Marketing*, 27(5), 445-464.
- Gurbetoğlu, A. (2018). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Erişim Adresi: <http://agurbetoglu.com/files/2%20ARA%C5%9ETIRMA>, 20. Erişim Tarihi: 08.02.2024
- Güler, D. ve Ulutak, N. (1992). Aile Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Türk Toplum: Yaşantısında Aile. *Kurgu Dergisi*, 11(1), 50-75.
- Gümüş Dönmez, F. (2019). Algılanan Örgütsel Destek Ve İş Tatmini İlişkisinde İş Yeriyalnızlığının Aracı Rolü: 4 ve 5 Yıldızlı Otel Çalışanları örneği. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). T.C. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Muğla
- Güneş, F. (2017). Feminist Kuramda Ataerki Tartışmaları Üzerine Eleştirel Bir İnceleme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 27(2). (245-256).
- Güngör, M. (2013). Öğretmen Adaylarının Problem Çözme Becerisinin Sosyo Ekonomik Yapı, Aile Tipi Ve Aile Tutumları İle İlişkisinin İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(3), 1071-1088.
- Güngörer, F. (2020). Kovid-19'un Toplumsal Kurumlara Etkisi. *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Salgın Hastalıklar Özel Sayısı), 393-328.
- Güven, H. (2020). Kovid-19 Pandemik Krizi Sürecinde E-Ticarete Meydana Gelen Değişimler. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 251-268.

- Hacıaloğlu, A. ve Sağlam, M. (2021). Kovid-19 Pandemi Sürecinde Tüketici Davranışları ve E-Ticaretteki Değişimler. *Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 3(1), 16-29.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. ve Anderson, R. E. (2014). Multivariate Data Analysis: A Global Perspective (7th Ed.), *Upper Saddle River, N.J.: Prentice Hall*.
- Haleem, A., Javaid, M. ve Vaishya, R. (2020). Effects of Covid -19 pandemic in daily life. *Current medicine research and practice*, 10 (2), 78.
- Hallaç, S. ve Öz, F. (2014). Aile kavramına kuramsal bir bakış. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 6(2), 142-153.
- Haşiloğlu, S. B., Baran, T. ve Aydın, O. (2015). Pazarlama Araştırmalarındaki Potansiyel Problemlere Yönelik Bir Araştırma: Kolayda örnekleme ve sıklık ifadeli ölçek maddeleri. *Pamukkale İşletme ve Bilişim Yönetimi Dergisi*, (1), 19-28.
- Hayakawa, K. ve Mukunoki, H. (2021). The Impact Of Covid-19 On International Trade: Evidence From The First Shock. *Journal Of The Japanese And International Economies*, 101135.
- Hays, W. C. (1977). Theorists and theoretical frameworks identified by family sociologists. *Journal of Marriage and the Family*, 59-65.
- Hill, R., ve Hansen, D. A. (1960). The identification of conceptual frameworks utilized in family study. *Marriage and Family living*, 22(4), 299-311.
- Hong, G. S., Fan, J. X., Palmer, L. ve Bhargava, V. (2005). Leisure travel expenditure patterns by family life cycle stages. *Journal of Travel&Tourism Marketing*, 18(2), 15-30.
- Huremović, D. (2019). *Brief History Of Pandemics (Pandemics Throughout History)*. In Psychiatry of pandemics (pp. 7-35). Springer, Cham.
- Hoyle, R. H. (Ed.). (1995). Structural Equation Modeling: Concepts, Issues, And Applications. *Sage Publications, Thousand Oaks*.
- Hoyle, R.H. (2012). Handbook Of Structural Equation Modeling. *The Guilford Publications, Inc. 72 Spring Street, Newyork, NY 10012*.

- ILO, (2020) Covid-19 and the Health Sector. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---sector/documents/briefingnote/wcms_741655.pdf. Erişim Tarihi:17.10.2020.
- ILO (2022). Yeni ILO-DSÖ rehberi, Sağlık Çalışanlarını Koruyacak Daha Geniş Güvenceler Öngörüyor. https://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_837827/lang-tr/index.htm. Erişim Tarihi: 08.03.2023.
- İbiş, S. (2020). Kovid-19 Salgınının Seyahat Acentaları Üzerine Etkisi. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi (Saffron Journal of Culture and Tourism Researches)* 2020, 3(1): 85-98
- İçöz, O. (2001). Turizm İşletmelerinde Pazarlama (2. Baskı). Ankara: *Turhan Kitabevi*.
- İşleyen, Y.S. (2022). Covid-19 Döneminde Uygulanan Para Politikalarının Katılım Bankalarının Kârlılığine Etkileri. *(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C. İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Yüksek Lisans Programı, İstanbul*
- Kabadayı, M. ve Kardeş, N. (2020). Kovid-19' un (Koronavirüsün) Yerli Turist Davranışı Ve Seyahat Eğilimlerine Etkileri. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 3703-3719.
- Kang, B. (2021). How the Covid-19 Pandemic is Reshaping The Education Service. J. Lee ve S.H. Han (Eds.) *The Future of Service Post-Covid-19 Pandemic, (Volume 1)*, 15-36. Springer.
- Karaçoban, V. (2024). İnsan Yaşam Döngüsünün Psikiyatrik Riskler Açısından Değerlendirilmesi. *JINENIS*, 3(1), 45-67
- Karadağ, L. ve ErKayıran, B. Y. (2021). Z kuşağının tatil tercihini etkileyen faktörler. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 1332-1348.
- Karaoğlu, Ö. (2020). Salgınların iktisat tarihi. Kovid-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri, (Ed. Dilek Demirbaş, Veysel Bozkurt ve Sayım Yorğun), *İstanbul Üniversitesi Yayınevi*, 1-24.
- Karen J. M., Robert M. K., ve Abigail M. S. (2021). Nelson Essentials of Pediatrics Edition. *(Family Structure and Function)*. (9.Baskı). (Chapter24).<https://www.clinicalkey.com#!/content/playContent/3s2.0B9>

- Kasapoğlu, A. (2011). Sosyolojik Yaklaşımlar Temelinde Aile Kuramları. A. Kasapoğlu, N. Karkıner (Ed.). Aile Sosyolojisi. (1. Baskı) iç. (16-20). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2306 *Açıköğretim Fakültesi Yayını No:1303*.
- Kaslow, Wood, Nadine J. Keith A. ve Loundy ve Monica R.(1998). In Comprehensive Clinical Psychology. 1998 :173-205 Language: English. DOI:10.1016/B00804270(73)001097,Veritabanı: ScienceDirect.<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B0080427073001097?via%3Dihub> Erişim tarihi: 01.07.2022
- Kaya, F. (2014). Paydaşların Şehir Markasına Yönelik Tutum ve Davranışlarının İncelenmesi: Muğla İli Örneği. (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Muğla.
- Kaya, M. F. (2013). Sürdürülebilir Kalkınmaya Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (28), 175-193.
- Kayabaşı, E. T. (2020). Kovid-19'un Piyasalara ve Tüketici Davranışlarına Etkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 15-25.
- Kayalığıl,P.K.(2019).*SosyolojiyeGiriş*.http://acikerisim.gelisim.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11363/1838/06.Hafta_Sunum_%28sosytr%29_pkarababa.pdf?sequence=1&isAllowed=y . Erişim Tarihi: 27.07.2022
- Kayma, D., Uğurlu, Z., ve Büyükbodur, A. Ç. (2022). Covid-19 Sürecinde Bireylerin Algıladıkları Aile Bütünlük Duygusunun Ailedeki Çatışma Ve Birlik Durumuna Etkisinin İncelenmesi. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, (20), 26-49.
- Kaysi, F. (2020). Kovid-19 Salgını Sürecinde Türkiye'de Gerçekleştirilen Uzaktan Eğitimin Değerlendirilmesi. *5th International Scientific Research Congress (IBAD - 2020) Bildiriler September 1-2, 2020*
- Keleş, S. (2019). Aile Yaşam Döngüsü İçerisinde Evlilik Doyumunun İncelenmesi: İstanbul Örneği (*Yüksek Lisans Tezi*). T.C. Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Kelloway, E. K. (2014). Using Mplus for structural equation modeling: A researcher's guide. *Sage Publications*.
- Kesgin, S.S. ve Durak M.B. (2021). Salgın ve Demografi: Yaş Gruplarına Göre COVID-19 Pandemisine Yönelik Algı ve Tutumlar. *Toplumsal Değişim Dergisi*, Cilt / 3,2021.
- Kıllıoğlu, M. E. (2022). Salgın Hastalık Tehdidi ve Ulusal Güvenlik. *Topkapı Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 53-69.
- Kıvılcım, B. (2020). Covid-19 (Yeni Koronavirüs) Salgınının Turizm Sektörüne Muhtemel Etkileri. *Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(1), 17-27.
- Kır, İ. (2011). Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi (elektronik)*, 10(36), 381-404.
- Kırlı Özen, E. (2015). Mortgage Krizinin Turizm Sektöründeki İstihdama Etkisi: Muğla Örneği. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C. Muğla Sıtkı Kocman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Muğla.
- Kim, H., Baek, J., ve Choe, Y. (2021). Family life cycle and preferences for a mega-sporting event package: The case of the 2018 Pyeong Chang Winter Olympic Games. *Tourism Economics*, 27(3), 548-568.
- Kim, S. S., Choi, S., Agrusa, J., Wang, K. C., ve Kim, Y. (2010). The role of family decision makers in festival tourism. *International Journal of Hospitality Management*, 29 (2), 308-318.
- Koç, F., Kaya, N., Özbek, V. ve Akkılıç, E. (2013). Algılanan Fiyat İle Tüketici Güveni Arasında Algılanan Hizmet Kalitesinin Aracı (Mediator) Etkisi: Bankacılık ve GSM Sektörlerinin Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Araştırma. *Ulusal Pazarlama Kongresi*, Kafkas Üniversitesi, 404419.
- Kongar, E. (1996). Türkiye Üzerine Araştırmalar. (2. Baskı). *İstanbul: Remzi Kitabevi*.
- Kavak,T.(2020). Kovid19 Gündemi.KPMG, Türkiye. 1-40.
https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2020/07/Kovid-19_gundemi.pdf ErişimTarihi: 04.10.2022

- Kesgin, S. S., ve Durak, M. B. (2021). Salgın Ve Demografi: Yaş Gruplarına Göre Covid-19 Pandemisine Yönelik Algı ve Tutumlar. *Toplumsal Değişim*, 6(3), 6-23.
- Kılıç, O. (2020). Tarihte Küresel Salgın Hastalıklar ve Toplum Hayatına Etkileri. M. Şeker, A. Özer, C. Korkut (Ed.). Küresel Salgının Anatomisi İnsan ve Toplumun Geleceği. (1. Baskı).iç. (13-53). *İstanbul: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) Yayınları*
- Kline, R. B. (2011). Principles And Practice Of Structural Equation Modeling. (3.Edition). *The Guilford publications*.
- Koçak, Z., ve Harmancı, H. (2020). Kovıd-19 Pandemi Sürecinde Ailede Ruh Sağlığı. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (5), 183-207.
- Kovačić, S., Cimbaljević, M., Tretyakova, T. N., Syromiatnikova, Y. A., García Henche, B., Petrović, M. D. ve Gajić, T. (2023). How Has COVID-19 Changed the Way We Travel? Exploring Tourist Personality, Reactions to the Perceived Risk and Change in Travel Behavior. *Sustainability*, 15(3), 1951.
- Kozak, M. (2014). Bilimsel Araştırma: Tasarım, Yayım ve Yazım Teknikleri. Ankara: *Detay Yayıncılık*
- Kulak, F. A. ve Tüzüner, V. L. (2020). A comparative analysis of flexible working patterns in Germany and Turkey. *International Journal of Research in Business and Social Science* (2147-4478), 9(4), 01-14.
- Kurt, E. (2010). Savaşların Sonuçlarını Etkileyen Salgın Hastalıklar. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, 18(2), 113-122.
- Kurtuluş, E., ve Düşünceli, B. (2021). Covid-19 Fobisi (Korkusu), Covid-19 Farkındalığı ve Genel Aidiyetleri Düzeyleri. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (13), 451-485.
- Küçüköğlu, S. (2021). Kovıd-19 Pandemi Sürecinin Küresel Ekonomik Göstergeleri ve Türkiye’de Bankacılık Ve Finans Sektörüne Etkileri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1269-1291.
- Lim, N.(2003). Consumers’Perceived Risk: Sources Versus Consequences. *Electronic Commerce Research And Applications*, 2(3), 216-228.

- Lin, V. S., Qin, Y., Li, G. ve Jiang, F. (2022). Multiple effects of “distance” on domestic tourism demand: A comparison before and after the emergence of Covid-19. *Annals of Tourism Research*, 95, 103440.
- Lindblad-Goldberg, M., ve Northey, W. F. (2013). Ecosystemic structural family therapy: Theoretical and clinical foundations. *Contemporary Family Therapy*, 35(1), 147-160.
- Lansing, J. B. ve Kish, L. (1957). Family Life Cycle As An Independent Variable. *American Sociological Review*, 22(5), 512-519.
- Leoni, V. ve Moretti, A. (2023). Customer Satisfaction During Covid-19 Phases: The Case Of The Venetian Hospitality System. *Current Issues in Tourism*, 1-17.
- Lock, S. (2022a). Coronavirus: Impact On The Tourism Industry Worldwide - Statistics & Facts. <https://www.statista.com/topics/6224/kovid-19-impact-on-the-tourism-industry/#Dossierkeyfigures>. Erişim Tarihi:30.09.2022
- Lock, S. (2022b). Monthly Hotel Occupancy Rates Worldwide From 2018 To 2020, By Region <https://www.statista.com/statistics/206825/hotel-occupancy-rate-by-region/>. Erişim Tarihi:30.09.2022
- Lawson, R. (1991). Patterns of tourist expenditure and types of vacation across the FLC. *Journal of Travel Research*, 29(4): 12-18.
- Marangoz, M. ve Kırılı Özen, E. (2021). Kovid-19 Pandemi Sürecinin Farklı Alanlarda Dijitalleşmeye Etkileri: Kavramsal Bir Değerlendirme. *Hitit Ekonomi ve Politika Dergisi*, 1(1), 54-68.
- Mehta, M. P., Kumar, G. ve Ramkumar, M. (2023). Customer Expectations İn The Hotel Industry During The COVID-19 Pandemic: A Global Perspective Using Sentiment Analysis. *Tourism Recreation Research*, 48(1), 110-127.
- Mertens, G., Gerritsen, L., Duijndam, S., Salemink, E. ve Engelhard, I. M. (2020). Fear Of The Coronavirus (COVID-19): Predictors İn An Online Study Conducted İn March 2020. *Journal Of Anxiety Disorders*, 74, 102258.
- Meydan, C. H. ve Şeşen, H. (2015). Yapısal Eşitlik Modellemesi AMOS Uygulamaları. *Detay Yayıncılık*. Ankara.

- Mirehie, M., Gibson, H. J., Buning, R. J., Coble, C. ve Flaherty, M. (2021). Towards an understanding of family travel decision-making processes in the context of youth sport tourism. *Journal of Destination Marketing & Management*, 21, 100644.
- Moalla, M., Reagu, S., Alabdulla, M., Khan, Y. S., Takish, Z., Al-Musfir, T., ve Nazzal, H. (2023). A Study of Anxiety Symptoms in Children and Adolescents during the COVID-19 Pandemic in Qatar. *Psychiatry International*, 4(2), 136-146.
- Mofijur, M., Fattah, I. R., Alam, M. A., Islam, A. S., Ong, H. C., Rahman, S. A., Najafi, G., Ahmed S.F. Md. Alhaz Uddin ve Mahlia, T. M. I. (2021). Impact Of COVID-19 On The Social, Economic, Environmental And Energy Domains: Lessons Learnt From A Global Pandemic. *Sustainable Production And Consumption*, 26, 343-359.
- Moreira, A. ve Hick, R. (2021). COVID-19, the Great Recession and Social Policy: Is this time different?. *Social Policy & Administration*, 55(2), 261-279.
- Mottiar, Z. ve Quinn, D. (2004). Couple dynamics in household tourism decision making: women as the gatekeepers? *Journal of vacation marketing*, 10(2), 149-160.
- Muğla Go Türkiye (2023). Yeryüzündeki Saklı Cennet. <https://mugla.goturkiye.com/tr/mugla-goturkiye>. Erişim Tarihi: 04.04.2023.
- Murphy, P. E. ve Staples, W. A. (1979). A Modernized Family Life Cycle. *Journal Of Consumer Research*, 6(1), 12-22.
- Namazcı, M. ve Arıcı, A. F. (2020). Türkiye’de Üç Kuşakta Değişen Aile: Çocuk Kitapları Örneği. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 5(2), 375-395.
- Nazzal, H., Baccar, M., Ziad, T., Al-Musfir, T., Al Emadi, B., Matoug-Elwerfelli, M., ve Reagu, S. (2023). Prevalence Of Anxiety, Sleep Bruxism And Temporomandibular Disorders During COVID-19 in Qatari Children And Adolescents: A Cross-Sectional Study. *European Archives Of Paediatric Dentistry*, 24(6), 787-795.

- Nock, S. L. (1979). The Family Life Cycle: Empirical Or Conceptual Tool?. *Journal of Marriage and the Family*, 15-26.
- Ogburn, W. F. (1954). Why The Family Is Changing. *Sociologus*, 160-170.
- Oğuz, B. B. (2021). Türkçe Sözlüklere Göre “Salgın” Kavram Alanı. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 233-252.
- O’neill, A. (2022). Growth of the global gross domestic product (GDP) from 2017 to 2027(compared to the previous year). <https://www.statista.com/statistics/273951/growth-of-the-global-gross-domestic-product-gdp/>. Erişim Tarihi:28.09.2022
- Ongsakul, V., Kajla, T., Raj, S., Khoa, T. T. ve Ahmed, Z. U. (2022). Changing Tourists’ Preferences in The Hotel Industry Amid COVID-19 Pandemic. *Journal of Hospitality and Tourism Technology*, 13(2), 295-313.
- Orhan, H. ve Kaşıkçı, D. (2002). Path, Korelasyon ve Kısmi Regresyon Katsayılarının Karşılaştırılmalı Olarak İncelenmesi. *Hayvansal Üretim* 43(2): 68-78 (2002)
- Osti, L. ve Nava, C. R. (2020). LOYAL: TO WHAT EXTENT? A Shift in Destination Preference Due To The COVID-19 Pandemic. *Annals Of Tourism Research Empirical Insights*, 1(1), 100004.
- Özbay, Y. (2015). Sosyal Ekolojik Sistem ve Orbis <https://www.orbisrehberlik.com.tr/sosyalekolojiksistem.html>. Erişim tarihi: 28.07.2022.
- Özdemir, Ş., Vatandaş, C., ve Torlak, Ö. (2009). Sosyal Problemleri Çözmede Aile Yaşam Döngüsünün (AYD) Önemi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 16(16), 7-18.
- Özdemir, Ş., Torlak, Ö. ve Vatandaş, C. (2015). Aile Yaşam Döngüsü ve Tüketim. İstanbul. *SEKAM Yayınları*.
- Özdipçiner, N. S. (2008). Türk Turizm Pazarında Yaşlı Yabancı Tüketicilerin Turistik Tercihleri. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 1(2), 134-146.

- Özdoğan, M. (2021). Epidemi ve Pandemi nedir? Arasındaki farklar nelerdir?.<https://www.drozdogan.com/epidemi-ve-pandemi-nedir-koronavirus-pandemisi/> Erişim Tarihi: 08.03.2023.
- Özen, S. (1992). Mübadele ve Çatışma Kuramlarında Aile. *Sosyoloji Dergisi*, (3).
- Özkoç, H. H. (2011). Yapısal Eşitlik Modelleri: Sağlık Sektöründe Bir Uygulama, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı*, İzmir.
- Öztürk, M., Ünal, V., Türk, A. ve Temiz, S. (2023). Pandemi Sonrası Bireylerin Umutsuzluğunun Farklı Değişkenler Açısından Kuşaklara Göre Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, (21), 56-71.
- Parıldar, H. (2020). Tarihte Bulaşıcı Hastalık Salgınları. *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, 30, 19-26.
- Parıldar, H. ve Dikici, M. F. (2020). Pandemiler Tarihi. *Klinik Tıp Aile Hekimliği*, 12(1), 1-8.
- Peichl, A., Pestel, N. ve Schneider, H. (2012). Does Size Matter? The Impact Of Changes In Household Structure On Income Distribution In Germany. *Review Of Income And Wealth*, 58(1), 118-141.
- Penz, E. ve Kirchler, E. (2016). Households In International Marketing Research: Vienna Diary Technique (VDT) As A Method To Investigate Decision Dynamics. *International Marketing Review*. Vol. 33 No. 3, 2016 pp. 432-453
- Piret, J. ve Boivin, G. (2021). Pandemics Throughout History. *Frontiers In Microbiology*, 11, 631736.
- Pitlik, S. D. (2020). COVID-19 Compared To Other Pandemic Diseases. *Rambam Maimonides Medical Journal*, 11(3).
- Popenoe, D. (1987). Beyond The Nuclear Family: A Statistical Portrait Of The Changing Family In Sweden. *Journal Of Marriage And The Family*, 173-183.

- Raoult, D., Mouffok, N., Bitam, I., Piarroux, R., ve Drancourt, M. (2013). Plague: History And Contemporary Analysis. *Journal Of Infection*, 66(1), 18-26.
- Redondo-Bellón, I., Royo-Vela, M. ve Aldás-Manzano, J. (2001). A Family Life Cycle Model Adapted To The Spanish Environment. *European Journal Of Marketing*. Vol. 35 No. 5/6, 2001, pp. 612-638
- Ritchie, B. W. ve Jiang, Y. (2019). A Review Of Research On Tourism Risk, Crisis And Disaster Management: Launching The Annals Of Tourism Research Curated Collection On Tourism Risk, Crisis And Disaster Management. *Annals Of Tourism Research*, 79, 102812.
- Rogerson, C. M. ve Rogerson, J. M. (2021). COVID-19 and Changing Tourism Demand: Research Review And Policy Implications For South Africa. *African Journal Of Hospitality, Tourism And Leisure*, 10(1), 1-21.
- Rosen, D. L. and Granbois, D. H. (1983). Determinants of Role Structure In Family Financial Management. *Journal of Consumer Research*, 10(2), 253-258.
- Sağlık, K. ve Duygun, A. (2021). Tüketicilerin Seyahat Tercihleri İle Koronafobi Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 96-105.
- Sarı, E. ve Sarı, B. (2020). Kriz Zamanlarında Eğitim Yönetimi: Covid-19 Örneği. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 3(2), 49-63.
- Saraçlı, S., Çelik, H. E. ve Yılmaz, V. (2011). Yapısal Eşitlik Modellemesinde Çok Değişkenli Normallik Varsayımı Altında Bir Uygulama. *Physical Sciences*, 6(4), 112-123.
- Sayar, A. R. (2022). Kovid-19'un Lojistik Sektörüne Etkisi: Türkiye Örneği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). *T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Uluslararası Ticaret Ve Para Yönetimi Bilim Dalı*, İstanbul
- Sayar, K. ve Bağlan F. (2012). Modern Çağda Ailenin Dönüşümü. *Savrulan Dünyada Aile Sempozyumu* (Sorunlar- İmkânlar –Çözümler) SEKAM Yayınları: 3. İstanbul. <https://www.muhammedbalci.com/aile/251.pdf>. Erişim Tarihi: 06.07.2022.

- Saunders, M., Lewis, P. ve Thornhill, A. (2000), Research Methods for Business Students (4. Baskı). *Financial Times/ Prentice Hall*
- Schiffman, L. ve Kanuk, L. L. (2008). Consumer behaviour 7th edition (Perilaku Konsumen). *Jakarta: PT. Indeks.*
- Selman, A. (2017). Dindarlığın Aile Yaşam Döngüsü Süreçlerine Etkisi (Batı Akdeniz Örneği). (Yayınlanmamış Doktora Tezi). TC. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Isparta.
- Selman, A. (2019). Aile Yaşam Döngüsü Ölçeği Geliştirme Çalışması: Eşlerin Farklı Döngülerdeki Tutum Ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma. *Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 32-42.
- Sergen, Y. ve Yaylı, A. (2024). Aile Boş Zamanı ve COVID-19 ile Değişen Aile Rekreatyon Etkinlikleri Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 11(1), 58-81.
- Settersten Jr, R. A., Bernardi, L., Härkönen, J., Antonucci, T. C., Dykstra, P. A., Heckhausen, J. ve Homson, E. (2020). Understanding the effects of Covid-19 through a life course lens. *Advances in Life Course Research*, 45, 100360.
- Sezgin, S. (2013). Aile Kuramları ve Gerekliliği. <https://prezi.com/lfaqxyxzh71/aile-kuramlari/> Erişim Tarihi: 25.07.2022.
- Sezgin, A.Ş. (2020). Koronavirüs Salgını Sonrasında Turizm ve Bağlantılı Sektörlerde Beklenen Gelişmeler. BN_Turizm_202005.pdf (isbank.com.tr). Erişim Tarihi: 17.10.2023.
- Sohrabizadeh, S., Yousefian, S., Bahramzadeh, A. ve Vaziri, M. H. (2021). A Systematic Review Of Health Sector Responses To The Coincidence Of Disasters And COVID-19. *BMC Public Health*, 21(1), 1-9.
- Solomon, M.R. (2007), *Consumer Behavior: Buying, Having, and Being*. (7. Edition). London: Pearson
- Soysal, G. (2020). Koronavirüs Salgını ve Yaşlılık. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 290-301.

- Stanca, P. I. ve Tarbujaru, T. (2021). Remote Working: How the Working Life Changed During the COVID-19 Pandemic. *Ovidius University Annals, Economic Sciences Series*, 21(2), 520-526.
- Subaşı, E. (2015). Geleneksel Aileden Modern Aileye: Ahlak Dejenerasyonu. Ünal, A. (Ed.), Geçmişten Geleceğe Ahlak. *Bartın Üniversitesi Yayınları* No:23 İslami İlimler Fakültesi Yayın No: 01.
- Sungur, E. (2021).Sosyolojik ve Antropolojik Perspektiften Aile. Turan S. ve Ünal A. (Ed.). Dinlerde Aile. (2. Baskı) iç. (11-57). İstanbul: *Okur Akademi Yayınları*.
- Sürme, M. (2020). Turizm ve Kovid-19. Ankara: *İksad Yayınevi*.
- Sprey, J. (1988). Current Theorizing On The Family: An Appraisal. *Journal Of Marriage And The Family*, 875-890.
- Şenel, E. ve Kılıç, İ. (2022). Covid-19 Korkusu ile Seyahat Motivasyonu ve Satın Alma Niyeti İlişkisi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 92-105.
- Şengel, Ü., Genç, G., Işkın, M., Çevrimkaya, M., Zengin, B. ve Sarıışık, M. (2023). The İmpact Of Anxiety Levels On Destination Visit İntention İn The Context Of COVID-19: The Mediating Role Of Travel İntention. *Journal Of Hospitality And Tourism Insights*, 6(2), 697-715.
- Şimşek, A. (2018). Araştırma Modelleri. Ali Şimşek (Ed.). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri İçinde (80-106)*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi
- Şirin, H. ve Özkan, S. (2020). Dünyada ve Türkiye’de KOVİD-19 Epidemiyolojisi. *Kulak Burun Boğaz ve Baş Boyun Cerrahisi Dergisi*, 28, 6-13.
- Yücesan, B. ve Özkan, Ö. (2020). Kovid-19 Pandemi Sürecinin Sağlık Yönetimi Açısından Değerlendirilmesi. *Eurasian Journal of Health Sciences*, Covid-19 Special Issue, 134-139.
- Tatar, M. (2018). Aziz Nesin’in “Bizim Hemşeri” İsimli Hikayesinin Sembolik Etkileşim Kuramı Açısından Değerlendirilmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 1419-1433.

- T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları (2010). Türkiye’de Aile Değerleri Araştırması (Genel Yayın No:145). Ankara: *Manas Medya Planlama Reklam Hizmetleri Sanayi.Tic.Ltd.Şti.*
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (1989). VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Ö.İ.K. Raporu. Türk Aile Yapısı. (Yayın No: DPT:2165-ÖİK:338), Ankara.
- Tabak, Y. K. ve Tamer, E. T. (2022). Çocuk Dostu Otel İşletmelerinin Koronavirüs (Covid-19) Bilgilendirmeleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma. *Beykoz Akademi Dergisi*, 2(1), 41-54.
- Tabachnick, B.G. ve Fidell, L.S. (2012). Using Multivariate Statistics (6th Ed.). *Boston: Pearson/Allyn & Bacon.*
- Tekin, İ. Ç. (2020). Changing consumer behavior in the pandemi process. *Business & Management Studies: An International Journal*, 8(2), 2331.
- Tekin, A. (2021). Tarihten Günümüze Epidemiler, Pandemiler ve Ekonomik Sonuçları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (40), 330-355.
- Temir, C. (2020). Kovid-19'un Sermaye Piyasaları Üzerine Etkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Girişimcilik Dergisi*, 4 (7), 50-66.
- Temizkan, V., Güven, E. Ö., Yılmaz, A. ve Andsoy, C. (2021). Covid-19 ile Gerçekleşen Tüketici Davranışları ve Eğilimlerine Yönelik Bir Araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (79), 1311-1327.
- Terzi, Y. (2017). Güvenilirlik Analizi. GA-2017y.pdf (omu.edu.tr). Erişim Tarihi:20.06.2023.
- Tezcan, M. (1998). Kültür Kurumlarımızın Oluşmasında Atatürk'ün Rolü. *Erdem*, 11(31), 259-272.
- Tezcan, M. (2000). Türk Ailesi Antropolojisi. Ankara: *İmge Kitapevi Yayınları*
- Tosun, E. (2018). Türkiye’de Karşılaştırmalı Kırsal ve Kentsel Aile Yapısı. *Sosyolojide Araştırma ve Uygulamalar*, Manisa, 1-4.
- Toubes, D. R., Araújo Vila, N. ve Fraiz Brea, J. A. (2021). Changes in Consumption Patterns And Tourist Promotion After The COVID-19

Pandemic. *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, 16(5), 1332-1352.

Tsoucalas, G., Kousoulis, A. ve Sgantzios, M. (2016). The 1918 Spanish Flu Pandemic, the origins of the H1N1-virus strain, a glance in history. *European Journal of Clinical and Biomedical Sciences*, 2(4), 23-28.

Tuomi, A., Moreira Kares, E. ve Zainal Abidin, H. (2023). Dijital kültür turizmi: yaşlı yetişkinlerin dijital kültür turizmi hizmetlerini kabul etmesi ve kullanması. *İskandinav Otelcilik ve Turizm Dergisi*, 23 (2-3), 226-247.

Turgut. M. (Ed.).(2010). Türkiye'de Aile Değerleri Araştırması.(1).T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. Genel Yayın No:145. Ankara: Manas Medya.

TÜİK, (2022). İstatistiklerle Aile, 2021
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile202145632#:~:text=Ortalama%20hanehalk%C4%B1%20b%C3%BCy%C3%BCKl%C3%BC%C4%9F%C3%BC%203%2C23,3%2C23%20ki%C5%9Fiye%20d%C3%BC%C5%9Ft%C3%BC%C4%9F%C3%BC%20g%C3%B6r%C3%BCld%C3%BC>. adresinden alınmıştır. Erişim tarihi: 25.07.2022

TÜİK, (2024). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2023.
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2023-49684>

Türk, A., Ak Bingöl B. ve Ak, R. (2020). Tarihsel Süreçte Yaşanan Pandemilerin Ekonomik ve Sosyal Etkileri. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19 (Kovid-19 Special Issue), 612-632.

TÜRSAB (2020). Kovid-19 Sürecinde Türkiye Ve Dünya Turizmi Değerlendirmesi.
<https://tursab.org.tr/apps/Files/Content/6ad52b35-1dd2-41c2-9f1c-c24cc19e7a63.pdf> adresinden alınmıştır. Erişim Tarihi: 12.10.2022

TÜSİAD (2022). E-Ticaretin Öne Çıkan Başarısı, Tüketici Davranışlarında Değişim ve Dijitalleşme. <https://www.eticaretraporu.org/wp-content/uploads/2022/02/dd-tusiad-e-ticaretin-one-cikan-basarisi-tuketici->

davranislarinda-degisim-ve-dijitallesme.pdf adresinden alınmiştir. Erişim Tarihi: 15.10.2022

TÜSPE, (Türkiye Sağlık Politikaları Enstitüsü) (2020). KOVİD-19 Pandemi Yönetiminde Türkiye Örneği: Sağlık Politikası Uygulamaları ve Stratejiler. Ankara: TÜSPE, https://www.tuseb.gov.tr/tuspe/uploads/yayinlar/makaleler/pdf/21-08_2020__5f3f6e1402cc2__tusperapor02_Kovid19_pandemi_yonetiminde_turkiye_ornegi.pdf adresinden alınmıştır. Erişim Tarihi: 18.10.2022.

Ullman, J. B. ve Bentler, P. M. (2012). Structural equation modeling. *Handbook of Psychology*, Second Edition, 2. <https://doi.org/10.1002/9781118133880.hop202023>

Ullman, J.B.(2015). Using Multivariate Statics.(6.baskı). (Çev. Ed. M. BALOĞLU). Ankara: Nobel Yayınları.

Unicef Türkiye Basın Bülteni (2020). <https://www.unicef.org/turkiye/bas%b1n-b%b3%bcltenleri/Kovid-19-nedeniyle-d%b3%bcnyada-okullar%b1n-%b3%a7o%b4%9funlu%b4%9fu-zorunlu-olarak-kapat%b1%b1rken-unicef> adresinden alınmıştır. Erişim Tarihi: 06.10.2022

UNTWO (2022a). International Tourism Back To 60% Of Pre-Pandemic Levels In January-July 2022. <https://www.unwto.org/taxonomy/term/347> adresinden alınmıştır. Erişim Tarihi: 12.10.2022

UNTWO (2022b). Unwto Panel Of Experts October Edition <https://www.unwto.org/node/11557> adresinden alınmıştır. Erişim Tarihi: 12.10.2022

UNTWO (2022c). International Tourism and Covid-19. <https://www.unwto.org/tourism-data/international-tourism-and-Covid-19> adresinden alınmıştır. Erişim Tarihi: 12.10.2022

Urhanoglu, İ., Bayırlı, H. ve Aslan, U. (2021). Sınıf Öğretmenlerinin Kovid-19 Pandemi Sürecinde Yürütülen Uzaktan Eğitime İlişkin Deneyimleri. *Uluslararası Bilim ve Eğitim Dergisi*, 4(3), 226-251.

- Ustakara, F. (2022). Turizm Sektöründe Halkla İlişkiler Türk Turizmi İçin Stratejik İletişim Önerileri. [https : // iksadyayinevi . com / wp-content / uploads / 2022 / 07 / TURIZM – SEKTORUNDE – HALKLA – ILISKILER . pdf](https://iksadyayinevi.com/wp-content/uploads/2022/07/TURIZM-SEKTORUNDE-HALKLA-ILISKILER.pdf) adresinden alınmıştır. Ankara: İksad Yayınevi.
- Uysal, İ. ve Kılıç, A. (2022). Normal dağılım ikilemi. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 12(1), 220-248.
- Ünal, Ş. G. ve Afşar, B. (2022). Kovid 19 Pandemi Sürecinin İstihdam ve Dijitalleşme Üzerine Etkisi: Konya İli Örneği. *Balıkesir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 101-122.
- Ünal, V. (2013). Geleneksel Geniş Aileden Çekirdek Aileye Geçiş Sürecinde Boşanma Sorunu ve Din. *Journal of International Social Research*, 6(26).
- Ünlüöner, K. ve Çeti, B. (2019). Salgın Hastalıklar Sebebiyle Oluşan Krizlerin Turizm Sektörü Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 22(2), 109-128.
- Üstün, Ç. ve Özçiftçi, S. (2020). Covid-19 Pandemisinin Sosyal Yaşam ve Etik Düzlem Üzerine Etkileri: Bir Değerlendirme Çalışması. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 25 (Special Issue on KOVİD 19), 142-153.doi: 10.21673/anadoluklin.721864
- Viana-Lora, A. ve Nel-lo-Andreu, M. G. (2022). Bibliometric analysis of trends in COVID- 19 and tourism. *Humanities and Social Sciences Communications*, 9(1), 1-8.
- Wachyuni, S. S. ve Kusumaningrum, D. A. (2020). The effect of COVID-19 pandemic: How are the future tourist behavior. *Journal of Education, Society and Behavioural Science*, 33(4), 67-76.
- Wagner, J., ve Hanna, S. (1983). The effectiveness of family life cycle variables in consumer expenditure research. *Journal of Consumer Research*, 10(3), 281-291.
- Wang, F., Xue, T., Wang, T. ve Wu, B. (2020). The mechanism of tourism risk perception in severe epidemic—The antecedent effect of place image depicted in anti-epidemic music videos and the moderating effect of visiting history. *Sustainability*, 12(13), 5454.

- Wells, W. D., ve Gubar, G. (1966). Life Cycle Concept In Marketing Research. *Journal of Marketing Research*, 3(4), 355-363.
- Weir, E. (2005). Plague: A Continuing Threat. *Cmaj*, 172(12), 1555-1555. <https://www.cmaj.ca/content/172/12/1555.short> Erişim Tarihi: 08.03.2023
- Worldometers, 2024. Coronavirus Worldwide Graphs. Coronavirus Graphs: Worldwide Cases and Deaths - Worldometer (worldometers.info). Erişim Tarihi:09.05.2024
- WTTC (2021). Lessons Learnt During Covid-19. <https://wtcc.org/Portals/0/Documents/Reports/2021/Lessons-Learnt-%20COVID-19.pdf?ver=2021-08-19-095731-037> adresinden alınmıştır. Erişim Tarihi: 12.10.2022
- Wen, J., Kozak, M., Yang, S. ve Liu, F. (2020). COVID-19: potential effects on Chinese citizens' lifestyle and travel. *Tourism Review*, 76(1), 74-87.
- WHO (2023). Coronavirus (COVID-19) Dashboard <https://Covid19.who.int/> adresinden alınmıştır. Erişim Tarihi: 16.03.2023
- WHO, 2024. COVID-19 deaths | WHO COVID-19 dashboard Erişim Tarihi: 09.05.2024
- Valeriani, G., Sarajlic Vukovic, I., Lindegaard, T., Felizia, R., Mollica, R. Ve Andersson, G. (2020, November). Addressing healthcare gaps in Sweden during the KOVID-19 outbreak: on community outreach and empowering ethnic minority groups in a digitalized context. *In Healthcare (Vol. 8, No. 4, p. 445). MDPI*. (Multidisciplinary Digital Publishing Institute)
- Velioğlu, M. N. (2012). Danışma Grupları ve Aile. Y. ODABAřI (Ed.), Tüketici Davranışları (1. Baskı). iç (112-134). *T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No:3604, Açıköğretim Fakóltesi Yayını No:1572*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-OFSET Tesisleri
- Yang, T. T., Ruan, W. Q., Zhang, S. N., ve Li, Y. Q. (2021). The influence of the COVID-19 pandemic on tourism demand for destinations: an analysis of spatial heterogeneity from a multi-scale perspective. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 26(7), 793-810.

- Yangın, D. D., Baycık, G., Yay, O. ve Doğan, S. (2021). COVID 19 Pandemisinde Uzaktan Çalışma: Tespit ve Öneriler. *Çalışma ve Toplum*, 3(70), 1683-1728.
- Yaşın, B. (2014). Pazarlama Araştırmaları Ortak Ders. *İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi*.
- Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici Ve Doğrulayıcı Faktör Analizlerinin Kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46, 74-85.
- Yener, D. (2013). Tüketicilerin Algıladıkları Risklerin Azaltılmasında Pazar Ekspertlerinin Rolü. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5).
- Yener, S. (2018). Sosyolojik Kuramlar Çerçevesinde Aile ve Girişimcilik İlişkisi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(6), 869-878.
- Yenişehirlioğlu, E., ve Salha, H. (2020). COVID 19 Pandemisinin Türkiye İç Turizmine Yansımaları: Değişen Talep Üzerine Bir Araştırma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 355-368.
- Yıldırım, Ö. (2019). Aile Kurumunun İşlevleri Nelerdir? Ailenin İşlevleri .<https://www.felsefe.gen.tr/aile-kurumunun-islevleri-nelerdir/> adresinden alınmıştır. Erişim Tarihi: 30.06.2022.
- Yılmaz, A. (2007). Aile Turizmine Yönelik Hizmet Veren Otel İşletmelerinde Hizmet Kalitesi: Antalya Bölgesinde Türk ve Alman Turistlere Yönelik Bir Araştırma (Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi). *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Eskişehir.
- Yılmaz, V. (2004). Lisrel İle Yapısal Eşitlik Modelleri: Tüketici Şikayetlerine Uygulanması. *Sosyal Bilimler Dergisi* 2004/1
- Yılmaz, V. ve Dalbudak, Z. İ. (2018). Aracı Değişken Etkisinin İncelenmesi: Yüksek Hızlı Tren İşletmeciliği Üzerine Bir Uygulama. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(2), 517-534.
- Yılmaz, G. S. (2022). Yiyecek İçecek Hizmetlerinde Yönetici ve Çalışanların Kovid-19 Pandemisinin Etkileri ve Kriz Yönetimi Uygulamalarına İlişkin Algıları: Erzurum Örneği (Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi). *T.C. Gümüşhane*

- Yolun, M. (2020). İspanyol Gribinin Kısa Bir Öyküsü. *Toplumsal Tarih*, (316), 74-80.
- Yuki, K., Fujiogi, M. ve Koutsogiannaki, S. (2020). KOVİD-19 pathophysiology: A review. *Clinical immunology*, 215, 108427. S.1-7
- Yürekli, S. (2020). Çalışma Hayatında Koronavirüs (Kovid-19) Salgınının Etkileri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(38), 34-61.
- Qiu, W., Rutherford, S., Mao, A. ve Chu, C. (2017). The pandemic and its impacts. *Health, Culture and Society*, 9, 1-11.
- Yıldız, D. ve Uzunsakal, E.(2018). Alan Araştırmalarında Güvenilirlik Testlerinin Karşılaştırılması ve Tarımsal Veriler Üzerine Bir Uygulama. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 14-28.
- Zafer, A. B. (2013). Cumhuriyet İle Birlikte Değişen Türk Aile Yapısı ve Kadının Durumu. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(24), 121-134.
- Zemke, D. M. V., Neal, J., Ayakkabıcı, S. ve Kirsch, K. (2015). Otel temizliği: Misafirler daha fazla dezenfeksiyon için ödeme yapacak mı? *Uluslararası Çağdaş Otelcilik Yönetimi Dergisi*, 27(4), 690-710.
- Zhang, H., Song, H., Wen, L. ve Liu, C. (2021). Forecasting tourism recovery amid KOVİD- 19. *Annals of Tourism Research*, 87, 103149.
- Zhong, M. and Lin, M. (2022). Bibliometric analysis for economy in COVID-19 pandemic. *Heliyon*, e10757.
- Zorlu, M., Kiskac, N., ve Kiskac, M. (2021). Phobia of COVID-19 on people who aged 18 and older. *Revista Da Associacao Medica Brasileira*, 67, 1461-1465.

EKLER

EK-1 : ANKET FORMU

Sayın Katılımcı;

Aşağıdaki anket formu “Farklı Aile Yaşam Döngülerindeki Tüketicilerin Covid-19 Fobisi Etkisinde Turizm Tutum ve Tercihlerinin Değişimi” doktora tez çalışmasında kullanılmak üzere hazırlanmış olup, Covid-19 salgını sürecinde turizm tüketicilerinin farklı aile dönemleri göz önüne alınarak salgın sürecindeki turizm tutum ve tercihlerindeki değişimin analizi hedeflenmektedir. Lütfen size uygun olan seçeneğin bulunduğu kutucuğa X işareti koyunuz. Ayrıca çift işaretleme yapmayınız. Katkılarınızdan dolayı teşekkür ederim.

Ece KIRLI ÖZEN

DEMOGRAFİK BİLGİLER

- 1.Cinsiyet:** Kadın () Erkek ()
- 2.Yaşınız:** 18-25 () 26-35 () 36-45 () 46-55 () 56-65 () 66-75 ()
76 ve üzeri ()
- 3.Eğitim:** İlköğretim () Lise () Ön Lisans () Lisans ()
Lisansüstü ()
- 4. Çalışma Durumunuz:** Çalışıyor () Çalışmıyor ()
- 5. Çalışıyor iseniz mesleğiniz:** Kamu Sektörü () Özel Sektör ()
Serbest Meslek ()
- 6. Ailenizin aylık geliri:** 4500 ve altı () 4501-10.000 () 10.001 -20.000 ()
20.001 ve üzeri ()
- 7. Medeni Durumunuz:** Evli () Bekâr ()
- 8. Aile Yaşam Döngüsü Evresi:**
Bekârlık Dönemi () Yeni Evli-Çocuksuz Aile Döngüsü () Küçük Çocuklu Aile Döngüsü ()
Okul Dönemi Çocuklu Aile Döngüsü () Ergen Çocuklu Aile Döngüsü ()
Çocukları evden ayrılmış Aile Döngüsü () Boş Yuva Döngüsü ()
Tek Kalınan Dönem Döngüsü ()
- 9. Ailedeki çocukların yaşlarını yanlarındaki kutucuklara yazınız.**
İlk çocuk yaş () İkinci çocuk yaş () Üçüncü Çocuk yaş ()
Dört ve üzeri çocuk yaş ()
- 10. Salgın sürecinde seyahat ettiniz mi?** Evet () Hayır ()
- 11. “10” uncu soruya yanıtınız “Evet” ise cevaplayınız:** İş amaçlı seyahat () İş dışı amaçla seyahat ()
- 12. Salgın Sürecinde hiç tatile çıktınız mı?** Evet () Hayır ()

Aşağıdaki ifadelerle katılma derecenizi belirtiniz. (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4=Katılıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum)	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Psikolojik Faktörler					
Koronavirüse yakalanma korkusu beni çok endişelendirir.					
Ailemden birine koronavirüs bulaşabileceğinden çok endişeleniyorum.					
Koronavirüs kaynaklı ölüm haberleri bende büyük endişe yaratıyor.					
Koronavirüsü çevreleyen belirsizlikler bende büyük endişe yaratıyor.					
Koronavirüsün yayılma hızı bende büyük paniğe neden oluyor.					
Koronavirüs karşısında sorumsuz davranan insanlarla tartışırım.					
Psiko-somatik Faktörler					
Koronavirüs kapma korkusu yüzünden ciddi mide ağrıları yaşıyorum.					
Koronavirüs kapma korkusu bende ciddi göğüs ağrılarına sebep oluyor.					
Koronavirüs korkusundan dolayı titreme yaşıyorum					
Koronavirüs korkusundan uyku sorunları yaşıyorum.					
Koronavirüs beni o kadar gergin yapıyor ki, daha önce kolaylıkla yaptığım faaliyetleri artık yapamıyorum.					
Sosyal Faktörler					
Salgın sürecinde öksüren insanları görmek endişemi artırıyor.					
Salgın sürecinde gördüğüm hapşırın insanlardan olabildiğince kaçınıyorum.					
Salgın nedeniyle sürekli ellerimi yıkamakla ilgili fazla zaman harcadığımı hissettim.					
Koronavirüs kapma korkusu sosyal ilişkilerimi ciddi şekilde engelliyor.					
Kalabalık ortamlarda başkalarından virüs kapma korkumu dizginleyemiyorum.					

Aşağıdaki ifadelere katılma derecenizi belirtiniz. (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4=Katılıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum)	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Ekonomik Faktörler					
Salgın nedeniyle turizm faaliyetlerine bütçe ayırmakta zorlandım.					
Salgın nedeniyle zorunlu tüketim malları öncelikli harcama kalemini oluşturur.					
Salgın sürecinin belirsizliği beni eskisinden daha fazla tasarrufa yöneltti.					
Salgın sürecinde işsiz kalma korkusu nedeniyle harcamalarımı azalttım.					
Salgın nedeniyle gelirimde azalma olduğu için tatil en son düşüneceğim şeydir.					
Turistlerin Seyahat Risk Algıları					
Salgın uluslararası bir kaygı yarattı.					
Salgın sürecinde seyahat etmek güvenli değil.					
Salgın süreci seyahat planlarımı büyük ölçüde azalttı					
Salgın sürecinde ve sonrasında eğlence amaçlı seyahatten tamamen kaçınacağım.					
Salgın sürecinde ve sonrasındaki dönemlerde seyahat ve turizm faaliyetlerimi kısıltmayı planlıyorum.					
Salgın nedeniyle gruplar halinde seyahat etmek istemiyorum.					
Salgın nedeniyle sadece ailemle seyahat ve turizm faaliyetleri yürütmek istiyorum.					
Salgın sürecinde “Güvenli Turizm Sertifikası” na sahip işletmelerde konaklamayı daha çok tercih ederim.					
Salgın sebebiyle kalabalık ve büyük şehirlere seyahatten kaçınıyorum.					
Covid-19’a karşı geliştirilen aşılamanın yayılması sonucunda seyahat ve turizm faaliyetlerini artık eskisi kadar riskli görmüyorum.					
Turistlerin Hijyen Algıları					
Salgın süreci seyahat ve turizm faaliyetlerimdeki hijyen algımı ve ihtiyaçlarımı değiştirdi.					
Salgın sürecinde toplu taşımalardaki hijyen unsurlarına daha çok dikkat eder oldum.					
Salgın sürecinde konaklama işletmelerinin hijyen ve güvenliği ile daha fazla ilgilenir oldum.					
Salgın nedeniyle halka açık alanların hijyen durumunu önemsiyorum.					
Turizm Türü Tercih					
Salgından korunmak için kitle turizminden (kalabalık gruplar ile gerçekleştirilen turizm faaliyetleri) kaçınıyorum.					
İkinci konut turizmini (sahip olunan ya da tatil için kiralanan ikinci bir ev) tercih ederim.					
Kamp turizmini (açık hava konaklaması) tercih ederim.					
Karavan turizmini tercih ederim.					
Bireysel turizmi tercih ederim.					
Doğa Turizmini(doğa da yapılan faaliyetler) tercih ederim.					
Eko turizmi (doğanın korunmasına yönelik sorumlu turizm faaliyetleri) tercih ederim.					
Seyahat Niyeti					
Salgın sürecinde seyahat etmeye hazırım.					
Salgın sürecinde seyahat etmeye kararlıyım.					
Salgın sürecinde de tatile meraklıyım.					
Salgın sürecinde seyahat ve tur yapma ihtimalim yüksektir.					
Salgın sürecinde seyahat planlarımı ertelerim.					
Destinasyon Ziyaret Niyeti					
Salgın sürecinde herhangi gittiğim bir yeri yeniden ziyaret ederim.					
Salgın sürecinde herhangi bir yeri ziyaret etmeye devam edeceğim.					
Salgın sürecinde herhangi bir yeri sık sık ziyaret etmeyi planlıyorum.					
Salgın sürecinde başkalarına da herhangi bir yer önermek istiyorum.					

EK-2 : ETİK KURUL İZNİ

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI ETİK KURULU - 3 KARARI

Protokol No : 220064

Karar No : 56

Araştırma Yürütücüsü	Doktora Öğrencisi ECE KIRLI ÖZEN
Kurumu / Birimi	MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ / İŞLETME
Araştırmanın Başlığı	FARKLI AİLE YAŞAM DÖNGÜLERİNDEKİ TÜKETİCİLERİN COVID-19 FOBİSİ ETKİSİNDE TURİZM TUTUM VE TERCİHLERİNİN DEĞİŞİMİ
Başvuru Formunun Etik Kurula Geldiği Tarih	14.04.2022
Başvuru Formunun Etik Kurulda İncelendiği Tarih	18.04.2022
Karar Tarihi	26.05.2022

KARAR : UYGUNDUR

AÇIKLAMA :Beyan edilen veri formlarının dışına çıkılmaması şartıyla araştırmanın uygulanabilirliği konusunda bilimsel araştırmalar etiği açısından bir sakınca yoktur.